

Սիրամարգ Տելեմակի Վարդույան

մանկավարժական
գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ:

Ավարտել է Մոսկվայի
Մանկավարժական
գիտությունների
Ակադեմիայի Ընդհանուր
մանկավարժության
ինստիտուտի
ասպիրանտուրան՝
ընդհանուր
մանկավարժություն
մասնագիտությամբ:
Աշխատել է
մանկավարժության
դասախոս Վանաձորի
(Կիրովական) պետական
մանկավարժական
ինստիտուտում, ապա
դասախոս, դոցենտ և
Մանկավարժության
ամբիոնի վարիչ Խ.Աբովյանի
անվան Պետական
Մանկավարժական
Համալսարանում: Այժմ
«Մանկավարժություն»
Հասարակական
կազմակերպության
նախագահն է: Հանդիսանում
է ուսուցիչների ու
դասախոսների
վերապատրաստող և
վերապատրաստման
միջազգային փորձագետ:
Մասնակցել է մի շարք
միջազգային կրթական
ծրագրերի, շահել
դրամաշնորհներ, որոնք
հաջողությամբ կատարել է:

Մ Դ

անկավարժության ատմություն

Վարդումյան Ս.Տ.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հնագույն շրջանից մինչև Վերածնունդ

Ուսումնական ձեռնարկ

Երևան 2008

**Հորս՝ Տելեմակ Վարդումյանի,
լուսավոր մարդու
և մանկավարժի հիշատակին**

Վարդումյան Ս.Տ.

Մանկավարժության պատմություն: Հնագույն շրջանից մինչև Վերածնունդ: Ուս. ձեռնարկ.
: Հեղինակային հրատարակություն, 2008. - 164 էջ:

Ձեռնարկը ուղղված է դասախոսներին, ասպիրանտներին, մանկավարժական քոլեջների, մալաթարանների բակալավրական և մագիստրոսական դասընթացների ուսանողներին, ինչպես նաև ակադորման բարձրագման համակարգի ունկնդիրներին և ժողկրթության աշխատակիցներին:

«Մանկավարժություն» ՀԿ-ի ցանցերով առաջին անգամ հայ մանկավարժի հեղինակությամբ պերենով լույս է տեսնում համաշխարհային մանկավարժական մտքի ու դպրոցի պատմությանը իրված ձեռնարկ, որտեղ ներկայացված է դաստիարակության ծագումն ու վարգացումը հնագույն մանակաշրջանից մինչև Վերածնունդ:

Ձեռնարկը կառուցված է նոր մոտեցումով, բացահայտվում են բազմաթիվ նոր փաստեր, նորովի համադրվում, վերլուծվում և մեկնաբանվում պատմական փաստերը, ինչը հիմք է տալիս առավել եկտիվ ու անաչառ գնահատելու կրթության ու դաստիարակության ծագման և վարգացման գործող րացույցն ու այն մաղել գաղափարաբանական թյուրընկալումներից:

Բոլոր թեմաները հարստացված են աղբյուրներով, առաջարկվում են հանձնարություններ ու րանային քննարկումների թեմաներ, որոնք առաջարկված են Բ.Բլումի տաքսոնոմիայի հեղինակային րգացման աստիճանակարգում:

Ձեռնարկը կազմված է ըստ ժամանակակից դիդակտիկական պահանջների և համապատաս- նում է բուհական դասընթացի պետական չափորոշիչներին ու չափանիշներին:

Մասնագիտական խմբագիր
Սմբագիր
Ձևավորում
Շաղրում
Ճպագրված է

Ա. Սարգսյան
Խ. Խաչատրյան
Ա. Գյումիշյան
Վ. Գրիգորյանց
«Մնտաբես» Մեդիա հոլդինգի տպարանում

9ԱՂ 74.00 ց7

Խոսք ընթերցողին

Առաջարկվող ձեռնարկի ստեղծումը պայմանավորված է եղել մի քանի նկատառումներով:

Նախ՝ մանկավարժության պատմության գործող հայերեն դասագիրքը դեռևս խորհրդային շրջանում ստեղծված ռուսերեն դասագրքի թարգմանությունն է: Այդ դասագիրքը այժմ հնացել է և ֆիզիկապես, և բարոյապես: Այն վերջին անգամ հրատարակվել է անցյալ դարի յոթանասական թվականներին, և, լինելով միակը՝ պարզապես մաշվել և սպառվել է այսօր: Բացի դրանից՝ գործող դասագրքի վերլուծությունները չեն համապատասխանում ժամանակի պահանջներին: Դրանք կոմունիստական գաղափարախոսության ներքո կատարված վերլուծություններ են, որոնք երբեմն թյուր տեղեկություններ և գնահատականներ են տալիս պատմական երևույթներին:

Այժմ խիստ անհրաժեշտ է վերագնահատել ու ճշգրտումներ կատարել բազմաթիվ փաստագրական ու հայեցակարգային հարցերում: Այսօր Ռուսաստանում ևս ստեղծվում են մանկավարժության պատմության նոր ձեռնարկներ, որտեղ կատարվում են նոր շեշտադրումներ, նորովի են մեկնաբանվում մանկավարժական փաստերը:

Առաջարկվող ձեռնարկում մանկավարժության պատմությունը դիտարկվում է կապաձևախառն, միջևեդրած ճանաչողական, և, ըստ քաղաքակրթությունների վարձագրման ժամանակացույցի, ներկայացվում է Միջագետքի, Հին Եգիպտոսի, Հին Հնդկաստանի, Հին Չինաստանի, Անտիկ Հունաստանի, Հելենիստական երկրների, Հռոմի, Բյուզանդիայի, ինչպես նաև Միջնադարի և Վերածննդի շրջանի դաստիարակության ու դպրոցի պատմությունը:

Մանկավարժության պատմության ձեռնարկը հարստացված է բազմաթիվ նոր տեղեկություններով, նոր գիտական փաստերով, ինչպես նաև ժամանակակից գիտական վարկածներով և դրանց մեկնաբանություններով: Կարծում եմ՝ դրանք տեղիք կտան բնավեճերի ու կիսախոսքերի մանկավարժական և ստեղծագործական մտածողությունը:

Ձեռնարկում օգտագործված են իլյուստրացիոն փաստագրական նյութեր (գծանկարներ, նկարներ, քարտեզներ), որոնք հարստացնում են մատուցվող նյութը և դարձնում այն պատկերավոր:

Ելնելով ժամանակակից դիդակտիկ պահանջներից՝ դասագրքում տրվում է ինչպես ամեն նյութի սեղմագիրը, այնպես էլ լրացուցիչ տեղեկություններ, որոնք բաժանված են ընդհանուր տեսքից գույնով: Կարծում եմ՝ նման ներկայացումը կնպաստի և՛ նյութի յուրացմանն ու իմաստավորմանը, և՛ դրա մտապահմանն ու կիրառմանը:

Յուրաքանչյուր թեմա ավարտվում է առաջադրանքներով և լսարանային քննարկումների համար նախատեսված հարցերով, տրվում է սկզբնաղբյուրային և երաշխավորվող գրականության ցանկ:

Առաջադրանքներն ու լսարանային քննարկման համար նախատես-

ված հարցերը կօգնեն կազմակերպելու տարբեր տիպի աշխատանքներ՝ անհատական, խմբային, տարբեր թեմաների նվիրված քննարկումներ, դեբատներ ու բանավեճեր:

Առաջարկվող հարցերը կառուցված են ըստ Բ. Բլումի տաքսոնոմիայի հեղինակային լրամշակման, որտեղ ուսուցման ստորին նպատակն է միայն յուրացումն ու մտապահումը, իսկ գերագույն նպատակը՝ սովորողների ինքնուրույնության, մտածողության և ստեղծագործական կարողությունների վարձագումը: Ուստի առաջարկվող հարցերը ունեն եվրիստիկ բնույթ, և միտված են ակտիվացնելու հաղորդվող գիտելիքների յուրացումը, խթանելու սովորողների որոնողական կարողությունները, պայմաններ ստեղծելու վերլուծություններ, ընդհանրացումներ ու ելրահանգումներ անելու համար:

Ի վերջո, հայիրականության մեջ առաջին անգամ է հայ մանկավարժի կողմից հայերենով ներկայացվում ընդհանուր մանկավարժության, կրթության ու դպրոցի պատմությունը: Ճիշտ է, մինչ այս՝ տասիններորդ դարում եղել են հայ հեղինակների նմանապիտ աշխատություններ, սակայն դրանք ունեին համառոտագրական բնույթ և հիմնականում վերաբերում էին լուստ հայ իրականությանը:

Դասագիրքն ուղղված է մանկավարժներին՝ մանկավարժական կրթօջախների ուսանողներին, դասախոսներին և ընթերցողների լայն շրջանակներին:

Հեղինակը կանխավ շնորհակալությամբ կընդունի բոլոր դիտողություններն ու առաջարկությունները, որոնք կարող եք ուղարկել vardumian@yahoo.com էլեկտրոնային հասցեով:

Նախաբան

Հասարակության ամենկարևոր խնդիրն է ժամանակի պահանջներին համապատասխանող սերունդ դաստիարակելը: Դա բոլոր ժամանակներում գործող աքսիոմա է, քանի որ Նոր սերնդով, Նրա պատրաստվածությամբ է պայմանավորված հասարակության վարդապետն ու Նրա ապագան:

Մարդկությունը վաղուց ի վեր գիտեր այդ ճշմարտությունը, սակայն միշտ չէ պատմության ընթացքում դաստիարակությունը համարվել հասարակության վարդապետան գերակա խնդիր:

Այն ժամանակաշրջաններում, երբ կրթական համակարգը և դաստիարակության ձևերը փոքր ի շատե կարողացել են լուծել իրենց վրա դրված խնդիրները՝ դաստիարակել և կրթել ժամանակի պահանջներին համապատասխանող սերունդ, մարդկությունը շրջանցել և հաճախ Նոյնիսկ անտեսել է մանկավարժական հիմնախնդիրները, ուշադրությունը բևեռելով «ավելի կարևոր» խնդիրների լուծմանը: Հասարակական, տնտեսական, քաղաքական և այլ խնդիրների շարքում չեն կատարվել ներդրումներ կրթական համակարգը հասարակության պահանջներին համապատասխանեցնելու համար: Նոյնիսկ ձևավորվել է տեսակետ, որ կրթությունը «պահպանողակն է իր էության մեջ և չի ընկալում փոփոխություններ»: Արդյունքում վարդապետ էր հասարակությունը, որի պահանջներից անընդատ ետ էր մնում «կարծրացած» դաստիարակչական համակարգը: Սակայն, երբ կրթական համակարգը այլևս ի վիճակի չի լինում բավարարել հասարակական պահանջները, երբ կրթական համակարգում ձևավորված անհատը չի կարողանում ինտեգրվել սոցիումում, անմիջապես ձևավորվում էին հոմիկու մանկավարժական շարժումներ, առաջին պլան բերելով աճող սերնդի կրթության և դաստիարակության խնդիրները, դարձնելով դրանք հասարակության կարևորագույն խնդիր, հասարակության վարդապետան գերակա ուղղություն: Սկսվում են որոնումներ մանկավարժական խնդիրների լուծման, Նոր մոտեցումների ձևավորման համար:

Այդպիսի մի հզոր շարժում սկսվեց մեր օրերում: Զսաներորդ դարը պատմության մեջ մտավ որպես գիտատեխնիկական աննախադեպ վարդապետան ժամանակաշրջան, որը հանգեցրեց խոշոր գիտական, տնտեսական, քաղաքական նվաճումների: Զսաներորդ դարի հասարակության պահանջները արդեն անհնար էր բավարարել տասնիններորդ դարի կրթական համակարգի հնարավորություններով: Արդյունքում ձևավորվեց մի հզոր մանկավարժական շարժում, որը շատ արագ տարածվեց ողջ աշխարհով: Սկսվեց կրթական բարեփոխումների մի շրջան, երբ բոլոր երկրներում տեղի ունեցան կրթական՝ դպրոցական և բուհական ռեֆորմներ:

Ծավոք միայն ավելի ուշ եկավ այն գիտակցությունը, որ ցանկացած կրթական ռեֆորմ անարդյունավետ կլինի, եթե դրան չնախորդի Նոր մտածողությամբ մանկավարժական կադրերի պատրաստման խնդիր լուծումը:

Այժմ մեծ թափով կատարվում է մանկավարժների վերապատրաստում, կրթական համակարգ է մտնում Նորարարական մանկավարժությունը: Սակայն քսանմեկերորդ դարի կրթական բարեփոխումների հաջողությունը պայմանավորված է միայն մանկավարժական կադրերի Նոր սերնդի պատրաստմամբ: Սերնդի, որը ցանկացած մանկավարժական իրավիճակում կարողանա տեսնել գործող խորքային կապերը, իմանա մանկավարժական մտքի նվաճումներն ու կարողանա ոչ միայն կիրառել Նոր տեխնոլոգիաները, այլև իմաստավորել դրանք, վերլուծել, համադրել, եզրահանգումներ անել և, ինչո՞ւ ոչ, ստեղծել Նորը, առկա խնդիրների լուծման համար առավել համապատասխանը:

Նման վերլուծությունների համար մանկավարժը պետք է ունենա համապատասխան պատրաստվածություն, տիրապետի վերլուծության և համադրության համար անհրաժեշտ գիտելիքների պաշարի: Իսկ այդ պաշարը ձեռք է բերվում Նախ և առաջ մանկավարժական մտքի վարդապետան ողջ ընթացքի՝ մանկավարժության պատմության իմացության շնորհիվ:

Մանկավարժության պատմությունը մանկավարժական գիտությունների շարքում երիտասարդ գիտություններից է: Որպես ինքնուրույն գիտություն այն ձևավորվել է միայն 19-րդ դարում: Սակայն այդ գիտությունը ներառում է դաստիարակության գաղափարների վարդապետան ողջ ընթացքը՝ սկսած մարդկության ձևավորման պահից մինչև մեր օրերը: Այստեղ ամփոփվում է քաղաքակրթության վարդապետան ողջ ընթացքը:

Հետաքրքրական է, որ ի սկզբանե մանկավարժության պատմությունը հիմնականում փաստահավաք դեր էր կատարում: Արձանագրվում էին տարբեր ժամանակաշրջանների դաստիարակության համակարգերը, ընդունված մոտեցումները, տարբեր մանկավարժների կամ մանկավարժական մտքի ներկայացուցիչների հայացքները դաստիարակության և կրթության մասին: Շրջանցվում էին պատմական փաստերի և գիտական տեսակետների վերլուծությունները՝ անաչառ գիտական մոտեցման տեսակետից:

Մեր դպրոցն ու մանկավարժական միտքը ժառանգորդն է խորհրդային ժամանակաշրջանի մանկավարժական գիտական դպրոցի, որտեղ, արդեն փորձ էր արվում կատարել ինչ-ինչ վերլուծություններ, որոնք, ցավոք, միշտ չէ որ անաչառ էին:

Այսպես, անհասկանալի պատճառներով խորհրդային շրջանի մանկավարժության պատմության ուսումնասիրությունից օտարվել էին քաղաքակրթության օրրանների՝ Միջագետքի, Եգիպտոսի, Հնդկաստանի, Չինաստանի դաստիարակության և կրթության պատմությունը: Որպես կանոն մանկավարժության պատմության ուսումնասիրությունը սկսվում էր Հին Հունաստանի՝ սպարտական, աթենական դաստիարակության և կրթական համակարգերի ու հույն փիլիսոփայական դպրոցների ուսումնասիրությունից: Արդյունքում կորչում էին դաստիարակության ծագման

և վարձագման ակունքները, սահմանափակվում էին համաշխարհային մանկավարժական մտքի սահմանները, տրվում էին ոչ ճիշտ տեղեկություններ վանական փաստերի վերաբերյալ՝ ձևակերպելով որպես առաջին փորձ այն, ինչ վաղուց տեղ էր գտել հնագույն դպրոցներում:

Խորհրդային շրջանի մանկավարժության պատմությանը նվիրված ձեռնարկներում շրջանցվում էր Բյուզանդական մշակույթը, ինչի պատճառով, անհասկանալի էին դառնում եվրոպական Վերածննդի և համալսարանական կրթության ձևավորման ակունքները: Հավանաբար գաղափարական ուղղվածությամբ էր պայմանավորված նաև եղած պատմական փաստերի թյուրումը: Այսպես, ընդունված տեսակետ էր, որ ստրուկը հին աշխարհում «խոսող գործիք» էր և ստանում էր միայն աշխատանքային դաստիարակություն: Այս գաղափարախոսությունը պարտադրում էր անտեսել ստրուկների մտավոր կրթության համար նախատեսված դպրոցների գոյությունը, որոնք գործում էին Հռոմեական կայսրության տարբեր քաղաքներում և փաստորեն հանդիսանում էին առաջին մանկավարժական մասնագիտական կրթօջախները:

Բացի գիտական փաստերի նորովի վերլուծությունից, ձեռնարկում տեղ են գտել նաև բազմաթիվ նոր փաստեր, որոնք պարտադրում են նաև նոր եզրահանգումներ: Այսպես, ժամանակակից ուսումնասիրություններում այլ կերպ են մեկնաբանվում մարդկության ծագման, դրա ժամանակագրության խնդիրները: Այլ կերպ է մեկնաբանվում քաղաքակրթությունների ձևավորումն ու տարածումը:

Ձեռնարկում տեղ են գտել ոչ միայն ժամանակակից գիտական փաստերը, այլև գիտական վարկածները, որոնք դեռևս սպասում են իրենց հաստատմանը: Հուսով ենք, որ մեր ընթերցողներն էլ կարող են այդ վարկածները հաստատող կամ մերժող երիտասարդ գիտնականների բանակի մաս կազմել:

Մանկավարժության պատմությունն ուղղված է ոչ միայն անցյալի փորձի ուսումնասիրմանն ու արժևորմանը, այլև անսպառ աղբյուր է ժամանակակից մանկավարժական խնդիրների լուծումների որոնման տեսանկյունից:

Կարծում ենք մանկավարժների նոր սերնդին այս առարկայի ուսումնասիրությունը կօգնի դառնալ գրագետ մանկավարժ, կնապատի նրանց մանկավարժական մտածողության ձևավորմանն ու կխթանի սովորողների ստեղծագործական կարողությունները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Խոսք ընթերցողին	4
Նախաբան	6
ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱԽՆԱԴԱՐՈՒՄ	12
ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԻՋԱԳԵՏՔՈՒՄ (ՄԵՍՈՊՈՏԱՄԻԱ)	20
Միջագետքի հասարակական կառուցվածքն ու կենցաղը	21
Դաստիարակությունն ու դպրոցը Միջագետքում	25
ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ	
ՀԻՆ ԵԳԻՊՏՈՍՈՒՄ	32
Հին Եգիպտոսի հասարակական կառուցվածքն ու կենցաղը	33
Դաստիարակությունը Հին Եգիպտոսում	34
Բարձրագույն աշխարհիկ կրթությունը Հին Եգիպտոսում	37
Բարձրագույն հոգևոր կրթությունը հին Եգիպտոսում	40
Աղջիկների դաստիարակությունն ու կրթությունը հին Եգիպտոսում	41
ՀԻՆ ՀՆԴԱՍՏԱՆ	44
Հնդկաստանի հասարակական կառուցվածքն ու կենցաղը	45
Հարապյան քաղաքակրթության մշակույթն ու դաստիարակությունը	45
Արիական կամ վեդական քաղաքակրթությունը	47
Դաստիարակությունն ու դպրոցը արիական Հնդկաստանում	49
Բարձրագույն կրթությունը արիական Հնդկաստանում	52
Բուդդայական շրջան	53
Կրթությունը բուդդայական շրջանի Հնդկաստանում	54
Կանանց դաստիարակությունը հին Հնդկաստանում	55
ԴՊՐՈՅՆ ՈՒ ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀԻՆ ԶԻՆԱՍՏԱՆՈՒՄ	58
Հին Զինաստանի հասարակական-քաղաքական կառուցվածքը	59
Հնագույն շրջանի դաստիարակությունն ու դպրոցը	61
ԿՈՆՖՈՒԳԻ	62
Կոնֆուցիի հասարակական հայացքները	63
Կոնֆուցիի մանկավարժական հայացքները	65

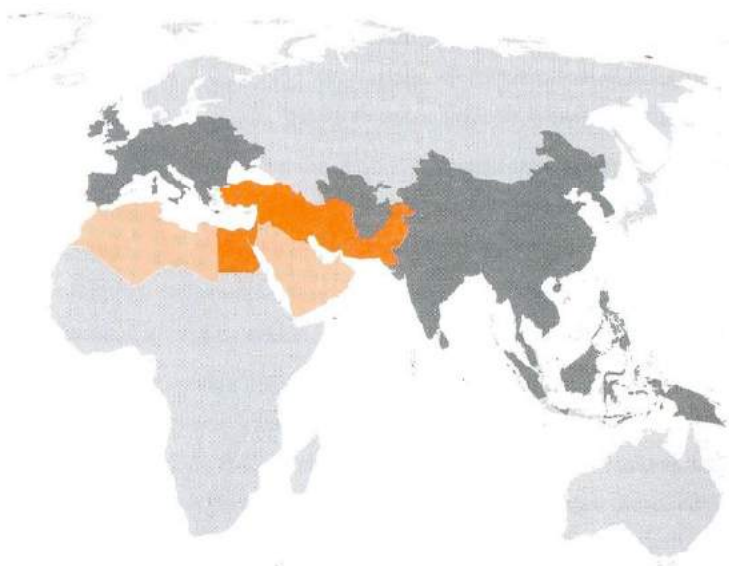
Կոնֆուցիի դաստիարակչական համակարգը	67
Դաստիարակչությունն ու կրթությունը կայսերական Չինաստանում	70
Պետական քննությունների համակարգը Հին Չինաստանում	73
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՆ ՀՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ	76
Դաստիարակչությունը Սպարտայում	77
Սպարտայի պետությունն ու հասարակական կառուցվածքը	77
Սպարտայի դաստիարակչական համակարգը	79
Աղջիկների դաստիարակչությունը Սպարտայում	81
Դաստիարակչությունը Աթենքում	82
Աթենքի պետական ու հասարակական կառուցվածքը	82
Դպրոցն ու դաստիարակչությունը Աթենքում	83
Աղջիկների դաստիարակչությունը Աթենքում	86
Հույն փիլիսոփաների մանկավարժական հայացքները	90
Սոփիստներ	90
Պրոթոգորաս	92
Սոկրատես	94
Սոկրատեսի կյանքն ու փիլիսոփայական հայացքները	94
Սոկրատեսի մանկավարժական հայացքները	96
Պլատոն	100
Պլատոնի կյանքն ու սոցիալ-փիլիսոփայական հայացքները	100
Պլատոնի մանկավարժական հայացքները	103
Արիստոտել	108
Արիստոտելի կյանքն ու փիլիսոփայական հայացքները	108
Արիստոտելի մանկավարժական հայացքները	111
ՀԵԼԵՆԻԻԶՄ	114
Հելլենիստական քաղաքակրթությունն ու մշակույթը	115
Հելլենիզմի շրջանի դպրոցն ու մանկավարժական միտքը	116
ԴՊՐՈՑՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՆ ՀՈՒՍՈՒՄ	120
Հռոմեական պետությունն ու հասարակական կառուցվածքը	121
Դաստիարակչությունը թագավորական Հռոմում	121
Դաստիարակչությունը հանրապետական Հռոմում	122
Դաստիարակչությունը կայսերական Հռոմում	125
Մարկոս Ֆաբիոս Զվինթիլիանոս	126

Զվինթիլիանոսի մանկավարժական հայացքները	126
ԲՅՈՒՋԱՆԱԿԱՆ (ՈՈՄԱՆԱԿԱՆ)	
ԿԱՅՈՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ	128
Բյուզանդական կայսրության ձևավորումը	131
Դպրոցն ու դաստիարակչությունը Բյուզանդիայում	132
Բարձրագույն կրթությունը Բյուզանդիայում	132
ԴՊՐՈՑՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ	
ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԵՎՐՈՊԱՑՈՒՄ	136
Միջնադարյան հասարակության կառուցվածքը	137
Միջնադարյան դաստիարակչությունն ու դպրոցը	137
Միջնադարյան դպրոցների ուսուցման մեթոդները	140
Աշխարհիկ ֆեոդալների դաստիարակչությունը:	
«Ասպետների դաստիարակչությունը»	141
Սխոլաստիկայի ձևավորումն ու վարձագումը	143
Միջնադարյան համալսարանների ձևավորումն ու վարձագումը	144
Եվրոպական համալսարանների ուսուցման մեթոդները	146
ՄԱՅՈՒՍԱԿ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԻ	
ՆՐԱՆՑ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ԹՎԵՐՈՎ	148
ՎԵՐԱՄՆԱԴՐ ՇՐՋԱՆԻ ԴՊՐՈՑՆ ՈՒ ՄԱՆԿԱՎԱՐՇԱԿԱՆ ՄԻՏՔԸ	150
Վերածննդի ընդհանուր բնութագիրը	151
Վերածննդի շրջանի մանկավարժական միտքը	153
ԻՏԱԼԿԱՆ ՀՈՒՍՈՒՆԻԶՄ	154
Վիտորինո դա Ֆելտրե	154
Վիտորինո Դա Ֆելտրեի մանկավարժական հայացքներն ու գործունեությունը	152
ԱՆԳԼԻԿԱՆ ՀՈՒՍՈՒՆԻԶՄ	156
Թոմաս Մոր	156
Թ.Մորի սոցիալ-մանկավարժական հայացքները	156
ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՀՈՒՍՈՒՆԻԶՄ	159
Ֆրանսուա Ռաբլե	159
Ֆ.Ռաբլեի մանկավարժական հայացքները	159
Հեղինակի մասին	163

Տոնգ, Անգլիա III հազարամյակ մ.թ.ա.: Հնագույն աստղադիտարան կամ ծիսական շինություն:

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽՆԱԴԱՐՈՒՄ

Աշխարհը նախնադարում

Հարավային ասիական
հոմոսեպիեններ
Հարավային ասիական
հոմոսեպիեններ
Հարավային ասիական
հոմոսեպիեններ
Հարավային ասիական
հոմոսեպիեններ

Անյոս պետք է սկսել մարդկանցից, իսկ հետո կգա և իրերի մասին խոսելու ժամանակը:

Բորդել:

Դաստիարակությունը հասարակական երևույթ է և ծագել ու զարգացել է մարդու հետ միասին: Հասարակության զարգացման ընթացքում ամեն սերունդ ջանացել է իր իմացածն ու կարողացածը հաղորդել հաջորդ սերնդին, որպեսզի այն գոյատևի այս աշխարհում: Ուստի՝ դաստիարակությունը միշտ և ամենուրեք ունեցել է նույն **Նպատակը՝ սերնդին նախապատրաստել կյանքին**, հաղորդել կյանքի համար անհրաժեշտ գիտելիքներ, ձևավորել համապատասխան կարողություններ: Սակայն մարդկության զարգացման տարբեր շրջաններում այդ նպատակից ածանցվել են դաստիարակչական տարբեր խնդիրներ՝ կախված հասարակության զարգացման մակարդակից և քաղաքական կառուցվածքից:

Որպեսզի հասկանանք, թե երբ և ինչպես են ձևավորվել ու զարգացել դաստիարակչական գաղափարները, պետք է իմաստավորել բանական մարդու (Homo sapiens) ձևավորումն ու նրա զարգացումը՝ ծնթողելուց, և ապա վերլուծել մարդուն որպես հասարակական էակ, նրա զարգացման՝ գենետիկ հարցերը: Մարդու որպես կենսաբանական էակի ծագումնաբանության և զարգացման խնդիրը դարձրել շարունակ հիմնականում դիտարկվել է նրա իսկ երևակայությամբ ստեղծված առասպելների, հավատքների, կրոնական պատկերացումների տեսանկյունից: Միայն վերջերս՝ 19-20 դարերում մարդկությունը փորձեց որոշել մարդ կենսաբանական տեսակի ձևավորման ժամանակագրությունը, սակայն դեռևս մենք չունենք այդ հարցի միարժեք ու անհերքելի պատասխան:

Երկար ժամանակ ընդունված էր համարել, որ մարդը ձևավորվել է մոտ 30-40 հազար տարի առաջ: Վերջին շրջանի գիտական տվյալները հերքում են այդ տեսակետը: Մարդու ծագման ժամանակը ըստ նոր գիտական տվյալների կարելի է համարել առնվազն 100.000 տարի առաջ, իսկ հետապոստոլների մի մասը համարում է, որ դա տեղի է ունեցել մեկից-չորս միլիոն տարի առաջ:

Ժամանակակից գիտությունը դիտարկում է մարդու ծագման երկու հիմնական տեսություն՝ աֆրիկյան և մուլտիռեգիոնալ: Աֆրիկյան տեսությունը հիմնավորում է, որ մարդը որպես կենսաբանական տիպ ձևավորվել է մեկ տեղ՝ Աֆրիկայում, և միայն ավելի ուշ ցրվել մայր ցամաքով: Մուլտիռեգիոնալ կամ բազմառեգիոնալ տեսության կողմնակիցները համարում են, որ մարդու ձևավորումը տեղի է ունեցել իրարից անկախ, տարբեր ռեգիոններում:

Մարդու ծագման աֆրիկյան տեսությունը հիմնավորվում է ժամանակակից մարդկանց ԴՆԹ-ի հաջորդականությունների համեմատությամբ, և այժմ ընդունվում պալեոնեոլոգիայի կողմից որպես հիմնական: Ըստ այդ տեսության մարդկանց փոքրաքանակ խումբը (մոտ 1 000 մարդ)

Դաստիարակությունը ծագել և զարգացել է մարդկության հետ. այն միշտ և ամենուրեք ունեցել է նույն **Նպատակը՝ սերնդին նախապատրաստել կյանքին**:

Գոյություն ունի մարդու ծագման երկու տեսություն՝ աֆրիկյան և մուլտիռեգիոնալ:

Միջին և վերին քարե դարի մարդիկ

շուրջ 4 միլիոն – 100 000 տարի առաջ սկիզբ դրեց մարդկությանը Աֆրիկայում, շուրջ 60 000 – 40 000 տարի առաջ մարդիկ սկսեցին տեղափոխվել Ասիա և Եվրոպա (40 000 տարի առաջ), Ավստրալիա և Ամերիկա (35 000-15 000 տարի առաջ):

Մարդը որպես սոցիալական էակ վարձանում էր շատ ավելի արագ, քան որպես կենսաբանական: Դա է պատճառը, որ ժամանակակից մարդու և հավարամյակների առաջ ապրած մարդու միջև չկան որոշիչ կենսաբանական տարբերություններ, իսկ սոցիալական փոփոխություններն առեւտրի են:

Մարդը որպես սոցիալական կամ հասարակական էակ ձևավորվում է դաստիարակության շնորհիվ: Դաստիարակությամբ են պայմանավորվում նրա անձը և անհատականությունը:

Մարդկությունը իր վարձացման ընթացքում հիմնականում ձգտել է ուսումնասիրել, դիտարկել և արձանագրել մարդու հասարակական կազմավորման և վարձացման հատվածը՝ մանրամասն ուսումնասիրելով ողջ մարդկության և առանձին ժողովուրդների վարձացման պատմական շրջանները:

Ժամանակակից գիտությունը դիտարկում է մարդկային հասարակության վարձացման հետևյալ շրջանները.

Հնագույն շրջան՝ սկսվել է մինչև 476 թ. Հռոմի անկումը:

Միջին դարեր՝ 476 թ. – 17 դ. կեսերը:

Նոր ժամանակներ՝ 17 դարակեսից – 1918 թ.:

Նորագույն ժամանակաշրջան՝ 1918 թվից մինչև մեր օրերը

Հասարակությունը ձևավորվել է դեռևս քարե դարից առաջ ապրող մարդկանց գործընթացի արդյունքում էին աշխարհի և ընդհանրապես բնության:

Միջին և վերին քարե դարի մարդիկ

Հնագույն շրջանում մարդկությունը գտնվում էր վարձացման բավականին ցածր մակարդակում և դաստիարակությունը այդ շրջանում սահմանափակվում էր ֆիզիկական գոյատևումը ապահովող գիտելիքների հաղորդումով և համապատասխան կարողությունների ձևավորմամբ: Նրանք սովորեցնում էին հաջորդ սերնդին սնունդ հայթայթել (որսորդություն, հավաքչություն), կացարան և հագուստ պատրաստել, որպեսզի ապահովեն իրենց անվտանգությունն ու պաշտպանվեն ցրտից: Իսկ այն հարցի պատասխանը, թե ինչպես են այդ ամենը հաղորդել աճող սերնդին, ինչպիսին է եղել դաստիարակությունը նախնադարում՝ մարդկության ձևավորման վաղ շրջաններում, մենք կարողանում ենք գտնել բնական և հասարակական գիտությունների տվյալների իմաստավորման արդյունքում՝ հնագիտական ուսումնասիրություններից ու հնէաբանական պեղումների արդյունքներից, մեր օրերում հայտնաբերվող վարձացման ցածր մակարդակում գտնվող ցեղերի կենցաղի ուսումնասիրություններից, ճանապարհորդների նկարագրություններից, բանահյուսության նմուշներից: Հնագույն շրջանն իր հերթին բաժանվում է հետևյալ շրջանների.

Քարե դար, որը բաժանվում է

Պալեոլիթ՝ հին քարե դար՝ մարդու ձևավորման (մոտավորապես 1 միլիոն 800 հազար տարի առաջ) և համայնքային հասարակության ձևավորման (մոտավորապես 8300 թ. մ.թ.ա.) ժամանակաշրջան:

Մեզոլիթ՝ միջին քարե դար, անցում պալեոլիթից նեոլիթ:

Նեոլիթ՝ Նոր քարե դար 8-3 հազար տարի մ.թ.ա.: Հողագործության և անասնաբուծության ձևավորում:

Պղնձե դար՝ մոտավորապես 4-3 հազար տարի մ.թ.ա.: Քարե գործիքները փոխարինվում են բրոնզե գործիքներով:

Բրոնզե դար՝ 35/33 – 13/11 դդ. մ.թ.ա.:

Երկաթե դար՝ 11 դարից մ.թ.ա. և ավելի վաղ մինչ օրս

Պալեոլիթը համարվում է մարդկության վարձացման համայնքային շրջան, որին հատուկ է հավաքչությունն ու առաջին քարե գործիքների պատրաստումը: Օգտագործվում էին նաև փայտն ու ոսկորը: Քարե դարում սկսեց ձևավորվել խեցեգործությունը: Սրանք գիտելիքներ և կարողություններ էին, որոնք պետք էր փոխանցել հաջորդ սերնդին:

Դաստիարակությունն ու կրթությունն այս շրջանում միախառնված էր համայնքներով ապրող մարդկանց առօրյա կյանքին: Հասարակության բոլոր անդամները մասնակցում էին փորձի փոխանցմանը: Աճող սերնդի կյանքը չունեց հատուկ գիտելիքներ ձեռք բերելու, մեծերի սոցիալական դերերի յուրացման շրջան: Անհրաժեշտ գիտելիքները, կարողություններն ու հմտությունները երեխաները ձեռք էին բերում՝ ընդգրկվելով գործնական աշխատանքային գործունեության մեջ և ընդօրինակելով մեծերին:

Դա սկսվում էր շատ վաղ՝ 4-5 տարեկանից: Արդեն 9-11 տարեկանում տղաները տղամարդկանց հետ որս և ձկնորսություն էին անում, պատրաստում աշխատանքային գործիքներ, կրակ հայթայթում ու պահպանում, իսկ աղջիկները օգնում էին կանանց, հավաքչություն անում, կերակուր պատրաստում, կացարանը խնամում, հագուստ պատրաստում ու նորոգում: Աղջիկների դաստիարակությամբ հիմնականում զբաղվում էին կանայք:

Համայնքային կացութաձևն աստիճանաբար փոխվեց ցեղատիրականի: Ցեղերը բաղկացած էին մոտավորապես 20-30 մարդուց: Ցեղերի ներսում գործում էին սերտ կապեր, քանի որ միայն միասին, միայն համատեղ աշխատանքով կարող էին ապահովել ցեղի գոյատևումը: Ուստի համագործակցային կարողությունների ձևավորումը ևս դաստիարակության կարևորագույն կողմն էր:

Այս շրջանում թեև շատ չէին գիտելիքները, սակայն դրանք հասու էին բոլորին, և դաստիարակությունը ուներ բավականորեն ուղղվածություն: Բոլորը ստանում էին տվյալ հասարակության վարձացման մակարդակին համապատասխան ֆիզիկական, աշխատանքային, բարոյական և մտավոր դաստիարակություն:

Դաստիարակության գործընթացը այս շրջանում չէր բաժանվում

Հնագույն շրջանի դաստիարակության մասին տեղեկություններ ենք քաղում հնագիտական, հնէաբանական, բանահյուսության և վարձացման ցածր մակարդակի վրա գտնվող ցեղերի ուսումնասիրություններից:

Մամոնտի ոսկորներից և մորս պատրաստված կացարան

Վաղ քարե դարում բոլորը ստանում էին հավասար բավականորեն դաստիարակություն:

հազարամյակներ-
թ.ա. տեղի է
լ «Նեոլիթիկ
ոլիսություն»,
ովում են հնա-
յությունները,
ի մասնագի-
ւնն ու առաջին
ները:

հազար տարի

հազարամյակներում
տեղի ունեցավ
թիկ հեղափոխու-
սպառողական
ակությունը
ինվեց արտա-
յանով, վարգա-
ղագործությունն
անապահությունը:

Ալտամիրա, Իսպանիա,
կարմիր

աշխատանքից: Սովորում էին աշխատելով և աշխատելով սովորում: Այլ
կերպ՝ աշխատելով յուրացնում էին կուտակած գիտելիքները և աշխա-
տանքի ընթացքում ձեռք բերում նոր գիտելիքներ:

Այս շրջանում նաև սկսվում է հասարակության տրոհումը շերտերի:
Ամենահաջողակ որսորդը հարգվում է ցեղի կողմից, որպես ամենաշատ
սնունդ հայթայթողը: Հետո այդ որսորդը էլ չի բավարարվում բարոյական
խրախուսանքով: Նա իր համար պահանջում է նաև նյութական բարիքներ՝
որսի ավելի լավ ու մեծ կտոր և այլն: Նմանատիպ կարգավիճակ էին ստա-
նում նաև լավ զենք պատրաստողները, լավ կռվողները և այլն: Հետպետ
տեղի է ունենում հասարակության շերտավորում և այն բաժանվում է ունևոր
և չբավոր շերտերի: Մոտ հարյուր հազար տարի առաջ մարդն արդեն կա-
րողանում էր ստեղծել բարձրարժեք արվեստի կոթողներ, որոնք ըստ ամե-
նայնի ունեին և պաշտամունքային, և դաստիարակչական նշանակություն:

Այսպես՝ 1879 թ. իսպանացի հնագետ Մարտինո դե Սաուտուլան
Ալտամիրա քարանձավում հայտնաբերեց կենդանիների՝ բիզոնների,
եղնիկների, մամոնտների մի շքեղ պատկերասրահ, որը ստեղծվել էր 25
000 տարի առաջ: 63 քարանձավներում՝ հայտնաբերված 4000-ից ավելի
գունավարդ պատկերները ըստ հետազոտողների ունեին նաև դաստիա-
րակչական նշանակություն: Պատկերվել էին «ոչ թե այն ինչ տեսել էր
նկարիչը, այլ այն ինչ պետք է տեսնեին բոլոր իր ժամանակակիցները»:

Ընդունված էր համարել նաև, որ քարե դարի մարդը ուներ վարգացման
շատ ցածր մակարդակ և նրա միակ նվաճումն էր քարե գործիքների պատ-
րաստումն ու օգտագործումը, որ այդ շրջանում նա միայն զբաղվել է հավաք-
չությամբ և ունեցել պարզունակ մտածողություն: Սակայն անսխառեպ արա-
գությամբ մեծանում են մարդկանց գիտելիքները՝ կառուցվում են թեկույ և ոչ
մեծ, բայց քաղաքներ, աստղադիտարաններ ու բուրգեր¹ և ստեղծվում են,
թեկույ և պիկտոգրաֆիկ՝ նկարի նման, բայց գրեթե, ի վերջո, ձևավորվում է ուս-
ուցչի, մանկավարժի մասնագիտությունը, բացվում են առաջին դպրոցները:

X-III հազարամյակներում մ.թ.ա. տեղի ունեցավ «Նեոլիթիկ հեղա-
փոխություն»²՝ սպառողական հասարակությունը փոխարինվում է արտադ-
րողականով: Ջարգացան հողագործությունը, արհեստները, անասնապա-
հությունն ու առևտուրը: Ստեղծվում են աշխատանքային և ռազմական
գործիքներ՝ նետ ու աղեղ, նիզակ, տեգ, բահ, չուք, ակ, սայլեր, նավակներ:

¹ Այժմ հայտնաբերվել են պալեոլիթի շրջանի 300 ավելի քարանձավներ Եվրոպայում, Ասիայում և
Աֆրիկայում:

² Ձուեր փարավոնի վեցաստիճան բուրգը (հիմքերը 125x115 մ., բարձրությունը 61 մ) համարվում
է առաջին եգիպտական բուրգը: Կառուցվել է Սաքքարայում մոտ 2750 թ. մ.թ.ա. Ճարտարապետ՝
Իմոթեֆ:

³ Նեոլիթիկ հեղափոխություն ելը առաջին անգամ օգտագործել է Հորդոն Չայլը: Հեղափոխության
կարևորագույն հատկանիշն էր անցումը արտադրողական տնտեսության: Այս հարցը հավանաբար ամե-
նախորդին է մարդկության պատմության մեջ, քանի որ հենց այս շրջանում են ձևավորվում բոլոր այժմ
հայտնի հին քաղաքակրթությունները և բոլորը ձևավորվում են եվրոպեյի և նրանց գիտելիքների ու
մշակույթի հիման վրա: Գիտությունը առաջարկում է Առլանտիդայի վարկածը՝ համարելով որ այնտեղի
բարձր քաղաքակրթության ժառանգորդներն են Միջագետքի, Եգիպտոսի, Հնդկաստանի, այլ հին քաղա-
քակրթությունները, իսկ Առլանտիդայի քաղաքակրթության ծագումնաբանության վերաբերյալ ևս կան բազ-
մաթիվ վարկածներ, այդ թվում նաև տիեզերական եվրոնների վարկածը:

Քարահունց՝ Հայաստան, հնագույն աստղադիտարաններից մեկը, որը կառուցվել է մ.թ.ա. 2 հազարամյակում: Քարերի վրա
արված անցքերը արված են աստղերի ուսումնասիրության համար:

Մարդը միանգամից սկսեց օգտագործել իրեր, որոնք պատրաստի
տեսքով չեն հանդիպում բնության մեջ և կարող էին միայն կերտվել
մարդու կողմից՝ խեցի, մետաղ, ապակի, մանվածք: Ձևավորվում են նաև
վարքի պարտադիր նորմեր:

Արդեն 7-5 հազարամյակներում արևելյան քաղաքակրթություն-
ներում ձևավորվում է դպրոցական դաստիարակությունն ու կրթությունը:
Երրորդ հազարամյակում ձևավորվում է պիկտոգրաֆիկ՝ պատկերային
գիրը, որը հետագայում վերածվում է սեպագրի ու հիերոգլիֆիկ գրերի և
բանավոր խոսքի հետ միասին դառնում տեղեկատվության հաղորդման
կարևորագույն աղբյուր: Այս շրջանում նաև ձևավորվում է ուսուցչի,
դաստիարակի մասնագիտությունը, ստեղծվում են առաջին դպրոցները:
Սկզբնական շրջանում դաստիարակությունը կենտրոնանում էր ընտանի-
քում, որտեղ հիմնական դաստիարակներն էին հանդիսանում հայրն ու
մայրը, որոնք իրենց իմացածը հաղորդում էին երեխաներին:

Գիտելիքների և փորձի կուտակման հետ մեկտեղ ձևավորվում է
հաջորդ սերնդին այդ բոլոր գիտելիքների հաղորդման և համապատաս-
խան կարողությունների ձևավորման խնդիրը: Արդեն աճող սերնդի դաս-
տիարակությամբ զբաղվում էին ցեղի կողմից ընտրված ամենաբանի-
մաց մարդիկ, որոնք էլ հաղորդում էին իրենց իմացածը երիտասարդնե-
րին: Դրանք, որպես կանոն, ամենատարեցներն էին, որոնք ունեին
կյանքի մեծ փորձ և, բնականաբար, ավելի շատ գիտելիքներ:

Բացի աշխատանքի համար անհրաժեշտ գիտելիքներից և կարողու-
թյուններից նրանք հաղորդում էին իրենց ավանդույթները, վարքի, իրա-
վական, բարոյական և կրոնական նորմերը:

Քարահունց (հատված)

Ճարտարապետները Ֆրան-
կայի, մ.թ.ա. XIV հազարամյակ

Ձուեր փարավոնի բուրգը

Դրախտ, Հացահատիկի բերքահավաք:
Մբարանից երկրորդ հավաքածույի մ.թ.ա.

Այս շրջանում ձևավորվում է նաև օժան ծեսի ավանդույթը: Բոլոր տարիքային խմբերի համար կազմակերպվում էին հատուկ արարողություններ, որոնց ընթացքում և տղաները, և աղջիկները ցույց էին տալիս իրենց կարողությունները՝ մասնափառակներում՝ դպրոցներում, իսկ չունևորների երեխաները հիմնականում ստանում են աշխատանքային դաստիարակություն:

Արտադրողականության բարձրացման հետ մեկտեղ խորանում է սոցիալական շերտավորումը՝ ձևավորվում է ստրկատիրական հասարակություն:

Այս բաժանումը ևս իր հետքն է թողնում դաստիարակության վրա: Այստեղ ևս կատարվում է բաժանում: Ունևորների երեխաների համար նախատեսվում է մի տիպի դաստիարակություն, և բոլորովին այլ՝ չբավորների համար: Այսպես, ունևորների երեխաները ստանում են մտավոր, բարոյական, ռազմաֆիզիկական դաստիարակություն հատուկ կրթական հիմնարկներում՝ դպրոցներում, իսկ չբավորների երեխաները հիմնականում ստանում էին աշխատանքային դաստիարակություն:

Տարբեր տնտեսական, սոցիալական, մշակութային, էթնիկ և աշխարհագրական պղնցությունների արդյունքում ձևավորվում են տարբեր քաղաքակրթություններ, և դաստիարակությունը պայմանավորվում էր հիմնականում մարդու ծագումով և նրա նյութական ապահովվածության մակարդակով:

Հիմնական հին քաղաքակրթություններն էին.

Մերձավորարևելյան քաղաքակրթություն՝ Միջագետք, Եգիպտոս (ժամանակակից Պարսկաստանը, Հայաստանը, Սիրիան, Եգիպտոսը, հյուսիսային Ասիայի մի մասը)

Հարավասիական քաղաքակրթություն՝ որի ավանդույթները ներկայացնում է Հին Հնդկաստանը

Հեռավորարևելյան քաղաքակրթություն՝ որի ավանդույթները ներկայացնում է Հին Չինաստանը

Արևմտյան քաղաքակրթություն՝ որի ավանդույթները ներկայացնում են Հին Հունաստանն ու Հին Հռոմը:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

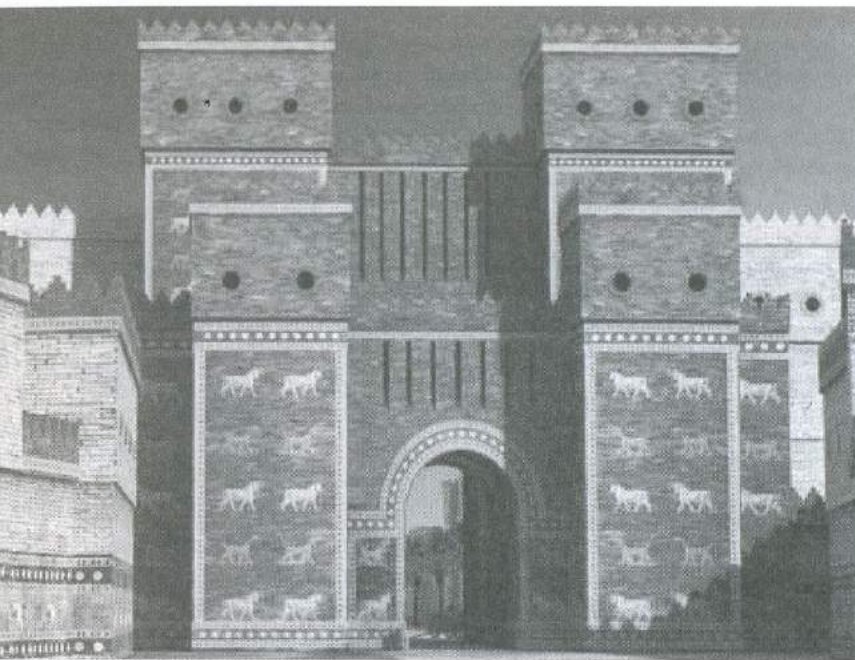
- Զննարկեք մարդու ծագումնաբանության և նրա կենսաբանական ու հասարակական էության խնդիրը՝ հաշվի առնելով ավանդական տեսակետներն ու գործող վարկածները:
- Որո՞նք են հնագույն շրջանի դաստիարակության հիմնական բնութագրական կողմերը:
- Ինչո՞վ էին պայմանավորված դաստիարակության բնութագրական կողմերը:

Հանձնարարություններ

- Փորձեք լրացնել ստացած տեղեկատվությունը և գտեք տարբեր աղբյուրներից նյութեր քարե դարի քաղաքակրթության վերաբերյալ:
- Ստեղծեք փաթեթ հնագույն շրջանի դաստիարակության վերաբերյալ՝ օգտագործելով տրված և ինքնուրույն ձեռք բերված տեղեկությունները:
- Արեք ինքնուրույն եկրահանգումներ:

Առաջարկվող գրականություն

1. Биологическое и социальное в историческом развитии человека <http://www.internet-school.ru/Enc.ashx?item=10659>
2. Благодетелева-Бовк Светлана. О происхождении человека – 1999, <http://e2000.kyiv.org/theory>
3. Вертьянов С. Ю. Возникновение жизни на Земле и происхождение человека http://www.portal-slovo.ru/rus/science/105/1731/2642/5detail_annotation/
4. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
5. Воспитание в первобытнообщинном обществе и древнем мире <http://www.eduhmao.ru/>
6. Демин А.В. Теория государства и права: Курс лекций. Москва, 2004
7. Дружинский А.Н. История педагогики древнего и средневекового мира. М., 1999
8. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Ростов-на-Дону, 2000.
9. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Под ред. А.И.Пискунова. М., 2001
10. История человечества. М., 1909
11. Н.А.Константинов, Е.Н.Медынский, М.Ф.Шабаева. История педагогики. М., 1974.
12. К. М., 1999 <http://www.i-u.ru/biblio/archive/capica%5Fskoiko/>
13. Латов Юрий. Неолитическая революция <http://www.krugosvet.ru/articles/117/1011-767/1011767a2.htm>
14. А.Н. Леонтьев. Биологическое и социальное в психике человека <http://azps.ru/hres-t58/3858984.html>
15. Мезолит <http://vm.kemsu.ru/rus/mezolith/index.html>
16. Первобытное племя впервые столкнулось с цивилизацией. «Молодая гвардия», М., 3 июня 2008 .
17. Поршнева Б.Ф.: О начале человеческой истории <http://porshnev-bf.viv.ru/cont/pale-opsy/2.html>
18. Роузвер Девид. Происхождение человека. – 1996, <http://www.ecc.crimea.ua>
19. Токатян К. www.armrockart.nt.am
20. Левин В. Гомо сапиенс: осознание себя. Лекции о каменном веке <http://informika.ru/text/magaz/newpaper/messedu/>

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԳԵՏՔՈՒՄ (ՄԵՍՈՊՈՏԱՄԻԱ)

Մերձավորարևելյան քաղաքակրթություն

Միջագետք

Միջագետքի հասարակական կառուցվածքն ու կենցաղը

Հայկական լեռնաշխարհից սկիզբ առնող և Պարսից ծոց թափվող Եփրատ և Տիգրիս գետերի միջև ընկած տարածքը հին հույները անվանում էին Մեսոպոտամիա (հուներենից թարգմանվում է որպես Միջագետք)։ Այստեղ մ.թ.ա. III հազարամյակում բնակվեցին շումերները։

Շումերների քաղաքակրթությունը անհամեմատ բաձր էր տեղի սեմիտական ցեղերի քաղաքակրթությունից և ընդհանրապես այդ շրջանում գոյություն ունեցող ցանկացած քաղաքակրթությունից, որը շատ արագ գրավեց ողջ Միջագետքը՝ իր մեջ ձուլելով, հպատակեցնելով բնիկների քաղաքակրթությունը։

Միջագետքի քաղաքակրթությունը համարվում է ամենահինն ու վարմանահիրաշը մարդկության պատմության մեջ և այսօր էլ չի դադարում վարմանցել մեզ։

Հազարամյակների խորքում կորսված քաղաքակրթության այս օրրանը հայտնի դարձավ մարդկությանը միայն տասնիններորդ դարում, երբ պեղումների արդյունքում հայտնաբերվեցին քաղաքակրթության հետաքրքիր կոթողներ։

Իրենք իրենց «սևագլուխ» անվանող ժողովուրդը մշակել էր հողերը, վբաղվել անսանապահությամբ, արհեստներով, կառուցել ոռոգման համակարգ և կերտել քաղաքներ։

Նրանք ունեին գրեր, որոնց շնորհիվ մենք այսօր գիտենք, թե ինչպիսին էր այդ քաղաքակրթությունը, ինչպիսին էր նրանց դավանանքը, ինչպես էին նրանք ապրում և դաստիարակում իրենց երեխաներին։ Այս ամենի հետ մեկտեղ կան բազմաթիվ հարցեր, որոնց պատասխանը մենք չունենք¹։

Այստեղ ստեղծվում էին մանր, իսկ հետագայում բավականին խոշոր քաղաք-պետություններ։ Քաղաքները միավորվում էին, գրավվում էին այլ ժողովուրդների կողմից, սակայն միշտ պահպանվում ու վարձացվում էր շուրջ մերական մշակույթն ու գիտելիքները, գրի առնում դրանք՝ հասցնելով մեզ։

Մարդկության պատմությունը սկսվում է Միջագետքից։

Բաբելոնյան աշտարակ

IV-VII հազարամյակներում մ.թ.ա. Միջագետքում քայքայվում են նախնադարյան համայնական կարգերը։

III հազարամյակի ընթացքում ձևավորվում են մանր քաղաք-պետություններ, որոնց հիման վրա ստեղծվում է **Շումեր պետությունը**։

XXIV-XXIII դդ. մ.թ.ա. Միջագետքում ձևավորվում է **Ակկադ պետությունը**²։ Ուր մայրաքաղաքով, որը տիրում է շումերներին։

II հազարամյակում մ.թ.ա. հզոր պետություններից է **Բաբելոնը**, որը

VI դ. մ.թ.ա. գրավում են պարսիկները։

III հազարամյակից մ.թ.ա. մինչև VII դ. մ.թ.ա. ձևավորվում և վարձանում է **Ասորական պետությունը**, որը VI դ. մ.թ.ա. գրավում են պարսիկները։

¹ Այժմ էլ հայտնի չէ՝ որտեղից եկան շումերները, հայտնի չեն նաև նրանց լեզվի՝ շումերերենի արմատները, որը վարմանալիորեն անհետացավ՝ սկիզբ չդնելով ոչ մի լեզվախմբի, պարզապես անհետացավ։

Շումերները սկսեցին պատմել իրենց մասին, երբ Միջագետքում կապ-
մակերպվեցին կանոնավոր պեղումներ, և այդ պատմությունն ուղագրավ էր:

Հայտնի շումերագետ Սեմյուել Լոա Քրամերը իր «Պատմությունը սկսվում է Շումերում» գրքում
թվում է շումերների ստեղծած 39 գաղափար, սակայն կարծում ենք դրանք ավելի շատ են:
Շումերներն են ստեղծել առաջին գրերը, ասացվածքների առաջին գրքերը, առաջին ժողո-
վածուն, առաջին աֆորիզմների ժողովածուն և առաջին բառարանները, առաջին «հողա-
գործի ավանախը», և առաջին գրքերի կատալոգը: Այստեղ են վարել առաջին գրականա-
գիտական դեբատները, առաջին անգամ հիշատակել «համաշխարհային ջրհեղեղի», Նոյի և
Նոյան տապանի մասին: Այստեղ է ստեղծվել և կիրառության մեջ դրվել փողը՝ արծաթի շեկել,
առաջին անգամ են մտցվել հարկեր և ձևավորել իրավական պետություն երջանիկ կյանքի
համար: Այստեղ են առաջին անգամ կիրառում գտել խեցե անիվն ու թրծված աղյուսն ու առա-
ջին անիվը: Այստեղ է ձևավորվել ճարտարապետությունը, տիեզերագիտությունը, մաթեմա-
տիկան, աստղագիտությունը, տնտեսագիտությունն ու բանկային համակարգը, պղնձագոր-
ծությունը, ոռոգման համակարգը, ներդրվել հաշվի 60-ական համակարգը, լուսնային օրա-
ցույցը, ըստ որի տարին բաժանվել է չորս եղանակների և 12 ամիսների: Նրանք իմացել են 12
համաստեղությունները, ստեղծել ժամացույցը, շրջանը բաժանել 360 աստիճանի և այլն:
Այստեղ է ստեղծվել առաջին կառավարման համակարգը՝ երկպալատանի պառլամենտը,
առողջապահական համակարգը, իրավունքը, դատը և ատենակալների դատարանը, կանո-
նավոր բանակը և ռազմական գործը, արխիվային գործը, գրականությունը, գենային ինժե-
ներիան և կոնավորումը, դպրոցն ու դպրոցական համակարգը:
Նրանք առաջին ձանապարհորդներն էին և ունեին մոտ 105 տարբեր տեսակի նավեր,
վառարաններ՝ կավը թրծելու և մետաղ ձուլելու համար, ստանում էին ձուլվածքներ, բույսեր և
միներալներ օգտագործում բուժման համար, անում վիրահատություններ, պատրաստում
կարդեր թանկարժեք քարերից և մետաղներից, կառուցում էին տաճարներ, ասֆալտապա-
տում փողոցները, կերտում առաջին քաղաքները: Այստեղ են ապրել առաջին առևտրական-
ները և այլն: Այս շարքը շարունակվի է:

Շումերների հասարակությունը թեոկրատական՝ քրմերի կողմից
կառավարվող (հետագայում ձևավորվեց նաև թագավորական իշխանու-
թյուն) հողագործների, անասնապահների, արհեստավորների ու առև-
տրականների հասարակություն էր: Նրանց առևտրական կապերը տանում
են դեպի հարևան պետություններ՝ Խեթերի թագավորություն, Ուրարտու,
Միդիա և Պարսկաստան, հասնում մինչև Եգիպտոս¹, որի շնորհիվ կար-
գանում էր երկրի տնտեսությունը, հարստանում էին քաղաքները, որոնց
բնակչությունը հասնում էր 40.000-200.000-ի:

Արդեն մ.թ.ա. III հազարամյակի սկզբում այստեղ կային մոտ մեկ ու
կես տասնյակ քաղաքներ, որոնցից առավել նշանավոր էին Ուրուքը, Ուրը,
Լագաշը, իսկ ամենամեծն ու շքեղն էր ավելի ուշ հիմնադրված Բաբելոնը
(հիմնադրվել է 1894 թ. մ.թ.ա., կործանվել 539 թ. մ.թ.ա.):

¹ Պեղումների ժամանակ Եգիպտոսում հայտնաբերվել են Միջագետքի քաղաքակրթությանը պատկանող
սպասք, կարդերեն և շումերական կիլիբներ:

Շումերների քաղաքները ունեին հստակ ճարտարապետական
պլանավորում, որի կենտրոնում գտնվում էր կենտրոնական տաճարը՝
պիզգուրաթը², հետագայում նաև թագավորական պալատները, որոնց
շրջապատում էին հիմնականում երկու հարկանի (հետագայում նաև
երեքհարկանի) տները:

Միջագետքը չունեւ ոչ քար, ոչ փայտ, սակայն ուներ անսահմանա-
փակ քանակությամբ ջուր, կավ և եղեգ, որոնք էլ դարձան նրանց հիմնա-
կան շինանյութը: Կավից էին պատրաստվում հասարակ ժողովրդի տները,
սկզբնական շրջանում նաև տաճարներն ու պալատները: Հետագայում
տաճարներն ու պալատները սկսեցին կառուցել ներկրվող քարից:

Քաղաքի կենտրոնում տեղադրվում էր մոնումենտալ աստիճանաձև
բուրգի նման տաճարը՝ պիզգուրաթը: Պատերը ներկում էին խեցի և մալուխի
խառնուրդից պատրաստված սև ասֆալտով, սպիտակ կրով և թրծված
կարմիր աղյուսով, կարդարում պատկերներով և արձանագործություններով:

Շումերա-աքքադական շրջանում հզորացավ Բաբելոնը, ինչպես իր-
ենք էին անվանում «Աստծո դարպասները»: Բաբելոնի փողոցները ասֆալտ-
ապատ էին և կրում էին աստվածների անունները: 200.000 բնակչություն
ունեցող այս քաղաքն ուներ ձիւ պարզարված
8 դարպաս և մոտ մեկուկես հազար տարբեր
աստվածների նվիրված մեծ ու փոքր տա-
ճարներ: Այստեղ էին գտնվում ամենամեծ
տաճարը, որը հիմք ծառայեց Բաբելոնյան
աշտարակի բիրլիական լեգենդին, Նաբու-
գոդոնոսոր թագավորի յոթ-հարկանի պա-
լատը՝ «Բարձր տունը»³, այն շրջապատող
լեգենդար, աշխարհի յոթ հրաշալիքներից
մեկը համարվող կախովի այգիները և թա-
գավորական պալատը, որտեղ իր մահկանա-
ացուն կնքեց Ալեքսանդր Մեծը:

Միջագետքի պետությունների ողջ կյ-
անքը կապակերպվում էր տաճարների շուրջ: Տաճարին էին պատկանում
հողերը, որոնք մշակում էին տաճարի «մեծ» և «փոքր» մարդիկ⁴: Այստեղ էր
բերվում ողջ բերքը, որը հետագայում բաժանվում էր բնակչությանը: Տաճա-
րներին հարկատու էր ողջ բնակչությունը⁵: Տաճարների ամբարներում պահվո-
ւմ էր ցորենը, պահեստները լիքն էին վանապան ապրանքով՝ մթերքով, աշ-

¹ Հնագույն պիզգուրաթները (ziggurat – սուրբ տաճար) կառուցվել են մ.թ.ա. IV-III հազարամյակներում:
Նրանք հզոր քառանկյուն աշտարակներ էին, որի զագաթ էին տանում երկար՝ դեպի երկինք սլացող
աստիճանները:

² Բաբելոնյան աշտարակը «երկնքին հասնող» պիզգուրաթ էր: Նա քառանկյուն կառույց էր, որի
երկարությունը 400 մ., իսկ քառորդությունը 91 մ. էր: Նրա պատերը այնքան լայն էին, որ, ինչպես գրում է
հույն պատմիչ Հերոդոտոսը, վրայով միաժամանակ կարող էին անցնել երկու քառածի սալեր:

³ Հարուստ տերկառուները անվանվում էին «Մեծ մարդիկ», իսկ աղետ, բայց սակավ ունեցվածք
ունեցողները՝ «փոքր մարդիկ»:

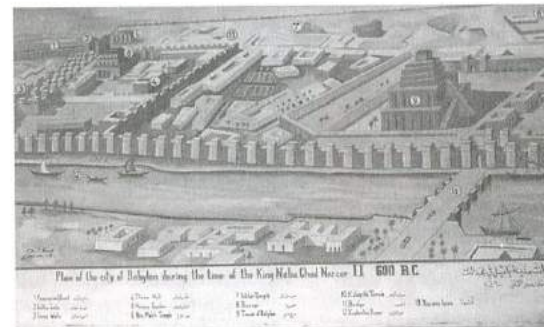
⁴ Ավելի ուշ շրջանում հողագործները սկսեցին վճարել, որպես հարկ, ստացված բերքի մեկ երրորդը:
Առևտրականները ապրանքի համար վճարում էին երեք անգամ՝ ապրանքի գինը, երկրորդ անգամ
պետական հարկը և չորրորդ անգամ աստվածներին:

Խաֆաջե քաղաքի պլանը

Շամիրամի կախովի այգին

Բաբելոնի հատակագիծը

Ջիզգուրաթ

XXVIII–XXIII դդ. մ.թ.ա. ստեղծվեցին շումերական սեպագրերը:

խատանքային գործիքներով, շինանյութով: Այդ ամենը ամբարվում, հաշվվում և պահպանվում էր տաճարներում:

Առևտրական գործարքների և տաճարների ունեցվածքի հաշվառման պահանջները խթանեցին շումերական գրերի ստեղծմանը: Սկզբնական շրջանում դրանք պարզունակ, ավելի շատ նկարի հիշեցնող պիկտոգրաֆիկ գրեր¹ էին, որոնք ժամանակի ընթացքում վերածվեցին սեպագրերի²:

Միջագետքը հարուստ էր կավով, որից պատրաստվում էին ոչ միայն տներ, այլև քարի պես ամուր սպասք, կենցաղային իրեր, մանկական խաղալիքներ, և նույնիսկ գրում էին կավի վրա: Այդ գրքերը անվանում են «կավե տախտակներ»:

Սկզբում պատրաստում էին կավե «տախտակներ». ապա գրում վրան եռանկյուն կամ քառանկյուն սրածայր փայտիկով, ստացվում էին սեպի նման գրեր, որոնք էլ անվանվեցին սեպագրեր: Մեզ են հասել մոտ մեկ ու կես միլիոն այդպիսի տախտակներ, որտեղ գրի է առնվել ապշեցուցիչ տնտեսական, գիտական, մշակութային, գեղարվեստական, ինչպես նաև մանկավարժական մի ամբողջ հանրագիտարան: Կարևոր փաստաթղթերը և գրքերը թրծում էին հատուկ վառարաններում և տախտակները դառնում էին քարի պես ամուր: Գրքերի էջերը համարակալվում էին և պահպանվում հատուկ արկղերում

Գրում էին կավե սալիկների՝ «կավե տախտակների» վրա՝ ստեղծելով բազմահատոր գրքեր:

Հնագիտական պեղումների արդյունքում հայտնաբերված Աշշուրբանիպալ թագավորի³ գրադարանը մեծապես հարստացրեց մեր տեղեկությունները Միջագետքի մասին: Գրադարանի կավե գրքերում պահպանվել են շումերական դիցաբանությունը, նրանց առածներն ու ասացվածքները, եպոսոսից շատ ավելի շուտ գրված առակները, «Երկրի ստեղծման մասին» ավանդապատումը, նոտագրությունը, «Թագավորների ցուցակը»⁴, որտեղ ներկայացվում են հնագույն թագավորների կյանքն ու սխրանքները և բաժանվում է երկու մասի՝ մինչև համաշխարհային ջրհեղեղ և դրանից հետո: Գտնվել է 9 հեռոսական պոեմ, որոնցից առավել հայտնի է Գիլգամեշ թագավորին նվիրված էպոսը, Համուրապի թագավորի օրենքները⁵, շումերների աստվածների պանթեոնը⁶, ապշեցուցիչ աստղագիտական և մաթեմատիկական տեղեկություններ:

¹ Դրանք մոտ 1500 նշաններ են, որոնք հիմնականում պահպանվել են հնագույն շրջակի կլիփերի վրա:

² Սեպագրերի հիման վրա հետագայում ձևավորվեցին եգիպտական հիերոգլիֆները և ապա 1500–1700 թթ. մ.թ.ա. փյունիկեցիները ստեղծեցին առաջին այբբենը՝ հնչյունային՝ 22 բաղաձայն տառերով: Չայնավորները ստեղծվել են միայն հին Հունաստանում: Սեպագրերը վերծանեց Գերոգլիֆի Գրոտեֆիտը:

³ Աշշուրբանիպալը Ասիլիայի թագավորն էր: Նա ուներ խորը գիտելիքներ, գիտելիքներ: Մեզ է հասել նրա ստեղծած գրադարանը, որտեղ պահպանվել է 20.000 «կավե տախտակ», որոնք դասավորված էին ըստ բաժինների, գտնվել է նաև գրադարանի գրքերի մատենագրական ցուցակը:

⁴ «Թագավորների ցուցակում» ներկայացվում են հնագույն շրջակի թագավորների կյանքն ու նրանց կատարած գործերը: Շատ այդ ցուցակի նրանք ապրում էին շատ երկար՝ մի քանի հարյուր և նույնիսկ հազար տարի:

⁵ Համուրապի կողմից առաջին իրավաբանական փաստաթուղթն է, որտեղ հավաքված են մոտ 300 բանաձև՝ տարբություն և հեղուրանքի, կեղծ վկայության, դատավորի, վկաներին կաշառելու, անարդար դատելու վերաբերյալ, ինչպես նաև մասնավոր սեփականության, ազդարարային հարաբերությունների, տնտեսական իրավունքի վերաբերյալ: Կային նաև ընտանեկան իրավունքը, անձնական վնաս հասցնելու, բռնիքների և ծարրապետների աշխատանքը կանոնակարգող և այլ օրենքներ:

⁶ Հին աստվածներից էին տալիդ ստեղծող Ենիլագալ-Դադյուգալը, Գորդեի ստեղծող Գիլգամեշ-Եներկալը և այլք:

Շումերները ստեղծեցին նաև յուրահատուկ «տպագրություն»: Մեզ են հասել ուռուցիկ կլորավուն կնիքներ, որոնց վրա տեքստը փորագրված է հայելային արտացոլման տեսքով: Կնիքը ամուր սեղմելով խոնավ կավին՝ կարելի էր ստանալ տեքստի պոպիսիով տեսքը: Այդպես շումերները ստանում էին նույն տեքստի բազմաթիվ օրինակներ:

Դաստիարակությունն ու դպրոցը Միջագետքում

Դաստիարակությունը Միջագետքում պայմանավորված էր այնտեղ գործող հասարակական կանոններով և օրենքներով, որոնք չափապան հստակ էին և պարտադիր բոլորի համար: Շումերը չէր կարող ապրել՝ առաջնորդվելով սեփական ցանկություններով: Նրանք համոզված էին, որ միայն թշվառներն ու անասունները կարող են ապրել՝ ըստ ցանկությունների, իսկ մարդը պետք է անի այն, ինչ պարտավոր է, ինչ պարտադրված է նրան ճակատագրով: Այնպես որ ամեն ոք գիտեր իր տեղն ու անելիքը հասարակության մեջ:

Շումերների համար ամենաբարձր արժեքներն էին հարստությունը, առողջությունը, գիտելիքներն ու իրենց երեխաները, որոնց ձգտում էին տալ անհրաժեշտ դաստիարակություն:

Սկզբնական դաստիարակությունը բոլոր երեխաները ստանում էին ընտանիքում՝ յուրացնելով իրենց խավի նիստ ու կացը: Աղջիկների դաստիարակությամբ հիմնականում զբաղվում էր մայրը, իսկ տղաների դաստիարակությամբ՝ հայրը:

«Շուշուրակի խրատները իր որդուն՝ Զաուսուդրային» ստեղծագործության մեջ տրվում են գործնական խորհուրդներ, բարոյական նորմեր և պատվիրաններ: «Որդիս, ուզում եմ խրատել քեզ: Նսիր իմ խրատները: Զաուսուդրա, ես քեզ խոսք կասեմ, լսիր այն ուշադիր, մի արհամարհիր իմ խրատները, մի խախտիր իմ ասած խոսքը. հոր խրատները արժեքավոր են, գլուխդ մտցրու դա»: Ապա նա ասում է որդուն, որ մարդը ոչ պետք է վիճաբանի մյուս մարդկանց հետ, ոչ էլ երեքեքսանի լինի, չպետք է ոտնձգություն անի ուրիշի ունեցվածքի վրա, ավագ եղբորն ու քրոջը պետք է հարգի, ինչպես հորն ու մորը, չպետք է ձանապարհորդի միայնակ, չպետք է շնասա և այլն:

Ցածր խավի՝ «փոքր մարդկանց» երեխաները ժառանգում էին ծնողներից ոչ միայն նրանց ունեցվածքը, այլ և նրանց արհեստը: Ծնողներն էլ սովորեցնում էին նրանց աշխատել՝ ընդգրկվելով աշխատանքային գործունեության մեջ:

Այլ կերպ էին դաստիարակվում «մեծ մարդկանց»՝ բարձր խավի ներկայացուցիչների երեխաները, որոնք ևս պետք է ժառանգեին իրենց ծնողների գործը, սակայն դրա համար անհրաժեշտ էր կրթվածություն:

Հին Միջագետքում կրթված էր համարվում այն այրը, որը լիարժեք տիրապետում էր գրին և երաժշտական գործիքներին, կարողանում էր երգել, ընդունել խելացի և օրինական որոշումներ և գիտեր ծեսերի արարողակարգը:

Սեպագիր էջ

Սկզբնական դաստիարակությունը բոլոր երեխաները ստանում էին տանը:

«Փոքր մարդկանց» երեխաները հետագայում դաստիարակություն ստանում էին առաջնորդվելով սովորելով աշխատել:

Հայտնաբերվել են մի քանի հարյուր աշակերտական «տետրեր»¹, ուսուցիչների և աշակերտների հաշվետվություններ, որոնց շնորհիվ իմանում ենք շումերների կրթական համակարգի մասին:

«Մեծ մարդկանց» տղաները հաճախում էին հատուկ «Է-դուբաներ»՝ դպրոցներ, որտեղ մնում էին առավոտվանից մինչև երեկո, սովորում գրել, կարդալ և ուսումնասիրում բարդ գիտելիքներ: Ուսումը վճարովի էր, ուստի այն հասանելի էր միայն ունևորներին²:

Էդուբաները աշխարհիկ դպրոցներ էին: Դպրոցները տեղադրվում էին առանձին դասասենյակներով հագեցած շինություններում:

Երկար ժամանակ պատկերացում չունեինք, թե ինչպես են սովորել այդ դպրոցներում: Սակայն 1934-35 թթ. ֆրանսիական հնագետները գտան երկու սենյակ, որոնք իրենց կառուցվածքով նման էին դասասենյակի: Սենյակներում շարքով, ինչպես ժամանակակից դպրոցում, դրված էին կավե երկու, երեք կամ չորս աշակերտի համար նախատեսված նստարաններ:

Դպրոցները ունեին բավականին հագեցած աշխատակալ: Էդուբան ղեկավարում էր ումման («ումմա» – իմաստուն, ուսուցիչ), որին անվանում էին նաև «դպրոցի հայր», իսկ աշակերտներին անվանում էին «դպրոցի որդիներ»: Ուսուցիչը՝ «դպրոցի հայրը» ուներ նաև օգնական, որին անվանում էին «մեծ եղբայր», որը սպասարկում էր ուսուցման գործընթացը: Նա նախապատրաստում էր գրավոր տեքստերի օրինակները, որոնք պետք է արտագրեին աշակերտները, ստուգում էր գրավոր աշխատանքները և լսում բանավոր պատասխանները:

Բացի «դպրոցի հորից» և նրա օգնականից, դպրոցում աշխատում էին նաև տարբեր առարկաներ դասավանդող ուսուցիչներ, դաստիարակ և այսպես կոչված «մտրակ բռնողը», որը, հավանաբար, հետևում էր դպրոցի կարգուկանոնին: Այնպես որ Էդուբայում ընդունված էր մարմնական պատիժը, իսկ խրախուսանքի ձևերի մասին տեղեկություններ չեն հասել:

Դպրոցում աշխատող ողջ անձնակազմը վարձատրվող ծառայողներ էին, որոնց աշխատավարձ էր վճարում տնօրենը՝ «դպրոցի հայրը», ումման վարձից գոյացած գումարներից:

¹ Բեռլինի III հավաքմանի առաջին կեսին պատկանող հավաքածուի 235 տախտակներից 80 «աշակերտական տեքստեր» են, որտեղ գրված են «Աստվածների ցուցակները», պաշտոնների և կոչումների ցուցակներ, քաղաքի և վայրի թռչունների ու կենդանիների, ձկների, ծառերի և բույսերի ցուցակներ:

² Բոլոր աշակերտները ստորագրում էին տետրերը, գրում էին իրենց և ծնողների անունները՝ նշելով ծնողների պաշտոնը: Մինչ օրս չի հայտնաբերվել ոչ մի աղբյուր տետր:

«Մեծ մարդկանց» տղաները հաճախում էին աշխարհիկ դպրոցներ՝ Էդուբաներ:

Մեծ մարդկանց դպրոցի դասարան (վերականգնում)

Դպրոցում բացի տնօրենից՝ «դպրոցի հորից» աշխատում էին նրա օգնականները, առարկայական ուսուցիչները, դաստիարակը և հսկայիցը:

Սկզբնական շրջանում ուսուցման նպատակները Էդուբայում կուտ գործնական մասնագիտական էին՝ դպրոցը պատրաստում էր մեծ թվով գրիչներ, որոնք շատ պետք էին երկրի տնտեսական և վարչական կյանքի համար: Հավանաբար այդ ընթացքում դպրոցն ուներ միայն մեկ ուսուցիչ: Սակայն ժամանակի ընթացքում ընդլայնվում է կրթության բովանդակությունը և ձևավորվում է դպրոցական համակարգ՝ երկու տիպի դպրոցներ՝ երկու տարբեր ծրագրերով:

Առաջնային տիպի դպրոցներում հիմնականում սովորեցնում էին գրել, կարդալ, հաշվել, տալիս էին ընդհանուր մասնագիտական գիտելիքներ: Երկրորդ տիպի դպրոցներում ստանում էին խորը գիտելիքներ: Այստեղ ուսումնասիրում էին հումանիտար և բնական գիտելիքներ, կրոն, վարձացնում սովորողների ստեղծագործական կարողությունները:

Վերջիններս դարձան շումերների մշակութային և գիտական կենտրոններ, որտեղ աշխատում էին տարբեր մասնագիտացում ունեցող գիտնական-ուսուցիչներ: Նրանք միաժամանակ վբաղվում էին և մանկավարժական գործունեությամբ, և գիտական աշխատանքով: Դպրոցներին կից ստեղծվում էին գրադարաններ, և գրչության կենտրոններ, որտեղ արտագրվում են հին գրքերը, ստեղծվում՝ նորերը:

Ուսուցման առաջին ծրագիրը հիմնականում կոչված էր երկրին այդքան անհրաժեշտ գրիչների բանակի պատրաստմանը: Այստեղ առաջին հերթին սովորեցնում էին գրել, կարդալ, իսկ կավե տախտակի վրա սեպագրեր գրելը շատ բարդ խնդիր էր, որը սովորում էին տարիներով:

Սկզբում աշակերտը սովորում էր պատրաստել կավե տետր: Դրա համար երկար հունցում էր կավը, ապա սարքում 32x22 չափսի մոտ 2,5 սմ հաստության «տետրեր», որոնց վրա ուղիղ գրելու համար թելով գծեր էին քաշում և սկսում գրել եռանկյուն կամ քառանկյուն սրածայր փայտիկով: Անավարտ տեքստը փաթաթում էին խոնավ շորի մեջ, որպեսզի չչորանա և կարելի լինի շարունակել աշխատանքը, կամ կատարել սխալների ուղղում, ապա չորացնում էին արևի տակ: Սկզբում երեխաները գրում էին առանձին տառեր, ապա ամբողջ տեքստեր, սովորում էին տարբեր գրության տարբեր տեխնիկաներ: Մեկ են հասել հարյուրավոր այդպիսի «տետրեր»՝ սկսած սկսականների խզբականներից, մինչև շրջանավարտների աշխատանքներ, որոնք գրեթե հնարավոր չէ տարբերել հմուտ գրիչների և ուսուցիչների տեքստերից:

Ուսուցման ընթացքում կիրառվում էին տարբեր տեքստեր և «ցուցակներ», որոնց իմացությունը պարտադիր էր բոլոր աշակերտների համար: Աշակերտները արտագրում, ապա բերանացի էին անում այն ու հետո ինքնուրույն գրում դրանք:

Եկու սովորելու համար ստեղծվում էին բարդ գոյականների և բայերի ցուցակներ, որոնք աշակերտը պետք է բերանացի աներ:

Հետագայում, երբ Աքքադները գրավեցին Շումերը և ընդունեցին շումերի մշակույթը, ձևավորվեց թարգմանության անհրաժեշտություն, ստեղծվեցին շումերերենից աքքադերեն թարգմանության առաջին բառարանները, և

Միջագետքում գործում էին երկու տիպի դպրոցներ՝ տարբեր ուսումնական ծրագրերով:

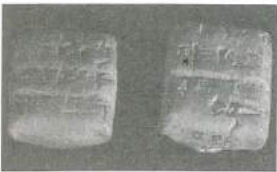
Առաջին տիպի դպրոցները պատրաստում էին գրիչներ:

Սկզբնական ուսուցման հիմնական նպատակն էր սովորեցնել գրել և կարդալ սեպագրերով:

Այսպես էին գրում «տետրերը»

Դպրոցում կիրառվում էին ուսումնական «ձեռնարկներ», բառարաններ, ընթերցարաններ, քրեստոմատիա

Սեպագիր «եջ»

աշակերտները վարժվում էին գրավոր և բանավոր թարգմանության մեջ: Մեկ են հասել նաև ընթերցարաններ և քրեստոմատիաներ սկսնակների համար:

Կարգավ գրելու հետ մեկտեղ սովորում էին նաև մաթեմատիկա: Թվերի գրության համար օգտագործվում էր երկուսի՝ շրջան և ուղղանկյուն: Թվերի համակարգը 60-ական էր¹: Մաթեմատիկայի ուսուցման գործընթացում օգտագործվում էին վնակապարագաներ և հաշվիչներ: Ուսուցիչները կապում էին վարժություններ և խնդրագրքեր, որտեղ առաջարկվում էին պարզ և բարդ խնդիրներ մակերեսներ, ծավալներ հաշվելու վերաբերյալ, որոնք ուղեկցվում էին պատասխաններով և խնդիրների լուծումներով:

Ուսուցման մեթոդների մասին ևս տեղեկանում ենք կապե տախտակներից: Առավելության դպրոց գալուն պես աշակերտը ուսումնասիրում էր նախորդ օրվա իր գրած տախտակը, ապա «ավագ եղբայրը» պատրաստում էր նրա համար նոր տախտակ, որը նա սկսում էր արտագրել, իսկ «ավագ եղբայրը», և ուսուցիչները բացատրում էին նրան տեքստերն ու բառերի իմաստը: Մեկ է հասել մոտավորապես III հազարամյակի սկզբի հույակապ մի «փաստաթուղթ», որը շումերագետները անվանել են «Դպրոցական կյանք»: Դա մանկավարժության պատմության տեսանկյունից ինքնատիպ փաստաթուղթ է, և հանդիսանում է մարդկության առաջին մանկավարժական աշխատությունը: Ըստ երևույթին փաստաթղթի հեղինակը ուսուցիչ է, և նկարագրվում են ուսումնառության ու հանգստի օրերը:

Ուսուցման մեթոդները դոգմատիկ էին:

Շումերական հաշվիչ

Փաստաթղթում, որի վերձանման վրա 40 տարի տրեւել են գիտնականները գրված է «Ես բերանացի ասացի իմ տախտակը, ես նախաճաշեցի, ես պատրաստեցի նոր տախտակ, ես սկսեցի գրել այն, ես ավարտեցի: Ես պատմեցի իմ հորը իմ գրավոր հանձնարարության մասին, հետո բերանացի ասացի իմ տախտակը և իմ հայրը իրձվեց»

Առաջին շումերական դպրոցի մասին այս պատմությունը մեզ է հասել մի քանի տարբերակով: Պահպանվել են քսան այդպիսի տախտակներ: Դրանցից մեկում աշակերտը գովում է իր ուսուցիչներին, որոնք սովորեցնում են իրեն հաշվել պատկերների մակերեսները, որ իրենց շնորհիվ նա հեշտ ու հանգիստ կարողանում է անել տան շինարարության, ջրանցքի փորման և այլ աշխատանքներ, որ նա գիտի, թե ինչպես պետք է պահի իրեն, որպեսզի կյանքում հասնի որոշակի նպատակներ:

Չնայած ուսումնառությունը այս դպրոցներում տևում էր տարիներ, և երեխան դառնում էր հասուն այր, սակայն նա արդեն գրիչ էր, որը շատ հարգված մասնագիտություն էր համարվում Միջագետքում: Շրջանավարտներից շատերը աշխատում էին որպես գրիչ տաճարներում, մեծահարուստների մոտ:

Այս դպրոցների շրջանավարտները դառնում էին տաճարային և պալատական գրիչներ:

¹ Այստեղից էլ գալիս է շրջանի բաժանումը 360 աստիճանի, ժամի բաժանումը 60 րոպեի, օրվա բաժանումը 12 ժամի և նույնիսկ չափի՝ դյույմի գաղափարը, որը հավասար է 12-ի:

Ուսումնական երկրորդ ծրագրում նախատեսվում էր հումանիտար և բնական գիտությունների խորացված ուսուցում: Առավելագույն ուշադրություն էր դարձվում սովորողների ստեղծագործական կարողություններին: Համապատասխան ընդունակություններ, ջանասիրություն և, իհարկե, նյութական հնարավորություններ ունենալու դեպքում այս դպրոցների շրջանավարտները կարող էին հասնել շատ մեծ հաջողությունների և գրավել բարձր դիրք հասարակության մեջ՝ դառնալ բուրմ, դատավոր, բժիշկ, մաթեմատիկոս, աստղագետ, գիտնական-մանկավարժ և այլն:

Այս դպրոցներում ուսումնասիրում էին գիտություններ՝ աստվածաբանություն, լեզվաբանություն, հանքաբանություն, կենսաբանություն, աշխարհագրություն, աստղագիտություն, մաթեմատիկա, ինչպես նաև քերականություն, ոճաբանություն, բարոյագիտություն, որոնք շատ վարճացած էին Միջագետքում:

Կրթության կարևորագույն մասն էր կապում մաթեմատիկան, որի օրրան էր Միջագետքը: Նրանք ոչ միայն գիտեին բոլոր չորս թվաբանական գործողությունները, այլ աշխատում էին շատ մեծ թվերի հետ: Շումերները կարողանում էին հանել քառակուսի և խորանարդ արմատ, հաշվել տարբեր ծավալների մակերեսը, գիտեին ֆիբոնաչիի շարքը, գիտեին պի-ի արժեքը և Պյութագորասի¹ թեորեմը:

Լուրջ ուշադրություն էր դարձվում նաև աստղագիտության ուսումնասիրությանը:

Շումերները գիտեին արևային համակարգի ծագման, վարճացման և կառուցվածքի մասին գրեթե նույնքան, որքան մենք գիտենք այսօր (հաճախ նրանց աստղագիտական գիտելիքները նույնիսկ գերապանցում են մեր իմացածը): Շումերները գիտեին, որ երկիրը գունդ է, որը պտտվում է Արևի շուրջ, որ տասներկու ամսվա ընթացքում պտտվելով արևի շուրջ այն անցնում է 360 աստիճան ունեցող շրջանով, որը, բաժանելով տասներկու հավասար մասերի՝ 30 աստիճան յուրաքանչյուրում, ստանում էին տասներկու համաստեղություն: Համաստեղությունները ունեին նույն՝ այսօր ընդունված անվանումները:

Մեկ են հասել քաղաքների հատակագծեր, որտեղ տրված են քաղաքի հստակ չափերը, նշված են քաղաքի պատերի, դարպասների և կարևորագույն շենքերի տեղադրությունը: Գծել են նաև աշխարհագրական և աստղային երկնքի քարտեզներ:

Միջագետքում «ուսումն ավարտած գրիչը պետք է կարողանար անել բանավոր և գրավոր թարգմանություններ շումերերենից աքքադերեն և հակառակը, անգիր իմանալ գրչական և քերականական եզրերը, և շումերական հոլովումն ու խոնարհումը, իմանալ շումերական հնչյունաբանությունը, բառերի արտասանությունը, ցանկացած աքքադական բառի շումերական անվանումը, տարբերակել վայելչագրության և գաղտնագրության տարբեր տեսակները, տիրապետել քրմերի և

Երկրորդ տիպի դեպքում ուսումնական լին հումանիտար բնական գիտություններ, վարճացնում աստղագիտական մտածելակերպը:

Նկարում պատկերված 104.857.600.000.000 թվի գրությունը

Նկարում պատկերված 104.857.600.000.000 թվի գրությունը

¹ Ինչպես հայտնի է Պյութագորասը 12 տարի ապրել և սովորել է Միջագետքում:

այլ մասնագիտությունների տեխնիկական լեզվին, իմանար ծիսական երգերի կատեգորիաները, կարողանար ղեկավարել երգչախումբը և նվագել երաժշտական գործիքներ, կարողանար կապմել, փաթաթել ծրարի մեջ և կնքել ցանկացած տիպի իրավաբանական կամ տնտեսական փաստաթուղթ, իմանար մաթեմատիկա, ներառյալ հողաչափությունը, կարողանար բաշխել բանվորներին հասանելիք մթերքն ու աշխատանքի համար անհրաժեշտ տարբեր նյութերը, հաշվել հողային աշխատանքների ծավալը և այլն:

Ուսումնառության ընթացքում նրանք պետք է կարդային բազմաթիվ դիդակտիկ և գրական-հոգևոր տեքստեր և նույնիսկ դրանց ցանկը:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

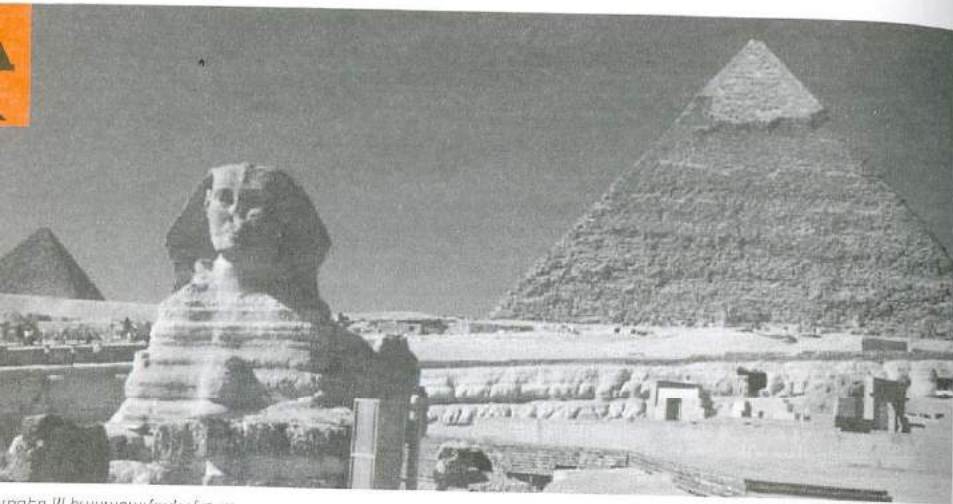
- Ինչո՞վ էր պայմանավորված շումերների քաղաքակրթության ձևավորումն ու վարգացումը:
- Նշե՞ք շումերների քաղաքակրթության առանձնահատկությունները:
- Համեմատե՞ք շումերների դաստարակությունը քարե դարի դաստարակության հետ, նշե՞ք տարբերություններն ու ընդհանրությունները: Արե՞ք եզրահանգումներ:

Հանձնարարություններ

- Փորձե՛ք լրացնել տրված տեղեկատվությունը, գտե՛ք տարբեր աղբյուրներից նյութեր Միջագետքի այլ քաղաքակրթությունների վերաբերյալ:
- Ստեղծե՛ք շումերական դաստիարակության վերաբերյալ նոր փաթեթ՝ օգտագործելով ձեզ տրված և ինքնուրույն հայթայթած տեղեկությունները և արե՛ք ինքնուրույն եզրահանգումներ:
- Գրե՛ք փոքրիկ էսե «Միջագետքի քաղաքակրթությունն ու դաստիարակությունը քարե դարում» խորագրով:

Առաջարկվող գրականություն

1. Steven Kreis. 2006 http://www.historyguide.org/ancient/sumer_res.html
2. Sumerian civilization. A Complete Academic Resource 689 Pages of Related Content <http://www.angelfire.com/nt/Gilgamesh/sumerian.html>
3. http://www.angelfire.com/nt/Gilgamesh/sumerian.html
4. Авдиев В. И. «История Древнего Востока». М., 1970
5. Андреевская П. Быт и нравы народов древних цивилизаций, <http://www.home-edu.ru/user/uatml/00000754/histbibil/shumer/shumer.htm>
6. Википедия.Вавилон. <http://ru.wikipedia.org>
7. Древний мир. Аккадское царство <http://history.rin.ru/cgi-bin/history.pl?num=36>
8. Дружинский А.Н. История педагогики древнего и средневекового мира.М., 1999
9. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Ростов-на-Дону, 2000.
10. История древнего Востока. Под редакцией В.И.Кузищина. Изд. 3-е, переработанное и дополненное. Рекомендовано Министерством образования Российской Федерации в качестве учебника для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «История». Москва, «Высшая школа» http://yanko.lib.ru/ann/hist_anc_east-kuz-a.htm
11. История книги. Возникновение и развитие книги <http://bookshistory.narod.ru/india.html>
12. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Под ред. А.И.Пискунова. М., 2001
13. История человечества. Всемирная история» под общей редакцией д-ра Г. Гельмольта. Товарищество «Просвещение». С.-Пб. 1903 г.
14. Н.А.Константинов, Е.Н.Медынский, М.Ф.Шабаева. История педагогики. М., 1974.
15. Липин Л., Белов А. Глиняные таблички. М., 1952.
16. Мир истории. Аккадское царство <http://hworld.by.ru/hyst/sumer/akkad.html>
17. Оганесян А.А. Культура древних шумеров. Конспект лекций.М.: Приор, 2001 <http://www.countries.ru/library/ancient/mesos.htm>
18. Рубинштейн Р.И. «Глиняный конверт»: <http://www.home-edu.ru/user/uatml/00000754/histbibil/shumer/shumer.htm>
19. Всемирная история. История государств Междуречья. <http://history.rin.ru>
20. Шумеры. <http://virtlib.odessa.net/encyclopedia/shumer/index.shtml>
21. Смирнов П. Тайна Шумерской цивилизации <http://374.ru/index.php?x=2007-10-16-50>
22. Ромах Н.И. Великие цивилизации Востока. Программа и методические материалы предназначены для студентов отделения «Культурология» (специальность 020600, специализация «Культуры Востока») <http://anaculturolog.ru/upload/data/programms/3/1.htm>
23. Тураев Б. История Древнего Востока; Мн.: Харвест, 2002

Վրդեր III հապարամյակ մ.թ.ա.

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՆ ԵԳԻՊՏՈՍՈՒՄ

Մերձավորարևելյան քաղաքակրթություն

Եգիպտոս

Հին Եգիպտոսի հասարակական կառուցվածքն ու կենցաղը

Հին Եգիպտոսի մշակույթի և քաղաքակրթության ակունքները սկսվում են դարերի խորքից: Դա է պատճառը, որ դրանք այսօր էլ մնում են մարդկության ամենամեծ առեղծվածը: Եգիպտոսը համաշխարհային քաղաքակրթության երկրորդ օրրանն է: Սակայն, ի տարբերություն Միջագետքի, այն ավելի մեկուսացած էր, գրեթե չէր ենթարկվել հարձակումների, ուստի մեզ են հասել նրա քաղաքակրթությանը պատկանող բազմաթիվ նմուշներ: Ըստ ժամանակակից Եգիպտագիտության՝ Հին Եգիպտոսի պատմությունը սկսվում է 3000 թ. մ.թ.ա.¹, երբ առաջին փարավոն Մենեսը միավորեց Վերին և Ներքին Եգիպտոսները: Եգիպտագիտությունը դիտարկում է Հին Եգիպտոսի վարձագման մի քանի շրջան:

Վաղ թագավորություն (մոտավորապես 3000–2800 թթ. մ.թ.ա.)՝ Աբիդոս մայրաքաղաքով, երբ Վերին Եգիպտոսի թագավոր Միմեսը միավորեց երկիրը:

Հին թագավորությունը (մոտավորապես 2800–2250 թթ. մ.թ.ա.)՝ Մեմֆիս մայրաքաղաքով, երբ երկիրը բաժանվում է մի քանի մանր, իրար դեմ պայքարող պետությունների:

Միջին թագավորություն (մոտավորապես 2250 թթ. – 1750 մ.թ.ա.), երբ Եգիպտոսը նորից միավորվեց Ֆիվերի հաղթանակի արդյունքում, և սկսվեց երկրի տնտեսական վարձագումը:

Նոր թագավորություն (մոտավորապես 1750–1085 թթ. մ.թ.ա.), երբ սկսում են ակտիվանալ Եգիպտոսի կապերը Ասիայի, Աֆրիկայի և մասամբ Եվրոպայի առանձին պետությունների հետ: Ամենիդթեի IV փարավոնի ռեֆորմների արդյունքում վարձանում են արվեստներն ու արհեստները, սակայն նրա մահից հետո վերականգնվում են հին հավատքներն ու ուժեղանում քրմերի իշխանությունը:

Ուշ թագավորությունը (մոտավորապես XI–VI դդ. մ.թ.ա.) երբ երկիրը նորից գնում է դեպի փլուզում, ենթարկվում արտաքին հարձակումների և IV դ. սկզբում՝ 332 թ. մ.թ.ա. այն գրավում է Ալեքսանդր Մակեդոնացին: Մայրաքաղաքը տեղափոխվում է Ալեքսանդրիա և սկսվում է Եգիպտոսի և նրա մշակույթի հելենացում:

Եգիպտոսի պատմության հաջորդ հատվածը կապված է Հռոմի կողմից գրավման հետ (36 թ. մ.թ.ա.), երբ Եգիպտոսը դառնում է Հռոմի գավառ, ուր խառնվում են մշակույթներն ու կրոնները, և VII դ. մինչ այդ. գերիշխող քրիստոնեությունը, փոխարինվում է արաբների կողմից ներմուծված իսլամով:

Եգիպտական հասարակական շերտերն էին կազմում **հողագործներն ու արհեստավորները**, որոնք ապահովում էին երկիրը առաջին անհրաժեշտության ապրանքներով, **պետական ծառայողները**, որոնք վերահսկում էին առաջիններին, **քրմերը**, որոնք կատարում էին կրոնա-

Եգիպտական հասարակական շերտերն էին

- հողագործները,
- արհեստավորները,
- պետական ծառայողները,
- քրմերը և
- փարավոնը:

¹ Մնտիկ հեղինակները (Պլատոն) պնդում են, որ Եգիպտական քաղաքակրթությունը ձևավորվել է շատ ավելի վաղ՝ մոտավորապես X հապարամյակում մ.թ.ա. և գոյատևել հապարամյակներ: Սկզբնական շրջանում ձևավորվել էին մի քանի տասնյակ մանր պետական կառույցներ՝ «նոմեր» (Եգիպտոսն «սեպատներ»), որոնց միացման արդյունքում ձևավորվեցին երկու ապրեցիկ պետություններ՝ Վերին Եգիպտոսը (Նեղոսի եզրի շրջանում) և Ներքին Եգիպտոսը (Աֆրիկայի իջավայրում, Նեղոսի դելտայում):

Փարավոնի բուրգը

Փարավոնի փարավոններ

ա. II հազարամյա-
Եգիպտոսը պետա-
ծառայողների մեծ
գ ունեցող և
քննարկ կանոնա-
գվող հզոր
ություն էր:

կան ծեսեր և հոգևոր ծառայություններ մատուցում հասարակության անդամներին, և այդ բուրգի գլխին կանգնած **փարավոնը**: Հասարակության մաս կարելի է համարել նաև հասարակությունից վտարված, սակայն հասարակության բոլոր շերտերը սպասարկող **ստրուկներին**:

Հին Եգիպտոսի ողջ կյանքը կազմակերպվում էր փարավոնի՝ երկրում Աստծո տեղապահի շուրջ: Փարավոնի հիմնական հոգածության առարկաներն էին երկրի կառավարումն ու սեփական անդրշիրիսյան կյանքը: Իր անդրշիրիսյան կյանքի մասին փարավոնը հոգում էր դեռևս կենաց օրոք՝ կառուցում դամբարաններ՝ բուրգեր¹, վարդարում դրանք իրենց կյանքը գովերգող պատկերներով և նախապատրաստում այն ամենը, ինչ կարող էր պետք գալ անդրշիրիսյան կյանքում անհոգ ապրելու համար²:

Եգիպտական հասարակությունն ուներ հստակ բաժանում: Հասարակության ամեն անդամ ի ծնե դառնում էր այս կամ այն շերտի, խավի անբաժանելի մասը: Բոլոր կոչումներն ու պաշտոնները շնորհվում էին փարավոնի կողմից և ժառանգաբար անցնում նրանց երեխաներին՝ պատշաճ վարք դրսևորելու պարագայում: Պաշտոնից և տիտղոսներից զրկվում էին ոչ միայն բացասական վարք ցուցաբերողները, այլև նրանց ժառանգները: «Դու չես լինի: Զո տղան էլ չի լինի քո տեղում», – գրված է պահպանված արձանագրության մեջ:

Ա.թ.ա. II հազարամյակի վերջում Եգիպտոսը բավականին հզոր բյուրոկրատական ապարատ ունեցող պետություն էր: Պետական ծառայողների հզոր բանակը հաշվում էր ստացված բերքը, վարում դատական գործերը, ձևակերպում ամուսնական պայմանագրերը և այլն:

Հին Եգիպտոսում գործում էին օրենքներ և բարոյական նորմեր, որոնցով հստակ կանոնակարգվում էր ողջ հասարակության կյանքը: Դրանք պետք է իմանային և կատարեին բոլոր եգիպտացիները, այլապես նրանց սպասում էր խղճուկ գոյություն անդրշիրիսյան կյանքում:

Դաստիարակությունը Հին Եգիպտոսում

Դաստիարակությունն ու կրթությունը հին Եգիպտոսում, ինչպես և ողջ քաղաքակրթությունը, ձևավորվել ու զարգացել էր հազարամյակների ընթացքում: Բնականաբար, այսօր հնարավոր չէ ամբողջությամբ ներկայացնել այն՝ պահպանված աղբյուրների սակավության պատճա-

¹ Թեոփի բուրգը (կառուցվել է մոտ 2551-2528 թթ. մ.թ.ա.) աշխարհի յոթ հրաշալիքներից միակ պահպանվածը, նմանը չունեցող քարակերտ կառույց է Այն Սի ահեդի քառակուսի է որի բարձրությունը 146,6 մ. է, իսկ բոլոր 4 հիմքերի երկարությունները հավասար են 238,8մ: Այն կառուցված է 2,3 միլիոն 2-14 տոնա քաշ ունեցող քարերից, որոնք իրար վրա են դրված կառարայալ ճշտությամբ, առանց որևէ շաղախի օգտագործման: Համարվում է, որ բուրգի շինարարությունը տևել է 23 տարի:

² Հին եգիպտացիները հավատում էին, որ մարդու հոգին մահից հետո շարունակում է ապրել: Նրանք մոմիֆիկացնում էին մահացածի մարմինը, որպեսզի հոգին ապրելու տեղ ունենա, իսկ որպեսզի ոչնչի կարիք չլքա անդրշիրիսյան կյանքում, նրա հետ դնում էին հագուստ, կահույք, վարդեր և նույնիսկ ծառաների արձանիկներ, որ նրանք այնտեղ ծառայեն հանգուցյալին: Որքան ավելի հարուստ էր մարդը, այնքան ավելի հարուստ էր դամբարանը: Ամենահարուստ դամբարանները փարավոններին էին, որոնցից միայն Թուֆանիսի փարավոնի դամբարանն է (թագավորել է 1332-1323 թթ. մ.թ.ա.) մեկ հասել չթալանված վիճակում:

ռով, սակայն մեկ հասած տեղեկությունների հիման վրա կարող ենք ընդհանուր պատկերացում կազմել հին Եգիպտական դաստիարակության և կրթության մասին:

Դաստիարակությունը հին Եգիպտոսում պայմանավորված էր երեխայի ծագումով: Ամեն երեխա ստանում էր այն դաստիարակությունը, որը բնորոշ էր իր հասարակական շերտին:

Երեխաները բոլոր եգիպտացիների հոգածության առաջնահերթություն էին, քանի որ նրանք պետք է պահպանեին ընտանեկան ավանդույթները, և նրանք պետք է ապահովեին ծնողների հավերժ անդրշիրիսյան կյանքը՝ պատշաճ կազմակերպելով ծնողների հուղարկավորումը: Ի դեպ, եգիպտացիների համար նույնքան թանկ էին և տղաները և աղջիկները, սակայն նրանք ստանում էին տարբեր դաստիարակություն:

Բոլոր երեխաները՝ մինչև 4 տարեկան, դաստիարակվում էին տանը: Այդ տարիքի երեխաների դաստիարակությամբ հիմնականում զբաղվում էր մայրը:

Փոքրիկները Եգիպտոսում վազվզում էին մերկ: Տղաները վզնոց էին կրում, իսկ աղջիկները՝ սանր՝ մազերի մեջ և գոտի: Նրանց սովորեցնում էին վայելույզ վարքագիծ, հաղորդում տարրական գիտելիքներ նիստուկացի, վարքուբարքի մասին՝ աստիճանաբար ընդգրկելով սոցիումի իրենց հատվածի մեջ:

5 տարեկանից նրանց դաստիարակությամբ, որպես կանոն, զբաղվում էին հայրերը: Ցածր խավի երեխաները մեծանում էին տանը և սովորում այն ամենը, ինչ նրանց պետք էր հետագա կյանքում՝ պարզապես նայելով և ընդօրինակելով մեծերին: Այդպես էին դաստիարակվում հողագործների տղաները: Տղաները ժառագում էին հոր ունեցվածքն ու ապրում նախնիների կյանքով:

Արիստավորների, պետական ծառայողների, քրմերի և փարավոնների երեխաները ժառանգում էին ոչ միայն հոր ունեցվածքը, այլև նրա մասնագիտությունն ու տիտղոսները, սակայն այդ ամենը ունենալու համար նրանք պետք է ստանային համապատասխան կրթություն: Ավագ-նական շրջանում գիտելիքներ ծնողներից էին ստանում, սակայն հետզհետե սկսեցին ձևավորվել հատուկ դպրոցներ, որտեղ կրթվում էին երկրի քրմերը և ապագա պետական ծառայողները՝ շինարարները, ճարտարապետները, բժիշկները, գրիչները:

Բարձր խավի ներկայացուցիչների տղաները մոտավորապես 5 տարեկանից սկսում էին հաճախել դպրոց, որոնք գտնվում էին համայնքային կենտրոններում, պալատներում կամ կից էին տաճարներին: Այդ դպրոցում նրանք սովորում էին մոտավորապես 12 տարի:

Տարրական կամ գրիչների դպրոցում սովորում էին հայրուրավոր երեխաներ: Դպրոցներին կից կային նաև կացարաններ, որտեղ ապրում էին աշակերտները: Տաճարային դպրոցի սաները, որոնք պետք է դառնային հոգևորականներ, թեև սովորում էին նույն դպրոցում, սակայն ապրում էին առանձին կառույցներում:

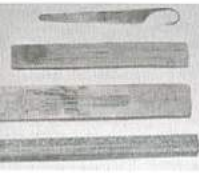
Դաստիարակությունը ուներ դասայի բաժանում՝ ամեն մեկը ստանում էր իր ծագմանը համապատասխան դաստիարակություն:

Մինչև 4 տարեկան երեխաների դաստիարակությամբ զբաղվում էր մայրը:

Ցածր խավի տղայի դաստիարակությունը 5 տարեկանից ստանձնում էր հայրը, որը սովորեցնում էր աշխատել՝ ընդգրկելով աշխատանքի մեջ:

Բարձր խավի տղաները 5 տարեկանից գնում էին դպրոց, որտեղ սովորում էին 12 տարի:

Գրություն սովորում էին
ալ, գրել հաշվել,
ել, երգել և գեղեցիկ
ել:

Հնագույն արձանական գրեթե անհայտ

Գրություն ստանում էին
բարոյական
փարակություն:

Հնագույն արձանական գրեթե անհայտ

Դպրոցում երեխաները սովորում էին գրել, կարդալ, ապա նաև հաշվել, նկարել, երգել և գեղեցիկ խոսել:

Գրել-կարդալ սովորելը պարզ խնդիր չէր: Եգիպտացիները գրում էին հիերոգլիֆներով¹:

Աշակերտը պետք է սովորեր մոտ 700 հիերոգլիֆ², ինչի համար նա ամեն օր մի քանի էջ արտագրություն էր անում: Սկզբնական շրջանում երեխաները գրում էին կապե տախտակների վրա և միայն վարժվելուց հետո ստանում էին պապիրոս³: Ավելի մեծերը ունեին ջրի ամաններ, փայտե տախտակ, որի մեջ փոսիկներ էին արվում սև քարից ու սև փայտածուխից և օխրայից պատրաստված սև ու կարմիր թանաքների համար և սրածայր եղեգի փայտիկ՝ գրելու համար:

Հիմնական տեքստը գրում էին սև թանաքով: Կարմրով շեշտվում էին տեքստի կարևոր տեղերը, անունները և տողի առաջին հիերոգլիֆները⁴:

Երեխաները դպրոցում ստանում էին ոչ միայն մտավոր, այլև բարոյական դաստիարակություն: Մեզ են հասել բազմաթիվ «խրատների» գրքերի պատահիկներ⁵, որտեղ տրվում են խրատներ արդարության, իմաստության, մարդասիրության, չափավորության, հնազանդության, համեստության և իմաստասիրության վերաբերյալ: Ամբողջական է միայն Փթահոթեփի «Խրատների գիրքը»⁶: Այդ գրքերը օգտագործվում էին նաև որպես դպրոցական դասագրքեր: Երեխաները բերանացի էին անում տեքստերը և լավ յուրացնելու համար գրում պապիրոսի վրա:

Հրամայված է ծառայիս (աշակերտից) դարձնել հենարան օր ծերության համար և այդ ժամանակ ես կասեմ նրան իմաստունների խոսքերը: Նայիր, քեզ խրատներ եմ տալիս: Ձգա՛ դրանք քո սրտով: Այդպես գործելով՝ դու կդառնաս իսկական մարդ, և ցանկացած չար կհեռանա քեզանից: Կարդա՛ այս խրատները: Դրանք կբացեն քո առջև գիտելիքն ու կդաստիարակեն քեզ՝ տգիտության մեջ մխրձվածիդ: Դրանք իմաստուն են դարձնում: Եթե դրանք կարդաս նրան, ով ոչինչ չգիտի՝ քո շնորհիվ չիմացողը կմաքրվի: Եվ թող տանեն քեզ այս խրատները նոր հեռուներ: Պահպանիր դրանք քո սրտում: Մի՛ եղիր ագահ: Մի՛ չարախոսիր: Ոչնչություն է իր բարեկամներին մեծողը: **Փթահոթեփի «Գիրք խրատների» III հավաքամյակ մ.թ.ա.:**

¹ Եգիպտական գրերը ստեղծվել են մոտավորապես XXX դ. մ.թ.ա.: Հետագայում, հիերոգլիֆական գրերի հիման վրա փյունիկեցիները ստեղծեցին այբբենական գիրը, ստեղծվեցին՝ հունական և ապա լատինական այբբենները: Հիերոգլիֆները 1822 վերանայեց ֆրանսիացի եգիպտագետ Շամպոլյոնը՝ կարդալով Ռոֆտայի քարի վրայի տեքստը:

² Ընդհանուր առմամբ հայտնի է մոտ 5000 հիերոգլիֆ, սակայն ամեն շրջանում օգտագործվել էին դրանցից 700-ը:

³ Պապիրոսը բույս է, որի ցողունը ապտավում էր կեղևից և բաժանվում մասերի, ստացված նեղ շերտերը դրվում էին իրար կողքի, վրայից՝ ուղիղ անկյան տակ, հավաքվում էր ևս մի շերտ և դրվում ծանրության տակ: Չորացնելուց հետո ստացված էջը օծում էին և իրար տունձում՝ ստանալով մեծ թղթազան: Մեզ հասած ամենաերկար թղթազանը 45 մ. է:

⁴ Թերևս այստեղից է ծագում «կարմիր տող» հասկացությունը, որով ցնդունված է անվանել նոր տողը:

⁵ Խրատներ են հեղինակել Ջուսեր փարավոնի վեփիր, հանձնարել ճարտարապետ և բժիշկ, հայտնի բարակերտ Ջուսերի բուրգի հեղինակ և եգիպտական աստվածների պանթեոնում բժշկության աստված հուչակված Իմիտեսթ, հանրահայտ բուրգի շինարար Հուֆու (Ջեուս) փարավոնի որդին՝ Ջեդեֆհորը, անհայտ հեղինակի «Խրատները Հերակեոպոլիսի արքայորդուն»՝ Հեթին և այլն:

⁶ Ամբողջական տեքստը պահպանվում է Փարիզի ազգային թանգարանում:

Դպրոցական ուսուցման ընթացքում մեծ ուշադրություն էր դարձվում խոսքի արվեստին:

Նկարչության համար նույնպես օգտագործվում էր պապիրոսը: Դպրոցներում աշակերտներն ստանում էին նաև ընդհանուր մաթեմատիկական, աստղագիտական, բժշկագիտական և այլ տեղեկություններ:

Դպրոցի շրջանավարտները հանձնում էին քննություններ, որոնք հաջող հանձնելու դեպքում հնարավորություն էին ստանում շարունակելու կրթությունը բարձր տիպի դպրոցներում, սակայն, ըստ ամենայնի, հենց այսքանով էլ ավարտվում էր արհեստավորների երեխաների և ապագա գրիչների կրթությունը:

Բարձրագույն աշխարհիկ կրթությունը Հին Եգիպտոսում

Շնորհալի աշակերտները՝ ապագա քրմերն ու պետական ծառայողները կարող էին ուսումնասիրել գիտությունները տաճարներին կից բարձր տիպի դպրոցներում՝ «Կյանքի դպրոցներում» Այստեղ սովորողների թիվը անհամեմատ ավելի փոքր էր, քան գրիչների դպրոցներում:

Ուսուցումը հիմնականում անհատական էր: Սովորողը բարձրաստիճան ուսուցիչների թվից ընտրում էր իր ուսուցչին և դառնում նրա «որդին», նվիրվում նրան, խոր հարգանք տաճում և շնորհակալ մնում իր ուսուցչին ողջ կյանքի ընթացքում: Ուսուցիչն էլ իր հերթին իր վրա էր վերցնում հայրական պարտականությունները, դառնում նրա հայրը և հոգում իր սանի ուսուցման, գիտական ղեկավարման և բարոյական վարձագման հարցերը: Հին Եգիպտոսում ուսուցչին ներկայացվում էին բարձր պահանջներ:

Նա, ով պետք է խորհուրդ տա, պետք է լինի աշխարհի չափ իմաստուն: Եթե հիզր ես քո գիտելիքներով, օրինակ եղիր խոսքիդ հանգստությամբ: Մի՛ տուր վատ օրինակ: Եղիր ցավված: Անպսպությունը մեղք է: Պատժիր արածի համար, դաստիարակիր հիմնավոր (բազմակողմանիորեն): **Փթահոթեփի «Գիրք խրատների» III հավաքամյակ մ.թ.ա.**

Ուսուցչի ղեկավարությամբ երիտասարդը ևս 12 տարի ուսումնասիրում էր այն ամենը, ինչ պետք էր իր հետագա գործունեության համար:

Փաստորեն Բարձր տիպի՝ «Կյանքի դպրոցները» անհատական ուսուցման դպրոցներ էին, որտեղ ապագա ծառայողները ստանում էին հոգևոր գիտելիքներ և աշխարհիկ կրթություն:

Նրանք ուսումնասիրում էին աշխարհիկ կյանքի համար աստվածների տված «վեց ընձաները»՝ խոսքի արվեստ, գիր, աստվածների պաշտամունք, աստղերի իմացություն, երաժշտության արվեստ և մարմնի մասին հոգ տանելու արվեստը, որոնք պարտադիր էին ապագա ծառայողների համար:

Հիերոգլիֆներ պապիրոսի վրա

Քրմերի և պետական ծառայողների երեխաները կրթությունը շարունակում էին բարձր տիպի դպրոցներում՝ «Կյանքի դպրոցներում»:

Գրիչ

Մայր, արժանի գիտելիքը բացված է քո առջև:
Խոսելը ավելի բարդ է, քան ցանկացած այլ գործ, և դրա իրավունքը ստանում է միայն փայլուն վարպետը:
Խելը օգտակար է: Խոսիր, միայն երբ վստահ ես, որ գիտես այն ինչի մասին ուզում ես խոսել:
Միայն վարպետը կարող է խոսել խորհրդով, քանզի խոսելը ամենաբարդ գործն է:
Միայն խոսքին տիրապետողն է կարողանում կառավարել:
Դու պետք է խոսես, միայն երբ հաստատ գիտես,
որ տիրապետում ես նյութին:
Իմաստուն խոսքը ավելի ամուր է, քան կարծի քարը,
և կարող է գալ նույնիսկ ստրկուհուց:
Մի պարծեցիր քո գիտելիքներով, այլ խորհուրդ փնտրիր
ինչպես լավ կրթվածից, այնպես էլ անուսումից:
Խոսքը փրկում է, բայց կարող է նաև կործանել:

Փթախոթեփ «Գիր խրատների» III հավաքամակ մ.թ.ա.

Պարտադիր վեց ընծաներից բացի, ապագա ծառայողները ստանում էին նաև բավաթիվ այլ գիտելիքներ:

Այսպես, ապագա ծառայողները՝ ճարտարապետները, նկարիչները, արտադրության կազմակերպիչները և պիսկորականները, պետք է իմա նախն շինարարական գործ, հասկանային և կարողանային օգտագործել տարբեր տեխնիկական սարքավորումներ, ինչպես նաև տեղյակ լինեին ռազմական գործին:

Նրանք պետք է իմանային այն ամենը, ինչ կարող էր պետք գալ նրանց հետագա կյանքում. որքան նյութ է հարկավոր այս կամ այն կառույցի կամար, որքան մարդ է պետք այդ նյութերը տեղափոխելու համար, որքան մթերք է անհրաժեշտ արշավ մեկնող բանակին, ինչպես մեծ արձանը դնել պատվանդանի վրա և այլն:

Ավելի ուշ հավանաբար արդեն գործում էին մասնագիտական դպրոցներ, որտեղ ընդհանուր կրթության հետ մեկտեղ տրվում էր նաև նեղ մասնագիտական կրթություն: Այսպես, հատին է, որ նոր թագավորության շրջանում գործում էին բժշկական դպրոցներ:

Բարձր տիպի դպրոցներում մեծ տեղ էր հատկացվում մաթեմատիկայի ուսումնասիրությանը, որը առավել պարագագած էր Հին եգիպտոսում: Մեզ են հասել մաթեմատիկական տեքստերով 36 պապիրուսներ:

Մաթեմատիկական գիտելիքները անհրաժեշտ էին աստղագիտության, ծովագնացության, շինարարության՝ շենքերի, տաճարների, բուրգերի, ջրանցքների և ամբարտակների, ինչպես նաև ռազմական կառույցների շինարարության համար: Պահպանվել են բարդ խնդիրներ հատած բուրգի և կիսագնդի ծավալի որոշման մասին: Նրանք կարողանում էին որոշել շրջանի մակերեսը, որտեղ π -ն, հավասար է 3.16-ի:

Պապիրուս

«Կյանքի դպրոցներում» նրանք ուսումնասիրում էին մաթեմատիկա, աստղագիտություն, աշխարհագրություն, բժշկություն և այլ գիտություններ:

Աքքեսի պապիրուսում առաջարկվում են խնդիրներ եռանկյունու, քառանկյունու և շրջանի մակերեսը գտնելու վերաբերյալ: Առաջարկվում են տարբեր վարժություններ՝ ամբողջ թվերով և կոտորակներով, համամասնական բաժանումը, հարաբերությունների գտնումը և այլն: Նրանք թվերը աստիճան էին բարձրացնում, որոշում միջին թվաբանականի ու կազմում թվաբանական պրոգրեսիաներ, լուծում առաջին և երկրորդ աստիճանի հավասարումներ:

Աքքեսի պապիրուս (գրի է առնված 1650 թ. մ.թ.ա.)

«Կյանքի դպրոցներում» ուսումնասիրում էին նաև աշխարհագրություն¹, աստղագիտություն², բժշկություն³ և այլն:

«Բժշկությունը նրանց մոտ բաժանված է: Ամեն բժիշկ պարզվում է առանձին հիվանդությունների բուժմամբ՝ ոմանք աչքի բժիշկ են, մյուսները բուժում են գլուխը, երրորդները՝ ատամները, իսկ չորրորդները այլ ոչ տեսանելի (ներքին) հիվանդությունները», - գրում է Հերոդոտոսը:

Հին եգիպտացիները տարբերակում էին աստղերն ու մոլորակները: Նրանք աստղագիտական նվաճումների հիման վրա ստեղծվել էր օրացույց, որն ուներ 12 ամիս՝ 30 օր յուրաքանչյուրում: Օրվա ժամերը չափվում էին արևի և ցրի ժամացույցներով:

«Կյանքի դպրոցներում» ստացած գիտելիքների վառ վկայություններն են եգիպտական բուրգերը, որոնք կողմնորոշված են երկրի չորս կողմերով և անթերի քառանկյուն են:

«Կյանքի դպրոցներում» բացի ուսումնական սրահներից, կային նաև սրահներ, որտեղ պահվում էին հին «գանձերը»՝ կրոնական և գիտական գրականություն: Գրադարաններին կից կային ընթերցասրահներ և աշխատատեղեր, որտեղ գրիչները գրեք էին արտագրում:

Ավելի ուշ «Կյանքի դպրոցները» դառնում են ոչ միայն գիտական ու հոգևոր, այլև հասարակական-քաղաքական և մշակութային կենտրոններ: Այստեղ քննարկվում էին կարևոր պետական հարցեր, բեմադրվում թատերական ներկայացումներ: Այս հատվածում ևս ուսուցումը ավարտվում էր քննությամբ: Երկրորդ քննությունը հանձնելուց հետո շրջանավարտը կարող էր ստանալ «գրքասեր» կոչումը և պահպանել հասարակական պաշտոններ:

«Կյանքի դպրոցներում» սովորում էին և ապագա քրմերը և ապագա ծառայողները, որտեղ ուսումնասիրում էին կրոն, ծեսեր և «բաց» ու «փակ»⁴ գիտություններ:

¹ Անատոսի I պապիրուսը կիրառվում էր աշխարհագրության, մաթեմատիկական հաշվարկների և ռազմագիտության ուսումնասիրման համար:

² 1,5 հազար տարվա ընթացքում եգիպտացիները արձանագրել են 373 արևի և 832 լուսնի խավարում:

³ Եգիպտացիները պահպանում էին մարդու մարմինը՝ մոմիֆիկացնելով այն: Արդյունքում նրանք ունեին խոր գիտելիքներ մարդու մարմնի մասին, և շատ տարբ բժշկական գործիքներ: Որոշ բժշկական տեքստերում տրվում է նաև տարբեր հիվանդությունների բուժման մեթոդական:

⁴ Նշենք, որ եգիպտական օրացույցի հիմա վրա ստեղծվեց հուլիսի օրացույցը, որը ներմուծվեց 47 թ. մ.թ.ա.

⁵ Հին Հունաստանում դրանք անվանվում էին «ներքին» և «արտաքին» գիտություններ: Բաց կամ արտաքին գիտությունների թվին էին պատկանում այժմ մեզ հայտնի գիտությունները՝ մաթեմատիկան, աստղագիտությունը, բժշկությունը և այլն, իսկ փակ կամ ներքին գիտություններ էին համարվում «եղբայրական» գիտելիքները, որոնք ընդհանրապես փակ էին արտաքին աշխարհի համար:

Բարձրագույն հոգևոր կրթությունը հին Եգիպտոսում

Հոգևորականի պաշտոնը Հին Եգիպտոսում ևս ժառանգվում էր, սակայն քուրմ դառնալու համար պետք էր երկար և տքնաջան ուսումնական աշխատանք:

Հին Եգիպտոսում քուրմերի ձեռքում էին գտնվում և՛ հոգևոր, և՛ գիտական գիտելիքների ողջ գանձարանը, որոնք համարվում էին «գաղտնի գիտելիքներ»:

Դպրոցական քննությունները հաջող հանձնելու դեպքում սպիտակ էին ապագա քուրմի գլուխը, ապա ստում նրան աշխարհիկ հագուստից, օժում մարմինը բուրումնավետ քսոքներով և հագցնում քուրմի հագուստ: Նրանք, ինչպես և «Կյանքի դպրոցում», ընտրում էին իրենց ուսուցչին՝ հորը և շարունակում իրենց հետագա կրթությունն ու դաստիարակությունը նրա ղեկավարության ներքո, ճանաչում «գաղտնի» գիտելիքները, կոփվում ֆիզիկապես ու բարոյապես և անցնում մի քանի աստիճանից բաղկացած բարդ օժման ծեսեր (ևս 10-12 տարի): Ըստ եգիպտացիների՝ ողջ կյանքը դաս է՝ դպրոցի մաս, որը նախապատրաստում է գոյության ավելի բարձր մակարդակների համար:

Ուսուցման այս հատվածում աշակերտը անցնում էր փորձություն՝ «ջրով» և «կրակով», որից հետո սկսվում էին ուսումնառության երկար տարիները: Աշակերտից պահանջվում էր կարգապահություն և բացարձակ հնազանդություն: Նրա կյանքն անցնում էր մի ամբողջ քաղաք հիշեցնող տաճարի սրահներում և բաժանվում մեղիտացիայի, գիտությունների ուսումնասիրության ու ուսուցչի հետ պարապմունքների միջև:

Ըստ եգիպտական գաղտնի ուսմունքի՝ մարդը իր կյանքի ընթացքում գիտակցում է միայն իր կենդանական՝ *hati* և բանական՝ *baj* հոգիները: Մարդու եության գոյության հատվածը՝ նրա հոգևոր հոգին՝ *cheiby* և աստվածային ոգին՝ *baj* գոյատևում են չգիտակցած սաղմի տեսքով և վարգանում են երկրային կյանքի ավարտից հետո: Հոգու և ոգու հնարավորությունները վարգացնելու համար նրանք անցնում էին մահվան և վերակենդանացման ծեսի միջով և ապա վարգացման յոթ աստիճաններով: Դա համարվում էր ինքնակատարելագործման շրջան, երբ սովորողը ինքն էր վարգացնում իր հոգևոր ուժերը և հասնում կատարելության:

Եգիպտացիները համարում էին. «Ծնարտությունը հնարավոր չէ տալ: Այն միայն կարող ես գտնել քո իսկ մեջ, կամ ընդհանրապես չգտնել»:

Նա (սովորողը) ուսումնասիրում էր հանածոների և բույսերի գիտությունը, մարդու և ժողովուրդների պատմությունը, բժշկություն, ճարտարապետություն և սրբազան երաժշտություն: Այս ժամանակահատվածում նա պետք է ոչ միայն գիտելիքներ ձեռք բերեր, այլև կերպարանափոխվեր՝ ձեռք բերեր բարոյական ուժ: Այս խորը ներքին ստեղծագործական աշխատանքում ուսուցիչները նրան ոչնչով չէին օգնում (արտաքուստ): «Մեքե չենք կարող քեզ գիտակ դարձնել, դու ինքդ պետք է դառնաս այդպիսին», – ասում էին նրանք: Իրականում նրանք շատ ուշադիր հետևում էին (աշակերտին): Յ.Шюре. Великие посвященные, 1914г.

Ապագա քուրմերը ուսումնասիրում և յուրացնում էին հոգևոր հիմքերի 42 աստվածատուր՝ գրքերը: Դրանք էին. ա) «Գիրք Ձոներգերի», որը կարելի է համարել ճարտասանություն, բ) «Գիրք իրավական», կամ «Գիրք թագավորական վարքի մասին», որը կարելի է անվանել բարոյագիտություն և իրավունք, գ) 4 բախտագուշակ գիրք՝ աստղաբաշխություն և աստղագիտություն, որտեղ տրվում էին երկնակամարի նկարագրությունը, արևի, լուսնի և աստղերի մասին ուսմունքը, դ) քուրմերի իմաստությունը պարունակող 10 գիրք, որտեղ տրված էին ժամանակի գիտական տեղեկությունները՝ տարբեր գիտությունների վերաբերյալ, ե) 10 ծեսերի գիրք, Վ) 10 գերագույն քուրմի գիտության գիրք, (գաղտնի գիտելիքներ՝ պայծառատեսություն), է) 6 գիրք մարմնի կառուցվածքի, հիվանդությունների, բժշկական գործիքների, դեղերի, աչքերի խնամքի վերաբերյալ (բժշկագիտություն): Այս գիտելիքներն էլ կապմում էին հոգևոր դպրոցները կրթության բովանդակությունը: Կրթության այս հատվածը ևս ավարտվում էր փորձության, որը հաջող հանձնելով՝ երիտասարդը դառնում էր բարձրաստիճան հոգևորական և հոգևոր դասի լիարժեք անդամ:

Ավելի ուշ շրջանում այստեղ կարող էին սովորել և ստանալ էլդթերիկ գիտելիքներ և ապա անցնել օժման տարբեր աստիճաններ նաև ոչ եգիպտացիները²:

Աղջիկների դաստիարակությունն ու կրթությունը հին Եգիպտոսում

Աղջիկները հին Եգիպտոսում հիմնականում դաստիարակվում էին տանը: Նրանց դաստիարակությամբ ղեկավարում էր մայրը, որը սովորեցնում էր նրանց կերակուր և հագուստ պատրաստել, վարել տնտեսությունը, հոգալ ընտանիքի կարիքները:

Աղջիկների դաստիարակության սկզբունքները բխում էին եգիպտական ընտանիքի Նիստ ու կացից, որտեղ կինը իրավապարզ չէր: Նա պարկապես ուներ գործունեության իր ոլորտը: Տղամարդիկ երկրպագում էին կնոջը և հիանում նրանով՝ պահանջելով հարգանք և ուշադրություն իրենց նկատմամբ³:

Աղջիկներին, բացի կենցաղային գիտելիքներից և կարողություններից, մայրերը սովորեցնում էին նաև երգել, պարել: Այս ամենը նրանք նույնպես սովորում էին՝ նայելով և ընդօրինակելով կանանց և մեծահասակ աղջիկներին:

Բարձր խավի աղջիկները կարող էին ստանալ նաև կրթություն, ինչը հավանաբար բավականին տարածված էր Հին Եգիպտոսում: Մեզ են

Նիֆերտիտի

Կանայք և աղջիկները Հին Եգիպտոսում ունեին տղամարկանց հետ հավասար իրավունքներ:

Աղջիկները դաստիարակվում էին տանը, սովորում կերակուր և հագուստ պատրաստել, երգել, պարել և վարել տնտեսությունը:

Բարձր խավի աղջիկները կարող էին կրթություն ստանալ, իսկ փարավոնների աղջիկների համար դա պարտադիր էր:

¹ Հիմքերի հեղինակ էր համարվում Տոթ աստվածը:

² Եգիպտոսում են ստացել իրենց գիտելիքները և օժվել Պյութագորասը, որի համար նա սովորել էր 22 տարի, Պլատոնը և շատ ուրիշներ: Պայծառատեսություն ստանալուց հետո օտարերկրացիները կարող էին լքել Եգիպտոսը, սակայն նրանք պետք է երդվեին պահպանել գաղտնիքները: Մեզ հասած տեղեկությունները պահպանել են Ալեքսանդրիայի գրադարանի «Piomandres» գրքում, որոնք էլ է. Շյուրեն շարադրել է իր «Հռչակավոր օժվածները» գրքում:

³ Փարավոնները և ավակալները, որպես կանոն, միշտ պատկերվում էին իրենց կանանց հետ, ավելին մեզ են հասել Նոյլիսիզ կին փարավոնների անուններ, օրինակ՝ Հաթշեպսուտ կին փարավոնը:

Նեֆերտիտիս և Էնհատեմ

հասել տնային տնտեսուհիների գրառումներ: Փարավոնների աղջիկների համար կրթությունը պարտադիր էր:

Կանայք իրեն եգիպտոսում կարող էին ոչ միայն կառավարել իրենց տունը, այլև ներկայացնել իրենց ամուսնուն, վարել ընտանիքի գործերը և նույնիսկ ծառայել: Կանայք իմնականում աշխատում էին որպես պարուհիներ, երաժիշտներ, սակայն կարող էին կրպակներ տարբեր պաշտոններ: Շատ էր տարածված դիտորդ¹ «Մանվածքի դիտորդ», «Պարուհիների դիտորդ», «Ծառաների դիտորդ», «Ունեցվածքի դիտորդ» կամ կառավարիչի, գանձապետի պաշտոններ: Մեզ են հասել նաև հիշատակումներ գրիչ կանանց մասին² Միջին թագավորության շրջանում, իսկ Նոր թագավորության շրջանում նրանց թիվը մեծանում է: Գրիչ կանայք ծառայում էին տաճարներում և վարձվում էին³ տնտեսությունը և ունեցվածքը կառավարելու համար: Կանայք դառնում էին քրմուհիներ և նույնիսկ հասնում բարձր աշխարհիկ պաշտոնների⁴, բժշկուհիների⁵, գրչուհիների, գանձապահների և նույնիսկ փարավոնի խորհրդական⁶ և փարավոն⁷:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Զննարկեք եգիպտական հասարակության և դաստիարակության իմնական առանձնահատկությունները
- ✓ • Համեմատեք Մերձավորարևելյան քաղաքակրթությունները (Միջագետք, Եգիպտոս), դրանց դաստիարակության ընդհանրությունները, առանձնահատկությունները:
- Ընդգծեք դրանց յուրահատկությունները, ընդհանրությունն ու տարբերությունները

Հանձնարարություններ

- Փորձեք լրացնել տրված տեղեկատվությունը, գտեք տարբեր աղբյուրներից նյութեր եգիպտական մշակույթի և դաստիարակության վերաբերյալ:
- Աշխարհագրական քարտեզի վրա գծեք քաղաքաբարձության տարածման ճանապարհը Մերձավոր Արևելքում:
- Ստեղծեք Մերձավորարևելյան քաղաքաբարձության ու դաստիարակության վերաբերյալ փաթեթ՝ օգտագործելով ձեր ունեցած ամբողջ տեղեկատվությունը և անելով ելուստահանգումներ:

¹ Գերագույն քրմուհի Իուսու-Ուր-թ թեքենտիս շնորհվել է գերագույն իրավունք կոչում:

² Աշխարհում առաջին կին բժիշկը՝ Փեսեչեթը ծառայել է Մեմփիսում III հազարամյակում մ.թ.ա.

³ Օրինակ Նեբթե անունով մի կին եղել է փարավոնի «Սց ձեռքը», ծառայելով որպես վեպիր:

⁴ Եգիպտոսը ունեցել է մի շարք կին-փարավոններ՝ Մերնիթեթը, Նեֆրուսեթեթը, Հաթշոփտեթը, Թաուսթեթը և Կեֆապատան ինքնուրույն կառավարել են երկիրը և ընդունել «փարավոն» տիտղոսը:

Առաջարկվող գրականություն

1. Ancient Egyptian Education <http://library.thinkquest.org/J002046F/education.htm>
2. Dunn Jimmy. The Life of Ancient Egyptians. Education and Learning in Ancient Egypt <http://www.touregypt.net/historicalessays>
3. Education in Ancient Egypt http://www.historylink101.net/egypt_1/a-education.htm Jessica, 6Lp Education in Ancient Egypt <http://www.elisabethmorrow.org/classroomnews/lp6educa.htm>
4. Parsons Lf Marie. Education in Ancient Egypt <http://www.touregypt.net/featurestories/educate.htm> Egyptians Sir Robert Hitcham's Primary School, College Road, Framlingham, Suffolk, United Kingdom. Egyptians.Education <http://www.hitchams.suffolk.sch.uk/egypt/education/index.html>
5. Phyllis Naegeli Education in Ancient Egypt http://edhelper.com/ReadingComprehension_4-2_26.html
6. Авдиев В. И. «История Древнего Востока» М., 1970
7. Богданов В.В. История школьных вещей. — СПб., 2003.
8. Википеди. <http://ru.wikipedia.org>
9. Всемирная история. История государств Междуречья. <http://history.rin.ru>.
10. Всемирная История. Древний Египет ЭПОХИ фараонов. <http://manger.ru/vsem/eg.htm>
11. Дружинский А.Н. История педагогики древнего и средневекового мира.М., 1999
12. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Ростов-на-Дону, 2000.
13. Женщины на древних тронах <http://pero-maat.ru/hatshepsut.htm>
14. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Под ред. А.И.Пискунова. М.,2001
15. История человечества. М., 1909
16. Н.А. Константинов, Е.Н.Медынский, М.Ф.Шабаета. История педагогики. М., 1974.
17. Лимарев В.Н. Образование и воспитание в Древнем Египте. Дома жизни. <http://gu.ru100.narod.ru/egipet.htm>
18. Поучение Птанотепа. Комментированный перевод текста папируса Присс. [http://www.egyptology.ru/reader/ptahhotep/Ptahhotep_1-9_\(15-05-08\).pdf](http://www.egyptology.ru/reader/ptahhotep/Ptahhotep_1-9_(15-05-08).pdf)
19. Сикирич Елена. Вечная мудрость Древнего Египта <http://www.newacropol.ru/study/intro/dop-egypt/egypt>
20. Шитяков А. «Хатшепсут. Женщина-Фараон» <http://pero-maat.ru/hatshepsut.htm>

Ստեպանոս կին փարավոն

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԴՊՐՈՅԸ ՀԻՆ ՀՆԴԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հարավասիական քաղաքակրթություն

Հնդկաստան

Հնդկաստանի հասարակական կառուցվածքն ու կենցաղը

Հնդկաստանի տարածքը մարդու հնագույն բնակավայրերից է եղել: Իր չափերով Հին Հնդկաստանը ամենախոշոր հնագույն և խիտ բնակեցված պետությունն էր¹, որը մոտ երկու ազամ մեծ էր Միջագետքից ու Եգիպտոսից միասին վերցրած: Այն չի եղել մեկ ամբողջական պետություն և անցել է վարձագման մի քանի շրջան, որը ևս բաժանվում է երկու մասի՝ դրավիդական կամ հարապյան քաղաքակրթության և արիական շրջանների:

Հնագույն շրջան
Դրավիդական կամ հարապյան շրջան (III հազարամյակից – XVII դ. մ.թ.ա.)
Վեդական, կամ Արիական շրջան մ.թ.ա. (XIII-VI դդ. մ.թ.ա.)
Բուդդայական շրջան (V-III դդ. մ.թ.ա.)
Դասական շրջան (II դ.մ.թ.ա.)
Միջնադարյան Հնդկաստան
Մուսուլմանական և անգլիական տիրապետության շրջան (1765-1947)

Հին հնդկական քաղաքակրթության մասին տեղեկություններ ենք ստանում տարբեր աղբյուրներից՝ բանահյուսությունից, պահպանված տեքստերից և հնագիտական պեղումներից:

Հարապյան քաղաքակրթության մշակույթն ու դատարարությունը

Հնդկաստանի պատմության հնագույն հատվածին, ի տարբերություն այլ հնագույն քաղաքակրթությունների², մարդկությունը սկսեց ծանոթանալ միայն վերջերս³: 20-րդ դարի սկզբում կատարված պեղումների արդյունքում Փենջաբի մոտակայքում հայտնաբերվեցին մի քանի հզոր քաղաք-պետություններ: Դրանցից առաջինն էր Հարապան, որով էլ պայմանավորվեց այս քաղաքակրթության անվանումը:

Արդեն III հազարամյակում մ.թ.ա. դրանք հստակ պլանավորումով կառուցված խոշոր, քաղաք-պետություններ էին: Քաղաքների ուղիղ, կարծես քանոնով գծված, փողոցները այն բաժանում էին թաղամասերի: Քաղաքի կենտրոնում պարսպապատ միջնաբերդն էր, որի շուրջ կապմակերպված էր մոտ 80000 բնակչությամբ, կենցաղային բոլոր հարմարություններով (ներքին բակ, լոգարաններ, ջրամատակարարում, կոյուղի) քաղաք՝ միանման երկհարկանի տներով:

Քաղաքները շրջապատված էին իրենց սպասարկող բնակավայ-

Հին Հնդկաստանը ունեցել է վարձագման երկու շրջան՝ Նախաբուդայական (հարապյան և արիական) և բուդայական:

Հարապա քաղաքը

¹ V դ. մ.թ.ա. ապրած հույն պատմիչ Հերոդոտոսը ևս Հնդկաստանը անվանում է ամենաբնակեցված երկիր:

² Արևելագիտությունը ձևավորվել է XVI-XVII դդ., երբ Եվրոպյան սկսեց նվաճել գաղութներ: Եգիպտացիությունն ունի ծննդյան հստակ թիվ՝ 1822 թ., երբ Շամպոլյոնը վերծանեց եգիպտական հիեռոգլիֆները: Հնագույն շրջանի Հնդկաստանի մասին մարդկությունը իմացավ միայն XX դարի սկզբում:

³ 20-րդ դարում կատարված պեղումների արդյունքում հայտնաբերվեցին մի քանի հզոր քաղաք-պետություններ:

ստ ամենայնի, արապական առևտրականների, արհեստարարների և հողագործների դեմոկրատական աղաք-պետություններից կազմված քաղաքակրթություն էր:

ընդունվ՝ գյուղերով, որոնց թիվը հասնում էր 1400: Դա հզոր քաղաքակրթություն էր, որտեղ վարգացած էին արհեստները: Այստեղ վթաղվում էին մետաղագործությամբ, բուրդ էին մանում, կտոր գործում, պատրաստում քարի պես ամուր կավե սպասք, փորագրում ոսկորի վրա, պատրաստում վարդեր, այլ կերպ՝ ավանդույթներ, որոնք առ օրս ապրում են Հնդկաստանում:

Այստեղ վարգացած էր հողագործությունը (աճեցնում էին ցորեն, գարի, բրինձ, սիսեռ, բունջութ, բամբակ և այլն) ու անասնապահությունը (ունեին ընտանի կենդանիներ՝ գոմեշներ, այծեր, ոչխարներ, խոզեր, կովեր և նույնիսկ վագրաձի, էշեր, շներ և ընտանի թռչուններ), վթաղվում էին ձկնորսությամբ, աճեցնում էին տարբեր պտուղներ, ունեին ոռոգման համակարգ:

Բնության շռայլությունը (տարեկան երկու անգամ էին բերք հավաքում) և լայն առևտրական կապերը (առևտուր էին անում նույնիսկ Միջագետքի՝ հետ) նպաստում էին այս քաղաքակրթության վարգացմանը:

Մի խոսքով, սա առևտրականների, արհեստավորների և հողագործների քաղաքակրթություն էր, որն, ըստ ամենայնի, չունեւ թագավորներ և քրմեր², և բնակիչները համատեղ էին ընդունում բոլոր որոշումները: Հավանաբար այդ հասարակությունը բաժանված էր ըստ մասնագիտությունների³:

Դաստիարակությունն ու կրթությունը հնագույն շրջանում

Հարապյան շրջանի քաղաք-պետություններում, ըստ ամենայնի, բոլորը աշխատում էին, վթաղված էին իրենց գործով, ապրում երջանիկ կյանքով և մեծացնում իրենց երեխաներին: Դրա մասին են վկայում պեղումների ժամանակ հայտնաբերված բազմաթիվ խաղալիքները:

Սկզբնական դաստիարակությունն այստեղ ուներ ընտանեկան բնույթ: Ամեն ծնող փոխանցում էր երեխային իր արհեստը, գիտելիքներն ու ունեցվածքը: Հավանաբար այստեղ կային նաև դպրոցներ, որտեղ, ըստ ամենայնի, երեխաները սովորում էին գրել, կարդալ, հաշվել:

Համեմայն դեպս հարապյան քաղաքակրթությունը ուներ գրեր⁴ և, հավանաբար, գրագետ էր հասարակության մեծ մասը: Դրա մասին են վկայում բազմաթիվ քարե կնիքները, որ գտնվել են այդ քաղաքներում: Գտնվել են նաև մեծ թվով կավե իրեր, որոնց վրա ևս կան հիերոգլիֆներ: Ցավոք, այդ գրերը դեռևս վերծանված չեն: Հուսով եմք՝ ապագա սերունդները այս գրերը վերծանելուց հետո ավելի շատ բան կիմանան հարապյան քաղաքակրթության մասին:

Այս քաղաքակրթությունն ուներ նաև թվագրություն: Հարապայից են

Ծեղեր: Հարապյան անի մանկական խաղալիք

¹ Դրա մասին են վկայում Միջագետքում գտնված հարապյան շրջանի կնիքները: Հարապյան վաճառականները այստեղ էին բերում արծիճ, պղինձ, ոսկի, մարգարիտ և փղոսկր:

² Թագաքներում չկային շքեղ կառույցներ, որտեղ կարող էին ապրել իշխանավորներն ու քրմերը, չկային տաճարներ և ճուխ հողաբակվորներ:

³ Մրանք հարցեր են, որոնց պատասխանները գիտությունը դեռևս չունի:

⁴ Հավանաբար դա պիկտոգրաֆիկ գիր էր, որն ուներ մոտ 270 նշան:

ծնունդ առնում կրոնի գաղափարը և այժմ համատարած կիրառում ստացած հաշվի տասնորդական համակարգը, հնդիկներից փոխ են առել արաբները և շատ ավելի ուշ հասել է Եվրոպա, որտեղ, ի հակադրություն իրոմեական թվագրությանը, այն անվանվել է «արաբական», չնայած որ արաբները դրանք անվանում էին «հնդկական»:

Արիական կամ վեդական քաղաքակրթությունը

Մ.թ.ա. II հազարամյակի սկզբում, երբ հարապյան քաղաքակրթությունը ծաղկում էր ապրում, հյուսիսում՝ սևծովյան հատվածում, բնակվող արիացիները շարժվեցին դեպի հարավ և հյուսիս՝ բնակեցնելով ահռելի տարածք՝ Իռլանդիայից մինչև Հնդկաստան: Նրանք տիրեցին տեղի ժողովուրդներին, խառնվեցին նրանց հետ և ձևավորվեց ստրկատիրական հասարակություն:

Հնդկաստանի նվաճումը արիացիների կողմից երկարատև, դարեր տևող գործընթաց էր, որը նկարագրվում է համաշխարհային և հնդկական մշակույթի հռչակավոր կոթողներում՝ «Ռամայանայում» և «Մահաբհարատայում»:

Արիացիները Հնդկաստան բերեցին վեդական մշակույթը³, որով կանոնակարգվում էր այդ շրջանի ողջ հասարակական, գիտական և հոգևոր կյանքը: Արիական վեդայական մշակույթը խառնվելով հարապյան մշակույթի հետ, ստացավ նոր տեսք, ձևավորվեց հինդուիզմը, որը տեղի ցեղերի դրավիդական և արիացիների հավատքների յուրատեսակ խառնուրդ էր:

Հինդուիզմը, ինչպես բոլոր կրոնները, տալիս է աշխարհի իր պատկերը, ըստ որի՝ այն աշխարհը, որը մարդը կարողանում է ընկալել իր պայքարանքերով, իրական աշխարհի չնչին մասն է: Երկրագունդը աշխարհի կետրոնը չէ, և մարդը ամենակատարյալ էակը չէ: Աշխարհը ստեղծված է աստվածների, իսկ մարդը՝ նրանց ծառայելու համար: Կան այլ, ավելի կատարյալ և հարուստ աշխարհներ, և այնտեղ ապրում են այլ բանական էակներ: Չնայած որ մարդը բնավ կատարյալ չէ, նա հնարավորություն ունի բարձրանալ ցանկացած բարձունքի: Ինչպես դա անել, սովորոցնում են վեդաները:

Հինդուիզմի հիմնական կանոնները ներկայացված են «Վեդաներում»: Հինդու աստվածների պանթեոնը չափապանց հարուստ էր, այն հասնում էր 33-ից մինչև 3300-ի, իսկ ավելի ուշ՝ նույնիսկ միլիոնների, սակայն կենտրոնական աստվածներն էին Բրահման, Վիշնուն, Շիվան և Քրիշնան:

Կնիք, նարվալի և հիերոգլիֆն պատկերով

Մ.թ.ա. II հազարամյակում արիացիները գրավեցին Հնդկաստանը իրենց հետ բերելով մասնավոր սեփականության և հասարակությունը խավերի բաժանելու սուր գաղափարները:

Շիվա

¹ Ռամայանան հիդուիստական կանոնի մաս է, որտեղ բանաստեղծական ձևով ներկայացվում է հին Հնդկաստանի 16 միլիոն տարի առաջվա պատմությունը: Ռամայանայի հեղինակ Վալմիկին համարվում է առաջին հնդիկ բանաստեղծը, իսկ Ռամայանան առաջին գեղարվեստական եպոսը:

² Մահաբհարատան պատմում է 5000 տարի առաջ տեղի ունեցած իրադարձությունների մասին, որոնք փոխեցին ողջ մոդրակի պատմությունը: Այստեղ շարադրվում են նաև վեդաներում ներկայացված գիտելիքները, որոնք պետք է իմանալին բոլորը:

³ Վեդա (սանսկրիտ. վեդա — «գիտելիք») II հազարամյակի սկզբի արիական սուրբ տեքստերի հավաքածու է, որտեղ ներկայացված է արիական աստվածների պանթեոնը, տրվում են խորհուրդներ կյանքը լավագույն կազմակերպելու վերաբերյալ և ներկայացվում են արիացիների գիտական տեղեկությունները: Վեդաները բաղկացած են չորս մասից՝ Ռիգվեդա, Սամավեդա, Ցաջուրվեդա, Աթարվավեդա:

Բոլոր նախաձեռնությունները՝ վար ու ցանքը, բերքահավաքը, ջրհորի կառուցումը, այգետուրնը, տան շինարարությունը և այլն, պետք է ուղեկցվեին ծեսերով, որոնց կատարման իրավունքն ունեին միայն հասարակության վերին շերտը կապմոլ բրահմանները:

Արիացիները իրենց հետ բերեցին նաև մասնավոր սեփականության գաղափարները, որոնց ազդեցությամբ կատարվեց հասարակության շերտավորում: Ըստ նպատակների՝ ձևավորվեցին փակ շերտեր՝ վարնաներ¹: Գրիհաստհա-դրահմայում տրվում է չորս հիմնական նպատակ, որի համար ծնվում է մարդը՝ Կամա՝ զգայական հաճույքներ, առիտ՝ նյութական բարեկեցություն, հաջողություններ, դրահմա՝ ճիշտ, սուրբ գրքին համապատասխանող գործունեություն և մոքշա՝ ապատում վերածնվելու անհրաժեշտությունից (սամսարա): Ըստ այդմ՝ հասարակությունը բաժանվում էր չորս վարնայի:

Ըստ Վեդաների՝, մարդը ստեղծվել է աստվածներին ծառայելու համար և ստեղծվել են տարբեր՝ այնպես, որ կազմեն մեկ ամբողջական մարմին՝ մարդու մարմնի նման: Ինչպես մարդու մարմինը չի կարող կապված լինել միայն գլուխներից կամ ձեռքերից, այնպես էլ մարդիկ ստեղծվել են տարբեր, որպեսզի ամեն մեկը կատարի իր գործը: Ամեն ոք իր հատկությունները հաղորդում է իր սերունդներին և վարնայի պատկանելիությունը պայմանավորվում է ժառանգությամբ: Ըստ դրա ձևավորվում են վերին վարնաներ, որոնց անդամները ներքուստ ունեն արդարության և կարգ ու կանոնի պաշտպանության և արակտիկների ու ստորին վարնաներ, որոնցից մի մասին կարելի է դաստիարակել, իսկ մյուսին պետք է ուժով պարտադրել չվնասել մյուսներին: «Շուդրան հաճույք է փնտրում, վայշվան՝ սեր, Զաթրին՝ կարգ ու կանոն, Բրահմանը՝ ճշմարտություն: Հին հնդական պոեզիա

Բրահմանների վարնան (brahmana – «սուրբ ուսմունքը ճանաչող» կամ «Վեդաների գիտակ») ամենաբարձրն էր: Այստեղ էին մտնում բրմերը և թագավորական ընտանիքի անդամները: Միայն բրահմանները իրավունք ունեին կատարել ծեսեր և վերծանել ու ուսուցանել վեդաները: Նրանք ապաստված էին տուրքից, ծառայություններից, իրավունք ունեին տնօրինելու իրենց ունեցվածքը:

Զաթրիաների վարնան (ksatruya – «հպորությամբ օժտված») երկրորդն էր շարքում, որտեղ ընդգրկված էր պինվորական ազնվականությունը: Այս վարնան ուներ իշխանություն, քանի որ իր ձեռքում էին պեղքն ու նյութական պաշարները:

Վայշվաների վարնան (vais'va «ունեցվածքով օժտված») էր կազմում հասարակության հիմնական մասը: Այստեղ էին մտնում հողագործները, անասնապահները, արհեստավորներն ու առևտրականները: Նրանք սեփականություն (հող, կենդանիներ, գործիքներ) ունենալու իրավունք ունեին, կարող էին նաև մասնակցել թագավորի թագադրությանը, բայց չունեին հավասար իրավունքներ վերին երկու կաստաների հետ:

¹ Վարնա նշանակում է մարդկանց «տեսակ, զույն, դաս»:

Այլեի ու ձևավորվեց **շուդրաների** վարնան: Շուդրաները ֆիզիկական աշխատանք էին կատարում, նրանց դրությունը մոտ էր ստրկականին, չունեին ոչ մի իրավունք:

Վարնաների պատկանելիությունը վեդական Հնդկաստանում պայմանավորված էր ծնունդով: Մի վարնայից մյուսն անցնելը, ինչպես նաև խառնամուսնությունները արգելված էին: Վարնայի լիարժեք անդամ դառնալու համար պետք էր ստանալ համապատասխան կրթություն և դաստիարակություն:

Դաստիարակությունն ու դպրոցը արիական Հնդկաստանում

Հին Հնդկաստանում ամեն երեխա ստանում էր իր վարնայի համար նախատեսված դաստիարակություն և կրթություն:

Բոլոր երեխաները սկսեցին դաստիարակվել երեք տարեկանում: Չնայած կանոն, նրանց դաստիարակությանը էին պատկանում ծնողները: Չնայած դասային խիստ բաժանմանը, դասերի ներսում չկար խիստ սեռային տարբերակում: Սակայն տղաներն ու աղջիկները ստանում էին տարբեր դաստիարակություն: Ծնողները պարտավոր էին հոգալ իրենց զավակների մասին, ա) պահպանել երեխաներին չարիքներից, բ) ուղղորդել դեպի բարին, գ) կրթել, դ) ամուսնացնել, ե) թողնել նրանց ժառանգություն: Այս ամենի համար երեխաները պարտավոր էին. ա) հոգ տանել ծնողների մասին, բ) կատարել իրենց վրա դրված ընտանեկան պարտավորությունները, գ) պահպանել նրանց ունեցվածքը, դ) դառնալ ծնողների արժանի ժառանգերը, ե) հարգել նրանց հիշատակը մահից հետո:

Ստորին վարնայի անդամները հիմնականում ստանում էին աշխատանքային դաստիարակություն: Աշխատել էին սովորում նայելով, ընդօրինակելով և մասնակցելով աշխատանքներին:

Վերին վարնաների անդամները ևս պետք է շարունակեին ծնողների գործը, ուստի նրանք էլ էին ստանում համապատասխան դաստիարակություն, սակայն նրանց դաստիարակությունը միակողմանի չէր:

Այս վարնաների երեխաները ստանում էին մտավոր, բարոյական և ֆիզիկական դաստիարակություն:

Բարձր վարնաների ներկայացուցիչները անցնում էին հատուկ օժան ծես՝ «ուպանայանա» որից հետո տղաներին կապում էին հատուկ պարաններ (ամեն վարնայի համար տարբեր գույնի և տարբեր հյուսվածքով), ու նրանք համարվում էին «երկրորդ անգամ ծնված» և վարնայի լիարժեք անդամ: Այդ իսկ պատճառով վերին երեք վարնաների ներկայացուցիչները համարվում էին «կրկնակի ծնված» (դվիջաթի), իսկ ստորին խավի ներկայացուցիչները չէին օժկում և անվանվում էին «միածին»:

«Ուպանայանա» անցնում էին մանուկ հասակում, սակայն ամեն վարնայի ներկայացուցիչ համար այս ծեսը իրականացվում էր տարբեր տարիքներում: Բրահմանների երեխաների ծեսը կատարվում էր 8, Զաթրիաների երեխաներինը 11, իսկ վայշվաներինը 12 տարեկանում:

¹ Ուպանայանա՝ ուպադիտա բառից, որը նշանակում է հատուկ ձևով հյուսված:

Խաղացող երեխա

Երեխաների

դաստիարակությունը պայմանավորված էր նրանց դասային պատկանելիությամբ:

Սկզբնական դաստիարակությունը բոլոր երեխաները ստանում էին տանը:

Ստորին վարնայի համար նախատեսվում էր միայն աշխատանքային դաստիարակություն:

Վերին երեք վարնաների երեխաները անցնում էին հատուկ ծես՝ «ուպանայանա», որից հետո սկսվում էր նրանց ուսուցումը:

«Ուպանայանա» բառն անցնում էր 8, Զաթրիաները 11, իսկ վայշվաները 12 տարեկանում:

Կրիշնա

Բոլոր «կրկնակի ծնվածների» կյանքը բաժանվում էր չորս հիմնական շրջանի՝ աշրամի:

I – բրահմաչարին՝ աշակերտության շրջան: Այդ շրջանում նրանք գնում էին աշակերտության ուսուցչի՝ բրահմանի մոտ:

II – գիտակցական կամ ընտանեկան կյանքի շրջան: Այդ շրջանում ամեն «կրկնակի ծնված» պարտավոր էր ամուսնանալ և ապրել ընտանեկան կյանքով:

III – ձգնաժողովության շրջան, երբ մարդը դառնում էր տարեց, արդեն մեծացրել էր իր երեխաներին, թողնելով ունեցել՝ պետք է հեռանար աշխարհիկ կյանքից և գնար անտառ՝ ձգնելու: Դա փիլիսոփայական ճանաչողության շրջանն էր համարվում:

IV – թափառող ասկետի շրջան և նախապատրաստում անդրշիրմյան կյանքին:

Ի դեպ, բրահմանը պետք է անցնե՞ր կյանքի բոլոր չորս շրջանները, թափառողները, իսկ վայշվան՝ միայն երկուսը:

Աշակերտության բրահմաչարին շրջանում, երեխան տեղափոխվում էր բրահմանի տուն, որպեսզի սովորի վեդաների գիտությունները: Բրահմանը դառնում էր աշակերտի երկրորդ հայրը և սովորեցնում էր երեխաներին կարդալ, գրել, հաշվել և հասկանալ վեդաները: Ավելին, «Օրենքների գրքի» ուսուցիչը սեփական հորից բարձր էր դասվում, քանի որ հայրը տալիս է երեխային միայն երկրային կյանք, իսկ ուսուցիչը երկրորդ՝ հոգևոր ծնունդով նրան պարգևում է հավերժ երկնային կյանք:

Իրականում դա փոքր ինչ այլ կերպ էր լինում: Աշակերտը, տեղափոխվում էր ուսուցչի տուն, ծառայում նրան և նրա ընտանիքին: Այս ծառայությունը համարվում էր ուսուցչի տված գիտելիքների վարձը: Մինչև բուն գիտելիքներին հասնելը աշակերտը անցնում էր բավական երկար փորձառության շրջան:

Աշակերտը արթնանում էր վաղ առավոտյան և մինչև երեկո կատարում տասն գործերը, իսկ երեկոյան՝ Բրահմանը սկսում էր իր փուլերը: Այդ կրթությունը տևում էր 8 տարի: Թափառողները սովորում էին նույն, սակայն պարզեցրած ծրագրով, որի տևողությունը ավելի կարճ էր, բայց նրանք ստանում էին նաև ռազմական գիտելիքներ:

Վայշվաների երեխաները տարրական կրթության հետ մեկտեղ գիտելիքներ էին ստանում իրենց ապագա մասնագիտության վերաբերյալ՝ գյուղատնտեսության, արհեստների կամ առևտրի: Դրապեսված ծրագիրը ավարտելուց հետո թափառողներն ու վայշվաները 3-4 տարի իրենց ուսուցչի տանը ստանում էին մասնագիտական գիտելիքներ և գործնական կարողություններ:

Այստեղ աշակերտները սովորում էին գրել, կարդալ, գեղեցիկ արտասանություն և խոսքի արվեստի, աստղագիտության և այլ գիտությունների տարրեր:

Գրում էին արմավենու տերևների վրա: Նույն նյութից էին պատրաստվում նաև հնագույն գրքերը: Արմավենու տերևները կտրվում էին միմյանց և դառնում էջ, ապա գիրք և դասագիրք:

Ուսուցման հիմքն էին կազմում վեդաները՝ նրա մասերը: Վեդաները ոչ միայն հոգևոր այլև մտավոր կրթության աղբյուր էին: Սովորում էին Շիկշա (ինչյունաբանություն), չհանդաս (ճափագիտություն), վյաքա-րանա (քերականություն), Նիրուցթա (ստուգաբանություն) և ջյոտիշան (աստղագիտություն):

Վեդաները սկզբնական շրջանում հաղորդվում էին միայն բանավոր: Աշակերտը նստում էր ուսուցչի ոտքերի տակ ու լսում էր նրա խրատները, վեդաներն ու դրանց մեկնաբանությունները: Ուսուցման այս ձևը պահպանվեց նույնիսկ վեդաները գրի առնելուց հետո և գոյություն ունի Հնդկաստանում մինչ օրս:

Ուսուցչի տանը չկար ուսուցման համար նախատեսված հատուկ սենյակ: Ուսուցիչը նստում էր սովորում՝ ծառի տակ, աշակերտը տեղավորվում էր գետնին՝ ուսուցչի ոտքերի մոտ և ժամերով լսում նրան:

Այսպիսով, ուսուցման առաջին հատվածում ոչ թե գրածը կարդալն էր կարևորվում, այլ ասածը լսելը: Այն հիմնականում վերադարձված էր և նպաստում էր հիշողության վարձագումանը:

Ուսուցման երկրորդ հատվածում աշակերտը վերապատմում էր ուսուցչից լսածը իր հասկացածի պես, երրորդ հատվածում աշակերտը համեմատում և եզրահանգումներ էր անում: Հին հնդկական մանկավարժության հիմքում առավելագույնս դրված էին ոչ թե գործնական կարողություններն ու դիտումները, այլ հստակ մտավոր եզրահանգումներ անելու կարողությունը: Դրա համար աշակերտը ժամերով ասում էր վեդաների տարբեր մեկնաբանություններ, մինչև ուսուցիչը ընդունի դրանցից մեկնումները: Դա արվում էր տրամաբանության վարձագման նպատակով:

Բացի կրոնական և մտավոր կրթությունից, այստեղ ստանում էին նաև բարոյական դաստիարակություն, որի հիմքն էր կազմում կարգապահությունը: Աշակերտը պետք է լսեր ուսուցչի խրատները և կատարեր դրանք: Դրանցից կարևորագույններն էին. ա) աշակերտը ոտքի կանգնի ուսուցչի ներկայությամբ, բ) ծառայի ուսուցչին, գ) հնազանդվի ուսուցչին, դ) մատուցի ուսուցչին այն ամենը, ինչի կարիքը նա ունի, ե) ուշադիր հետևի դասավանդմանը: Ուսուցիչն էլ իր հերթին պետք է բարոյացակամ լինի աշակերտի նկատմամբ և ա) խթանի նրանց բարի գործերի, բ) սովորեցնի լինել ուշադիր, գ) գիտելիքներ հաղորդի, դ) գովաբանի աշակերտներին իր ընկերների և մտերիմների մոտ, ե) պահպանի վտանգներին:

«Աշակերտին պետք է տալ բարի խրատներ առանց տիպիկ վզացումների. և բարոյությունը հարգող ուսուցիչը պետք է բարձր, հեզ բաների դիմի: Եթե աշակերտը անցանք է թույլ տվել, թող ուսուցիչը խիստ խրատի նրան, ահաբեկի ծեծով, եթե անցանքը կրկնվի, իսկ եթե անցանքը կատարվել է ցուրտ եղանակին, ուսուցիչը կարող է սառը ջուր լցնել աշակերտի վրա»:

Սանու օրենքների գիրք

Վեդաները հաղորդվում էին բանավոր:

Ուսուցման առաջին հատվածում առավելագույնս վարձագնում էին սովորողի հիշողությունը:

Ուսուցման երկրորդ հատվածում հիմնականում վարձագնում էին սովորողի տրամաբանությունը:

Ծառի տակ նստած բրահմանն ու աշակերտները

Վեդաների դպրոցում ստանում էին նաև բարոյական դաստիարակություն:

Աշակերտ դառնալով՝ ան տեղափոխվում էր ուսուցչի տուն, այստեղ սովորում և ստանում էր նաև կրթական, մտավոր և ֆիզիկա-ական դաստիարակություն:

Բրահմանները հիմնականում ստանում էին կրթական և մտավոր ուսուցում:

Թափառողներն ու վայշվանները ստանում էին առավելագույնս մասնագիտական ուսուցում:

Կարող եմ պատկերված է բրահման ուսուցիչը՝ դպրոցի հայրը, որդիները և կրթության բովանդակությունը որակյալացնող առարկաները:

Ուսուցման երրորդ փուլում համարվում էր քաղաքացիական ու վայելանքները ստանում էին մասնագիտական կրթություն:

Բարձր տիպի կրթությունը համարվում էր գուրու-ուկան, որտեղ երիտասարդները ուսուցչի՝ գուրուի ղեկավարությամբ սովորում էին ղեպի մտավոր հոգևոր պարգագում, ուղիորում կառավարել արմինն ու միտքը:

Իրականում ուսուցիչը բավականին խիստ էր: Ուսուցչի աչքերի արտահայտությունից, ձայնի երանգից աշակերտը պետք է հասկանար գոհ է իրենից ուսուցիչը, թե ոչ: Աշակերտը պետք է ուշիուշով հետևեր ուսուցչին, կատարեր նրա բոլոր հանձնարարությունները, հակառակ դեպքում խստագույնս պատժվում էր:

Ուսուցման ընթացքում աշակերտները սովորում էին նաև վայելույզ վարքի օրինակներ: Նախ իր սեփական կյանքով գերազույն հարգանք ցուցաբերել ուսուցչի նկատմամբ և անմնացորդ նվիրում, ապա՝ Վեդաներում տրված չափածո հիմքերի հստակ յուրացմամբ: Հիմքերը ունեին միայն մեկ տարբերակ: Դրանք չէին մեկնաբանվում, այլ պարզապես բերանացի էին արվում:

Ուսուցման երրորդ փուլում՝ Նիրդայասանան եկթադրում էր մասնագիտական կրթություն և նախատեսվում էր քաղաքացիների և վայելանքների համար, իսկ բրահմանները շարունակում էին իրենց կրթությունը բարձրագույն կրթության համար նախատեսված կրթօջախներում:

Բարձրագույն կրթությանը արիական Հնդկաստանում

Հին Հնդկաստանում բարձրագույն կրթությանն էր նմանվում գուրուկուլայի ինստիտուտը, որտեղ բարձր դասերի երիտասարդները կարող էին խորացնել իրենց գիտելիքները: Աշակերտն ինքն էր ընտրում իր ուսուցչին՝ գուրույին (գուրու – «հարգելի») և ընդունվում գուրուկուլա: Գուրուկուլան այն վայրն էր, որտեղ ապրում էր ուսուցիչը՝ գուրուն: Այստեղ նա սովորեցնում էր իր աշակերտներին տարբեր գիտություններ: Գուրուկուլը հաճախ տեղակայվում էր անտառում: Ամեն ծառ, որի տակ ուսուցանում էին, համարվում էր գուրուկուլ: Գուրուկուլ ընդունվելը պարզ խնդիր չէր: Աշակերտը պետք է ապացուցեր, որ ինքը տենչում է այստեղ ուսանել, ունի համապատասխան նախնական պատրաստվածություն ուսուցումը սկսելու համար և գիտակցում է գիտելիքի իրական արժեքը: Ապա չորս տարի նա պետք է ծառայեր ուսուցչին, մինչև ստանար գիտելիքներ ձեռք բերելու իրավունք:

Աշակերտները ապրում էին շատ խիստ, ասկետիկ կյանքով, ծառայում գուրույին և նրա ղեկավարությամբ զբաղվում յոգայով ու մեդիտացիայով՝ վարձագանելով իրենց միտքն ու մարմինը:

Հաճախ աշակերտները ուղեկցում էին գուրույին նրա ճանապարհորդություններում, մասնակցում նրա կրույցներին մյուս գուրուների հետ:

Ինչպես սովորեցնում էր հինդու կրոնը, զգայարաններով ընկալած շրջապատող իրականությունը չի տալիս մեկ իրական աշխարհի պատկեր: Իրական աշխարհը կարելի է ընկալել միայն անձնական փորձով՝ մտավոր և հոգևոր պարգագման արդյունքում: Ուստի ողջ ուսուցումը տանում էր ղեպի հոգևոր պարգագում, որի համար անհրաժեշտ էր սովորել կառավարել մարմինն ու միտքը:

Բացի այդ դպրոցներից, գոյություն ունեին նաև բարձրագույն դպրոցի տիպի կրթօջախներ՝ Ռիգ Վեդաներ: Ուսուցումը այստեղ տարվում էր

սանսկրիտով: Այս Ակադեմիաները կոչվում էին փարիսադներ (parisads), որոնց մասին հիշատակվում է Ուպանիշադներում: Այստեղ ուսուցումը տարվում էր կրույցների ձևով:

Բուդդայական շրջան

Բուդդա

որ մարդու բախտը պայմանավորված է իր սեփական ջանքերով, նրա անդադար ճանաչողական աշխատանքով:

Բուդդիզմի հիմնադիրն է արքայորդի Սիրդհաթիա Գաութաման, որը պայծառատեսությամբ կամ «արթնանալով» ճանաչեց կյանքի ճիշտ ուղին, ինչի համար էլ ստացավ «Բուդդա»՝ արթնացած, լուսավորված անունը:

Ավանդաբար Բուդդայական փիլիսոփայության սկիզբը ընդունված է համարել Բուդդայի «Չորս ավելի ձևարտություններ» մասին քարոզից: Դրանք են ա) տառապանքի մասին, բ) տառապանքի պատճառների մասին, գ) տառապանքի պատճառների վերացման մասին գ) ղեպի տառապանքների ավարտ տանող ճանապարհի մասին: Վերջինը Նիրվանան է, երբ հանգչում են ցանկություններն ու կրքերը, և սկսվում է կատարյալ և ապառ ոգու Նոր որակի կյանքը: Բուդդիզմի կարևորագույն հատվածն էր մարդու ինքն իրեն ճանաչելու և հավասար հնարավորությունների մասին ուսմունքը: Նրանք մեթոդ էին վարկանների բաժանումը և գտնում, որ Նիրվանային կարող են հասնել բոլորը: Հավերժությանը հասնելու համար պարզապես անհրաժեշտ է մարդկե հավատքը, կամքը, ուշադրությունը, կենտրոնացումն ու իմաստությունը:

Ձգտելով մոտեցնել գիտելիքները ժողովրդին, ավելի հասկանալի դարձնելով դրանք, Բուդդայական շրջանում սկսեցին հրաժարվել արդեն մեռած սանսկրիտից և գործառության մեջ դրվեց խոսակցական լեզունե-րից մեկը՝ պալի:

¹ Բուդդա նշանակում է լուսավորված, արթնացած

Մ.թ.ա. V-IV դարերում ձևավորվել էր Բուդդիզմը, որը մեթոդ էր դասային խտրականությունը և գտնում, որ ամեն ոք կարող է հասնել Նիրվանայի՝ գերազույն կատարելիության:

Բուդդայականները համարում էին, որ բոլորը կարող են հասնել կատարելության մարդկե լուսավորության, կամք, ուշադրությունը, կենտրոնացումն ու իմաստությունը:

Բողոքայական շրջանում բոլորը կարող էին ստանալ սկզբնական կրթություն վանական և աշխարհիկ դպրոցներում:

Վանական կամ տաճարային դպրոցները համարվում էին:

Երկրային դպրոցում ուսուցման նպատակն էր՝ կարգացնել լուրջ անհատիկներին հնարավորությունները, ասցնելով նրան գերազանց կարողությունը՝ նոր աղափարի ձևաչափը:

Ուսուցումը այս դպրոցներում անհատական էր: Մենք աշակերտի համար ավելում էր ուսուցման կարգացման անհատական պլան:

Ավելում տեղից պատրաստված:

Կրթությունը բողոքական շրջանի Հնդկաստանում

Այս շրջանում կրթության հնարավորություն են ստանում բոլորը: Սկզբնական կրթություն են ստանում երեխաները «Վեդաների» և աշխարհիկ դպրոցներում, որոնք գործում էին անկախ: Աշխարհիկ դպրոցները ընդունում էին բոլոր երեխաներին և ուսուցումը այստեղ ուներ առավել գործնական բնույթ, իսկ վանական կամ «Վեդաների դպրոցում» սովորում էին նաև փիլիսոփայություն, մաթեմատիկա, բժշկություն և այլ գիտություններ:

Տաճարային դպրոցներում ձևավորվեց երկաստիճան ուսուցման համակարգ, որը բաղկացած էր սկզբնական դպրոցից՝ փոլից և լոկի կրթության դպրոցից՝ ագրահարից:

Սկզբնական ուսուցման նպատակն էր վարձացնել մարդու ներքին հնարավորությունները: Փաստորեն Վեդական դպրոցները տրամաբանության վարձացման դպրոցներ էին: Ուսուցումը այստեղ անհատական էր: Այն ավելի շուտ արվեստ էր, քան մեխանիկական գործընթաց: Ուսուցման գործընթացում մտածելու սկզբունքները ավելի էին կարևորվում, քան առարկայական մտածողությունը: Այնպես որ հիմնական առարկան էր մտածողությունը ինքնին, քանի որ համաձայն հին հնդկական մանկավարժության՝ մտքի վարժանքը և մտածելու կարողությունը ամենակարևորն են գիտելիքներ ձեռք բերելու համար:

Այդ նպատակին էին ծառայում և՛ գիտելիքները, և՛ բարոյական խրատները, որոնք տրվում էին պատմությունների տեսքով, իսկ աշակերտը ինքը պետք է աներ սեփական ելույթները և նույնիսկ խաղեր: Այդ իսկ պատճառով շախմատը համարվում էր ավելի, քան խաղ:

Ամեն աշակերտի համար ուսուցիչը պետք է կապեր վարձացման համապատասխան ծրագիր, քանի որ կրթության նպատակն էր վարձացնել յուրաքանչյուրի ներքին հնարավորությունները՝ հասցնելով նրան գերագույն կարողությանը՝ նոր գաղափարի ձևաչափը: Ուսուցման գործընթացը անձի ներքին վարձացման գործընթաց էր, որը պահանջում էր աշակերտից անմնացորդ ընդգրկում:

Աշակերտը ինքն էր փնտրում և գտնում ուսումնառության սեփական տեխնիկաներ, կանոններ, մեթոդներ և սեփական փորձ:

Սկզբնական շրջանում երեխաները, ինչպես և նախորդ տիպի դպրոցներում, սովորում էին Վեդայի մաս կապող «Ունիշիպադաները» Դրանք հիմնականում իմաստունների կրթությունն էին կամ փիլիսոփայական տեսքեր, որոնք ներկայցած էին երկխոսության տեսքով:

Ճանաչողությունը, ըստ «Ունիշիպադաների», ունի երկու մակարդակ՝ ցածր և բարձր: Ճանաչողության ցածր մակարդակում հնարավոր է ձևաչափ միայն շրջապատող իրականությունը: Այդ գիտելիքները չեն կարող ձևարարել լինել, քանի որ դրանք ամբողջական և լրիվ չեն: Ճշմարտության գերագույն ձևաչափում կարելի է հասնել ներքին պացողությանը, ինտուիցիայով (ինչպես դա արեց Բուդդան), իսկ դրանք ձևավորվում են յոգայի և մեդիտացիայի շնորհիվ: Հենց այդ գերագույն ձևաչափում էլ մարդը կարող է «տիրել աշխարհը»:

Հետագայում կրթության բովանդակությունը ընդլայնվում է և աշակերտները սկսում են սովորել ծեսերի տարրերը, ճիշտ արտասանություն, ինչնումաբանություն, քերականություն, յոգա, տոմարագիտություն՝ ջյոկիշա:

Կրթության երկրորդ հատվածը՝ լոկի կրթության դպրոցը (ագրահարը) նման էր ուսուցիչների և աշակերտների միաբանության, որտեղ ուսումնասիրվում էին մաթեմատիկա, աստղագիտություն, աշխարհագրություն, լեզուներ, բժշկություն, քանդակագործություն, կերպարվեստ և մի շարք այլ գիտություններ:

Այս շրջանում հայտնի են մի քանի (առնվազն 6) բարձր տիպի փիլիսոփայական համալսարաններ, որտեղ ուսուցանում էին հիևդոփիկ, բուդդիզմ, տրամաբանություն, մաթեմատիկա¹, մետաֆիզիկա, բժշկություն², բանասիրություն, իրավունք, աստղագիտություն³, այլ գիտություններ և, իհարկե, ծես: Այդ համալսարանների թվին են պատկանում թակկասիլայի կամ Թաքսիլայի համալսարանը, Միթիլայի համալսարանը, որտեղ փիլիսոփայական կրթություն էր կազմակերպում «արքա փիլիսոփա» Ցանական: Շատ հայտնի էր Նալանդայի համալսարանը, որտեղ սովորել է մեծ քերական Պանինին, Վալլաբիի համալսարանը, Վիշնուսիլայի համալսարանը, որը ութերորդ դարում հսկա համալսարան էր, ուր միայն ուսուցիչների թիվը հասնում էր 108-ի, և սովորելու էին գալիս երկրի տարբեր ծայրերից ու այլ երկրներից: Համալսարանների հիմնական մասնագիտացումներն էին քերականությունը, տրամաբանությունը, մետաֆիզիկան և ուսմունք ծեսերի մասին:

Կանանց դաստիարակությունը հին Հնդկաստանում

Վեդաների շրջանի Հնդկաստանում չկար սեռական խտրականություն: Կանայք և տղամարդիկ ունեին նույն իրավունքները:

Այս շրջանում աղջիկները ևս ստանում էին կրթություն: Հատուկ մանտրաները պարտադրում էին ծնողներին կրթել իրենց աղջիկներին, սովորեցնել նրանց նույնիսկ Ուպանիշադաները» (Ուպանիշադա Վեդաների վերջին հատվածն էր, իմաստավորում է ծայրագույն իմաստություն, բառացի «իմաստության մեջ ավելի բարձր գնալ հնարավոր չէ»): Այդ գիտելիքները պարտադիր էին աղջիկների համար, այնպես նրանք չէին կարող պաղպղակել իրենց ծնունդով նախատեսված դիրքը հասակության մեջ:

Կրթված կանանց մասին կան նաև հիշատակություններ «Ռամայանա-յում» և «Մահաբհարատայում»: Ունիշադադայում նաև հաճախ հիշատակվում

¹ Հին հնդիկները ունեին խոր մաթեմատիկական գիտելիքներ: Նրանք քառակուսի և խորանարդ արմատ էին հաշվում, կարողանում էին հաշվել π -ն, որը հավասարեցնում էին 3,1416, ծանոթ էին եռանկյունաչափության տարրերին: Նրանք դրեցին հանրահաշվի հիմքերը, որը հետագայում արաբների միջոցով հասավ եվրոպացիներին:

² Հնդիկ բժիշկները բուժում էին տարբեր հիվանդություններ, հոյակապ ձևաչափ էին դեղատեսքերը, անում բարդ վիրահատություններ:

³ Հին Հնդկաստանում կարգացած էր աստղագիտությունը: Նրանք արևային տարին բաժանում էին 12 ամիսների 30-ական օր յուրաքանչյուրում, ընդ որում ամեն օրից տարին մեկ ավելացնում էր տասներեքերորդ ամիսը: Գիտելիք, որ երկիրը գնդաձև է և պտտվում է իր առանցքի շուրջ:

Ուսուցման երկրորդ հատվածում ուսումնասիրում էին մաթեմատիկա, աստղագիտություն, աշխարհագրություն, լեզուներ, բժշկություն, քանդակագործություն, կերպարվեստ և այլն:

Ուսուցման երրորդ աստիճանն էր բարձրագույն կրթությունը, որը ստանում էին համալսարաններում:

Բողոքականության համալսարանի ավերակները: Մահարաշտր

Վեդայի շրջանում կանայք ունեին տղամարդկանց հետ հավասար իրավունքներ:

Աղջիկները կրթություն էին ստանում կամ տղաների հետ միասին, կամ իգական դպրոցներում:

Ուսուցչուհին և աշակերտուհիները

Ուղեկները և տղաները
սամատել ուսուցում

Ստերամարտի դաս

Երին խափի աղջիկները
պետք է յուրացնեն 64
արվեստներ, միջին խա-
փի համար պարտադիր
եր 44 արվեստ, որոնք
ընդգրկում էին իգական
պրոցեսներում և իգական
ամալսարաններում:

են փիլիսոփա կանայք, որոնք մասնակցում են այրերի փիլիսոփայական
կրոնոցներին: Աղջիկները կարող էին կրթություն ստանալ կամ տղաների հետ,
կամ իգական դպրոցներում, որտեղ դասավանդում էին ուսուցչուհիները:

Աղջիկներին սովորեցնում էին պարել, երգել, երաժշտություն, նկար-
չություն և ձեռարկվեստ: Բացի դրանից ապագա տնային տնտեսուհին պետք
է կարողանալ խնամել իր ապագա տան այգին, ճանաչել ծառերի և ծաղիկ-
ների տեսակները և բնականաբար դեղաբույսերը, կարողանալ կերակուր և
հագուստ պատրաստել, ձևավորել իր տունը և վարդաբեր իրեն:

Վասայանայում թվարկվում են այն «արվեստները», որոնց պետք է
տիրապետի կինը: Բացի վերը նշվածից կինը պետք է կարողանալ կար-
գալ, դեղեր պատրաստել, պետք է տիրապետեր բեմական արվեստին,
կարողանալ հեքիաթներ և պատմություններ պատմել, իմանալ տարբեր
ժողովուրդների լեզուներ, զբաղվել մարմնամարզությամբ: Միջին դասի
աղջիկների համար պարտադիր էր 44 արվեստ՝ պար, երգ-երաժշտությո-
ւն, նկարչություն, ծաղկեփնջերի պատրաստում, կարգալ, գրել, նրբագեղ
լինելու արվեստ, մասամբ նաև քերականություն, տրամաբանություն և
աստղաբանություն: Սովորում էին նաև հագնվելու, իրենց ներկայացնելու
արվեստ և այլն: Վերին խափի աղջիկներին արդեն անհրաժեշտ էր 64
արվեստ: Նրանք ուսումնասիրում էին «Տան գիտություն», որը դաս-
ավանդվում էր նորաստեղծ իգական համալսարաններում: Բուդդայական
շրջանում շատ ենք հանդիպում ուսուցչուհիների մասին հիշատակում-
ների: Դրանք համալսարանական կրթությամբ կանայք էին, որոնք զբաղ-
վում էին մանկավարժական գործունեությամբ:

Հետագայում ևս պահպանվում են այս ավանդույթները: Հանդիպում
ենք իգական կրթության համար նախատեսված գրքեր, որոնք բովան-
դակությունն են կազմում արվեստը՝ երաժշտություն (երաժշտական գործիք-
ների տիրապետում և երգեցողություն), պար, նկարչություն, ձեռարկվեստ,
ասեղնագործություն, փայտագործություն, խոհարարություն և բույսերի
կազմակերպման արվեստ:

Ավելի ուշ շրջանում, հանավաբար արտաքին աղեցությունների
ուսակ, երբ Հինդու երկիր եկան ավելի ցածր վարգացած ժողովուրդների
ավանդույթները, օրինակ մահմեդականությունը, սկսեցին սահմա-
նափակվել կանանց իրավունքները, իսկ աղջիկների կրթությունը ուներ
միայն կենցաղային ուղղվածություն:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Ինչո՞վ էին պայմանավորված Հին Հնդկաստանի դաստիարա-
կության բնութագրական կողմերը:
- Քննարկե՞ք Հին Հնդկաստանի դաստիարակության առանձնա-
հատկությունները, համեմատե՞ք ժամանակակից Հնդկաստանի
դաստիարակության հետ, արե՞ք եզրահանգումներ:
- Որո՞նք էին հնագույն շրջանի դաստիարակության հիմնական բնու-
թագրական կողմերը

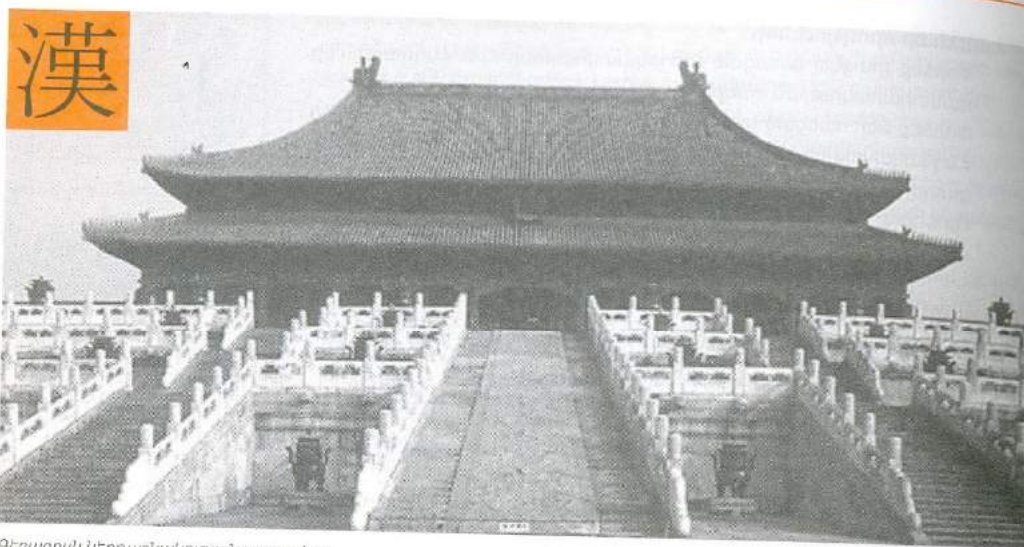
Հանձնարարություններ

- Փորձե՞ք լրացնել ստացած տեղեկատվությունը Հին Հնդկաստանի
դաստիարակության մասին:
- Փորձե՞ք Ձեր ունեցած տեղեկատվությունը լրացնել ժամանակակից
Հնդկականաստանի կրթության և դաստիարակության մասին տեղե-
կատվությամբ:
- Ստեղծե՞ք փաթեթ հնագույն և ժամանակակից Հնդկաստանի
դաստիարակության վերաբերյալ:

Առաջարկվող գրականություն

1. Ancient India Education. http://www.thisismyindia.com/ancient_india/ancient-india-education.html
2. Carol Chapnick Mukhopadhyay, Susan Seymour. Westview Press, 1994
3. Danielou Alain, Gurmurthy S. Education in South India ~ New Era publication ~ 1979 Madras
4. Hindu Civilization By Radha Kumud Mookerji Longmans, Green and Co. London 1936h-
<http://www.kamat.com/kalranga/edu/>
5. Indian Education <http://library.thinkquest.org/J002387/IndiaEducation.htm>
6. Kamat. Jyotsna. K Dr. of Women in Ancient and Medieval India Dharwad 1980 http://www.kamat.com/database/articles/education_of_women.htm
7. Kamat. Jyotsna Tradition of Female Education in Karnataka Page Last Updated: January 19,2008 <http://www.kamat.com/kalranga/edu/inkar.htm>
8. Kamat Jyotsna and. Kamat K. L Education in Karnataka through the ages. 2008 <http://www.kamat.com/kalranga/edu/>
9. Medieval Ancient and Early Modern India <http://science.jrank.org/pages/9086/Education-in-India-Ancient-Medieval-Early-Modern-India.html>
10. Дружинский А.Н. История педагогики древнего и средневекового мира. М., 1999
11. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Ростов-на-Дону, 2000.
12. Идеология и культура древней Индии <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000017/s0082.shtml>
13. История древнего Востока. Под редакцией В.И.Кузищина. Изд. 3-е, переработанное и дополненное. Рекомендовано Министерством образования Российской Федерации в качестве учебника для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «История». Москва, «Высшая школа» http://yanko.lib.ru/ann/hist_anc_east-kuz-a.htm
14. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Под ред. А.И.Пискунова. М.,2001
15. История человечества. Всемирная история под общей редакцией д-ра Г. Гельмольта. Товарищество «Просвещение». С.-Пб. 1903 г.
16. Н.А.Константинов, Е.Н.Медынский, М.Ф.Шабаева. История педагогики. М., 1974.
17. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
18. Древняя индия <http://www.mystic-chel.ru/~ancient-india/index.htm>
19. Зайцев Б. корп.ТАСС. Дели. «Осколки знаний древних цивилизаций» Космонавты в древней Индии? <http://www.prwlab.alfamoan.com/ps2.htm> История Индии. <http://history.rin.ru/cgi-bin/history.pl?num=8>
20. История Индии <http://www.hindu.ru/content/category/1/3/4/>
21. Каменев А.И.. Недоросли http://artofwar.ru/kamenew_anatolij_ivanowich/nedorosli.shtml
22. Культура древней Индии <http://www.bestreferat.ru/referat-43726.html>
23. <http://history.rin.ru/cgi-bin/history.pl?num=86>
24. Основы Теории Динамического Кастового Общества.Пример Древней Индии. Кастовый подход к воспитанию http://ostgoten.narod.ru/elfinism_ogl.htm
25. Превосходство древнеиндийской системы образования. Курс лекций по индийской культуре и духовности «Летние ливни в Бриндаване», лекция № 2, 16 мая 2002 г., <http://sss.vn.ua/020516e.htm>
26. Шаров Г.Цивилизация, утонувшая во времени. 6,1999
27. Южно-азиатская цивилизация. http://pedagogika-na.ru/TIPY_VOSPITANIJA/JUzhnoaziatskaja_civilizacija/index.html

漢

Գերագույն ներդաշնակության տաղավար

ԴՊՐՈՅՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՆ ՉԻՆԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հեռավորարևելյան քաղաքակրթություն

Չինաստան

Հին Չինաստանի հասարակական-քաղաքական կառուցվածքը

Չինաստանը իր հավարամյակների պատմության ընթացքում անցել է անթիվ պատերազմների և ավերածությունների միջով, դարձել հզոր պետություն և քայքայվել, փոխել սահմաններն ու տիրակալներին, սակայն կարողացել է պահպանել իր ձեռքբերումներն ու ավանդույթները, որոնք հաճախ գործում են մինչ օրս:

Դեռևս երկրորդ հավարամյակում Չինաստանում ձևավորվում է ստրկատիրական հասարակություն, որի հավատքների հիմնական բաղկացուցիչն էր նախնիների պաշտամունքը՝ ավանդույթ, որ մինչ օրս պահպանվում է Չինաստանում:

Չինաստանի մշակույթի պատմությունը բաժանվում է մի քանի հիմնական փուլերի:

III հավարամյակ մ.թ.ա. – II դ. – Շան (Ին) և Չժոու ու Ցին և Խան տոհմերի մշակույթ.

III-IX դդ. – Չինաստանի միավորման և Տան պետության մշակույթ

X-XIV դդ. – իննգ տոհմերի միավորման, Սուն կայսրության ստեղծման, ինչպես նաև մոնղոլական նվաճումների և Ցուան տոհմի մշակույթի շրջան

XV-XIX դդ. – Մին տոհմի ու մանջուրների կողմից Չինաստանի նվաճման ու Ցին տոհմի մշակույթի շրջան:

Չինաստանի տարածքը բնակեցված է եղել դեռևս VII հավարամյակում մ.թ.ա., իսկ V-III հավարամյակներում մ.թ.ա. Հանցի, Յանշայու, Լունշան, Հուանսե և Յանցզի գետերի ավազաններում ձևավորվեցին առաջին ստրկատիրական պետությունները: Չինական մշակույթի կարգացման համար շրջադարձային էր Հուանսե գետի ավազանում XVIII-XII

դդ. մ.թ.ա. Շան (Ին) մշակույթի ձևավորումը, որի մասին տեղեկություններ ենք ստանում պեղումներից և գրավոր աղբյուրներից¹:

III հավարամյակի չինական մշակույթի կարևորագույն նվաճումներն էին քաղաք-պետությունների ձևավորումը, արհեստների կարգացումն ու գրերի կիրառումը:

Շան Ին մշակույթը (16-11 դդ. մ.թ.ա.) արդեն կարողանում էր ձուլել բրոնզ, ստանալ մետաքս, ուներ վճարման միավորներ՝ թելի վրա հավաքած խխունջներ կամ դրանց բրոնզե

Հին չինական բրոնզե իրեր և դրամեր

¹ Հին Չինաստանի առաջին գրավոր աղբյուրն է Շիցզի պատմագրությունը, որը 104-91 թթ. մ.թ.ա. կազմել է Սիմա Ցյանը՝ չինական պատմագրության հայրը: Դա մեկ հասած 24 պաշտոնական պատմություններից առաջինն է:

V-III հավարամյակներում մ.թ.ա. այստեղ ձևավորվում է ստրկատիրական հասարակություն:

մ.թ.ա. III հավարամյակում նվաճումներն էին՝ արհեստների կարգացումը, քաղաք-պետությունների ձևավորումն ու գրերի ստեղծումը:

Մեզ են հասել XI-X դդ. մ.թ.ա. կենդանիների թիակների, բրոնզե ամանների վրա գրած հիերոգլիֆներ:

Նմանակները: Այս շրջանում ձևավորվում են խոշոր քաղաք պետություններ (Մեծ Շան քաղաքը), որոնց անվտանգությունը ապահովում էին բավականին հզոր կապե պարիսպները:

Սակայն այս շրջանի ամենախոշոր նվաճումն էր գրերի ստեղծումը: Հնագույն պիկտոգրաֆիկ (պատկերային՝ նկարի նման) գրերն ու հիերոգլիֆները հիմնականում վերաբերվում են գուշակություններին ու ծեսերին: Մեզ են հասել հազարավոր գրեր կենդանիների թիակների, կրիայի պատյանի, փայտե և բրոնզե ամանների վրա: Վերծանելով այս գրերը՝ կարողանում ենք պատկերացում կազմել XIV-XI դդ. մ.թ.ա. չինական հասարակության մասին, որը արդեն ստեղծել էր լուսնային օրացույցի տարրերը, ուներ մասնագիտացված պորթ, բրոնզե վենք, նետեր, նիզակներ, ռազմական սայլեր և հստակ սոցիալական հիերարխիայի վրա հիմնված պետություն ու դպրոցներ:

XI դ. մ.թ.ա. ձևավորվեց հաջորդ՝ Չժոու պետությունը, որը ժառանգեց և վարձագրեց Նախորդի մշակույթը: Չժոու շրջանում կատարելագործվում էին աշխատանքային գործիքները, վարձանում գյուղատնտեսությունն ու առևտուրը: Սակայն Չժոուի կարևորագույն փոխառումն էին գրերը: Նրանք սկզբնական շրջանում գրում էին բամբուկի, ապա մետաքսի վրա:

Միաժամանակ խորացավ դեռևս Նախորդ շրջանում սկիզբ առած սոցիալական բաժանումը: Հասարակության գագաթն էր երկնքի Որդին՝ Վանը, իսկ մնացած բոլորը համարվում էին նրա ծառաները: Հասարակությունը բաժանվում էր շերտերի: Սոցիալական պատկանելիությամբ էր պայմանավորված հասարակության մեջ ստիճանագրված դիրքը, հարստության չափը, ստրուկների թիվը, փոխադրամիջոցների՝ սայլերի, նավակների տեսակը, տան չափերն ու կահավորանքը և նույնիսկ հագուստը, մնունքը և գերեզմանի, արտաքին ու ներքին դագաղների, սավանի չափերն ու տեսակը՝ մահից հետո:

Երկնքի Որդու (Վանի) պալատի սյուները հղկած, փայլեցրած և քարերով նախշած էին, ավելականի՝ չժու-հոուի պալատինը՝ հղկած և փայլեցրած, ունևորի՝ դաֆուինը՝ միայն հղկած և այլն:

Նույնը վերաբերում էր սննդին: Վանը կարող էր սկսել տավարի, ոչխարի և խոզի մսով, չժու-հոուն կարող էր ուտել միայն տավարի միս, դաֆուն՝ միայն խոզի, հասարակ ժողովուրդը (չին)՝ միայն ձուկ, իսկ չքավորները (չուժները) ընդհանրապես միս ուտելու իրավունք չունեին:

Չժոուն անցավ վարձագրման գրեթե հազարամյա ճանապարհ (249 դդ. մ.թ.ա.), և հենց այստեղ փուլավեց ստրկատիրական հասարակությունը և սկսեց ձևավորվել Նոր՝ ֆեոդալական հասարակություն:

Չինական գրեր կրիայի պատյանի վրա

Հնագույն շրջանի դաստիարակությունն ու դպրոցը

Ստրկատիրական Չինաստանում տիրող սոցիալական բաժանումը գործում էր նաև դաստիարակության մեջ: Երեխայի դաստիարակությունը պայմանավորված էր սոցիալական խմբի պատկանելությամբ: Ավագ որդին ժառանգում էր հոր աստիճանը, իսկ մնացածները մի աստիճան իջնում էին: Ամեն դեպքում երեխաները համարվում էին չինացիների հարստությունը: Անպտուկությունը համարվում էր գերագույն չարիք: Երեխայի ծնունդը տուն էր ընտանիքի և մերձավորների համար, քանի որ ժառանգները պետք է հոգային ծնողների մասին ծերության օրոք և նրանց հոգու մասին մահից հետո:

Ընտանիքը հոգում էր երեխայի կարիքներն ու տալիս նրան սկզբնական դաստիարակություն: Երեխաները ծանոթանում էին ընտանիքի նիստուկացին, ժողովրդի ավանդույթներին ու ծեսերին: Ցածրխավի երեխաները ընդօրինակելով և աշխատանքներին մասնակցելով՝ սովորում էին աշխատել և աշխատում էին ինտագրացիոն ոլջ կյանքում՝ պարտադիր պահպանելով ընտանեկան ավանդույթները: Ընտանիքը համարվում էր պետության փոքր նմանակ: Տան գլուխն էր համարվում հայրը, որին պետք է ենթարկվեին ընտանիքի մյուս անդամները՝ ինչպես ոլջ ժողովուրդը ենթարկվում էր Վանին: Այս կանոնակարգումը երեխաները յուրացնում էին մանկուց, իսկ հետագայում նույնը սովորում դպրոցում:

Բարձր խավերին պատկանող տղաները 6-7 տարեկանից հաճախում էին դեռևս երրորդ հազարամյակում՝ Շան (Ն) շրջանում գործող «Սյաո», «Սյու» կամ ավելի ուշ ձևավորված «Սյուե» դպրոց, որտեղ երեխաները սովորում էին առավել ավանդական միջնա երկր:

«Սյաո» դպրոցները ձևավորվում էին տարեցների կացարանների շուրջ: Երկար կյանք ապրած ու փորձառու տարեցները կիսվում էին իրենց գիտելիքներով երիտասարդների հետ, սովորեցնում նրանց ազգային ավանդույթները, կյանքի կանոններն ու օրենքները, տալիս բարոյական դաստիարակություն, սովորեցնում գրել-կարդալ:

«Սյու» դպրոցներում գրել-կարդալու հետ մեկտեղ տղաները ստանում էին ռազմական դաստիարակություն: Այս դպրոցները ունեին երկու ուղղություն՝ փնտրական դաստիարակություն (սովորեցնում էին սկսել օգտագործել) և պատրաստում վորավարներ՝ տալիս ռազմավարական գիտելիքներ:

Ավելի ուշ՝ XVI-XI դդ. մ.թ.ա. ձևավորվեցին «Սյուե» («Սյուե» - «ուսումնասիրել») դպրոցները, որտեղ միավորվում էր Նախորդ երկու տիպի դպրոցների կրթության բովանդակությունը: Այստեղ երեխաները ուսումնասիրում էին «Վեց արվեստները»՝ էթիկետ՝ բարոյագիտություն, սովորում էին գրել, կարդալ, հաշվել, երաժշտություն, ձիավարություն, ռազմասայլերի կառավարում ու նետ ու աղեղի կիրառում: Ուսման տևողությունը առնվազն 15 տարի էր:

Դպրոցական ուսուցման ամենաբարդ հատվածն էր գրել-կարդալ

¹ Այս սկզբունքը գործում էր ոլջ հասարակության մեջ, բացի չքավորներից, որոնք ավելի ցածր իջնելու տեղ չունեին:

² Նույնիսկ «լավ» բառի հիերոգլիֆը գրվում է երկու նշանով՝ «կին» և «երեխա»: Չնայած որ ժամանակակից դեմագրաֆիկ քաղաքականությունը արգելում է Չինաստանում ունենալ մեկից ավելի երեխա, «լավ» բառի գրությունը մնացել է նույնը:

Դաստիարակության հիմնականում ընտանեկան էր:

Գրեական պիկտուրներ

Դեռևս երրորդ հազարամյակում այստեղ գործում էին դպրոցներ 6-7 տարեկան հաճախում էին բնակիչ պատկանողաները:

«Սյաո» դպրոցները ստանում էին մտավորական դաստիարակություն:

«Սյու» դպրոցները ստանում էին ռազմական դաստիարակություն:

«Սյուե» դպրոցները սովորում էին 15 դասավորված էլ էթիկետ՝ սովորել կարդալ, հաշվել ժողովություն, ձիություն, նետ ու աղեղ:

Մանկավարժության պատմությունը հին ժամանակներից հետևում է մարդկային զգացմունքների և գործունեության փոփոխությանը։ Այս պատմությունը հանդիսանում է մարդկային զգացմունքների և գործունեության փոփոխության պատմություն։

Մանկավարժության պատմությունը հին ժամանակներից հետևում է մարդկային զգացմունքների և գործունեության փոփոխությանը։

Այս շրջանը հայտնի է որպես «100 դպրոցների» շրջան, որոնցից բարձրագույնն էր Կոնֆուցիոսի դպրոցը։

Կոնֆուցիոսը

սովորելը։ Ուսումնառության 10 տարին նրանք սովորում էին հիերոգլիֆները¹, (որտեղ ամեն բառ ուներ իր նիշը)։ Սկզբնական շրջանում գրում էին բամբուկի փայտիկով բամբուկի նեղ շերտերի վրա։ Ապա բամբուկի նեղ շերտերը իրար էին կարում մետաքսե թելով և գրում արդեն բամբուկի եջերի վրա, ավելի ուշ սկսեցին գրել նաև մետաքսի մանվածքի վրա։

Երկրորդ հազարամյակում մ.թ.ա. բամբուկի փայտիկը փոխարինվեց վրձինով, ստեղծվեց թուղթը և տուշը, ինչը հեշտացրեց գրելը։

Թեև Չինաստանի պատմության Զժուու կամ Նախակայսերական շրջանում պարզանում էր տնտեսությունը (երկաթե գործիքների կիրառումը, հողերի ոռոգումը, արհեստների և առևտրի վարձացումը հարստացրին երկիրը) սակայն փրկվում էր հասարակական կառույցը։ Երկրի ֆեոդալական տրոհվածությունը համագեցրեց սուր պայքարի՝ բաժանաբաժան եղած երկրի մասերի միջև։

Սա մի շրջան էր, երբ բոլորը սկսեցին մտածել պետության և լավագույն կառավարման մասին։ Ստեղծվեցին տարբեր փիլիսոփայական ուղղություններ, որոնց մտորումների հիմնական հարցերն էին. ինչպիսին պետք է լինի լավագույն պետական կառույցը, ինչպիսին պետք է լինի լավ կառավարողը, ինչպիսին պետք է լինեն լավ հպատակները և ինչպե՞ս դաստիարակել նրանց։ Սա մի շրջան էր, որ մտավ Չինաստանի պատմության մեջ որպես «100 փիլիսոփայական դպրոցների» շրջան։ Այս շրջանում ձևավորված փիլիսոփայական դպրոցներից, առավել հայտնի է VI-V դդ. մ.թ.ա. ձևավորված գրքասերների կամ Կոնֆուցիի դպրոցը։

Կոնֆուցի

Կոնֆուցիի կյանքն ու մանկավարժական գործունեությունը

Չին մեծ փիլիսոփա և մանկավարժ Կոնֆուցիոսը (չիներեն Կուն Ֆուձի – «Կուն՝ ուսուցիչ», լատիներենում՝ «Կոնֆուցիոս»)՝ ապրել է 551-479 թթ. մ.թ.ա.։ Նա սնանկացած ավանականի որդի էր։ Հոր մահից հետո տղայի դաստիարակությամբ զբաղվել է մայրը։ 7 տարեկանից նա հաճախել է դպրոց, որտեղ աչքի էր ընկնում ընդունակություններով և համեստությամբ, և շուտով տղային նշանակեցին իր իսկ ուսուցչի օգնական։ Ուսումն ավարտելուց հետո Կունը ծառայում էր պետական համակարգում, ստանում վանի առաջին խորհրդականի պաշտոնը։

Սակայն, տեսնելով երկրի բարոյական անկումը և գիտակցելով, որ չի կարող փոխել տիրող բարքերը, նա 22 տարեկան հասակում հրաժարվում է պաշտոնից և նվիրվում մանկավարժական գործունեության։ Շուտով նա ստանում է մեծ ճանաչում և համարվում «առաջին մանկավարժը երկնքի տակ»²։

¹ Սկզբնական շրջանում սովորում էին 34 հազար նիշ, հետագայում դրանք իցան 18 հազարի։ Այսօր չինացին պետք է իմանան մոտ 10 000 հիերոգլիֆ, իսկ բառարաններում կա մոտ 100 000 իերոգլիֆ։ Դպրոցում սովորում էին շուրջ 5000 նիշ. մնացածը կյանքի ընթացքում։

² Չինացիները ընդհանրապես մեկուսացած էին արտաքին աշխարհից և վստահ էին, որ երկնքի տակ գոյություն ունի միայն իրենց քաղաքակրթությունը։

Կուն ուսուցիչը բացեց առաջին մասնավոր դպրոցը Չինաստանում, որտեղ կարող էին սովորել բոլոր ցանկացողները։ Դպրոցը բավականին մեծ էր։ Այն ուներ երկու շինություն՝ դպրոցի («տան»), որտեղ աշակերտները սովորում էին, և «նեյ»՝ հանրակացարանային մաս, որտեղ սովորողները ապրում էին։

Լավ եղանակներին Կոնֆուցին պարապմունքները անց էր կացնում բակում՝ իր սիրած ծիրանի ծառի տակ։ Այդ իսկ պատճառով նրա դպրոցը անվանեցին «Սին Թան» («Ծիրանի Բեմ»)։

Կոնֆուցիի դպրոցում կարող էին սովորել գիտելիքներին ձգտող և համապատասխան ընդունակություններ ունեցող բոլոր ուսումնաստեչ երիտասարդները՝ անկախ նրանից հարուստ էին, թե՛ աղքատ։ «Եթե մարդը չի տեսչում գիտելիք, ես չեմ սովորեցնում նրան», – ասում էր նա։

Դեռևս երիտասարդ տարիներին նա, չընդհատելով մանկավարժական գործունեությունը, իր աշակերտների հետ սկսեց շրջագայել Չինաստանով, որպեսզի լավ պատկերացնի երկրի վիճակը։ Նա ամենուրեք բացում էր դպրոցներ³։ Տուն վերադարձավ Կոնֆուցին մոտ 60 տարեկանում և կյանքի վերջին տարիները նվիրեց մանկավարժական գործունեությանն ու իր ուսմունքի համակարգմանը։

Կոնֆուցիի հասարակական հայացքները

Կոնֆուցին ստեղծեց «Ժեն»-ի մարդասիրության⁴ և բարոյականության հիման վրա պետության կառավարման ուսմունքը, որից էլ ածանցեց իր առաջինի մարդու ձևավորման մասին մանկավարժական ուսմունքը։

Կոնֆուցին գտնում էր, որ աշխարհը հավերժ և անփոփոխ է։ Նա բնական էր համարում, որ ոմանք կանգնած են սոցիալական աստիճանի վերևում, իսկ ոմանք ներքևում, պարզապես հասարակության մեջ բոլորը պետք է գիտակցեն իրենց տեղն ու դերը, գիտակցեն իրենց անելիքները։

«Կառավարիչը պետք է մնա կառավարիչ, հայրը՝ հայր, որդին՝ որդի, ավագ եղբայրը՝ ավագ, փոքրը՝ փոքր, հողագործը պետք է լինի հողագործ, ծառայողը ծառայող, արհեստավորը՝ արհեստավոր, առևտրականը՝ առևտրական» Կոնֆուցի

Դրա համար Կոնֆուցին և նրա հետևորդները պահանջում էին հստակ սոցիալական կանոնակարգում և կարգապահություն։ Նա գտնում էր, որ պետք են ոչ թե օրենսդրական ակտեր, այլ դաստիարակություն, որպեսզի ամեն ոք ունենա բարձր գիտակացություն և վարվի այնպես, ինչպես կարգն է։ Միայն այդ դեպքում երկրի կառավարումը կլինի արդյունավետ, և չի պահանջի ղեկավարի հատուկ ձիգեր երկիրը կառավարելու համար։

³ Կոնֆուցին ունեցել է 3.000-ից ավելի աշակերտ, որոնցից 72 -ը դարձան ճանաչված մարդիկ։
⁴ Նա տեսակետ, որ պետք է ունենա մարդասիրության և հումանիզմի «Ժեն»-ի գաղափարը փոխ առան Եվրոպացիները։ Մասնավորապես, Եվգլիայում մարդասերը, հումանիստը ստացավ «ջենտլմեն» անվանում։

22 տարեկանում Կոնֆուցին ստեղծեց «ծիրանի բեմ» մասնավոր գիշերօթիկ դպրոցը։

Կոնֆուցիի տունը

Կոնֆուցին ստեղծեց մարդասիրության և բարոյականության մասին ուսմունք։

«Եթե վերնում կանգնածների անձնական վարքը ճիշտ է, գործերը ճիշտ են գնում, թեև նա հրամաններ չի արձակում, իսկ եթե սխալ է, գործերը սխալ կգնան: Թեև նա հրամայում է՝ ժողովուրդը չի հպատակվում»: Կոնֆուցի

Կոնֆուցիս ստեղծեց ժողովրդի լուսավորության և առաքինի մարդու դաստիարակության սահն ուսմունքը:

Նա առաջարկում էր հինգ պարտադիր սկզբունքներ, որոնք պետք է դրվեն, ինչպես հասարակության կառավարման, այնպես էլ ամեն անհատի ինքնակառավարման հիմքում: Դրանք են ավանդական վարքի կանոնների պահպանումը, պարտքի պատշաճությունը ժողովրդի նկատմամբ ղեկավարի կողմից և ղեկավարի նկատմամբ՝ հպատակի կողմից, ծնողական, որդիական և բարեկամական պատշաճ, պարտականությունների բաժանում ամուսնու և կնոջ միջև, հարգանք մեծերի նկատմամբ և անկեղծություն ընկերների միջև:

Կոնֆուցիի հինգ առաքինությունները.

- «Ժեն» – մարդասիրություն,
- «Ի» – արդարություն,
- «Լի» – ավանդույթ՝ վարքի նորմեր, հարգանք ծնողների և ղեկավարների նկատմամբ,
- «Չի» – առողջ բանականություն, իմաստություն, խելամտություն,
- «Սի» – անկեղծություն, բարյացակամություն, անմիջականություն:

Կարևորում է դասարակության դերը և ձևավորման ծնում, գտնում, որ ղեկավարող են ձևավ առաքինի դաստիարակության և ուսման շնորհիվ:

Ըստ Կոնֆուցիի՝ պետությունը պետք է ունենա «Շու-ֆու-ձյաո» («ժողովուրդ, բարեկեցություն և դաստիարակչական համակարգ»): Այսինքն՝ պետությունը պետք է ունենա ժողովուրդ, որի համար պետք է ստեղծի կյանքի համար անհրաժեշտ նվազագույն պայմաններ՝ ապահովի սնունդ, հագուստ և կացարան ունենալու հնարավորություն և տա իր հպատակներին լավ դաստիարակություն:

Կոնֆուցիի ուսմունքը ուղղված էր առաքինի ղեկավարի և քաղաքացու դաստիարակությանը: Առաքինի էր նա համարում նախ և առաջ դաստիարակված մարդուն, որը կարող է կառավարել իրեն, գիտի վարքի բոլոր նորմերը և հետևում է դրանց:

Կոնֆուցիի բարոյագիտական ուսմունքը ձևակերպվում էր հանրաճանաչ արտահայտությամբ. «Երբեք մի կամեցիր ուրիշներին այն, ինչ չէիր կամենա քեզ համար», «Կարողացիր նայել ուրիշների վրա այնպես, ինչպես նայում ես քեզ վրա՝ ահա գերագույն մարդասիրությունը» **Կոնֆուցի**

Կոնֆուցիս առաջարկում ամրնդիանու պարի կրթություն:

Այստեղից նա բխեցնում է պարտադիր անվճար կրթության և պետական կրթական համակարգի ստեղծման անհրաժեշտության գաղափարը:

«Չի կարելի տարբերություն դնել մարդկանց միջև ուսուցման հարցում»:

Կոնֆուցի:

漢

Նա գտնում էր, որ երկրի լավ ղեկավարը պետք է մեծացնի դպրոցների թիվը և բոլորին ընձեռնի սովորելու հավասար հնարավորություն, որ կրթությունը դառնա ոչ միայն հասանելի, այլև պարտադիր հասարակության բոլոր անդամների համար:

Այսպիսով, Կոնֆուցիի ուսմունքը կարելի է համարել լուսավորական: Նա գտնում էր, որ լուսավորությունը պետք է լինի ցանկացած պետության առաջնահերթությունը, որ հասարակության բոլոր անդամները՝ և՛ ղեկավարները, և՛ հասարակ ժողովուրդը պետք է ստանան լավ կրթություն և դաստիարակություն՝ առանց դասային խտրականության:

Կոնֆուցիի մանկավարժական հայացքները

Կոնֆուցիս ստեղծեց առաքինի մարդու մասին մանկավարժական ուսմունքը, որը բխում է նրա հասարակության կառավարման հայացքներից: Մեծ մանկավարժը չի թողել մշակված մանկավարժական տեսություն, սակայն նրա մանկավարժական հայացքները մանրամասն ներկայացված են «Լի ցվի» («Վարքի կանոնների գիրք») գրքի «Ուսուցման մասին» հատվածում:

Կոնֆուցիս առաջ էր քաշում շարունակական՝ ողջ կյանքի ընթացքում սովորելու գաղափարը, գտնում, որ մարդը ողջ կյանքի ընթացքում պետք է ձեռք բերի գիտելիքներ, իմաստավորի դրանք և կիրառի կյանքում:

«Մշտապես սովորել և կիրառել սովորածը: Միթե դա հաճելի չէ»:

«Ով չի կրկնում հինը և չի իմանում նորը, չի կարող դաստիարակել ուրիշներին», **Կոնֆուցի:**

Շարունակական կրթությունը նա պարտադիր է համարում ոչ միայն աշակերտի, այլև ուսուցչի և ղեկավարի համար:

Կոնֆուցիս ընդգծում էր **դաստիարակության և ուսուցման միասնությունը**, սակայն այստեղ նա կարևորում էր դաստիարակությունը՝ համարելով, որ ուսուցումը դաստիարակության կարևոր միջոց է, որ գիտելիքները կոչված են խթանելու անձի հոգևոր զարգացումը, կատարելագործել մարդուն՝ դարձնել նրան առաքինի: Այսպիսով՝ նա դիտարկում էր կապը բարոյական և մտավոր դաստիարակության միջև: Նա գտնում էր, որ սովորելով մարդը դառնում է ավելի լավ, ձգտում ուղղել իր թերություններն ու սխալները:

Կարևորելով դաստիարակության և կրթության դերը անձի ձևավորման գործում՝ Կոնֆուցիս գտնում էր, որ մարդիկ ծնվում են տարբեր: Ոմանք կարող են օժտված լինել բարձր որակներով, իսկ ոմանք՝ ոչ: Սակայն բոլորն էլ կարող են ձեռք բերել բարձր բարոյականություն՝ դառնալ առաքինի՝ ճիշտ կապակերպված դաստիարակության շնորհիվ:

Կոնֆուցիս համարում էր, որ միայն համընդհանուր կրթության և դաստիարակության շնորհիվ կարելի է ստեղծել կատարյալ պետություն:

Կոնֆուցիի մանկավարժական համակարգը ուղղված էր առաքինի մարդու դաստիարակությանը:

Կոնֆուցիս հեղինակեց նաև շարունակական կրթության գաղափարը:

Դաստիարակությունն ու ուսուցումն առաջին հերթին պետք է որպես միասնական գործընթաց:

¹ Կոնֆուցիի մանկավարժական հայացքները ներկայացված են «Լու յույ» («Ձրույներ և դատողություններ») և այլ գրքերում, որոնք հեղինակել են նրա շնորհալու աշակերտները:

Կոնֆուցիի ուսուցման նպատակն էր մարդու հոգու վարգացումը:

Կոնֆուցին կարևորում էր սովորողների անհատական հնարավորությունների հաշվառման անհրաժեշտությունը:

Նա դեմ էր դոգմատիկ ուսուցմանը:

Ըստ Կոնֆուցիի ուսուցման նպատակը անհրաժեշտ կարողությունների ձևավորումն է, մարդու հոգու վարգացումն ու ճշմարտության ձանաչումը:

Նա ուսուցման գործընթացում կարևորում էր նաև սովորողների անհատական կարողությունները՝ հաշվառման սկզբունքը¹: Կոնֆուցին բարձր էր գնահատում իր սաների բնական օժտվածությունները և ձգտում էր վարգացնել դրանք:

Կոնֆուցին իր աշակերտներին բաժանում էր խմբերի, որոնցից մեկը խորանում էր բարոյագիտության՝ էթիկայի մեջ, մյուսը ուսումնասիրում էր լեզվի և գրչության արվեստը², երրորդները մասնագիտանում էին քաղաքագիտության մեջ և այլն:

Ուսուցման հարցում Կոնֆուցին մերժում էր մեխանիկական յուրացումը: Նա գտնում էր, որ ուսուցումն ու մտածողությունը կապված են միմյանց հետ: Ուսուցումը պետք է խթանի մտածողությունը:

«Սովորել առանց մտածելու՝ անիմաստ է, բայց մտորել՝ առանց սովորելու վտանգավոր»:
Կոնֆուցի:

Անձի ձևավորման հարցում Կոնֆուցին կարևորում էր ինքնուրույնությունը և առաջ էր քաշում ինքնուսուցման, ինքնադաստիարակության ու ինքնակատարելագործման գաղափարները:

Նա ձգտում էր խթանել սովորողների ուսումնական ակտիվությունը, ինքնուրույն գիտելիքների ձեռքբերումը:

Կոնֆուցին գտնում էր³, որ ուսուցումը պետք է կազմակերպել ուսուցիչ - աշակերտ կրույցի և համագործակցության ձևով: Ուսուցման ընթացքում պետք է ոչ միայն յուրացնել և բերանացի անել գիտելիքները, այլև համեմատել, դասակարգել, եկրահանգումներ անել:

Իր նորարարական դպրոցում Կոնֆուցին դասախոսություններ չէր կարդում, աշակերտների գիտելիքները չէր ստուգում: Ուսուցումն ու դաստիարակությունը անցնում էին անմիջական կրույցի և երկխոսության ձևով, որը հաճախ նմանվում էր «Եվրիստիդի»⁴ կրույցի: Մեծ ուսուցիչը գտնում էր, որ ուսուցման գործընթացում մեծ է ուսուցիչ - աշակերտ և «աշակերտ - աշակերտ» համագործակցության դերը:

Կոնֆուցին կարևորում էր ինքնուրույնությունը ոչ միայն ուսուցման այլև դաստիարակության հարցում: Համարում էր, որ ինքնուսուցումն ու ինքնադաստիարակությունը տանում են դեպի ինքնակատարելագործում: Նա գտնում էր, որ մարդու ամենակարևոր որակը՝ առաքինությունը, ձեռք է բերվում սեփական ջանքերի արդյունքում:

Մանկավարժական գործընթացում Կոնֆուցին կարևորում էր օրինակի դերը: Աշակերտը սովորում է ուսուցչից ոչ միայն վայելույթ վարձ, այլև մտածել: Աշակերտը պետք է հետևի ուսուցչի մտքի թելին և փորձի սեփական եկրահանգումներն անել ընդօրինակելով ուսուցչին:

¹ Չինական մանկավարժները համարում են, որ ուսուցման գործընթացում անհատական կարողությունների հաշվառման սկզբունքը Կոնֆուցիի գաղափարն է:
² Եվրիստիդ (իուն Եվրիկա - գուա բառից) կամ Երրորդական կրույցը ընթացքում ուսուցիչը ուղղորդում է աշակերտին, որ նա ինքնուրույն գտնի հարցերի պատասխանները:

Կոնֆուցիի մանկավարժական մտքերը.

«Եթե չես կարող կատարելագործվել ինքդ, ինչպես կկարողանաս կատարելագործել մարդկանց»: «Եթե չկանխես վատը, երբ այն արտահայտվում է, այն կդառնա անկանխելի»: «Առաքինի այրը խրատում է և տանում իր ետևից, խթանում է, բայց չի պարտադրում, բացում է ճանապարհը, բայց չի տանում մինչև վերջը»: «Առաքինի մարդը ուսման մեջ կոփվում և կատարելագործվում է, գիտելիքներ ձեռք բերում վկարճանքներում»: «Առաքինին մտածում է արդարության մասին, իսկ ցածր մարդը՝ շահի»: «Սովորել առանց գերհագեցման», «Սովորել և ժամանակ առ ժամանակ կրկնել սովորածը»: «Սովորել և չմտորել, նշանակում է կոր կորցնել ժամանակը: Մտածել և չսովորել՝ կործանարար է»: «Եթե սովորեցնում ես մենակ, ներգանում ես աշխրհնկալումը, իսկ գիտելիքները լինում են խղճով», «(Մանկավարժական գործընթացում) ուսուցիչն ու աշակերտը աճում են միասին», «Սովորել, երբ ժամանակն անցել է, ինչքան էլ չարչարվես, հաջողության չես հասնի»:

Կոնֆուցիի դաստիարակական համակարգը

Կոնֆուցին գտնում է, որ դաստիարակությունը պետք է սկսվի ընտանիքից, Ընտանիքը նա համարում է պետության հիմքը: Ամուր ընտանիքը նշանակում է ամուր պետություն: Ուստի ընտանեկան և բարեկամական հարաբերությունները նա վեր էր դնում ամեն ինչից:

«Մարդը նախ պետք է սիրի իր մերձավորներին և ապա միայն մյուս մարդկանց»:

Որդիական սերն ու հարգանքը նա դիտում էր որպես առաքինի մարդու կարևորագույն հատկանիշ: Երեխաները պետք է սիրեն և հարգեն ծնողներին, իսկ ծնողները, իրենց հերթին, պետք է սիրեն և հոգան իրենց երեխաների մասին, ինչպես դա ընդունված էր հնում:

«Չքնաղ հին քարերի վրա կառուցեք ապագա տանող աստիճանները»

Այդ իսկ պատճառով նա կարևորում էր բարոյական դաստիարակությունը, որը հիմնվում էր բարոյագիտության (էթիկայի), երաժշտության, պոեզիայի ուսուցման վրա:

7-8 տարեկանից պետք է սկսվի տղաների դպրոցական ուսուցումը¹, որտեղ նրանք ստանում են հումանիտար կրթություն՝ ինչ որ տեղ անտեսելով բնական գիտությունները: Բնական գիտություններից կրթության բովանդակության մեջ ընդգրկված էին միայն տարրական մաթեմատիկական գիտելիքները:

Ուսումնառության առաջին տարվա վերջում սովորողը պետք է կարողանար կարդալ, գրել և ձևավորել սովորելու կարողություն: Երրորդ տարվա վերջում պետք էր ստուգել արդյոք երեխան սովորելու հակում ունի, հաճելի է արդոք նրան ընկերների միջավայրը: Հինգերորդ տարվա

¹ Աղջիկների ուսուցման մասին ոչ ոք իրեն չի նախատեսում չէր էլ մտածում:

Սկզբնական բարոյական դաստիարակությունը երեխաները պետք է ստանան ընտանիքում:

Նա առաջարկում էր 9-ամյա կրթության համակարգ, որտեղ ամեն փուլում լուծում էր ուսուցման հիմնական գործառնությունները՝ կրթական, բարոյագիտական և անձի վարգացման:

ուսումնառության
արդյունքում սովորողը
պետք է ձեռք բերի
նշանություն
պահանջումներ
անելու կարողություն:

Յ.ա. III դարում
ձևավորվեց Տին
կայսրությունը, որը ար-
ատախիկ արեց Կոնֆու-
սի գաղափարները:

Հուանդին կայսեր ստոր-
նյա դամբարանը

Տին Պետության հիմնական կարգախոսներից մեկն էր. «Թույլ ժողովուրդը նշանակում է ամուր պետություն, ամուր պետություն նշանակում է թույլ ժողովուրդ: Հետևաբար ժողով-
րդի թուլացումը՝ ճիշտ ուղիով ընթացող պետության գլխավոր խնդիրն է»:
Իսկ այդ գլխավոր խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է վերացնել ցանկացած կոթություն,
քանզի «Պերճախոսությունն ու խելքը ապստամբության օգնականներն են, երաժշտու-
թյունը՝ այլասերության և անբանության արտահայտություն, իսկ բարությունն ու մարդասի-
րությունը նպաստում են (օրենքների) խախտմանը»:

¹ Միջոցներ չէին խնայվում մարաքաղաք Սյանյանը կարգադրելու համար: Կառուցվում էին ճոխ պալատ-
ներ և տաճարներ: Միայն 270 կատերական պալատ էր կառուցվել քաղաքի արվարձաններում:
² Կայսրության հյուսիսային սահմանները ապահովագրելու համար տասը տարում կառուցվեց 750
կմ երկարությամբ չինական Մեծ պարիսպը: Ժամանակակից պարսպի երկարությունը 4000 կմ է, որի
չինարարությունը տևեց 2500 տարի: Սա միակ կառույցն էր անպեն աչքով երևում է տիեզերքից:
³ Լեգիմը ձևավորվեց կոնֆուցիականությունից ուղ՝ IV դ. մ. թ. ա. և դարձավ չինական գաղափարախոսության
բաղադրիչ մաս: Նկարում Տին Հուանդին կայսեր ստորգետնյա դամբարան, որը հայտնաբերվել է միայն
1974 թվականին և պեղումները դեռևս չեն ավարտվել: Մաշեցեսուն են կառուցվել չափերը, 60 քառակուսի
կիլոմետրից ավելի է: Այժմ այն համարվում է աշխարհի ութերորդ իրաշախից: Գետնի տակ տեղադրված է
հարյուրից ավելի ռազմասայեր, քառասուն հազարից ավելի բրոնզե զենք, մոտ 8000 ցինկոլորների ձիերի
արձաններ:

վերջում պետք էր ստուգել աշակերտի գիտելիքներն ու պարզել՝ որքանով
է նա կապված իր ուսուցչին: Յոթ տարի սովորելուց հետո աշակերտը
պետք է ձեռք բերեր ինքնուրույն մտածելու կարողություն, իսկ 9 տարի
սովորելուց հետո ավարտվում էր դպրոցական ուսուցումը: Շրջանավարտը
պետք է կարողանար անել ինքնուրույն ելքահանգումներ և գիտության
մեջ «ամուր կանգնած լինել երկու ոտքի վրա»:

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ Կոնֆուցիի ուսմունքի հիմնական
թեզերն են՝ համաձայնություն և համագործակցություն ուսուցչի և աշա-
կերտի միջև, հեշտ ուսուցում, աշակերտի ինքնուրույն մտածողության և
եկրահանգումներ անելու կարողությունների խթանում:

Մ.թ.ա. 221 թ. կեսերին ձևավորվեց
չինական Տին կայսրությունը: Այդ ժամանա-
կաշրջանում կառուցվում էին հզոր և ճոխ քա-
ղաքներ¹, կառուցվեց աշխարհի իրաշախի-
ներից մեկը՝ չինական Մեծ պարիսպը²,
ընդունվեց միասնական դրամ և պարզեց-
վեցին չինական գրերը:

Տին ժամանակշրջանը համարվում է
ռեֆորմների և լեգիսլի³ իշխանության ժամա-
նակաշրջան: Լեգիստները առաջնորդվում էին
օրենքի գերակայության սկզբունքով:

Որպեսզի կարողանա կառավարել ահ-
ռելի երկիրը, 26-ամյա կայսրը կազմակերպեց կենտրոնացված կառավար-
ման համակարգ՝ լեգիսլի սկզբունքներով, որտեղ ամեն հպատակ կարող էր
կառավարվել կայսեր կողմից:

Չինական Մեծ պատը

Մոռացվեցին և նույնիսկ արգելվեցին Կոնֆուցիի գաղափարներն ու
փակվեցին դպրոցները:

Պետական այրերը պետք է կառավարվեին հստակ կանոնակարգված կանոններով և օրենք-
ներով: Բոլորը պետք է հետևեին և մատնեին իրար: Չմատնելու համար խստագույնս պատ-
ժպում էին: Սկսվեց տեռորի մի ժամանակաշրջան: Մտցվել էր օրենսդրություն ըստ որի
սահմանվում էր մահապատժի 12 տեսակ, ընդ որում ոչնչացվում էին հանցագործի բոլոր
բարեկամները երեք գծով՝ հոր, մոր և կնոջ կողմի: Ավելի մանր պանցանքների համար
անդամալուծ էին արվում, կամ դարձնում պետական ստրուկ:

Այս շրջանը գուցե և արդյունավետ էր պետության հզորացման
տեսակետից, սակայն անտանելի էր ժողովրդի համար, և այն կործանվեց
ժողովրդի դժգոհության ու ապստամբության արդյունքում՝ վերջ դնելով
այս քաղաքական փորձին և սկիզբ դնելով Հան տոհմի կառավարմանը,
որը կարելի է բնութագրել ռեֆորմներով և կոնֆուցիականությամբ:

II դ. մ.թ.ա., ստեղծվեց հզոր կենտրոնացված իշխանությամբ Հան
պետությունը: Հան տոհմի կառավարման շրջանում Չինաստանում
ապրում էր մոտ 60 միլիոն մարդ, մեծացավ խոշոր քաղաքների թիվը,
կարգացավ արտաքին առևտուրը: Մինչ այդ կարծես այլ մոլորակում
ապրող և բացարձակապես առանց արտաքին շփումների վարգացող
չինական մշակույթը կապվեց արևելքի և արևմուտքի հետ:

Բացվեց հյուսիսային առևտրական ճանապարհը («Սետաքսի Մեծ
ճանապարհը»), որը կապում էր Չինաստանը Հռոմի և այլ երկրների հետ:
Զարգացան չինական վայելչագրությունը, գեղարվեստը, ճարտարապետու-
թյունը, թատրոնը, գրականությունը, այգիների ձևավորման արվեստը, չինա-
կան խոհանոցը, բժշկությունն ու ռազմական արվեստը: Հան կայսրությունը
կառավարում էր 130 հազարից ավել գիտուն-ծառայողների հզոր բանակը:

Գիտունի աստիճան ստանալու համար երեք տարին մեկ կազմա-
կերպվում էին քննություններ: Բնության ժամանակ գրում էին շարադրու-
թյուն՝ հանձնարարված թեմայով, որտեղ պետք էր ցուցաբերել Կոնֆուցիի
ուսմունքի իմացությունը: Այդ ուսմունքը ներկայացված էր հինգ հիմնական
գրքերով, որոնց պետական օրինակը դաջվել էր քարի վրա:

Քննությունները հաջողությամբ հանձնողները ստանում էին պաշ-
տոններ կենտրոնական և տեղական իշխանության համակարգում:

Ծառայողների աշխատատեղը փոփոխվում էր ամեն հինգ տարին
մեկ: Ծառայության համար նրանք ստանում էին աշխատավարձ կամ
հողատարածք: Ոչ պաշտոնը, ոչ հողակտորը չէին ժառանգվում, այնպես
որ ամեն ոք ինքը պետք է ստեղծեր իր բարեկեցիկ կյանքը՝ ըստ իր
գիտելիքների և արժանիքների: Արդյունքում ձևավորվեց յուրահատուկ՝
չինական պետական կառավարման մոդել:

¹ 213 թ. մ.թ.ա. կայսր Տին-Շի-Հուանդինը իրաժպեց այրել կոնֆուցիական գրքերը, արգելեց մասնավոր
դպրոցները և կառավարության քննադատությունը: 460 առավել հայտնի ընդդիմադիրները դատա-
պարտվեցին մահվան: Կենդանի թաղվեցին հողի մեջ:

Հանը հզոր կայսրություն
էր, որը կառավարում էր
չինովնիկների՝ պետա-
կան ծառայողների
հզոր բանակը:

Պետական ծառայող
դառնալու համար պետք
էր հանձնել բավականին
բարդ քննություններ:

Գիտելիքի և կրթության պաշտամունքը դարձան պետական քաղաքականություն:

Հան իշանության շրջանում պետական գաղափարախոսություն դարձավ կոնֆուցիականությունը, որը Կոնֆուցիի գաղափարների և լեգիվմի յուրատեսակ խառնուրդ էր:

Դաստիարակությունը, ինչպես և ողջ հասարակական կյանքը կանոնակարգվում էր Նորմերով:

Դաստիարակության հիմքն էր հնազանդությունը:

Ընտանեկան դաստիարակությունը տարբեր էր տարբեր տարքի և սեռի երեխաների համար:

Այս քաղաքակրթությունը հիմք դրեց յուրահատուկ չինական մշակույթի, որտեղ ձևավորվեց գիտելիքի, գեղագիտական արժեքների պաշտամունքը:

Կոնֆուցիականությունը դարձավ պաշտոնական գաղափարախոսության և չինական խորհրդանիշ: Կոնֆուցիականները խեղաթյուրել էին Մեծ ուսուցչի գաղափարները, միավորելով չմիավորվողը՝ կոնֆուցիական և լեգիստական գաղափարները, մարդասիրությունն ու դաժանությունը, մահապատիժ սահմանել մեծ հումանիստի պատվիրանների խախտման համար¹:

Նոր կոնֆուցիական գաղափարների հիման վրա ստեղծվեց կյանքի և պետության կառավարման համընդհանուր համակարգ: Կայսրը իր կառավարման մեջ պետք է լիներ արդար և մարդասեր, իսկ նրան պետք է օգնեին գիտնական-չինովիկները: Սակայն Հանի նվաճողական քաղաքականությունը² հանգեցրեց պետական հարկերի բարձրացման, մարդկանց վիճակի վատթարացման և ի վերջո կայսրության կործանման:

Դաստիարակությունն ու կրթությունը կայսերական Չինաստանում

Պետական կառույցի ձևավորմանն էր ծառայում նաև յուրատեսակ դաստիարակչական համակարգը:

Դաստիարակությունը, ինչպես նաև հասարակական հարաբերություններն ու հասարակության խմբերի իրավունքները հստակ կանոնակարգված էին պարտադիր Նորմերով:

Ընտանեկան հարաբերությունները կառուցվում էին «որդիական հարգանքով և եղբայրական սիրով»: Դա նշանակում էր, որ բոլորը պետք է ակնյուս կատարեին իր կամքը, լսեին ավագ եղբայրներին և հոգային ծնողների մասին ծերության օրը:

Փոքրերի հնազանդությունը՝ մեծերին և բոլորի հնազանդությունը կայսերը չինական քաղաքակրթության հիմքն էին կազմում:

Դաստիարակության և ուսուցման հարցում կոնֆուցիականները ձգտում էին «պահպանել» մեծ ուսուցչի գաղափարները, ուստի ընտանիքը համարվում էր երեխայի առաջին դաստիարակը:

Նորածին տղային դնում էին վարդաբաժ պատվանդանի վրա, տալիս նրան գեղեցիկ և թանկարժեք խաղալիքներ, նշում ծննդյան երրորդ և հարյուրերորդ օրերը:

Մեկ տարեկանը լրանալուն պես ծնողները սկսում էին գուշակել նրա ապագա մասնագիտությունը՝ սեղանի վրա չարում էին տարբեր իրեր՝ վրձին, թուղթ, գիրք, կնիք, դանակ, մկրատ, և ապագա մասնագիտությունը պայամանորվում էր նրանով, թե ինչն է նա վերցնում առաջինը:

¹ 136 թ.մ.թ. գոյություն ուներ ծառայողների կամ գիտնականների 9 աստիճան, որոնք շնորհվում էին պետական քննությունները հանձնելուց հետո:

² Չինաստանի նվաճողական արշավները դեպի արևմուտք և արևելք:

Նա մանկուց ընդգրկվում էր ընտանեկան ծեսերի մեջ, յուրացնում ավանդույթները: Ընտանիքում տարբերակվում էր տղաների և աղջիկների դաստիարակությունը: Տարբեր տարիքի երեխաների համար ևս նախատեսվում էր տարբեր դաստիարակություն:

Երեխան ծնվելուց մինչև յոթ տարեկանը թագավոր է, յոթից մինչև տասնչորս տարեկան՝ ստրուկ, տասնչորսից՝ ընկեր: **Չինական ասացվածք**

Հասարակ ժողովրդի երեխաները օգնում էին ծնողներին դաշտում բրինձ, բանջարեղեն աճեցնել, խնամում ընտանի կենդանիներին և կրտսեր եղբայրներին ու քույրերին:

Հան կայսրության ժամանակաշրջանում ձևավորվեց պետական եռաստիճան դպրոցական համակարգ: Բացվեցին անվճար, պետական և բարեգործական դպրոցներ: «Կենտրոնական կայսերական» և «տեղային պետական» դպրոցների կարիքները հոգում էր պետությունը՝ վճարելով պետական» դպրոցները հիմնվում էին վանքերին կից և դրանց մասին հոգում էին վանականները իրենց շահույթների ու մասնավոր նվիրատվությունների հաշվին: Ժողովրդի հիմնական մասը այստեղ էր ստանում սկզբնական կրթությունը: Ավելի ապահովվածները նախընտրում էին վարձել մասնավոր ուսուցիչներ կամ իրենց երեխաներին ուղարկել մասնավոր դպրոցներ¹: Մասնավոր դպրոցները բացում էին ուսուցիչները կամ հարուստ հողատերերն ու առևտրականները, որոնք կոչվում էին «ընտանեկան դպրոցներ»:

Ուսուցման գործընթացը բավական բարդ էր, քանի որ այն նախապատրաստում էր պետական քննություններին: Սովորողների հետագա ողջ կյանքը պայմանավորված էր ոչ թե ծնողի պաշտոնով կամ հարստությամբ, այլ նրանով, թե ինչպես նա կհանձնի պետական քննությունը, կստանա պետական պաշտոն ու աշխատավարձ:

Դպրոցական ուսուցումը հաճախ սկսվում էր 6 տարեկանից և պարտադիր էր բոլոր տղաների համար²: Հասարակ ժողովրդի համար դա բավական բարդ խնդիր էր, սակայն ամեն ծնող երազում էր կրթություն տալ իր տղային, քանի որ դրանով էր պայմանավորված նրա ապագա բարեկեցությունը: Եթե բնակավայրում դպրոց չկար, երեխաները գնում էին այլ բնակավայր և այնտեղ ապրում կամ բարեկամների տանը կամ էլ դպրոցում:

Տարրական դպրոցները որպես կանոն փոքր էին և ունեին միայն մեկ ուսուցիչ: Երեխաները դպրոց էին գնում ամեն օր (առանց հանգստյան

Հան կայսրությունում գործում էին անվճար պետական և բարեգործական, ինչպես նաև վճարովի մասնավոր դպրոցներ:

Չինական դպրոց

6-7 տարեկանից բոլոր երեխաները պետք է գնային դպրոց:

¹ Մասնավոր դպրոցները ստեղծվեցին դեռևս Կոնֆուցիի ժամանակաշրջանում: Հետաքրքրական է, որ բավաբան փոխադրական դպրոցներ, որոնք բնավ չէին խրախուսվում կառավարության կողմից, կարողացան գոյատևել միայն մասնավոր դպրոցների առկայության շնորհիվ:

² Աղջիկների կրթության մասին խոսք անգամ չկար, նրանք մնում էին տանը և ստանում տան տիկնոջ համար անհրաժեշտ գիտելիքներ:

Դպրոցում տիրում էր ավտորիտար դաստիարակությունն ու դոգմատիկ ուսուցումը:

Տարրական դպրոցի ուսման տևողությունը 7-8 տարի էր: Կրթության բովանդակությունն էին կազմում՝ գրել, կարդալ, նկարչություն, պատմություն, մաթեմատիկայի հիմունքներ և ավարտվում քննություններով:

Երկրորդ աստիճանի կամ միջին դպրոցում սովորում էին 5-6 տարի: Միջին դպրոցում ուսումնասիրում էին գրականություն և սովորում շարադրություն գրել ու հանձնում էին ավարտական քննություններ:

Ուսուցման երրորդ աստիճանն էին կազմում բարձրագույն դպրոցները, գիտնականների ստուդիաները, համալսարանները, ակադեմիաները և «կայսերական» պետական դպրոցները:

օրերի և արձակուրդների): Դասերն սկսվում էին առավոտյան ժամը 6-ից և տևում մինչև ժամը 4-ը: Դասասեսյակում կար միայն մեկ աթոռ՝ ուսուցչի համար և նստարաններ՝ աշակերտների համար:

Այստեղ ևս խեղաթյուրվում էին Կոնֆուցիի գաղափարները: Մոռացվեցին անձի վարդաքան և խթանող ուսուցման գաղափարները: Դպրոցում տիրում էր ավտորիտար դաստիարակությունն ու դոգմատիկ ուսուցումը: Ամեն աշակերտ դպրոց մտնելիս պետք է խոնարհվեր Կոնֆուցիի նկարի առջև և անխոս հանձներ իր բախտը ուսուցչին: Դպրոցի տեր ու տիրակալ դարձավ բամբուկի մահալը, որը դրված էր ամենաերևացող տեղում:

Տարրական դպրոցներում սովորում էին գրել, կարդալ: Սովորում էին մոտ երեք հազար առավել հաճախ կիրառվող հիերոգլիֆ, ստանում պատմական գիտելիքներ և մի քիչ մաթեմատիկա: Ամենակարևորն էր համարվում Կոնֆուցիի ուսմունքը, որը էջ առ էջ անգիր էին անում աշակերտները: Այս դպրոցում դասավանդում էին նաև վայելչագրություն՝ սովորում էին վրձնով գեղեցիկ գրել հիերոգլիֆները և նկարչություն: Տարրական դպրոցում սովորում էին 7-8 տարի: Շրջանավարտները հանձնում էին քննություններ, որոնք հաջող հանձնելու դեպքում կարող էին շարունակել կրթությունը երկրորդ աստիճանի դպրոցում, սակայն շատերի համար հենց սրանով էլ ավարտվում էր կրթությունը:

Երկրորդ աստիճանի դպրոցի ուսման տևողությունն էր 5-6 տարի, որի ընթացքում նրանք ուսումնասիրում էին դասական գրականություն: Ուսումնառության երկրորդ տարվանից տղաները սկսում էին գրել շարադրություններ և պարզ չափածոներ, մեկնաբանել դասական տեքստերը: Դպրոցական այս հատվածում նրանք հանձնում էին ամսական, քառորդային և տարեկան քննություններ: Միջին դպրոցում նրանք ևս ստանում էին խիստ դոգմատիկ հիմնարկ տար կրթություն:

17-18 տարեկանում պատանիները ավարտում էին միջին դպրոցը և սկսում էին պատրաստվել պետական քննություններին:

Բացի այս դպրոցներից գործում էին նաև ուսումնա-հետազոտական կենտրոններ՝ «Չյուան» ստուդիաներ, որոնք բացում էին հայտնի գիտնականները: Սկզբնական շրջանում դրանք պետական խմբագրություններ և գրապահոցներ էին, հետագայում դրանց սկսեցին անվանել առանձնասեսյակներ, որտեղ հայտնի գիտնականները դասախոսություններ էին կարդում: Ապա դրանք տեղափոխվեցին մեկուսացված վայրեր՝ բնության գրկում: Այստեղ հիմնականում քննարկվում և մեկնաբանվում էին Կոնֆուցիի տեքստերը և շուտով փաստորեն դարձան պետական քննություններին նախապատրաստող կառույցներ և դարձան բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ:

«Չյուան» ստուդիա

Հին Չինաստանում բարձրագույն կրթության օջախներ էին նաև համալսարաններն («տայսյուե») ու ակադեմիաները («գցիսյուե»): Առաջին համալսարանները ստեղծվեցին դեռևս Հան պետությունում, որտեղ արդեն II դարում սովորում էր ավելի քան 30.000 ունկնդիր:

Առաջին ակադեմիան հիմնադրվել է 276 թ., և Չինաստանի տարբեր վայրերում սկսեցին ստեղծվել նման ուսումնական հաստատություններ: Հարկ է նշել, որ Ակադեմիան համարվում էր համալսարանից փոքր: Հարկ է բարձր: Այստեղ հիմնականում սովորում էին աշակերտների ինչ ավելի բարձր: Ուսուցման ծրագիրը պարտադիր բովանդակում էր Կոնֆուցիի փիլիսոփայությունը:

Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների շարքին էին պատկանում նաև կայսերական դպրոցները, որտեղ բացի համատարած պարտադիր կոնֆուցիի փիլիսոփայությունից, ուսումնասիրվում էին տարբեր գիտություններ: Այստեղ գործում էին տարբեր ուղղություններ ունեցող ֆակուլտետներ՝ մաթեմատիկական, ռազմագիտական, բժշկության, նկարչության և այլն: Հիմնականում հենց դրանց շնորհիվ Չինաստանը կարողացավ ունենալ գիտական և տեխնիկական նվաճումներ, քանի որ մնացած բոլոր տիպի ուսումնական հաստատություններում ուսումնասիրում էին միայն Կոնֆուցիի փիլիսոփայությունը և նախապատրաստում պետական քննություններին:

Պետական քննությունների համակարգը Հին Չինաստանում

Պետական քննությունները Չինաստանում չափազանց բարդ էին և անց էին կացվում երեք փուլով:

Առաջին փուլում հանձնում էին գավառային քննություններ, որոնք անց էին կացվում ամեն տարի աշնանը Նահանգի գլխավոր քաղաքում: Այս քննությունները հանձնողները ստանում էին առաջին «Սյուցայ» («Ծաղկող տաղանդ») գիտական աստիճանը:

Առաջին գիտական աստիճան ունեցողները կարող էին անցնել պետական ծառայության գավառում և մասնակցել երկրորդ աստիճանի քննություններին: Նրանք ովքեր չէին կարողանում հանձնել երկրորդ քննությունը, պաշտոն չէին ստանում և հիմնականում վերադառնում էին մանկավարժական գործունեությանը:

Երկրորդ աստիճանի քննությունները համարվում էին Նահանգային: Այս քննությունները ավելի խիստ էին և անց էին կացվում երեք տարին մեկ

Քննական խոց:

Նահանգի կենտրոնական քաղաքում կամ Պեկինում: Այս քննությունները շատ խիստ վերահսկվում էին: Քննությունը վերահսկվում էին դիտորդները և մայրաքաղաքի ներկայացուցիչը: Երկրորդ գիտական աստիճան ստացողները կարող էին հավակնել Նահանգային ծառայողի աթոռին և իրավունք էին ստանում մասնակցել երրորդ քննությանը:

Համալսարաններում և ակադեմիայում ուսումնասիրում էին Կոնֆուցիի ուսմունքը և նախապատրաստվում պետական քննություններին:

Կայսերական դպրոցում կային տարբեր ֆակուլտետներ, որտեղ ուսումնասիրում էին մաթեմատիկա, ռազմագիտություն, բժշկություն, նկարչություն և այլն:

Պետական քննությունները անց էին կացվում երեք փուլով:

Առաջին աստիճանի կամ գավառական փուլի քննությունները կազմակերպվում էին ամեն տարի աշնանը Նահանգի գլխավոր քաղաքում:

Երկրորդ աստիճանի կամ Նահանգային քննությունները անց էին կացվում երեք տարին մեկ անգամ:

Երրորդ քննությունը ստանում էին միայն Չինաստանի քննությունները անց էին կացվում երեք տարին մեկ անգամ:

Երրորդ քննությունը անց էր կացվում երեք տարին մեկ մայրաքաղաքում: Այս քննությունները ղեկավարում էին կայսրության գլխավոր քննողն ու հսկիչները: Այս քննությունը հաջողությամբ հանձնողները ստանում էին երրորդ՝ «Ցույժեն» («Ներկայացուցչական մարդ») գիտական աստիճանը և կարող էին ստանալ բարձր պետական պաշտոն:

Քննվողները հիմնականում փակվում էին առանձին խուցերի մեջ, որտեղ պետք է գրեին հանձնարարված թեմայով, սակայն հստակ կանոններով շարադրություն:

Այսպիսին էր ավանդական չինական կրթական համակարգը, որը իր հիմնական տեսքով պահպանվեց մինչև 1905 թ.:

Այսպիսով Չինաստանում ձևավորվեց և վարձագում ապրեց ոչ թե կրոնի, այլ գիտելիքի պաշտամունք:

Կայսերական շրջանում գործող համակարգը, չնայած հիմնականում կորցրեց Կոնֆուցիի առաջադեմ գաղափարների մի մասը, սակայն պահպանեց կրթության հնարավորությունը բոլոր խավի ներկայացուցիչների համար, ստեղծեց պետական, անվճար, բոլորի համար հասանելի կրթական համակարգ: Նույնիսկ մասնավոր դպրոցներում պատիվ էր համարվում օժանդակել ընդունակ, սակայն չբավոր աշակերտին, տալ նրան սովորելու հնարավորություն: Դա հաճախ անում էր ինքը՝ ուսուցիչը, իր միջոցների հաշվին: Ուսումնական թռչակ էին տալիս նաև մեծահարուստները:

Մարդկությունը Չինաստանին է պարտական պողպատի, գրքի տպագրության, ժամացույցի, կողմնացույցի, արբալետի, հովհարի, հովանոցի, հրթիռի, ձկնորսական կարթի, վառողի, նոնակի, օդապարիկի, լաթի, լուցկու, թղթի, թղթադրամի, պարաշյուտի, ձենապակու, սեյսմոգրաֆի, մետաքսի, կախովի կամուրջի՝ առամի խոզանակի, վիսկիի (որպես բժշկական պրեպարատ), թունավոր գազերի և բրոնչե թնդանոթների ստեղծման համար: Ամեն ղեկավար հին չինական մշակույթին ենք պարտական շատ և շատ նվաճումների և հայտնագործությունների համար, ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Որոնք էին չինական դաստիարակության (հնագույն շրջանի և ժամանակակից) առանձնահատկությունները:
- Քննարկեք չինական կրթական համակարգի առանձնահատկությունները
- Համեմատեք հնագույն աշխարհի՝ Միջագետքի, Եգիպտոսի, Հնդկաստանի և Չինաստանի դաստիարակության և կրթության համակարգերը: Նշեք դրանց ընդհանրություններն ու առանձնահատկությունները: Արեք եզրահանգումներ:

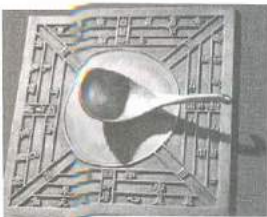
Հանձնարարություններ

- Փորձեք լրացնել տրված տեղեկատվությունը, գտեք տարբեր աղբյուրներից նյութեր Հին Չինաստանի դաստիարակության և կրթական համակարգի վերաբերյալ:
- Գտեք նյութեր ժամանակակից չինական դաստիարակության վերաբերյալ:
- Գրեք փոքրիկ էսսե «Չինական դաստիարակությունն այնցյալում և այսօր» խորագրով:

Առաջարկվող գրականություն

1. Ancient China <http://www.historyforkids.org/learn/china/index.htm>
2. Chinese Schools <http://www.historyforkids.org/learn/china/people/school.htm>
3. Confucianism and Chinese Scholastic system <http://www.csupomona.edu/~plin/is201/confucian2.html>
4. Merson John The Genius That Was China: East and West in the Making of the Modern World, (Overlook Press, 1990)
5. Parker Edward Harper 1908 <http://www.authorama.com/ancient-china-simplified-1.html>
6. The Life and Times of Confucius, by Kathleen Tracy (2004).
7. Private School Thriving in the Spring and Autumn Period. <http://www.travelchinaguide.com/intro/education/ancient.htm>
8. Бонгард-Левина Г.М. «Древние цивилизации», М. 1989
9. Буданова В.П. История мировых цивилизаций: .2004 .
10. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
11. Васильев Л. С. История Религий Востока. Издательство «Высшая школа», 1983
12. Васильев Л.С. История Востока. <http://china.kulichki.com/history/Vasilev/AncientChina.shtml> Культура древнего Китая <http://i-art.udm.ru/antiquity.htm>
13. Гусев И. Китаевед, кандидат социологических наук. Китайчата: Дети в китайской семье раньше и теперь. <http://www.tatworld.ru/article.shtml?article=701§ion=0&heading=0>
14. Дружинский А.Н. История педагогики древнего и средневекового мира.М., 1999
15. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Ростов-на-Дону, 2000.
16. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. Под ред. А.И.Пискунова. М.,2001
17. История человечества. М., 1909
18. Н.А.Константинов, Е.Н.Медынский, М.Ф.Шабаева. История педагогики. М., 1974.
19. Конфуций <http://www.konfuci.info/>
20. Культура древнего Китая <http://i-art.udm.ru/antiquity.htm>
21. Лебедев В. Китайская философия управления, не имеющая себе равных ; Подготовила невеста в древнем Китае. china.kulichki.com/history/BridePreparation.shtml
22. Мартыненко Н. П. Письменность (Китай) «Вэньцзы» и истоки китайской культуры. Вопросы философии, № 9, 2004, с. 106-117.
23. Развитие педагогической мысли о воспитании детей в Китае. Диссертация Год: 2005 http://planetadisser.com/see/dis_60440.html
24. И. О «Китайских церемониях», культе предков и старости в Китае <http://www.strana-oz.ru/?numid=24&article=1080>
25. Тюрин А. Ю Концепция человека в древнем Китае.
26. Подземное чудо — гробница императора Цинь Шихуана и статуи воинов и коней 27-05-2002 [@">russian.china.org.cn @](http://russian.china.org.cn)

Մարդկությունը Չինաստանին է պարտական և բավարարիչ գիտական և քաղաքական հայտնագործությունների համար:

Կողմնացույց

α

Հունաստան, Դելփեր

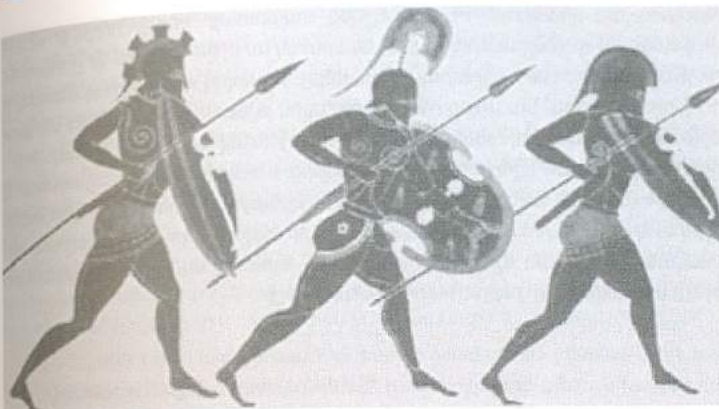
ԴԱՍԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՆ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հին Հունաստանը ամբողջական պետություն չէր. այն կազմված էր մի շարք ոչ մեծ ստրկատիրական քաղաք-պետություններից՝ **պոլիսներից**¹։ Առավել խոշոր և ապրեցիկ էին Լակոնիան կամ Լակոդեմոնիան՝ **Սպարտա** կենտրոնով և Ատտիկան՝ **Աթենք** կենտրոնով։ Այդ երկու պոլիսներում էլ ձևավորվեցին հունական դաստիարակության երկու՝ սպարտական և աթենական համակարգերը։

Հունաստան

¹ Դետություններ, որոնք կազմված էին մի կենտրոնական քաղաքից և քաղաքը շրջապատող արբանյակ բնակավայրերից։

Սպարտացիներ

Դաստիարակությունը Սպարտայում

Սպարտայի պետությունն ու հասարակական կառուցվածքը

Սպարտական (հուն. Σπάρτη) պետությունը գտնվում էր Պելոպոնեսի կենտրոնական՝ հարավ-արևելյան հատվածում։ Այն մի կողմից շրջափակված էր Պարոնոս սարով, մյուս կողմից՝ Էվրատաս գետով, երրորդ կողմից՝ Տայգետյան լեռնապարով, իսկ չորրորդ կողմից՝ անանցանելի ձառնուտներով։ Այն բավականին փոքր էր, Էվրոտոս գետի ջրերով ողողվող բերրի հողեր ունեցող տարածքը չափազանց գրավիչ էր հարևանների համար, և ստիպում էր սպարտացիներին միշտ պատրաստ լինել և պաշտպանել իրենց հողը։

IX դարում մ.թ.ա. դորիացիները գրավեցին Պելոպոնեսի կենտրոնական մասը, ինչը հանգեցրեց յուրահատուկ ստրկատիրական հարաբերությունների ձևավորմանը։ Այստեղ ապրում էին բնիկ (Նախկինում իրենց սեփականություն հանդիսացող հողի վրա բնակվող), սակայն այժմ Նույն տեղում ստրկացված ժողովուրդը՝ աքեյացիները, տեղի ավելակականներն ու եկվոր վավթիչները՝ դորիացիները։ Նրանք Նույնիսկ ինչ որ ժամանակ ունեին երկու թագավոր. մեկը՝ բնիկ, մյուսը՝ դորիացի։

Սպարտայի ժողովուրդը կազմված էր բնիկ՝ այժմ ստրկացված հողագործներից՝ **«իլոտներից»**, ոչ բերրի տայգետյան ստորոտներում գտնվող հողերի վրա բնակվող Նաև արիստագործությամբ վաճառվող ազատ, բայց ոչ լիիրավ բնակիչներից՝ **«պերիեկներից»** և **«սպարտացիներից»**՝ այդ տարածքը գրավողների հետնորդներից ու բնիկ ազատներից։

Ահա այն հիմնական գործոնները, որոնցով պայամանավորված էր երկրի կառուցվածքի յուրահատկությունը։ Սպարտան շրջապատված էր բավարարիչ չէր և արտաքին թշնամիներով և ստիպված դարձավ մի յուրօրինակ ռազմական ճամբար, որը մշտապես գտնվում էր ռազմական պալա-

Սպարտան ոչ մեծ պետություն էր, գտնվում էր Պելոպոնեսի կենտրոնական հատվածում։

Սպարտա քաղաքը

Սպարտայի բնակչությունն էին կազմում.

- ազատ ստրկատերերը՝ սպարտացիները
- ստրկացված հողագործները՝ «իլոտները»,
- ազատ, բայց ոչ լիիրավ բնակիչները՝ «պերիեկները»։

Սպարտան ռազմական պետություն էր, ինչը պահանջում էր ամբողջ հասարակության ծայրահաստիճան միասնությունը:

րաստության վիճակում: Ինչպես նշվեց Սպարտայի բերրի հողերը միշտ գալթակցում էին հարևաններին, և Սպարտան ևս միշտ ձգտում էր ընդլայնել իր բավականին սահմանափակ տարածքը՝ ձգտելով գրավել հարևանների հողերը: Այլ կերպ՝ նա միշտ ուներ արտաքին թշնամի: Սպարտայի ներքին թշնամիներն էին ստրուկները: Ի տարբերություն այլ երկրների ստրուկների՝ իլոտները կտրված չէին իրենց արմատներից, մնացել էին այնտեղ, ուր երբևէ եղել էին ազատ և անկախ: Հենց այդ գիտակցությունը իլոտներին մշտապես դրդում էր պայքարի: Այսպիսով, ստրուկների ապստամբությունները սպարտական պետության մշտական չարիքն էր, առավել ևս, որ ստրկատերերի թիվը անհամեմատ փոքր էր ստրուկների թվից:

V դարում մ.թ.ա. հույն պատմիչ Հերոդոտոսը գրում է, որ Սպարտայում կար 7.000 ստրկատերերի ընտանիք, որոնք տիրում էին մոտ 250.000 ստրուկների ընտանիքներին:

Սպարտական հասարակությանը հատուկ էր չափազանց բարձր ռազմական պատրաստվածությունը, ինչը պահանջում էր ամբողջ հասարակության ծայր աստիճան միասնություն: Սպարտայի ողջ հասարակական կառուցվածքի հիմքում դրված էին չգրված օրենքներ, որոնց հեղինակն էր համարվում Լիգուրգոսը: Սպարտայում նվազագույնի էր հասցված մասնավոր սեփականությունը: Սպարտան չունեւր արծաթե դրամ: Դրամը փոխարինում էին ծանր մետաղական սալերը, և ոչ ոք չէր ձգտում կուտակել դրանք: Սպարտան կոչված էր հաստատելու այն ասացվածքը, որ «հարստության աստվածը կոյր է, անշարժ ու անշունչ»:

Սպարտան ստրկատիրական պետություն էր, բայց ստրուկները պետական սեփականություն էին: Ստրուկները հատկացվում էին սպարտիատների ընտանիքներին՝ նրանց սպասարկելու և մթերքով ապահովելու համար: Սպարտիատները կարող էին օգտվել ստրուկների աշխատանքի արդյունքներից, բայց չէին կարող վաճառել, գնել կամ նվիրել իրենց ստրուկներին:

Սպարտան գերոնտոկրատական¹ պետություն էր: Այն կառավարում էր 30 հոգուց կազմված **գերոնսիան**, որտեղ մտնում էին 2 թագավոր և 28 ընտրված ծերունիներ՝ **գերոնտներ**:

Հասարակությունը Սպարտայում բաժանված էր երեք խմբի՝ «անչափահասների» (մինչև 30 տարեկան տղամարդիկ), «այրերի» (30-60 տարեկան տղամարդիկ) և «ծերունիների» (60-ից մեծ ծերունիներ): Ամեն տարիքային խումբ ուներ օրենքով սահմանված պարտականություններ և իրավունքներ:

Անչափահասները այրերի հետ միասին կազմում էին սպարտական բանակը, մարտնչում իրենց երկրի համար, բայց չունեին քաղաքական իրավունքներ, չէին կարող մասնակցել ընտրություններին:

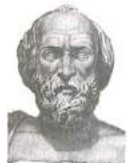
Այրերը արդեն **«ապելի»** (հանրաժողովի) անդամ էին և ունեին ընտրական ձայնի իրավունք օրենքների ընդունման ժամանակ, բայց

¹ Ստրուկները իմանալանում ռազմական գերիներն էին, որոնք ստրկացվել էին իրենց հիմնական քնակավայրից շատ հեռու:
² Գերոնտ - հուն. ծերունի:

Սպարտացի

Սպարտան գերոնտոկրատիկ պետություն էր՝ ղեկավարում էին 28 ընտրված ծերունիներ՝ գերոնտներ և 2 թագավոր:

Գերոնտ

օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեին միայն ծերունիները: Օրենքները Սպարտայում ընդունվում էին ձայների մեծամասնությամբ, ինչը որոշվում էր այս կամ այն հարցի քվեարկության ժամանակ բարձրացված աղմուկի ուժգնությամբ¹:

Սպարտայում բոլոր ազատները (սպարտացիները) պարտավոր էին մասնակցել համատեղ ճաշկերույթների՝ **«սիստիաների»** կամ **«սիսիտիաների»**, որտեղ նրանք ոչ միայն հագեցնում էին իրենց քաղցը, այլև մտքեր էին փոխանակում և քննարկում երկրի խնդիրները, որոշում իրենց անելիքները: Սիստիաների նպատակն էր էլ ավելի նպաստել սպարտացիների միասնությանը: Դրանց կարգախոսն էր՝ «Ապրել Սպարտայի համար, չկենտրոնանալ ընտանիքի շահերի և անձնական սեփականություն կուտակելու վրա²»:

Սպարտայի դաստիարակչական համակարգը

Հասարակական կառուցվածքով էր պայմանավորված Սպարտայի դաստիարակչական համակարգը: Ինչպես և բոլոր սպարտացիները, երեխաները ևս հանդիսանում էին պետական սեփականություն: Նորածինն ծնողները ներկայացնում էին գերոնտներին, որոնք որոշում էին՝ կարճ էլ այդ մանուկը դառնալ պետության համար պիտանի անդամ, թե ոչ: Եթե երեխան արատ էր ունենում, կամ ֆիզիկապես թույլ էր թվում, գերոնտները որոշում էին կայացնում ոչնչացնել մանկիկին և հայրը պարտավոր էր ի կատար ածել այս որոշումը³:

Սպարտայում տղաները մինչև յոթ տարեկան դաստիարակվում էին տանը, իսկ յոթ տարեկանից նրանց վերցնում էին ծնողներից, և սկսվում էր նրանց հասարակական դաստիարակությունը մինչև հասունացում՝ 30 տարեկան: Հասարակական դաստիարակության շրջանը (7-30 տարեկան) իր հերթին բաժանվում էր 3 փուլի՝ 7-15 տարեկան, 15-20 տարեկան և 20-30 տարեկան: Այդ փուլը ավարտվում էր «ագոններով»՝ մրցումներով:

Դաստիարակության առաջին փուլում 7-15 տարեկան երեխաները բաժանվում էին փոքրիկ խմբերի՝ «ագելաների» (հոտերի), ուր նրանց կյանքը մոտեցված էր ռազմական ճամբարի կյանքին: Կերակրում էին երեխաներին շատ քիչ: Քաղցը հագեցնելու համար նրանք ստիպված էին կերակուրը գողանալ կամ այգիներից ու բանջարանոցներից, կամ սիստիաների սեղաններից, բայց բռնվելու դեպքում նրանց դաժանորեն պատժում էին:

«Գերոնտները գնում էին մարմնամարզական դպրոցներ, երեխաներին հետևում... և անում էին այդ ոչ թե մի միջի այլոց, այլ ամեն մեկը իրեն պզուկ էր հայր, ուսուցիչ և դաստիարակ, անպես, որ պատանին երբեք և ոչ մի տեղ չէր կարող թաքնվել նկատողությունից կամ պատժից»: **Դլատոն**.

¹ Ընտրության այս ձևը Արիստոտելը անվանում էր ընտրության «մանկական ձև»:

² Սպարտացիները չունեին տանը ճաշելու իրավունք: Սիստիաների զալիս էին նաև երեխաները: Նրանք այստեղ էին զալիս որպես մտքի պարզացման դպրոց: Այստեղ նրանք լսում էին խոսակցություններ քաղաքականության մասին և իրենց առջև տեսնում էին օրինակելի ուսուցիչներ՝ ազգի մեծերին:

³ Ըստ Հերոդոտոսի՝ այդ երեխաներին նետում էին տալիսեղան անդունդը, սակայն ժամանակակից ուսումնասիրությունները հերքում են այդ տեսակետը և համարում այն պատմիչի չափազանցում: Սպարտացիները իրոք նետում էին այդ անդունդը, սակայն ոչ թե երեխաներին, այլ մարդիկ դաշտում նահանջածներին և ռազմական գերիներին:

Հասարակությունը բաժանված էր երեք խմբի՝ «անչափահասներ» (մինչև 30 տարեկան տղամարդիկ), «այրեր» (30-ից մինչև 60 տարեկան տղամարդիկ) և «ծերունիներ» (60-ից մեծ ծերունիներ):

Մինչև յոթ տարեկան սպարտացի տղաները դաստիարակվում էին տանը, 7-30 տարեկանները ընդգրկվում էին հասարակական դաստիարակության եռաստիճան համակարգում:

7-15 տարեկան՝ ֆիզիկական դաստիարակություն:

Նպատակն էր դաստիարակել ճարպիկ և դիմացկուն սկսնակներ: Ազգելները վերահսկում էին ծերունիները:

«Նրանք ապրում ու սկսում էին միասին, ընտելանում էին համատեղ խաղերին և ժամանցին... Կարողալ է գրել սովորում էին, բայց անհրաժեշտության դեպքում, իսկ ողջ մնացած դաստիարակությունը հետապնդում էր մեկ նպատակ՝ ծայրահեղ կարգապահություն, դիմացկունություն և հաղթանակելու գիտություն: Տարիքի հետ նրանց դաստիարակությունը դառնում էր ավելի խիստ՝ սպիրում էին նրանց զլոխը, սովորեցնում ման գալ բուսիկ և միասին խաղալ, որպես կանոն առանց հագուստի... 13 տարեկան հասակում ստանում էին մեկական թիկնոց մի տարվա համար: Նրանց մաշկը այրված և կուպտացած էր, նրանք չէին ընդունում տաք լուգանքներ, չէին օգտագործում քսուկներ: Այդպիսի ճոխություններ նրանց թույլ էր տրվում միայն տարվա մեջ մի քանի անգամ: Զնում էին նրանք եղեգից պատրաստված անկողիների վրա, որը ի դեպ իրենց ձեռքերով հավաքում էին էվրոտ գետի ափերից, առանց դանակի օգնության: Ձմռանը եղեգի վրայից եղինջ էին փռում տաքանալու համար»:

Պլուտարքոս

Հասարակական վերահսկման մի այլ ձև էին ամենամյա մրցումները՝ «ագոնները»: Հասարակական դաստիարակության առաջին փուլը (7-15 տարեկան) ևս ավարտվում էր այդպիսի ագոններով: Այդ ժամանակ սովորական մարմնամարզական մրցումներից բացի 7-15 տարեկան բոլոր երեխաները ենթարկվում էին ծեծի՝ Արտեմիսի փոխանդանի առջև:

Արտեմիս

«...Զծիծաղեա, եթե տեսես ինչպես են ծեծում սպարտացի տղաներին կոհանդանի առջև և նրանք արնաքամ են լինում, իսկ իրենց մայրերն ու հայրերը այնտեղ կանգնած ոչ թե խղճում, այլ սպառնում են նրանց, եթե չեն դիմանում հարվածներին, և աղերսում են շարունակել դիմանալ ցավին և չկորցնել ինքնատիրապետումը: Ծառերը մահացել են այդ մրցության ժամանակ՝ չցանկանալով մեղանչել հարապատների աչքի առաջ կամ ցույց տալ, որ թուլացել են, - դու կտեսես նրանց պատվին կանգնեցրած արձանները: Տեսնելով այդ ամենը՝ մի կարծիր, որ երիտասարդները ցնորվել են, և մի ասիր, որ նրանք դիմանում են այս բոլոր տանջանքներին աննպատակ, տիրակալի կամ թշնամու ճշման տակ... Դու ինքնուր ի կիսականաս, կարծում եմ, որ գերի ընկնելու դեպքում այսպիսի պատանին չի հայտնի հայրենիքի գաղտնիքները, նույնիսկ եթե թշնամիները նրան տանջեն, և հեգնանքով կտանի մտրակի հարվածները՝ մրցելով ծեծողի հետ, թե ով առաջինը կհոգիկ»: **Լուքիանոս II**

Այնուհետև սկսվում էր պատանու ռազմական պատրաստության հաջորդ՝ «փորձարարական շրջանը», որը տևում էր մեկ տարի: Այս տարիքում երիտասարդը ստանում էր զենք կրելու իրավունք և դառնում երկրի սահմանների պահապան: Այդ տարվա ընթացքում երիտասարդ սպարտացիները մասնակցում էին «քրիպտիաների» (իլոտների դոս), ինչը վարձագնում էր պատանի սպարտացիների ճարպկությունը, և նրանք սպանելու փորձ էին ձեռք բերում, միաժամանակ ահ ու սարսափ տարածում իլոտների մեջ: Քրիպտիաները նաև միշտ ապստամբելու պատրաստ իլոտներին հնազանդ պահելու երաշխիք էին:

Պլատոնը գրում է. «Այսպես կոչված քրիպտիան իրականապես դաստիարակում է և վարձագնում դիմացկունությունը: Այստեղ է ընդգրկվում և ձմռանը բոկոտի ման գալը, և առանց անկողնու քնելը, և ինքնապատասխանումը՝ առանց ծառաների օգնության, և գիշեր-ցերեկ ամբողջ երկրով թափառելը»:

«Փորձարարական տարին» ավարտելուց հետո պատանիները վերադառնում էին Սպարտա, մասնակցում նոր «ագոնին» և անցնում էին հաջորդ խումբ, որտեղ դաստիարակվում էին մինչև 20 տարեկան: Այս տարիքի երիտասարդները ևս բաժանվում էին երկու խմբի՝ 15-ից մինչև 17 տարեկան և 17-ից մինչև 20 տարեկան:

Հին Սպարտայում մտավոր դաստիարակությունը մղված էր ետին պլան, բայց փոխարենը մեծ ուշադրություն էր դարձվում մարմնամարզությանն ու ռազմագիտությանը: Այս տարիքի պատանիները վերադառնում էին լողով, վազքով, ըմբշամարտով, խաղում էին գնդակ և ռազմական խաղեր: Ֆիզիկական դաստիարակությանը միանում էր նաև երաժշտությունը, որը ևս ուներ ռազմական ուղղվածություն: Երաժշտական դաստիարակության իրենք էին կազմում ռազմական երգերն ու պարերը: Հիմնական երաժշտական գործիքն էր սրինգը, որը կարելի էր նվագել նաև շարքում քայլելիս: Երաժշտությունն էլ, ինչպես ողջ դաստիարակությունը, Սպարտայում կոչված էր դաստիարակելու արիություն և կարգապահություն:

17 տարեկանից Սպարտայի պատանիները դառնում էին «էֆեբներ» և արդեն մասնակցում ռազմական զորաշարժերի, կարող էին նաև մասնակցել ռազմական գործողություններին և կարող էին ամուսնանալ:

Աղջիկների դաստիարակությունը Սպարտայում

Աղջիկները Սպարտայում նույնպես գտնվում էին պետական հսկողության ներքո: Չնայած այն հանգամանքին, որ աղջիկները ապրում էին տանը, նրանք ևս ստանում էին լուրջ ֆիզիկական և ռազմական դաստիարակություն: Դա արվում էր երկու նպատակով: Նախ սպարտացիները համարում էին, որ միայն ֆիզիկապես առողջ աղջիկներն են կարող ունենալ առողջ սերունդ, հետևաբար Սպարտայում մեծ ուշադրություն էին դարձնում աղջիկների ճիշտ ֆիզիկական վարձագնմանը: Սպարտուհիների ռազմական դաստիարակությունը անհրաժեշտություն էր համարվում նաև մի այլ պատճառով: Նրանք պետք է կարողանային տղամարդկանց բացակայության դեպքում (երբ նրանք ռազմի դաշտում են գտնվում) պահպանել քաղաքը՝ դիմադրություն ցույց տալ թշնամիների հարձակման կամ ստրուկների ապստամբության դեպքում, մինչև օգնության հասնեն տղամարդիկ:

Պլատոնը գրում է. «Աղջիկները մարմինը մարդկելու համար պետք է վազեն, ըմբշամարտեն, նետին սկավառակ և նիպակ, որպեսզի իրենց ապագա երեխաները լինեն ամրակազմ: Որպեսզի իրենց վարձագնումը ճիշտ ընթանա, նրանք, ինչպես և տղաները, պետք է մասնակցեն ագոններին»:

15 տարեկանից սկսվում էր պատանիների ռազմական դաստիարակությունը, նրանք ստանում էին զենք կրելու իրավունք, սկսվում էր մեկամյա «փորձարարական շրջան»:

17 տարեկանից սպարտացիները մասնակցում էին զորավարժություններին, իսկ 20 տարեկանից դառնում էին սկսնակներ:

Սպարտուհի

Աղջիկները Սպարտայում նույնպես ստանում էին ռազմաֆիզիկական դաստիարակություն:

Աթենք, Ակրոպոլիս

Դաստիարակությունը Աթենքում

Աթենքի պետական ու հասարակական կառուցվածքը

Ատտիկան՝ իր Աթենք (հուն. Αθήνα) կենտրոնով, հունական առաջին նշանավոր պոլիսներից էր: Ի տարբերություն Սպարտայի՝ Աթենքն ուներ ելք դեպի ծով, հրաշալի Պիրեյ նավահանգիստը, որի շնորհիվ այն շատ շուտ դարձավ հունական առևտրի կենտրոն:

Այս ամենը նպաստեց աթենական տնտեսության արագ զարգացմանը: Ծովը նրանց հնարավորություն էր տալիս այցելել այլ երկրներ, ծանոթանալ այլ մշակույթների ու շատ բան փոխ առնել նրանցից: Արդյունքում Աթենքում սկսեցին զարգանալ հողագործությունը, առևտուրն ու մշակույթը:

Եթե հին Հունաստանում օլիմպիական մրցումներում հիմնականում հաղթող էին ձանաչվում սպարտացիները, ապա մեզ հասած տեղեկություններով հույն փիլիսոփաները որպես կանոն աթենացիներ էին:

Աթենքը առևտրական կապեր հաստատեց հարևան երկրների հետ (Եգիպտոս, Պարսկաստան, Փյունիկիա, Հայաստան և այլն): Այդ երկրներից աթենացիները մեծ թվով ստրուկներ բերեցին Աթենք՝

Ի սկզբանե տիրող հողատեր զանվականները՝ «պատրիկները», և ավելի ուշ ձևավորված առևտրականները՝ «պլուտոկրատները», համառ պայքար էին մղում ժողովրդին՝ «դեմոսին»², տիրելու համար:

Աթենքի եռուն քաղաքական կյանքը, Ատտիկայի համեմատաբար բարձր տնտեսական մակարդակը, աշխույժ հարաբերությունները Արևելքի հետ, մշակույթի զարգացումը պայմանավորում էին աթենական դաստիարակության առանձնահատկությունները:

¹ Ըստ Պլուտարքոսի՝ 303 թ. մ.թ.ա. Աթենքում ապրում էին 21.000 բնիկ աթենացիներ, 10.000 օտար երկրացիներ և 400.000 ստրուկ:

² Պլուտոս հուն. հարուստ

Աթենա

Աթենական հասարակությունն էին կազմում հողատեր զանվականները՝ «պատրիկները», առևտրականները՝ «պլուտոկրատները», հասարակ ժողովուրդը՝ «դեմոսը», և իրավապարզ ստրուկները:

Դպրոցն ու դաստիարակությունը Աթենքում

Մինչև 7 տարեկան աթենացիները՝ և աղջիկները, և տղաները դաստիարակվում էին տանը: Նրանց վաղ մանկությունից սովորեցնում էին վայելույթ վարվեցողության կանոնները, պատմում էին հեքիաթներ և առասպելներ:

Յոթ տարեկան հասակից տղաները ընդգրկվում էին կրթական համակարգի մեջ՝ «սցոլե»¹: Աթենական կրթական համակարգը կոչված էր լուծելու երկու հիմնական խնդիր՝ անձի համակողմանի մտավոր զարգացման և ֆիզիկական պատրաստվածության: Այսպիսով, աթենացիները ստանում էին «կալոգրատիկ»² դաստիարակություն:

Պատոնը գրում էր. «Երբ (ծնողները) ուղարկում են (երեխաներին) դպրոց, նրանք կարգադրում են ուսուցիչներին ավելի շատ հոգալ նրանց (երեխաների) բարոյականության, քան այբբենի և տավիղ նվագելու մասին: Ուսուցիչներն էլ հենց դրա մասին են հոգում»:

7-12 տարեկան աթենացիները ապրում էին տանը և հաճախում էին դպրոց՝ «դիդասկալեն», որտեղ նրանց ուսուցանում էին «դիդասկալները»³: «Անպատշաճ փողոցային ծանոթություններից խուսափելու համար» երեխաներին դպրոց էր ուղեկցում «պեդայագոգը»⁴՝ երեխայի ձեռքից բռնած ուղեկցողը:

Աթենական տարրական դպրոցը «մուսայական» դպրոցն էր, որը տրոհվում էր երկու՝ «քերականի» և «կիթառահարի» դպրոցների: Երկու դպրոցներն էլ վճարովի էին: Երեխաները հաճախում էին այդ դպրոցները կամ միաժամանակ, կամ սկսելով քերականի, ապա կիթառահարի դպրոցը:

Աթենացի տղայի դպրոցական օրը Լուկիանոսը նկարագրում է հետևյալ կերպ. «Նա արթնանում է լուսաբացին, վազցվելով փախցնում է բունը իր աչքերից և հազվում է: Հետո նա դուրս է գալիս իր ծնողների տնից աչքերը հառած գետնին և չի նայում հանդիպած մարդկանց: Նրա հետևից գնում են նրա սպասավորներն ու պեդայագոգը, որոնք իրենց ձեռքում տանում են առաքինության գործիքները՝ գրելու տախտակը կամ գրքերը, որ պարունակում են կրույցներ անցյալի մեծ գործիչների մասին կամ եթե տղան գնում է երաժշտական դպրոց, լավ լարած ջնարը»:

Քերականի դպրոց

Քերականի դպրոցում սովորում էին կարդալ, գրել և հաշվել: Կարդալ սովորում էին հեգական ձևով. իսկ գրել սովորում էին մոմած տախտակի՝ «տաբուլայի» վրա, որը խալվում էին սրած փայտիկով՝ «շտիլով»: Գրելու մեջ

¹ Սցոլե՝ հուն. հանգիստ, ժամանց: Հետագայում այդպես էին անվանվում փիլիսոփաների կրույցները իրենց աշակերտների հետ, իսկ ավելի ուշ՝ կրթություն տալու օրընկալը:

² Հունարեն «կալոս մեյզ գաստոս» - կատարյալ ֆիզիկապես և բարոյապես:

³ Դիդասկոլ. հունարեն՝ ուսուցանում եմ:

⁴ Պեդայագոգը որպես կանոն ընտրվում էր տան ամենաանպետք ստրուկներից, որն ուներ ֆիզիկական արատներ և ի վիճակի չէր այլ աշխատանք կատարելու:

Մինչև 7 տարեկան երեխաները դաստիարակվում էին տանը, ապա գնում էին «սցոլե», ուստանում էին կալոգրատիկ դաստիարակություն:

7-12 տարեկան աթենացիները պեդայագոգի ուղեկցությամբ գնում տարրական՝ «մուսայական» դպրոց, որը բաժանված էր «քերականի» և «կիթառահարի» դպրոցների:

Քերականի դպրոցում սովորեցնում էին կարդալ, գրել և հաշվել:

Քերականի դպրոց

Կիթառահեարի դպրոցում
սովորեցնում էին նվա-
գել, երգել, ասմունքել:

վարպետանալուց հետո միայն սկսում էին գրել պապիրուսի վրա: Աթենացի տղաները հաշվել էին սովորում մատների, փոքրիկ քարերի, կամ հաշվիչի՝ արակի՝ օգնությամբ:

Կիթառահարի դպրոցում երեխաները սովորում էին նվագել, երգել, ասմունքել, ծանոթանում հունական գրականությանը, պատկերացում էին ստանում հարմոնիայի, ռիթմիկայի մասին և այլն:

Կիթառահարի դպրոց

Պատժող մուսայական դպրոցի պարապմունքները նկարագրում է հետևյալ կերպ. «Տափող նվագել սովորելուց հետո ուսուցիչները նրանց ծանոթացնում են հոջակավոր պոետների պոեմների հետ... Այդ ստեղծագործությունները նրանց երգում են գործիքի նվագակցությամբ և քննելացնում են իրենց հոգիները ռիթմին և հարմոնիայի, ներդաշնակությամբ»:

«Պալեստրայում»
(ընթշամարտի դպրոց-
ում) սովորում էին 12-13
տարեկան երեխաները և
ստանում ֆիզիկական
դաստիարակություն
մինչև 15-16 տարեկան:

12-13 տարեկան հասակում սկսվում էր երեխայի ուսուցումը «պալեստրայում» (ըմբշամարտի դպրոցում), որտեղ երեխաները «պեդագոգիկ ղեկավարությամբ ստանում էին բազմակողմանի ֆիզիկական դաստիարակություն: Այս դպրոցում կրթության բովանդակությունն էր կազմում հնգամարտը՝ «պենտատլոնը»: Աթենացի պատանիները այստեղ սովորում էին վապե, թռչել, սկավառակ և նիպակ նետել և ըմբշամարտել, իսկ երբեմն նաև լողակ և որսորդություն անել: Պալեստրայում հիմնական ուշադրությունն ուղղված էր առողջությանը՝ ձկունության, մարմնի գեղեցկության և ֆիզիկապես առողջ պատանուն դաստիարակությանը՝ մարմնամարզությանը - գիմնաստիկային»³: Այս դպրոցը անվճար էր: Երեխաների հետ ևս անվճար պարապում էին հարգված քաղաքացիները:

Պատերազմային անց կացված օրը Լուկիանոսը նկարագրում է հետևյալ կերպ. «Ըմբշամարտի դպրոց գնում էին յուրով շփված, փայլող աշակերտները»: Աշխատանքը (սկսվում է) կեսօրվա արևի տակ, լարված աշխատանք մրցումների ժամանակ, որը կատարվում է որոշ կանոններով: Ապա լող՝ ոչ շատ տևական: Հետո ճաշ՝ ոչ շատ առատ՝ նկատի ունենալով հետճաշյա դպրոցական պարապմունքներն ու ուսուցիչները, որոնք ուղիղ կամ այլաբանությամբ խրատում էին, թե ովքեր էին պանծալի հերոսները, կամ ովքեր էին արդարության ու մաքրության սիրահարները: Նման մտորումները ոռոգում են մատաղ հոգու այգիները: Երբ երեկոն ազդարարում էր աշխատանքների ավարտը, նա տուրք էր տալիս ստամոքսին և քաղցր քուն մտնում ծակը աշխատանքային օրից հետո»:

¹ Ծովի ափին գտած կամ արհեստականորեն ձակած քարերը շարվում էին ձողի վրա և ստանում հաշվիչի նման մի գործիք, որի օգնությամբ հաշվարկ էին կատարում:

⁷ «Գիմնաստիկա» - ինն «գիմնոս» արմատը նշանակում է մերկ, ինչով և բացատրվում է այն, որ մարմնամարզական «գիմնաստիկ» վարժությունները կատարվում էին մերկ:

Երիտասարդների մի մասի կրթությունը ավարտվում էր պալեստրայով:
15-16 տարեկանից առավել ունևոր աթենացիների երեխաները,
նրանք, ովքեր հետազայում պատրաստվում էին զբաղեցնել ղեկավար
դիրքեր պետության մեջ, հաճախում էին «գիմնասիոն»: Գիմնասիոնում
պատանիները շարունակում էին զբաղվել մարմնամարզությամբ և միա-
ժամանակ լսում էին կրույցներ քաղաքականության, գրականության և
փիլիսոփայության շուրջ:

Գլխավորում երկրասարդները սովորում էին մոտավորապես
երկու տարի՝ 16-ից մինչև 18 տարեկան: Ի դեպ, գլխասիռն կարող էին
հաճախել և էֆեները, և չափափա քաղաքացիները: Ի տարբերություն
մասնավոր և վճարովի, մուսայական և մարմամարզական դպրոցների՝
գլխասիռները գտնվում էին պետական հովանավորության տակ և ան-
վճար էին: Այստեղ անմիջական մթնոլորտում կարող էին իրար հետ շփվել
մեծերն ու փոքրերը: Այդ կրույցները միայն գիտելիքների աղբյուր չէին
դառնում երկրասարդների համար: Գլխասիռներում ձևավորվում էր երկրա-
սարդության ճաշակը, նրանց հակումները, մարզվում էր միտքը: Երկրա-
սարդները ձեռք էին բերում ճարտասանության փորձ, ինչը շատ կարևոր էր
ապատ թթենացու ապագա քաղաքական գործունեության համար:

Պրոթագորասը այսպես է ներկայացնում ուսումը գիմնասիոնում. «Հարուստների երեխաները բոլորից շուտ էին սկսում իրենց կրթությունը և ավարտում այն վերջինը: Երբ երեխաները թողնում են դպրոցը, պետությունը պարտավորում է նրանց սովորել օրենքները և ապրել այն օրինակներով, որոնք ներկայացված են օրենքներում, այլ ոչ թե սեփական երևակայությամբ: Ինչպես գրել սովորելու ժամանակ ուսուցիչները փայտիկով տառեր են գրում, տալիս տղային և պարտավորում գրել նույնը, այնպես էլ պետությունը գրում է օրենքներ: Այդ օրենքները տրվում են պատանուն, որպեսզի նա առաջնորդվի դրանցով և որպես կառավարող. և որպես կառավարվող: Նա, ով խախտում է օրենքը, պատվում է»:

18-20 տարեկան աթենացի երիտասարդները սկսում էին հաճախել «Էֆեբիա», ուր դաստիարակվում էին երկու տարի: Այստեղ երիտասարդները եղգվում էին հավատարմի մնալ պետության օրենքներին, ենթարկվել իշխանություններին և խիզախորեն մարտնչել հայրենիքի համար:

15-16 տարեկանի
մինչև 18 տարեկան
աթենագիները սո-
ւին «գիմնասիոն»

Այսինպէս զիմաստի

18-20 տարեկան
ճախում էին «Էջ
ստանում ռազմ
կան դաստիար

ԷՖԵՔՆԵՐԻ ԵՐՈՂՈՒՄԸ

«Երդվում եմ երբեք չանարգել սրբապան զենքը և չլքել տեղն մարտում:
Երդվում եմ մարտնչել աստվածներիս համար և օջախիս համար միայնակ և մյուսների հետ:
Երդվում եմ իմ մահից հետո Հայրենիքս թողնել ոչ թե փոքրացած, այլ ազնի հպրդ և ամուր...
Երդվում եմ պահպանել պետության բոլոր՝ ինչպես այսօր գործող, այնպես էլ հետագայում
ընդունվելիք օրենքները»:

Ավելանում էին ռապական գիտելիքները, կարողությունները և հմտությունները: Երիտասարդները սովորում էին մարտական ամրոցներ

Աթենացի

Աթենացիները Աթենքում դաստիարակվում էին անը, նրանց միայն վորեցնում էին կառա- արել տունը:

Աթին

կառուցել, ռազմական մեքենաների հետ աշխատելու կարողություններ էին ձեռք բերում, ծառայում էին քաղաքի կայապետում, պահպանում էին սահմանները, ուսումնասիրում ռազմածովային գործը և կատարում ռազմական ուսուցողական արշավներ:

Միաժամանակ էֆեբները ընդգրկվում էին պետական քաղաքական կյանքի մեջ, մասնակցում էին դեսպանների ընդունելության արարողություններին, պատվավոր տեղեր վբաղեցնում տոնական հանդիսությունների ժամանակ:

Ամեն ազատ աթենացի (իսկ այդպիսին էին ճանաչվում նրանք, ովքեր ապատածին էին, և նրանց երկու ծնողներն էլ աթենացի էին) պետք է ստանար տարրական կրթություն: Դա հիմնավորված էր նույնիսկ օրենսդրությամբ¹: Բացի այդ, ապատածինների ստորին խավին պատկանող երեխաներին հայրը պարտավոր էր փոխանցել իր արհեստը կամ, եթե երեխան ունի այլ նախասիրություն, պարտավոր է վճարել նրա ուսման համար որևէ այլ արհեստավորի:

Աթենացու բարոյական դաստիարակության նպատակն էր երիտասարդների կարգապահության և վայելույժ վարքագծի՝ համեստության, արիության և ինքնատիրապետման դաստիարակությունը, աֆեկտները ձևելու կարողությունների ձևավորումն ու վարքացումը:

Որպես աթենական դաստիարակության որոշիչ առանձնահատկություն հարկ է նշել դաստիարակության պանական կողմերի փոզակցումը ու փոխադարձ կապը: Նրանք է պատկանում **բազմակողմանի և ներդաշնակ վարդացման** գաղափարը:

Աղջիկների դաստիարակությունը Աթենքում

Բազմակողմանի և ներդաշնակ վարդացման գաղափարը Աթենքում դրվում էր միայն տղաների դաստիարակության հիմքում: Աղջիկները Աթենքում դաստիարակվում էին տանը, ավելի ստույգ՝ տան կանանց մասում՝ «գենեկեայում»²:

Աղջիկներին հիմնականում սովորեցնում էին տան գործ անել՝ պատրաստել կերակուր և հագուստ, կառավարել տունը: Աթենուիին շատ հազվադեպ էր տնից դուրս գալիս, իսկ երբ դուրս էր գալիս, նրան անպայման պետք է ուղեկցեին սպասավորները, ստրուկներն ու տարիքով կանայք: Ամոթխածությունը համարվում էր աթենացի կնոջ գերագույն առաքնություններից մեկը:

Այսպես էր մեծանում աթենացի օրիորդը տանը և նույնպիսի կյանքով շարունակում էր ապրել ամուսնու տանը: Ամուսնանալով աղջիկը հոր տան գենեկեայից փաստորեն տեղափոխվում էր ամուսնու տան գենեկեա:

¹ Ըստ Լիկյորգուսի օրենքների, եթե հայրը որևէ պատճառով չէր կարող կրթություն տալ որդուն, ապա նա պատվում էր ծերության օրը հորը խնամելու պարտականությունները:

² Գենեկեան վբաղեցնում էր ունեղ աթենացու տան առանձնացրած մասը, ուր մուտքը այլ տղամարդկանց, բացի տան տիրոջից և տան անդամներից, խստիվ արգելվում էր:

Քսենոփոնը երիտասարդ կնոջն ուղղված իր խոսքում ասում է. «Սովորությունը պահանջում է... որ ինչպես տղամարդիկ, այնպես էլ կանայք վբաղվեն այն գործով, որ առավել համապատասխանում է իրենց կոչմանը:

Ըստ Աստվածների շնորհի՝ կնոջը առավել հատուկ է նստել տանը, քան գտնվել տնից դուրս, իսկ տղամարդուն ավելի ամոթ է նստել տանը, քան գտնվել տնից դուրս և հոգալ արտաքին գործերի մասին:

Իհարկե... դու պետք է նստես տանը և կառավարես ծառաներին՝ ում գործը տնից դուրս է, ուղարկես նրանց, իսկ ում գործը տանն է, հետևես նրանց, ընդունես այն, ինչ տուն են բերում, բաժանես ինչը պետք է օգտագործել հիմա, և ինչը թողնել հետագայի համար, որպեսզի մի տարվա համար նախատեսվածը չծախսվի մի ամսում, երբ բերեն քեզ բուրդը, հոգաս հագուստ պատրաստելու մասին ում որ պետք է»:

Աթենքում գոյություն ուներ նաև իգական դաստիարակության այլ համակարգ, որը նախատեսված չէր ազնվազարմ օրիորդների համար: Ավելի ցածր խավի աղջիկներին, որոնք պատրաստվում էին ոչ թե ամուսնական կյանքին, այլ պետք է դառնային «հաճույքի աղբյուր»՝ «հետերաներ»՝ հարուստներին սպասարկելու համար: Նրանք, ինչպես վարձակները հեթանոսական Հայաստանում, գեյշաները ճապոնիայում և այլն, ստանում էին շատ լուրջ կրթություն և դաստիարակություն: Նրանք սովորում էին նվագել տարբեր գործիքների վրա, երգել, պարել, ուսումնասիրում էին դիցաբանություն, պոեզիա, փիլիսոփայություն և այլն:

Աթենքում շատ քիչ կանայք խառնվածքներ ձևավորվեցին, որոնք իրենց խելով և գեղագիտական ճաշակով կարողացան բարձրացնել կանանց ընդհանուր մակարդակից վեր, ինչը հատկանշական էր սպարտուիկների համար: Բայց գոյություն ուներ մի հանգամանք, կին դառնալու համար նախ պետք էր դառնալ հետերա, ինչը խստիվ դատապարտվում էր աթենական ընտանիքի կողմից:

Հետերաները կոչված էին կապմաերպել գեղեցիկ ժամանց, ինչը ենթադրում էր և՛ կրույցներ, և՛ դիմացինին գեղագիտական հաճույք պատճառելու հմտություններ (նրանք լավ երգում էին և, բնականաբար, պետք է գեղեցիկ լինեին) և ունենային դիմացինին լսելու ու հասկանալու կարողություն:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- ✓ Զննարկեք աթենական դաստիարակության հիմնական առանձնահատկությունները:
- ✓ Զննարկեք սպարտական դաստիարակության առանձնահատկությունները:

¹ Այդ ամենը չէր կարող կատարել ազնվական կինը, քանի որ նա պարզապես տգետ էր, չուներ համապատասխան կրթություն:

Աթենական դպրոց: Պեդոկորիա

- Ընդգծեք դրանց յուրիատկությունները, ընդհանրությունն ու տարբերությունները:
- Կարո՞ղ են հունական դաստիարակության որոշակի կողմեր կիրառելի լինել ժամանակակից դպրոցի և մանկավարժության համար: Եթե այո՞, ապա որոնք և ինչո՞ւ:
- Փորձեք ներկայացնել դրվագ հունական դաստիարակության համակարգի թեմաներով (սպարտական կամ աթենական):

Հանձնարարություններ

- Փորձեք լրացնել տրված տեղեկատվությունը, գտե՞ք տարբեր աղբյուրներից նյութեր հունական դաստիարակության վերաբերյալ:
- Գրե՞ք էսսե ինչ հունական դաստիարակության վերաբերյալ՝ օգտագործելով ձեր ունեցած ամբողջ տեղեկատվությունը և արե՞ք ելրահանգումներ:

Առաջարկվող գրականություն

1. Մանկավարժության պատմության քրեստոմատի, Խ.Ա.Կամենեկի ընդհանուր խմբագրությամբ: Հ.1. Պրակ 1 Մևտիկ աշխարհ, Նոր ժամանակաշրջանի սկիզբ: Կազմեց Ի.Ֆ.Սվադկովսկի, Ուսերենից թարգմանեց Հ.Տարախյան, Խմբագրությամբ Ս.Հայրապետյանի: Մանկավարժական բարձրագույն դպրոցների համար: Երևան, Պետական հրատարակչություն, 1936, 388 էջ
2. Ancient Greek Education. <http://www.geocities.com/temboenofdy/ancient-greek-education.html>
3. Gill Spartan Education <http://ancienthistory.about.com/od/sparta/q/SpartanAgoge.htm>
4. Education in Ancient Greece. Athens <http://greece.museum.org/education.html>
5. History of Sparta http://www.sikyon.com/sparta/history_eg.html
6. Warrior Spartan. Spartan Education. <http://www.csupomona.edu/~pln/lis201/greece4.html>
7. Античная Греция. т.1, т.2. М., «Наука», 1983
8. Античная философия. М., «Высшая школа», 1976
9. Богданов В.В. История школьных вещей. — СПб., 2003.
10. Боннар А. Греческая цивилизация. Перевод с французского О.В.Волкова. т.1, т.2 М., 1958
11. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
12. Ганелин Ш.И., Голлант Е.Я. История педагогики М., Учпедгиз, 1940, 410 с
13. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростов-на-Дону, «Феникс», 2000, 480с.
14. Журавковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 472 с.
15. История древней Греции. Под ред. в.И.Авдиева, М., 1972
16. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XIX века. М., «Творческий центр», 2001, 510 с.
17. Ковалевский М.О. Древний Восток и первобытная Греция, Казань, 1916.
18. Мединский Е.Н. История педагогики.М., Учпедгиз, 1938, 384 с.
19. Мединский Е.Н. История педагогики.М., Учпедгиз, 1947, 580 с.
20. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., Издательство Академии Педагогических наук, 1952, 756 с.
21. Плутарх. Избранные жизнеописания, т.1, т.2. М., «Правда», 1990
22. Сводковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 438с.
23. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989, 704 с
24. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971, 560 с.

Հույն փիլիսոփաների մանկավարժական հայացքները

Աթենական պետությունը կարողացավ հասնել բարձունքների ոչ միայն համակողմանի, ներդաշնակ դաստիարակչական համակարգով, այլև իր ողջ հոգևոր մշակույթով: Խորհելով շրջապատող իրականության մասին, փորձելով մտովի կառուցել կատարյալ, իդեալական, համակարգ՝ նրանք մշակեցին և կարգացման բարձունքների հասցրին նաև հունական փիլիսոփայական միտքը:

Խորհելով կատարյալ հասարակության մասին՝ նրանք չէին կարող շրջանցել նաև դաստիարակության հարցերը: Աթենացիները փորձում էին պատկերացնել, թե ինչպես պետք է դաստիարակվի կատարյալ հասարակության մեջ ապրող մարդը, կամ թե ինչպես պետք է դաստիարակել երիտասարդություն, որը կկարողանա կառուցել կատարյալ հասարակություն, և կամ կատարյալ հասարակությունը ինչպես է պետք դաստիարակի երտասարդությանը:

Հենց այս փիլիսոփայությամբ էլ ձևավորվեց անտիկ հունական մանկավարժական միտքը, որի ներկայացուցիչներից էին սոփիստները, Սոկրատեսը, Պլատոնը, Արիստոտելը և այլք:

Սոփիստներ

Աթենքի տնտեսական կարգացումը մ.թ.ա. V դարում հանգեցրեց դեմոկրատական հանրապետության ձևավորմանը: Ստեղծվել էին այնպիսի պայմաններ, երբ պետք էր նվաճել և ապա ձեռքբերել պահել իշխանությունը, սակայն ցույց տալ, որ իշխանության տերը ժողովուրդն է՝ դեմոսը: Այս ամենը լուրջ պահանջներ էր ներկայացնում հասարակությանը, նրա անդամներին, և, որն ամենակարևորն էր՝ այդ հասարակության ղեկավարներին: Նրանք պետք է կարողանային խոսել իրենց ընտրող դեմոսի հետ, առաջարկել կարգացման ծրագիր, համոզել, որ իրենք արժանի են դեմոսի ձայներին, և ի վերջո կարող են կառավարել երկիրը՝ մշտապես հաշվետու լինելով իրենց ընտրող ժողովուրդին՝ դեմոսին:

Այսպիսով, աթենական հասարակության Նպատակն է դառնում տիրապետել խոսքի արվեստին, դրա շնորհիվ գրավել բազմաժողովրդաց ղեմոսի ուշադրությունը և ձեռքից բաց չթողնել իշխանությունը:

Որպես այս ամենի հետևանք և ժամանակի պահանջ ստեղծվում է սոփիստների՝ թափառական փիլիսոփա-ուսուցիչների բարձրագույն դպրոցը:

Հարկ է նշել, որ մ.թ.ա. «բարձրագույն», մ.թ.ա. «դպրոց» բառերը չի կարելի ընկալել իրենց ժամանակակից, կամ դասական իմաստով: Ուղղակի սոփիստների պրուցները ի վիճակի էին լսել միայն համապատասխան նախնական պատրաստվածություն ունեցող, այսինքն՝ գիմնասիոն հաճախած երիտասարդներն ու այրերը: «Դպրոց» բառը ևս չի կարելի ընկալել միանշանակ: Սոփիստները չունեին ո՛չ մշտական տարածք, ո՛չ էլ մշտական աշակերտներ: Նրանք գնում էին քաղաքից քաղաք և քարույրում հրապարակներում, գիմնասիոններում և մասնավոր տներում: Սոփիստները սովորեցնում էին նոր փիլիսոփայություն, ինչը համապատասխանում էր այդ ժամանակաշրջանի աթենական կյանքի պահանջներին:

Աթենական դեմոկրատական հանրապետությունում բարձր պետական պաշտոններ վաղեցնելու համար պետք էր հաղթել ընտրություններում, իսկ դա չգալիորեն պայմանավորված էր նրանով, թե ինչպես կթվեարկեր դեմոսը: Այդ իսկ պատճառով Աթենքում ամենապոր էր դառնում նա, ով տիրապետում էր խոսքի արվեստին, այսինքն՝ կարողանում էր գրավել բազմաժողովրդաց ամբիոնի ուշադրությունը, ուղղորդել և կառավարել դեմոսը:

Սկզբնական շրջանում մարդիկ հոռետորական արվեստի գաղտնիքներին էին հասնում ինքնակրթությամբ, բայց շուտով կենսական պահանջ դարձավ ունենալ ուսուցիչների բանակ, որոնք պետք է պատրաստեին երեխաներին ու երիտասարդներին՝ հետագայում բարձր պաշտոն վաճառելու: Ահա հենց այդպիսի ուսուցիչներ դարձան սոփիստները:

Ճարտասանության ուսուցումը պարտադրեց սոփիստներին մշակել ոճական հարցեր: Նրանք գրական երկերը ենթարկում էին մանրամասն ձևաբանական վերլուծության՝ երկի կառուցվածքի, նախադասության կազմության, բառերի ընտրության տեսանկյուններից, որով մեծապես նպաստեցին քերականության կարգացմանը:

Համոզելու, վիճաբանելու և երկխոսելու կարողությունների ձևավորման համար անհրաժեշտ էր ծանոթանալ տրամաբանությանն ու փիլիսոփայությանը, որոնք այն ժամանակ անվանվում էին **դիալեկտիկա**:

Սոփիստների շնորհիվ միջնադարում ձևավորվում է լայն տարածում ստացած (իհարկե փոփոխված և քրիստոնեության տեսանկյունից համապատասխանեցված) **«եռուղին»**՝ «trivium», որի մեջ էին մտնում **քերականությունը, ճարտասանությունը և դիալեկտիկան**: Բացի վերը նշվածից, սոփիստները մեծ ուշադրություն էին դարձնում բնական գիտություններին (աստղաբաշխություն, աշխարհագրություն, բժշկություն): Սոփիստների պրուցների զգալի մասը նվիրվում էր քաղաքականությանը, իրավունքին և բարոյագիտությանը (եթիկային), քանի որ դա էր պահանջում Աթենքի աշխույժ քաղաքական կյանքը:

Իրենց պրուցներում սոփիստները ապացուցում էին, որ ամեն ինչ հարաբերական է: Իմացության մեջ նրանք սենսուալիստ էին: Համարում էին, որ «գիտակցության մեջ չկա ոչինչ, ինչ մինչ այդ չի եղել զգայարաններում»:

Սոփիստները թափառական փիլիսոփա-ուսուցիչներ էին:

Դիալեկտիկան անտաշխարհում ընկալվել էր որպես գիտություն համոզելու, վիճաբանելու և երկխոսելու մաս:

Սոփիստները հիմնականում դասավանդում էին «եռուղին»՝ քերականություն, ճարտասանություն և դիալեկտիկա:

¹ Հուն. «sophos» — իմաստուն, համեմատոր «philosophos» — փորձող իմաստություն

Պրոթագորաս

Պրոթագորաս

Սոփիստների դպրոցի ամենախոշոր ներկայացուցիչն էր Պրոթագորասը: Պրոթագորասը ապրում էր Աթենքում և, ինչպես բոլոր սոփիստները, շատ ճանապարհորդում: Նա համարում էր, որ շրջապատող աշխարհը հակասական է, որ «ամեն ինչի վերաբերյալ կարելի է առաջարկել երկու հակասական թեզ»: Մարդուն նա ևս դիտարկում էր հակասության մեջ. «մարդն է բոլոր իրերի չափանիշը, և գոյություն ունեցողների, ինչպես են գոյանում, և գոյություն չունեցող՝ ինչպես նրանք չեն գոյանում¹»: Դա է պատճառը, որը շրջապատող աշխարհի մասին չկա հստակ տեսակետ: Նա գտնում էր, որ ամեն ինչ պայմանավորված է կոնկրետ անձով: ամեն մեկի համար աշխարհն այնպիսին է, ինչպիսի նա ընկալում՝ այդ աշխարհը: «Ինձ համար այն ճիշտ այնպիսին է, ինչպիսին ներկայանում է ինձ, իսկ քեզ համար այնպիսին է, ինչպիսին ներկայանում է քեզ»:

Նույնանման է նաև Պրոթագորասի աստվածների ընկալումը. «Աստվածների մասին ես չեմ կարող իմանալ ո՛չ նրանց գոյության, ո՛չ չգոյության, ո՛չ էլ նրանց արտաքին տեսքի մասին, քանի որ շատ խոչընդոտներ կան դրա իմացության համար՝ առարկայի ներկայացված չլինելն ու մարդու կյանքի կարծությունը»:

Դաստիարակությանը սոփիստները հատկացնում էին որոշիչ տեղ: Չնայած այն հանգամանքին, որ մեզ չեն հասել Պրոթագորասի բոլոր աշխատությունները, այդ թվում նաև նրա մանկավարժական ստեղծագործությունները, սակայն նրա մանկավարժական դրույթները պահպանվել են նրա այլ աշխատություններում:

Պրոթագորասը համարում էր, որ ուսուցման համար նշանակություն ունեն և՛ բնածին օժտվածությունները, և՛ վարժությունները: Նա գտնում էր, որ ուսուցումը պետք է սկսել ամենավաղ տարիքից:

«Ինչպիսին սերմն է, որ թաղում են հողի մեջ, այդպիսին էլ սպասվող պտուղն է: Եվ եթե երիտասարդ հոգին ստանա ավելի կրթություն, ապա առաջ կգա փթթում, որը մինչև վերջ կշարունակվի և չի քայքայվի ո՛չ անձրևից, ո՛չ էլ երկրաշաժից»: **Պրոթագորաս**

Անդրադառնալով ուսուցման բովանդակության հարցերին՝ Պրոթագորասը նշում է, որ իմաստավորվել են տեսական գիտելիքները՝ առանց գործնականի, և գործնականը, առանց տեսական գիտելիքների: Այսինքն՝ իրական կրթությունը իր մեջ պետք է ամփոփի և՛ տեսական գիտելիքներ, և՛ գործնական կարողություններ:

Այս ժամանակաշրջանում սոփիստների շնորհիվ՝ բարձրացավ դաստիարակության դերն ու արժեքը հասարակության մեջ. դաստիարակությունը սկսեց ընկալվել որպես հասարակության կարևորագույն

¹ Պլատոն «Տիմաեոս», էջ 152:

խնդիր: Բարձրացավ դաստիարակության ոչ միայն բարոյական, հոգևոր, այլև նյութական արժեքը: Սոփիստները շատ թանկ էին գնահատում իրենց պրույցները և դրանց մասնակցելու համար աթենացիները վճարում էին մեծ գումարներ:

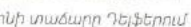
Ինչպես վկայում են Պլատոնն ու Արիստոտելը «Պրոթագորասը ինչ որ բան սովորեցնելուց հետո թողնում էր իր աշակերտներին՝ որոշելու, թե որքան են նրանք գնահատում իր աշխատանքը և հենց այդքան էլ վեցնում էր ուսուցման համար»:

Իրենց հաղորդած գիտելիքների դիմաց ստացած վարձի շնորհիվ՝ սոփիստները նյութապես ապահովված էին, չունեին որևէ կախվածություն, կաշկանդված չէին և կարող էին լինել անկախ իրենց հայացքներում: Դա էր պատճառը, որ սոփիստները հաճախ հետապնդում էին պետության կողմից:

Իր «Աստվածների մասին» գրքի համար Պրոթագորասը հետապնդվեց պետության կողմից: Նա մեղադրվեց անպատկառության մեջ և ստիպված էր փախուստի մատնել Աթենքից: Սիցիլիա գնալու ճանապարհին խորտակվեց նավը և զոհվեց մեծ սոփիստը: Անտիկ Հունաստանը ողբում էր Պրոթագորասի մահը որպես հունական փիլիսոփայական մտքի մեծ կորուստ: Իր պոեմներից այդ կորուստը ողբերգեց նաև ժամանակի խոշորագույն պոետ Էվրիպիդեսը:

Կրատեսը ծնվել է
 .ա. 469 թ. ապատ
 ենացու ընտանիքում:

Մասն է, որ Ստեփանյանը արդեն աչտոյ է բնութային, աշակերտներին մէջ բերել էր մի տոր չորի թիկունք և կոշիկներ, որ սիրելի ուսուցիչը դրանցով մտնի, բայց Ստեփանյանը բացակայեց: «Դու շատ տարօրինակ ես: Եթ թէ այս թիկնոցը լայն էր, որ ես դրանով ապրեմ և վառեմ է, որ ես դրանով մեռնեմ», և մեռնոց ընկաւ:

95

Սովետները ճշմարտությունը համարում էին հարաբերական, իսկ Սոկրատեսը որոնում էր հավերժ, օբյեկտիվ ճշմարտությունը, հավաստի գիտելիք, ինչը համարում էր իրական առաքելություն: Եթե մարդը չափն է ամեն ինչի, դատում էր Սոկրատեսը, ապա նա պետք է նախ և առաջ ճանաչի ինքն իրեն:

Դելփերում՝ Ապոլոնի տաճարում դրոշմված «ճանաչիր ինքդ քեզ» բառերը դարձան Սոկրատեսի ողջ կյանքի խորհրդանիշը: Այդ բառերը Սոկրատեսը ընկալեց որպես ընդհանրական ճանաչման կոչ՝ ճանաչել շրջապատող աշխարհը, ճանաչել մարդու տեղն ու դերը այդ աշխարհում:

Սոկրատեսը գտնում էր, որ ինքնաճանաչման շնորհիվ ամեն անհատ կկարողանա հասկանալ նախ իր տեղն ու դերը աշխարհում:

«Մարդը, որը գիտի իրեն, գիտի նաև այն, ինչ իր համար լավ կլինի, տարբերակում է դա նրանից, ինչ ինքը կարող է անել, իսկ ինչը՝ ոչ» **Քսենոփոնոս. «Հուշեր Սոկրատեսի մասին»:**

Սոկրատեսի մանկավարժական հայացքները

Սոկրատեսի մանկավարժական հայացքները ածանցվում էին նրա փիլիսոփայությունից: Դեպի բարոյական կատարելություն, դեպի կատարյալ առաքինություն իր ձգտման մեջ Սոկրատեսը ընդունեց, որ բարձրագույն առաքինությունը **գիտելիքն է:** Նա հաճախ ասում էր. «Ոչ ոք կամովին սխալներ չի անում»: Որպես ապացույց նա հիմնավորում էր, որ սխալ, անբարոյական վարքագիծը միմիայն անգիտության և ճիշտ վարվել չկարողանալու արդյունքն է:

Սոկրատեսը գտնում էր, որ գիտելիքը ոչ միայն մարդու ամենաբարձր առաքինությունն է, այլև մարդու գնահատման չափանիշը: Սոկրատեսը «մարդ բանականի» (homo sapiens) ամենաբարձր առաքինությունն էր համարում իմացությունը: Նա գտնում էր, որ մարդու գործունեության մեջ այս առաքինությունը արտահայտվում է գործելու ընդունակությամբ, արիությամբ և զգացմունքների նկատմամբ չափավորությամբ, քանի որ հենց իմացությունն է զսպում կրքերի սանձարձակությունը:

Ըստ Սոկրատեսի՝ ճանաչողության ուղին բարոյականության դարոցն է: Որքան հարուստ են մարդու գիտելիքները, այնքան բարձր է նրա բարոյականությունը: Ինչպես տեսնում ենք, Սոկրատեսը ոչ միայն շատ բարձր էր գնահատում գիտելիքը, այլև ընդգծում էր գիտելիքի դաստիարակչական ուժը:

Հետևաբար **ուսուցման դաստիարակող գործառնության (ֆունկցիայի) գաղափարը պատկանում է Սոկրատեսին:** Նա գտնում էր, որ գիտելիքները անհրաժեշտ են բարոյական և առաքինի մարդ լինելու և մասնագետ դառնալու համար, իսկ դա պետք է բոլորին: «Պետք է սովորել, դարբին, կաշեգործ, կամ հյուսն դառնալու համար, – ասում էր Սոկրատեսը: – Առավել ևս գիտելիքները անհրաժեշտ են ուրիշներին՝ ղեկավարողներին՝ կառավարիչներին և դաստիարակներին»:

«Տարօրինակ է, երբ կոլերի նախորդ հովիվ լինելով՝ միայն պակասեցնեն և վատացնեն զլխաբանակը և հանձն չառնեն, որ վատ հովիվ են, բայց ավելի տարօրինակ է, երբ մարդը հանձն առնելով ղեկավարել պետությունը պակասեցնի և վատացնի քաղաքացիներին առանց ամաչելու և հանձն չառնի, որ ինքը վատ ղեկավար է»: **Քսենոփոնոս. «Հուշեր Սոկրատեսի մասին»**

Ունենալով այդ գիտելիքները Սոկրատեսը իր համար ընտրեց գործունեության երկրորդ ձևը, սակայն իրեն իրավունք վերապահեց սովորեցնել ոչ միայն երիտասարդներին, այլև կառավարիչներին, քաղաքական գործիչներին, քանի որ իր գործն էր համարում բանիմաց և դեմոսի մասին հոգացող ղեկավարների դաստիարակությունը:

Իր աշխատանքի կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը Սոկրատեսը բացատրում էր հետևյալ կերպ.

Երբ Սոկրատեսին հարցրին, թե ինչու ինքը չի վերադարձվում քաղաքականությամբ, նա պատասխանեց. «Դատեք ինքներդ, ձրն է ավելի կարևոր, որ ես ինքն կառավարեմ, թե պատրաստեմ հնարավորինս բանիմաց գործիչներ»:

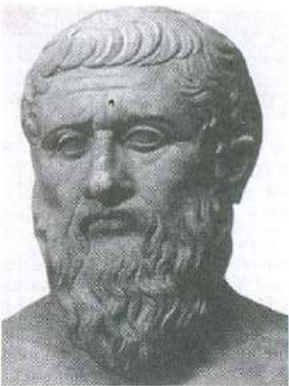
Համարելով, որ գիտելիքը դաստիարակում է, Սոկրատեսը գտնում էր, որ դաստիարակչական ուժ ունի ոչ թե պատրաստի գետելիքը, այլ **սեփական ելդրահանգման արդյունքը**, որը և՛ գիտելիք է, և՛ միաժամանակ նպաստում է մտքի վարձացմանը՝ վարձացնող գիտելիք է: Սոկրատեսը երբեք չէր տալիս պատրաստի գիտելիք: Նա հուշող հարցերով ստեղծում էր իրավիճակ, որ դիմացինը ինքն էր հանգում ճշմարիտ պատասխանին: Սոկրատեսը համարում էր, որ նման ձևով ստացված գիտելիքները ավելի լավ են մտապահվում և ընկալվում են որպես սեփական ելդրահանգում, ինչը միշտ գովելի է: Այդպիսի գիտելիքը լինում է ոչ թե պուտ տեսական, այլ նաև ունի գործնական արժեք և կիրառվում է կյանքում: Այդ արվեստը Սոկրատեսը անվանեց մեյեվփիստիկա:

«Իմ մեյեվփիստիկ արվեստում ամեն ինչ գրեթե նույնն է, ինչ որ մանկաբարձությունում: Տարբերությունը հավանաբար այն է, որ ես կապակերպում եմ այդ գործընթացը (ծննդաբերությունը) ոչ թե կանանց, այլ այրերի մոտ և ընդունում եմ ոչ թե մարմնի, այլ հոգու ծնունդ: Իսկ մեր արվեստի ամենաքանաչեղին այն է, որ մենք տարբեր ձևով պարզում ենք, թե ինչ է ծնում մարդու միտքը՝ ուրվական, թե առողջ պտուղ... Աշակերտները երբեք ինձանից բան չեն սովորում, այլ հակառակը, իրենք իրենց միջից են հայտնաբերում շատ սքանչելի գաղափարներ, իսկ հետո հաստատուն պահում այն»: **Պլատոն**

Այսպես, ուսուցման «սոկրատյան», կամ «որոնողական», «եվրիստիկ» մեթոդը պարտադրում է ունկնդրին համատեղ որոնել առավել ճշգրիտ պատասխաններ և վարձացնում է սովորողի ինքնուրույնությունն ու

¹ «Եվրիկա» – հուն. «ես գտա»

Սոկրատեսը դաստիարակության հիմքում դնում էր գիտելիքը:

Պլատոն

Պլատոն

Պլատոնը անտիկ Հունաստանի խոշորագույն փիլիսոփաներից էր։ Մարդկության պատմության ընթացքում Պլատոնի մասին խոսելիս գրեթե միշտ վիճել են՝ կամ գերազնահատելով կամ թերազնահատելով նրան։ Սակայն Պլատոնին, ինչպես և մյուս բոլոր մտածողներին, կարելի է հասկանալ՝ միայն պատկերացնելով այն ժամանակաշրջանն ու երկիրը, այն կյանքը, որը ապրել է մտածողը և ինչն է խթան հանդիսացել նրա գաղափարների ձևավորման համար։

Պլատոնի ապրած ժամանակաշրջանը անտիկ դարաշրջանն է։ Մոտավորապես այն ժամանակը, երբ ապրել և ստեղծագործել է Սոկրատեսը։ Պլատոնն ինքը Սոկրատեսի ամենամոտիված աշակերտներից էր և հենց Պլատոնի շնորհիվ են մեզ հասել իր ուսուցչի՝ Սոկրատեսի հայացքներն ու գաղափարները։

Պլատոնի կյանքն ու սոցիալ-փիլիսոփայական հայացքները

Պլատոնը ծնվել է մ.թ.ա. 427 թվականին Աթենքում։ Ի տարբերություն Սոկրատեսի, Պլատոնը ուներ ազնվական ծագում։ Ավելին, նա հոր կողմից վերջին աթենական թագավորի՝ Կոդրի ժառանգն էր, իսկ մոր կողմից՝ հունական քաղաքական ռեֆորմների հեղինակ՝ Սոլոնի ազգականը։ Իր նախնիներից Պլատոնը ժառանգել էր անկախ մտածողություն։ Նա չէր ընդունում դեմոկրատիան, բայց մերժում էր նաև բռնակալությունը։

Հայտնի է, որ Պլատոնը ստացել է այդ ժամանակաշրջանի բոլոր ազատ աթենացիների համար նախատեսված կրթություն։ Նա սիրում էր գեղեցիկ արվեստները՝ զբաղվում էր երաժշտությամբ և գեղանկարչությամբ, գրում էր լիրիկական, էպիկական, ողբերգական և կատակերգական ստեղծագործություններ։ Պլատոնը մեծ հաջողությամբ զբաղվում էր նաև մարմնամարզությամբ¹։

Ասում են՝ Սոկրատեսին հանդիպելուց հետո Պլատոնը կազմակերպել էր մի ճոխ խնջույք, ուր հրավիրել էր իր բոլոր ընկերներին։ Սեղաները դրված էին այգում, ջահակիրները լուսավորում էին ողջ այգին։ Ամենահիասքանչ հետերաներն էին վբաղեցնում հյուրերին։ Ընթրիքը տևեց մինչև լուսաբաց։ Երգիչները հիմներ էին երգում, պարուհիները գայթակղիչ պարեր էին կատարում, իսկ վերջում Պլատոնը, դիմելով իր ընկերներին՝ ասաց. «Այս վերջին խնջույքն է, որին ես մասնակցում եմ ձեզ հետ։ Այս պահից ես հրաժարվում եմ կյանքի ուրախություններից, որպեսզի նվիրեմ ինձ իմաստությանն ու հետևեմ Սոկրատեսին։ Իմացե՛ք, որ ես հրաժարվում եմ նույնիսկ պոեզիայից, քանի որ ես հասկացա, որ այն անպոր է արտահայտելու ճշմարտությունը, ինչպես որ հիմա եմ հասկանում այն։ Ես այլևս չեմ գրի ոչ մի բանաստեղծություն, իսկ այժմ, ձեր ներկայությամբ կայրեմ այն ամենը, ինչ գրել եմ մինչ այժմ։»

¹ Պլատոնը հաղթող է ծանաչվել մի քանի մրցումներում։ Իր մարզական ատլետիկ տեսքի համար է նա ստացել Պլատոն «Platos» անունը։ «Platos» հուն. — լայն, մեծ։ Տվյալ դեպքում նկատի է ունեցվել նրա լայն թիկունքն ու կրծքը, նրա քարձր հասակը, և սրտացվել է նրա իսկական նրբատույլ անունը։

Մինչև 20 տարեկան Պլատոնը վարել է բավականին ցոփ կյանք։ Նա սիրում էր գեղեցիկը և գեղեցիկներին, ստեղծագործում էր, կրթություն սովորեցնում էր, սիրում էր իր ընկերներին և սիրված էր նրանց կողմից։ Ամենինչ փոխվեց մ.թ.ա. 407 թվականին, երբ նա հանդիպեց Սոկրատեսին, և իր կյանքի հետագա ուղի տարիները՝ մինչև Սոկրատեսի մահը (399 թ. մ.թ.ա.), անց կացրեց նրա հետ։

Սոկրատեսը փնտրում էր ճշմարտությունը, Պլատոնը շարունակեց իր ուսուցչի գործը։ Պլատոնը հիասթափած էր գոյություն ունեցող քաղաքական և հասարակական կյանքից։ Սոկրատեսի մահը էլ ավելի խորաքննեց այդ հիասթափությունը։ Պլատոնը մինչ այդ էլ չէր ընդունում դեմոկրատիան, իսկ այն դեմոկրատիան, որ սոկրատեսներ էր սպանում, ատելի էր նրա համար, և Պլատոնը լքեց Աթենքը, ու սկսվեցին նրա ճշմարտության որոնման ճանապարհորդությունները։

Պլատոնը եղավ պրոպագանդականների մոտ, հասավ Եգիպտոս և այլուր։

Պլատոնը չէր ընդունում Աթենքի քաղաքական կառուցվածքը։ Նա գտնում էր, որ հասարակությունը կարող է լինել իդեալական, պարզապես անհրաժեշտ է ճիշտ կազմակերպել այդ հասարակությունը։

Պետությունը, ըստ Պլատոնի կարող է իդեալական լինել, եթե այն կառավարվի բանիմաց և սրտացավ գիտակ մարդկանց կողմից։ Նա եկավ այն եզրակացության, որ եթե իդեալական հասարակություն հնարավոր չէ կառուցել Աթենքում, ապա դա հնարավոր կլինի անել որևէ այլ, մեկուսացված վայրում, ուր կլինի մի դեկավար, որը ի վիճակի կլինի հասկանալ իր՝ Պլատոնի գաղափարները և իրականացնել այդ ամենը իր երկրում։ Այդ բոլոր պայմաններին բավարարում էր, ըստ Պլատոնի, Սիցիլիան՝ Սիրակուզները, որտեղ Սիրակուզների տիրակալ Դիոնիսիոսը ստեղծել էր հզոր բռնապետություն։

Պլատոնը մեկնեց Սիրակուզներ և փորձում էր համոզել բռնապետին վերակառուցել երկիրը ըստ իր իդեալական պետության նախագծի։ Երևի Պլատոնը չափից ավելի էր համառել և Դիոնիսիոսը կարգադրեց վաճառել շատախոսին ստրկության։

Հույն փիլիսոփաներից մեկը՝ Անսիկերիդը, Էգինյան կղզում ստրուկների շուկայում պատահաբար տեսավ, որ վաճառվում է Պլատոնը։ Նա անմիջապես վճարեց պահանջված 20-30 մինը և գնեց Պլատոնին։ Երբ Պլատոնը և իր ընկերները փորձեցին հետագայում վերադարձնել Անսիկերիդին այդ գումարը, նա հրաժարվեց վերցնել այն՝ ասելով, որ դա իր միակ ձեռքբերումն է, որի շնորհիվ կարող է մնալ փիլիսոփայության պատմության մեջ։ Այդ գումարով Պլատոնը հետագայում գնեց Աթենքում մի ծառուղի, որը կրում էր Ակադեմ աստվածի անունը։

Աթենքում այդ շրջանում գործում էր մի քանի գիմնասիա։ Առավել ժողովրդականություն վայելող գիմնասիաներից մեկն էր Ակադեմ աստվածի ծառուղում գործող գիմնասիան, որն էլ գնում է Պլատոնը և, շարունակելով ավանդույթը, 387-388 մ.թ.ա. բացում իր Ակադեմիան՝ փիլիսոփայական դպրոցը, ուր աշխատեց մինչև կյանքի վերջը։

Պլատոնը գտնում էր պետությունը կառուցելու իդեալական համար այն պետությունը, որը կառավարվի բանիմաց և սրտացավ գիտակ մարդկանց կողմից։

Մ.թ.ա. 387-388 տ. Պլատոնը Աթենքում բացում է իր Ակադեմիան՝ փիլիսոփայական դպրոցը։

Պլատոնի Ակադեմիան

Ըստ Պլատոնի աշխարհը բաժանվում է իրերի և «իդեաների»՝ գաղափարների աշխարհի: Նա ճշմարիտ էր համարում գաղափարների աշխարհը, իսկ իրերի աշխարհը համարում էր անցողիկ և անկայուն:

Պլատոնը, օգտվելով գեղարվեստական համեմատության միջոցներից, այսպես էր բացատրում գաղափարների մասին իր ուսմունքը: «Պատկերացրե՛ք քարանձավ, որի մեջ մեջքով դեպի մուտքը շղթայված և գամված են մարդիկ: Քարանձավը լուսավորվում է դրսից՝ քարանձավի մուտքից քիչ հեռու գտնվող բոցավառ խարույկի անհավասար շողերով: Քարանձավի և խարույկի միջև գտնվող տարածքով անցնում են մարդիկ, կենդանիներ և այլն, որոնք, սակայն, քարանձավում շղթայված մարդիկ չեն տեսնում: Նրանց հայացքը տեսնում է միայն շարժվողների ստվերները քարանձավի պատի վրա»: Ըստ Պլատոնի՝ ահա այս մոայլ քարանձավն է մեր երկրային կյանքը: Քարանձավի պատերին երևացող ստվերները կյանքի երևույթներն են: Իսկ իրական և իսկական աշխարհը՝ գաղափարների աշխարհը, քարանձավից դուրս է: Բացի ստվերներից երբեք և ոչինչ չտեսած մարդիկ այս ստվերները իրական են ընդունում:

Ըստ Պլատոնի գաղափարները կառուցվում են բուրգաձև՝ պարզից դեպի բարդը, և բուրգի գագաթը պատկերում է ծայրագույն՝ բարության գաղափարը, որին են ենթարկվում ճշմարտության, գեղեցկության և արդարության գաղափարները:

Հնարավորություն չունենալով կառուցել իդեալական պետություն իրական կյանքում՝ Պլատոնը շարադրեց իր պատկերացրած արդար աշխարհը «Պետություն» և «Օրենքներ» ստեղծագործություններում: Իդեալական հասարակությունը նկարագրելիս Պլատոնը, իհարկե, չէր կարող չանդրադառնալ այն հարցին, թե ինչպես պետք է դաստիարակվեն երեխաները այդ կատարյալ երկրում: Պլատոնը անդրադառնում է աճող սերնդի դաստիարակության հարցերին և արտահայտում իր հայացքները կատարյալ դաստիարակության վերաբերյալ:

Իր աշխարհայացքով Պլատոնը օբյեկտիվ իդեալիստ էր: Նա գտնում էր, որ աշխարհը բաժանվում է իրերի աշխարհի և «իդեաների»՝ գաղափարների աշխարհի: Ի դեպ, նա համարում էր, որ անցողիկ իրերի աշխարհի երևույթները ճշմարիտ և կայուն չեն, իսկ հավիտենական, իդեաների՝ գաղափարների աշխարհը իրերի ընդհանուր նախապատկերը կազմող ճշմարիտ աշխարհն է: Ըստ Պլատոնի՝ մեր կյանքն ու մեզ շրջապատող ողջ աշխարհը գաղափարների միակ գոյություն ունեցող հավիտենական աշխարհի թույլ արտացոլումն է: Գաղափարների աշխարհը Պլատոնը պատկերացնում էր որպես լույսի և բարության թագավորություն:

Ըստ Պլատոնի՝ գաղափարների գլխավոր հատկությունը նրանց կատարելության, մաքրության և կողմնակի տարրերից ազատ լինելու մեջ է: Պլատոնը համարում էր, որ գաղափարները կառուցվում են բուրգաձև: Բուրգի ստորին, ստվար մասում են տեղավորվում առավել պարզ գաղափարները: Գնալով դեպի վեր դրանք բարդանում են և սակավանում է նրանց թիվը, իսկ բուրգի գագաթում գտնվում է ծայրագույն՝ բարության գաղափարը: Նրան են ենթարկվում ճշմարտության, գեղեցկության և արդարության գաղափարները:

Ըստ Պլատոնի՝ մարդու հոգին երբեմն մինչև մարմնի հետ միանալը, նույնպես գտնվում էր այն իդեալական աշխարհում, որտեղ նա ընկալում էր մաքուր գաղափարներ: Սակայն մարմնի հետ միանալով՝ նա մոռացել է մաքուր գաղափարների կամ երևույթների տեսիլը: Կյանքում

դիտելով այս գաղափարների արտացոլումը՝ նա դարձյալ վերհիշում է դրանք իրենց ողջ մաքրությամբ:

Այսպիսով, ըստ Պլատոնի իմացությունը մոտենալն է գաղափարների աշխարհին: Նա համարում էր, որ մարդու հոգին երբեմն գտնվելով գաղափարների աշխարհում, բերել է իր հետ հոգու հիմնական շնորհը՝ բանականությունը: Միանալով մարմնի հետ հոգին ձեռք է բերել հոգու իդեալական տեսիլը մթագնող երկու այլ տարրեր՝ կամային և զգայական: Իդեալական տեսիլը մթագնող երկու այլ տարրեր՝ կամային և զգայական: 1) Այդպիսով, ըստ Պլատոնի մարդու հոգին բաղկացած է երեք մասերից. 1) բանական, 2) կամային, 3) զգայական, որոնց համապատասխանում են մարդու երեք առաքինություններ՝ իմաստությունը, արիությունը և չափավորությունը:

Ըստ Պլատոնի էթիկայի՝ բարոյագիտության, հոգու այս երեք մասերին են համապատասխանում մարդու առաքինությունների երեք տեսակները: Հոգու բանական մասին համապատասխանում է իմաստությունը, կամայինին՝ արիությունը և զգայականին՝ չափավորությունը: Հոգու այս երեք մասերի ու դրանց համապատասխան առաքինություններին Պլատոնի սոցիալական կառույցում իր հերթին համապատասխանում են հասարակական երեք դասերը՝ 1) փիլիսոփաները, 2) պինդորները 3) արհեստավորներն ու հողագործները: Փիլիսոփաները կառավարում են, պինդորները պաշտպանում են, իսկ առաջին՝ դասի ներկայացուցիչները ապահովում են մյուս երկուսին կյանքի համար անհրաժեշտ բարիքներով:

Պլատոնի իդեալական պետության մեջ պահպանվում են ստրուկները, որոնք իրավագույրկ են: Սահմանափակ են նաև առաջին դասի ներկայացուցիչների իրավունքները: Նրանց հատուկ է միայն հոգու ստորին մասը՝ զգայականը և տիրող դասերի համար այնքան ցանկալի առաքինությունները՝ չափավորությունն ու հնազանդությունը:

Պլատոնի կատարյալ պետության մեջ, ինչպես Սպարտայում, ունեցվածքը պետության սեփականությունն էր, իսկ տիրող դասերը իրավունք ունեին միայն օգտվելու պետության սեփականությունից: Այս «Իդեալական պետությունը» կարող է կայանալ, ըստ Պլատոնի, միայն ճիշտ կազմակերպված դաստիարակության շնորհիվ:

Պլատոնի մանկավարժական հայացքները

Պլատոնը ստեղծեց մի ամբողջական մանկավարժական համակարգ, որ միաձուլվում էին աթենական և սպարտական դաստիարակության համակարգերը: Աթենական դաստիարակությունից նա վերցրել էր դպրոցների համակարգը՝ մուսայական դաստիարակությունը իր

Ըստ Պլատոնի՝ իմացությունը գաղափարների աշխարհին մոտենալը այն բանականությամբ ճանաչելն է:

Պլատոնը տարբերակում է հոգու երեք տեսակ՝ բանական, կամային և զգայական:

Հոգու երեք մասերին ու առաքինություններին ըստ Պլատոնի համապատասխանում են երեք հասարակական դասերը:

1) փիլիսոփաները,
2) պինդորները
3) արհեստավորներն ու հողագործները:

Ըստ Պլատոնի իդեալական պետությունը կարող է իրականություն դառնալ ճիշտ կազմակերպված դաստիարակության շնորհիվ:

Ակադեմիա

¹ Հոգու երեք մասերի և դրանց համապատասխանող առաքինությունների մասին նշում էր դեռևս Արիստոտելը:
² Հասարակական կառույցը ըստ Պլատոնի բուրգաձև է: Բուրգի ստորին մասում գտնվում են արհեստավորներն ու հողագործները, միջին մասը զբաղեցնում են պինդորները, իսկ բուրգի վերին մասում գտնվում են փիլիսոփաները:

Պլատոնի մանկավարժական համակարգում իրաձուլվում են սպարտական և աթենական դաստիարակության բնույթի տարբերությունները:

Ժամանակի համար բավականին լայն կրթության բովանդակությամբ և ներդաշնակ դաստիարակության գաղափարը:

Սպարտական դաստիարակությունից Պլատոնը վերցրել էր նախ պետական դաստիարակության սկզբունքը, դաստիարակության խստությունը և, որն ամենակարևորն է, աղջիկների համակողմանի դաստիարակության գաղափարը:

Պլատոնի ուտոպիական պետության մեջ ամեն ինչ որոշվում և կառավարվում էր պետության կողմից:

Պետությունն է որոշում (սահմանում) ամուսնական կույզերը և կարգավորում ծննդաբերությունը: Ըստ Պլատոնի՝ երեխաներ կարող էին ունենալ 20-ից մինչև 40 տարեկան մայրերը և 30-ից մինչև 50 տարեկան հայրերը: Բոլոր այն երեխաները, որոնք ծնվում են այս տարիքային խմբին չպատկանող ծնողներից, ինչպես և ի ծնե թույլ երեխաները ոչնչացվում են պետության կողմից¹:

«Երեխաները բոլորին են, – գրում է Պլատոնը, – ոչ ծնողներն են ձանաչում իրենց երեխաներին, ոչ էլ երեխաները իրենց ծնողներին»: Պլատոն, «Պետություն»

ս հիմնավորեց պետական նախադպրոցական դաստիարակության անստիճանականության անստիճանականության անստիճանականության համակարգ:

Ծնվելուց անմիջապես հետո երեխաները տեղափոխվում են հատուկ տներ, որտեղ նրանցով զբաղվում են դաստիարակ-ծծմայրերը: Այստեղ են գալիս նաև իսկական մայրերը և կերակրում երեխաներին, բայց ոչ միայն իրենց երեխաներին, այլև ուրիշների: Սա, իհարկե, ծայրահեղ տեսակետ էր, և ինքը՝ Պլատոնը, արդեն իր հաջորդ ստեղծագործությունում՝ «Օրենքներում», հրաժարվեց այս գաղափարից և ընդունեց ընտանեկան դաստիարակության անհրաժեշտությունը:

«Երեք, չորս, հինգ և տույսիսկ վեց տարեկան երեխայի հոգեկան կառուցվածքը զվարճանքների, խաղի կարիք է պահում», – գրում է Պլատոնը: «Այդ հասակի, այսինքն՝ 3-6 տարեկան բոլոր երեխաները թող հավաքվեն յուրաքանչյուր գյուղի սրբավայրերում, այնպես, որ գյուղի բոլոր բնակիչների երեխաները այնտեղ միասին լինեն: Ծծմայրերը պետք է հոգ տանեն նաև այս տարիքի երեխաների մասին, որպեսզի նրանք լինեն պարկեշտ և ոչ սանձարձակ: Իսկ բոլոր ծծմայրերի և այս մանկապարտեզների վրա պիտի կարգվեն տասներկու կին՝ մեկական կին ամեն նման մանկապարտեզի համար, որպեսզի նրանք այնտեղ հետևեն կարգ ու կանոնին: Նրանց ամեն տարի կնշանակեն օրինապահները»:

Պլատոնի 3-6 տարեկան բոլոր երեխաները պետք է հաճախեն մանկապարտեզներ, որտեղ նրանք նախապատասխանում են դպրոցին:

Ըստ Պլատոնի 3-6 տարեկան երեխաները պետք է հավաքվեն տաճարի մոտ գտնվող մանկական հրապարակում ուր գտնվում էին հատուկ դաստիարակների խնամքի և հսկողության տակ: Այստեղ նա մեծ ուշադրություն էր դարձնում մանկական խաղերի և խաղալիքների վրա: Մանուկ հասակում երեխան միշտ պետք է լինի շարժման մեջ:

Կրտսեր տարիքում Պլատոնը մեծ ուշադրություն էր դարձնում

¹ Թույլ երեխաների ոչնչացման գաղափարը ևս Պլատոնը փոխ էր առել Սպարտական համակարգից:

երեխաների խաղերի վրա, որոնք ևս նպատակ ունեին ֆիզիկապես մարմնի երեխաներին և միաժամանակ նախապատրաստել նրանց ապագա ուսումնական աշխատանքին և հասարակական գործունեությանը:

7-12 տարեկան հասակում և տղաները, և աղջիկները սկսում են հաճախել պետական դպրոց, որը իր կրթության բովանդակությամբ կրկնում է աթենական մուսայական դպրոցների ուսուցման բովանդակությունը՝ կարդալ-գրել, հաշիվ, երաժշտություն և երգ:

Տարրական դպրոցին հաջորդում է պալեստրան, ուր հաճախում են 12-16 տարեկանները: Այստեղ կրթության նպատակն է ֆիզիկական դաստիարակությունը: Նրանք խաղում էին ռազմական խաղեր, սովորում պարել, մենամարտել, տեգ և սկավառակ նետել, ձիավարել, կատարում ճամբարային վարժանքներ:

Ըստ Պլատոնի, այդ ամենը պետք է ընտելացներ երեխաներին չափավոր կյանքին և դիմացկունությանը:

«Աղջիկները և կանայք այս բոլորը նույնպես պետք է իմանան, – գրում է Պլատոնը: – Աղջիկ հասակում նրանք պետք է վարժվեն պարերում և մենամարտում, իսկ կին դատնալուց հետո՝ զորաշարքերում, զորաշարում վեց հագնելու և հանելու գործում: Այս բոլորը նրանք պետք է իմանան թելուկ և այն բանի համար, որ, թե հարկ լինի քաղաքը թողնել և ամբողջ կորթով դուրս գալ թշնամիների դեմ, ապա կանայք կարողանան պաշտպանել քաղաքը և երեխաներին»:

Մոտավորապես 16 տարեկանից սկսվում է երեխաների լուրջ համակարգված կրթությունը գիմնասիայում: Այստեղ նրանք ուսումնասիրում են թվաբանություն, երկրաչափություն, աստղաբաշխություն, երաժշտություն և, առավել շնորհալիների համար՝ նախատեսվում էր դիալեկտիկան¹:

Այս գիտությունները ըստ Պլատոնի պետք է ուսումնասիրել ոչ թե գործնական նպատակով, այլ «գաղափարների աշխարհին մոտենալու համար»:

Մաթեմատիկան ըստ Պլատոնի «պետք է ուսումնասիրվի միայն թվերի բնույթը մտովի տեսնելու, դիտելու համար, (և ոչ թե) առ ու ծայր անելու համար: Երկրաչափությունը պետք է ուսումնասիրել, որովհետև այն «հոգին տանում է դեպի ճշմարտություն և ստեղծում փիլիսոփայական տրամադրություն: Աստղաբաշխությունը պետք է ուսումնասիրվի ոչ թե ծովագնացության, այլ տիեզերքը ճանաչելու, դրա մասին խորհելու համար:

Մերժելով գիտելիքների կիրառական նշանակությունը՝ Պլատոնը դրանք անհրաժեշտ էր համարում ռազմական արվեստին տիրապետելու տեսանկյունից:

¹ Այսպիսով Պլատոնի նշած գիտություններին ավելացնելով սովետները կողմից մշակված քերականությունն ու ճարտասանությունը հետագայում՝ միջին դարերում ձևավորվում է «7 ազատ արվեստների» գաղափարը:

7-12 տարեկանները հաճախում են տարրական դպրոց և սովորում են կարդալ-գրել, հաշիվ, երաժշտություն և երգ:

12-16 տարեկանները հաճախում են պալեստրա, ստանում ֆիզիկական դաստիարակություն:

16 տարեկանից սկսվում է համակարգված կրթությունը գիմնասիայում, ուր սովորում են թվաբանություն, երկրաչափություն, աստղաբաշխություն, երաժշտություն:

- Նա գտնում էր, որ նույն թվաբանությունն ու երկրաչափությունը իրենց վեհ ու իդեալական նշանակությունից զատ չափազանց «օգտակար են (նազմական) ճամբարներ կառուցելու, տարածքներ գրավելու, կործերը կենտրոնացնելու և ռազմական բազմապիսի կառույցներ կանգնեցնելու համար, ինչպես մարտի, այնպես էլ արշավների ժամանակ»

18-20 տարեկանները սովորում են բարձրագույն դպրոցում՝ էֆեբիայում, ուր ստանում են գիտելիքներ՝ ռազմական արվեստի և գիտությունների մասին:

18-20 տարեկանների համար Պլատոնը իր կրթական համակարգում նախատեսում էր էֆեբիա՝ ռազմա-մարմնամարզական և փիլիսոփայական դպրոց, որը ի տարբերություն աթենական էֆեբիայի, Պլատոնը դիտում է ոչ թե որպես փնտրական ծառայության, այլ որպես յուրահատուկ բարձրագույն դպրոց, ուր զարգացվում են երիտասարդների գիտելիքները ռազմական արվեստի մասին և ուսումնասիրվում են գիտությունները:

20-30 տարեկան հասակում երիտասարդները Պլատոնի կրթական համակարգում ստանում էին տեսական գիտելիքներ: Խորացված ուսումնասիրում թվաբանություն, երկրաչափություն, երաժշտության տեսություն:

Առաջին փուլից հետո, ըստ Պլատոնի, երիտասարդները պատրաստ են պաշտպանելու հայրենիքը և դառնալ փնտրներ՝ զբաղեցնելով պետական կառույցի երկրորդ հորիզոնականը:

Այն երիտասարդները, որոնք ուսման ընթացքում ցուցաբերել են բարձր ընդունակություններ և ունեն նման ձգտում, կարող են շարունակել իրենց կրթությունը ակադեմիայում, ուր, ըստ Պլատոնի, պետք սովորեն 30-ից մինչև 35 տարեկան երիտասարդները՝ ուսումնասիրելով դիալեկտիկա¹:

Պլատոնը դիալեկտիկան դիտում էր որպես բարձր փիլիսոփայություն, որպես գիտություն գաղափարների մասին, որը տանում է դեպի բարձրության և երանելիության բարձր գաղափարների իմացություն:

Պլատոնի կրթական համակարգը ավարտվում էր դիալեկտիկայով, որը յուրացնելուց հետո այրերը և երիտասարդները կարող էին դառնալ փիլիսոփա և նշանակվել բարձր պետական պաշտոններում ու ծառայել հասարակությանը՝ մինչև 50 տարեկան, որից հետո նրանք կարող էին գնալ հանգստի և ամբողջովին նվիրվել բարձրության գաղափարի ճանաչմանը:

Ամենկիս չանտեսելով Պլատոնի ուսմունքի մեջ տեղ գտած ծայրահեղությունները և հակասությունները, հարկ է նշել, որ նա առաջինը մանկավարժական մտքի պատմության մեջ ստեղծեց լուրջ փիլիսոփայական հիմք ունեցող մանկավարժական համակարգ, ուր ընդգրկվում էին բոլոր տարիքային խմբերը:

- Պլատոնը առաջ քաշեց պետական դաստիարակության սկզբունք:

¹ Դիալեկտիկան Հին Հունաստանում ընդունված ուսումնական առարկա էր սոփիստների մոտ, սակայն նրանք, ինչպես դա ընդունված էր նաև միջին դարերում, դիալեկտիկան ընկալում էին որպես վիճելու հակառակորդին համոզելու արվեստ:

քո՝ ընկալելով մանկավարժությունը որպես քաղաքական համակարգի բաղկացուցիչ մաս:

- Նա առաջարկեց բազմակողմանի դաստիարակության գաղափարը:

• Մշակեց նաև իր ժամանակի համար բավականին ընդարձակ կրթության բովանդակություն՝ հիմնավորելով բոլոր ուսումնական առարկաների կարգացնող նշանակությունը:

• Պլատոնը առաջին անգամ փորձեց կապել մանկավարժությունը հոգեբանության հետ, առաջարկեց նախադպրոցական դաստիարակության գաղափարը, ցույց տվեց խաղի հսկայան նշանակությունը դաստիարակության գործում:

- Պլատոնը մշակեց նաև կանանց դաստիարակության բավականին ընդլայնված համակարգ:

Ելնելով իր գաղափարների մասին ուսմունքից՝ Պլատոնը ձգտում էր ձևավորել ամբողջական աշխարհայացք: Ըստ Պլատոնի ուսմունքի՝ գաղափարները մի հպոր ուժ են, որ ապրում են անձի ձևավորման և զարգացման վրա: **Դաստիարակությունը կոչված է ծառայել այդ ներքին հնարավորությունների իրականացմանը**, ուստի և կրթության բովանդակության և բազմակողմանի դաստիարակության նպատակները Պլատոնի մանկավարժական համակարգում պայմանավորված են այդ նպատակով: Նա առաջարկում էր երեխային շրջապատել գեղեցիկի և բարու տպավորիչ պատկերներով, որոնք կխթանեն փոքրիկի հոգում վերինիշել իդեալական աշխարհի աղոտ հուշերը:

- Նա գտնում էր, որ նույն թվաբանությունն ու երկրաչափությունը իրենց վեհ ու իդեալական նշանակությունից պատ չափազանց «օգտակար են (ռազմական) ձամբարներ կառուցելու, տարածքներ գրավելու, կործերը կենտրոնացնելու և ռազմական բազմապիսի կառույցներ կանգնեցնելու համար, ինչպես մարտի, այնպես էլ արշավների ժամանակ»:

18-20 տարեկանները սովորում են բարձրագույն դպրոցում՝ էֆեբիայում, ուր ստանում են գիտելիքներ՝ ռազմական արվեստի և գիտությունների մասին:

20-30 տարեկանները սովորում են ակադեմիայում, որտեղ ուսումնասիրում են թվաբանություն, երկրաչափություն, երաժշտության տեսություն և պատրաստ են դառնալ զինվոր:

Առավել շնորհալիները 30-ից մինչև 35 տարեկան շարունակում են ուսումը ակադեմիայի երկրորդ աստիճանում, ուր ուսումնասիրում են դիալեկտիկա, որը համարում էր բարձր փիլիսոփայություն՝ գիտություն «գաղափարների» մասին:

Ողջ համակարգով անցածները կարող են դառնալ փիլիսոփա և նշանակվել պետական պաշտոնների ու կառավարել երկիրը մինչև 50 տարեկան:

18-20 տարեկանների համար Պլատոնը իր կրթական համակարգում նախատեսում էր էֆեբիա՝ ռազմա-մարմնամարզական և փիլիսոփայական դպրոց, որը ի տարբերություն աթենական էֆեբիայի, Պլատոնը դիտում է ոչ թե որպես զինվորական ծառայության, այլ որպես յուրահատուկ բարձրագույն դպրոց, ուր զարգացվում են երիտասարդների գիտելիքները ռազմական արվեստի մասին և ուսումնասիրվում են գիտությունները:

20-30 տարեկան հասակում երիտասարդները Պլատոնի կրթական համակարգում ստանում էին տեսական գիտելիքներ: Խորացված ուսումնասիրում թվաբանություն, երկրաչափություն, երաժշտության տեսություն:

Առաջին փուլից հետո, ըստ Պլատոնի, երիտասարդները պատրաստ են պաշտպանելու հայրենիքը և դառնալ զինվորներ՝ կբաղեցնելով պետական կառույցի երկրորդ հորիզոնականը:

Այն երիտասարդները, որոնք ուսման ընթացքում ցուցաբերել են բարձր ընդունակություններ և ունեն նման ձգտում, կարող են շարունակել իրենց կրթությունը ակադեմիայում, ուր, ըստ Պլատոնի, պետք սովորեն 30-ից մինչև 35 տարեկան երիտասարդները՝ ուսումնասիրելով դիալեկտիկա¹:

Պլատոնը դիալեկտիկան դիտում էր որպես բարձր փիլիսոփայություն, որպես գիտություն գաղափարների մասին, որը տանում է դեպի բարձրագույն և երանելիության բարձր գաղափարների իմացություն:

Պլատոնի կրթական համակարգը ավարտվում էր դիալեկտիկայով, որը յուրացնելուց հետո այրերը և երիտասարդները կարող էին դառնալ փիլիսոփա և նշանակվել բարձր պետական պաշտոններում ու ծառայել հասարակությանը՝ մինչև 50 տարեկան, որից հետո նրանք կարող էին գնալ հանգստի և ամբողջովին նվիրվել բարձրագույն գաղափարի ձանաչմանը:

Ամենկին չանտեսելով Պլատոնի ուսման քննարկի մեջ տեղ գտած ծայրահեղությունները և հակասությունները, հարկ է նշել, որ նա առաջինը մանկավարժական մտքի պատմության մեջ ստեղծեց լուրջ փիլիսոփայական հիմք ունեցող մանկավարժական համակարգ, ուր ընդգրկվում էին բոլոր տարիքային խմբերը:

- Պլատոնը առաջ քաշեց պետական դաստիարակության սկզբունք:

¹ Դիալեկտիկան Հին Հունաստանում ընդունված ուսումնական առարկա էր սոփիստների մոտ, սակայն նրանք, ինչպես դա ընդունված էր նաև միջին դարերում, դիալեկտիկան ընկալում էին որպես վիճելու հակառակորդին համոզելու արվեստ:

քո՝ ընկալելով մանկավարժությունը որպես քաղաքական համակարգի բաղկացուցիչ մաս:

- Նա առաջարկեց բազմակողմանի դաստիարակության գաղափար:

• Մշակեց նաև իր ժամանակի համար բավականին ընդարձակ կրթության բովանդակություն՝ հիմնավորելով բոլոր ուսումնական առարկաների զարգացնող նշանակությունը:

• Պլատոնը առաջին անգամ փորձեց կապել մանկավարժությունը հոգեբանության հետ, առաջարկեց նախադպրոցական դաստիարակության գաղափարը, ցույց տվեց խաղի հսկայան նշանակությունը դաստիարակության գործում:

- Պլատոնը մշակեց նաև կանանց դաստիարակության բավականին ընդլայնված համակարգ:

Ելնելով իր գաղափարների մասին ուսման քննարկի՝ Պլատոնը ձգտում էր ձևավորել ամբողջական աշխարհայացք: Ըստ Պլատոնի ուսման քննարկի՝ գաղափարները մի հպոր ուժ են, որ ապրում են անձի ձևավորման և զարգացման վրա: **Դաստիարակությունը կոչված է ծառայել այդ ներքին հնարավորությունների իրականացմանը**, ուստի և կրթության բովանդակության և բազմակողմանի դաստիարակության նպատակները Պլատոնի մանկավարժական համակարգում պայմանավորված են այդ նպատակով: Նա առաջարկում էր երեխային շրջապատել գեղեցիկի և բարու տպավորիչ պատկերներով, որոնք կխաթանեն փոկքրիկի հոգում վերին-շել իդեալական աշխարհի աղոտ հուշերը:

Արիստոտել

Արիստոտել

Արիստոտելը անտիկ Հունաստանի վերջին խոշորագույն մտածողն էր, որը իր ուսուցչի՝ Պլատոնի և Պլատոնի ուսուցչի՝ Սոկրատեսի հետ միասին խորհրդանշում է ողջ անտիկ փիլիսոփայությունը։ Այս երեք մտածողները ոչ միայն մնացին մարդկության պատմության մեջ որպես ժամանակի ամենամեծ փիլիսոփաներ, այլև որպես ուսուցիչներ, որոնք բախտ ունեցան դաստիարակել իրենց անուններին արժանի աշակերտներ։ Սոկրատեսը Պլատոնի ուսուցիչն էր, Պլատոնը՝ Արիստոտելի, իսկ Արիստոտելի աշակերտն էր աշխարհռչակ պորափար Ալեքսանդր Մակեդոնացին։

Արիստոտելի կյանքն ու փիլիսոփայական հայացքները

Ի տարբերություն Սոկրատեսի և Պլատոնի՝ Արիստոտելը աթենացի չէր։ Նա ծնվել էր 384 թ. մ.թ.ա. Մակեդոնիայի մոտակայքում գտնվող Ստագիր քաղաքում։

Արիստոտելի հայրը՝ Նիկոմաքը Մակեդոնիայի Ամինտա արքայի պալատական բժիշկն էր։ Նույն պաշտոնը պատրաստվում էր ժառանգել նաև Նրա որդին՝ Արիստոտելը։

367 թ. մ.թ.ա., տանը ստանալով նախնական կրթություն, 17 տարեկանում Արիստոտելը մեկնում է Աթենք՝ կրթությունը շարունակելու նպատակով։ Նա ընդունվում է Պլատոնի Ակադեմիան, դառնում Պլատոնի լավագույն աշակերտը և Նրա մտերիմ բարեկամն ու պրոցենկերը։ Արիստոտելը մնում է Ակադեմիայում մինչև Պլատոնի մահը՝ 346 թվականը՝ մոտավորապես 20 տարի։ Պլատոնի մահից հետո Արիստոտելը այլևս չէր կարող մնալ Աթենքում¹։

Լքելով Ակադեմիան՝ Արիստոտելը մեկնում է Աթարնեյ, որի տիրակալի՝ Հերմիոսի հետ ուսանել էր Պլատոնի մոտ։ Այստեղ Արիստոտելը ամուսնանում է Հերմիոսի բարեկամուհու հետ։ Սակայն երեք տարի անց Արիստոտելը ընդունում է Մակեդոնիայի թագավոր Ֆիլիպ Մակեդոնացու հրավերը, որպես պալատական բժիշկ և թագաժառանգի՝ Ալեքսանդր Մակեդոնացու դաստիարակ։ Ալեքսանդրը այդ ժամանակ 13 տարեկան էր։ Արիստոտելը երկար չմնաց Մակեդոնիայում, սակայն ուսուցչի ազդեցությունը Ալեքսանդրի վրա շատ մեծ էր, և Նրանց կապը չընդհատվեց նույնիսկ Արիստոտելի հեռանալուց հետո։

¹ Պլատոնի և Արիստոտելի փիլիսոփայական հայացքները տարբերվում էին, և դա հետագրքի պրոյեկտների և բանավեճերի տեղիք էր տալիս ուսուցչի և աշակերտի միջև՝ չանդադարող Նրանց ջնջում և մտերիմ հարաբերությունների վրա։ Պլատոնի մահից հետո Նրա հետևորդները ստեղծեցին անսահմանորոշ դասական միջոցներ, որը խորթ էր Արիստոտելի համար, և Նա նախընտրեց լքել Ակադեմիան։

367 թ. մ.թ.ա. Արիստոտելը ընդունվում է Պլատոնի Ակադեմիան և դառնում այնտեղ մինչև Պլատոնի մահը՝ 346 թվականը մ.թ.ա.:

Պլատոնն ու Արիստոտելը Ակադեմիայում։ Ռաֆայել

Մ.թ.ա. 336 թ. 20 տարեկան հասակում Ալեքսանդրը գահ բարձրացավ, և Արիստոտելը այլևս անելիք չուներ Մակեդոնիայում։

335 թ., 12 տարի բացակայելուց հետո, Արիստոտելը վերադառնում է Աթենք և այնտեղի գիմնասիաներից մեկում, հիմնում իր Լիկեոնը կամ Լիկեոնը²։ Ուսուցումը Լիկեոնում, ինչպես և Պլատոնի Ակադեմիայում, կազմակերպվում էր պոստնելով, ինչի համար և այդ դպրոցի աշակերտներին սկսեցին կերպվում «պերեպատետիկներ»³։ Ուսուցումը Լիկեոնում տարվում էր երկու անվանել «էկկոտորիկ» և «էկոտերիկ» կամ «ակրոստիկ»։ Առաջինը ենթադրում էր բոլորի համար մատչելի ձևով ճարտասանության դասավանդում, իսկ երկրորդը՝ պահանջում էր Նախնական լուրջ պատրաստվածություն։ Առաջինները ուսանում էին առավելության ժամերին, իսկ երկրորդները՝ երեկոյան։

Արիստոտելի գրեթե ողջ հետագա գործունեությունը կապված էր Լիկեոյի հետ։ Մեկ հասած ստեղծագործություններից շատերը կամ Արիստոտելի դասախոսությունների կոնսպեկտներն են կամ իր աշակերտների դասախոսությունների սղագրությունները։

Լիկեոնում իրականացվող բեղմնավոր գիտական աշխատանքը պահանջում էր հատուկ գիտական գրադարան՝ ձեռագրերի հավաքածու։ Ըստ մեկ հասած տեղեկությունների՝ Լիկեոյն ուներ այնպիսի գրադարան կամ, ավելի ճիշտ, մատենադարան, որի ատեղծման համար և Արիստոտելի սան Ալեքսանդր Մակեդոնացին, և Արիստոտելին այլ ձևաչափերը, և կամ իր մոտ ուսանած տարբեր իշխանները մեծ օգնություն են մատուցել։

Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահից հետո Արիստոտելի վիճակը Աթենքում շատ բարդացավ։ Ինչպես հայտնի է, Ալեքսանդր Մակեդոնացին մահացավ շատ երիտասարդ՝ 33 տարեկան հասակում, և չէր թողել հստակ կտակ։ Նրա մերձավորները համարվում էին Նրա ունեցվածքի ժառանգորդներ։ Դրանց թիվը չափազանց մեծ էր, և Նրանք ձգտում էին ոչնչացնել մյուս թեկնածուներին ամենապրոպայիկ ձևով՝ սպանելով մեկը մյուսին⁴։

Քանի որ Արիստոտելը շատ մոտ էր Ալեքսանդրին, թիրախ պետք է դառնար այդ սպանությունների շարքում։ Բացի այդ Մակեդոնացու հաղթարշավները ստեղծել էին հակամակեդոնական տրամադրություններ Աթենքում, և Մակեդոնացու մահից հետո սկսեցին հետապնդել Նրա կողմնակիցներին։ Այս ամենը պատճառ դարձավ, որ Արիստոտելը մեղադրվեց Մակեդոնացուն աստվածացնելու մեջ։ Զցանկանալով կրկնել Սոկրատեսի բախտը՝ Արիստոտելը ստիպված էր փախչել Աթենքից նախքան դատը։ Նա մեկնեց Բալկիդա, ուր և կնքեց իր մահկանացուն 322 թ. մ.թ.ա.։

Արիստոտելի աշխատությունների լիակատար՝ այն չափով, որքան

¹ Լիկեոյ, ինչպես և Պլատոնի ուսումնական հաստատության՝ Ակադեմիայի անունը, պայմանավորված էր ուսումնական հաստատության կրթությունը տեղանքով։ Լիկեոյ համար ընտրված գիմնասիան գտնվում էր Ապոլոն Լիկեյացու տաճարի տարածքում։

² «peripatos» - հուն, «պերիպեդ», «ձեմեկ»։ Պերեպատետիկներ՝ պոստնոլներ, ձեմողներ։

³ Մեկը մյուսի հետևից սպանվեցին Նրա բոլոր ժառանգները, արյունակից եղբայրը՝ Կայսր Փիլիպոս III-ը մահից մեկ ամիս հետո ծնված և կայսր հռչակված որդին՝ Ալեքսանդրը, Նրա մայրը՝ Ռոքսանան, Ալեքսանդրի մայրը՝ Օլիմպիան, Նրա մյուս՝ ապրողի որդին, և այլն։ Նույնը կատարվում էր բոլոր ժառանգ հաղթանակի հետաքրքրություն ունեցողների՝ իրամասնատարների, մերձավորների և բարեկամների հետ։

պահպանվել էր, հավաքածուին աշխարհը հնարավորություն ունեցավ ծանոթանալու միայն հեղինակի մահից մոտ 200 տարի անց¹:

Ի տարբերություն Պլատոնի, որը աշխարհը բաժանում էր իրար հետ չկապված իրերի և գաղափարների աշխարհների, Արիստոտելը գտնում էր, որ աշխարհը միասնական է՝ իրերն ու գաղափարները անբաժանելի են։ Իրոք, իր, երևույթների գաղափարները գոյություն ունեն, բայց հենց իրերի և գաղափարների մեջ։ Գաղափարները Արիստոտելը նմանեցնում էր ձկնի։ Նա գտնում էր, որ ամեն առարկայի մեջ տարբերակվում է նյութն ու ձևը։ Նյութի մեջ ձևի հնարավորություն, որ նյութը կառուցվում է դառնում՝ ձև ստանալով։ Այսպես, մարմարի ինչ նյութը կարող է դառնալ արձան, ստանալով որոշակի ձև։ Նյութն առանց ձևի, ըստ Արիստոտելի, աշխարհի գոյության ստորին ձևն է, ինչպես ինքն էր անվանում՝ «սկզբնական քաոսը»։ Մաքուր, աննյութ ձևը՝ աստվածն է։ Մաքուր մատերիայի և մաքուր ձևի միջև չընդհատվող շղթայով դասավորված են աշխարհի բոլոր առարկաներն ու երևույթները։ Նրանք ապրում և կարգանալով շարժվում են անձև մատերիայից դեպի մաքուր ձև։ Այսպիսով, գոյության ամեն աստիճանն հիմք է հանդիսանում կարգացման հաջորդ փուլի համար։ Հետևաբար ողջ կյանքը կարգացման գործընթաց է, որը իրականանում է ներքին ուժերի շնորհիվ։ Արիստոտելը գտնում էր, որ կեցությունը գործունեություն է, իսկ գործունեությունը՝ կարգացում։

Նյութական աշխարհի գերագույն էակն, ըստ Արիստոտելի, մարդն է: Մարդու մեջ ինչպես և բոլոր նյութական էությունների մեջ Արիստոտելը տեսնում է նյութի, տվյալ ղեկավար մարմնի և ձևի՝ այն է հոգու անբաժան միասնությունը: Ինչպես մարմարինը արձանի հնարավորությունն է, այնպես էլ մարմինը հոգու հնարավորությունն է:

Արհեստողտելը հոգին և տարբերակում է նրա ստորին և բարձրագույն տեսնակյուններից: Նա գտնում է, որ գոյություն ունի հոգու 3 տեսակ՝ բուսական հոգի, որն ունի բազմացման և մնուցման գործառույթ, կենդանական հոգի, որը բուսական հատկանիշներից բացի ունի նաև կգայական գործառույթ և հոգու գերագույն տեսակը՝ բանական հոգին, որը հոգու նախորդ երկու տեսակներից ունի նաև մտածողության և ճանաչողության գործառույթ: Մարդուն բանականությունը՝ խելը տրված է մարմնի հետ: Նա գոյատևում է՝ ի տարբերություն հոգու մյուս երկու՝ բուսական և կենդանական տեսակների, որոնք մահից հետո քայքայվում են մարմնի հետ միասին: Խելը, բանականությունը, ըստ Արիստոտելի, մարդու կյանքի գերագույն նպատակն է և հավերժ է: Այստեղից Արիստոտելը բխեցնում է ուսուցման և կրթության անհրաժեշտությունը և համարում, որ կյանքի

ընթացքում ստացած գիտելիքները գոյատևում են հավերժ:

Այսպիսով ըստ Արխատտեղի, դաստիարակության նպատակը մարդու հոգու վարժացումն է, որը պահանջվում է գործունեությամբ: Արխատտեղը հոգու վարժացում է գործունեության երկու ձև՝ տեսական և գործնական: Տեսակա-
տարբերակում է ճանաչողությանը, իսկ գործնականը ուղղված է արտաքին,
նր ուղղված է ճանաչողությանը, իսկ գործնականը ուղղված է արտաքին,
գործողի կամ գործունեությունից դուրս գտնվող նպատակներին հասնելուն:
Քանի որ միտքը, ըստ Արխատտեղի հոգու գերագույն տարրն է, ապա մարդու
միտքը ինքը աստվածն է կամ սկզբնաղբյուրը: Ի տարբերություն Պլատոնի,
որը աշխարհը համարում էր անճանաչելի, համեմալյն դեպք բանականության
և պայայական ընկալման միջոցով, Արխատտեղը գտնում էր, որ բանականությո-
ւյան շնորհիվ կարելի է ճանաչել պայայական աշխարհը, ստանալ ճշմարիտ
պատկերացումներ: Իսկ եթե մենք հաճախ հանգում ենք սխալ եզրակացո-
ւթյունների, ապա դա ոչ թե կեղծ ինֆորմացիայի, պայարարանների սխալ աշխ-
ատանքի պատճառով է, այլ սխալ մտածողության, եզրահանգման հետևանք:

Արիստոտելի մանկավարժական հայացքները

Արիստոտելի մանկավարժական հայացքները լուսաբանվում են նրա «Քաղաքականություն» և «Պատկերասրահության մասին»¹ աշխատություններում: Արիստոտելը, ինչպես և Պլատոնը, պետական կրթական համակարգի կողմնակից էր:

«Երեսական կարգերի պահպանման ամենակարևոր միջոցը՝ երիտասարդության պետական կարգին համապատասխան դաստիարակության ապահովումն է: Ոչ մի օգուտ չեն տա ամենաօգտակար օրենքները..., եթե պետության բաղաբացիները վարժեցված չլինեն պետական կարգապահության և դաստիարակված չլինեն այդ ոգով: Եթե պետության օրենքները դեմոկրատական են՝ դեմոկրատիայի ոգով, եթե օլիգարխիա է՝ օլիգարխիայի ոգով. չէ՞ որ եթե կարգապահ չե՛ մեկը, կարգապահ չե՛ ողջ պետությունը»:

Արիստոտել, Զաղաքականություն.

Աճող սերնդի դաստիարակության հարցերը Արիստոտելը դիտարկում էր՝ ելնելով իր փիլիսոփայական հայացքներից: Նա գտնում էր, որ մարդու հոգու երեք տեսակների՝ բուսական, կենդանական և բանական, պետք է համապատասխանեն դաստիարակության երեք տեսակները՝ ֆիզիկական, բարոյական և մտավոր: Արիստոտելը գտնում է, որ մարդու մեջ ի սկզբանե դրված է վարձագման հնարավորությունը, սակայն այդ հնարավորությունը իրականացվում է դաստիարակության շնորհիվ:

Մարդու բնական պարգացման և դաստիարակությունը այդ պարգացմանը համապատասխանեցնելու խնդիր Արիստոտելի կենտրոնական սկզբունքն է: Արիստոտելը համարում էր, որ մարդու պարգացումը պայմանավորված է երեք հիմնական գործոններով՝ մարդուն շրջապատող արտաքին աշխարհով, որը նա ընկալում է իր պայարաններով, ներքին

Արիստոտելի «Բարգաթևանությունը» մեծ է հասել մասամբ, իսկ «Դաստիարակության մասին» աշխատությունը, Գալիլեո, Խոլոմաժե, Կալկան մեծ է հասել այդ աշխատանքների մեկնաբանությունները, որոնցով էլ առաջնորդվում ենք Արիստոտելի մանկավարժական հայացքները քննարկելիս:

Արիստոտելի դաս
իարակչական հա
կարգի կենտրոնա
սկզբունքն է
դաստիարակությ
համապատասխ
թյունը մարդու բն
պարզացմանը:

¹ Լրկելի մատենադարանի ձեռագրերը թացցված էին միևնույնում, և մասամբ վնասված գրադարանը բերելից հետո: Արքայապետի ստեղծագործություններից ակնհայտ նյարթափեղ միայն մ.թ.ա. 38-ական թվականից հետո: Այս 200 թ. մ.թ.ա. դեպ լիակատար էղև միայն զուգակցվածը՝ Արխատուրի եղևիցի 4 400 գիրը, իսկ Մարտիոսի լրկելի (1 դ., մթ.) դեպ թիվը հասնում է 1 000-ի: Արխատուրի բոլոր ստեղծագործությունները, զուգահեռ լրկելու, բաժանվում են երեք խմբի՝ ա) ընթերցողների լայն շրջանակների համար գրված գրքեր և բ) ուսումնական և դասավանդման համար նախատեսված ստեղծագործություններ: Արխատուրի հեռաքրոջությունները չափազանց լայն էին՝ իմացաբանություն և բարոյագիտություն, բարոյագիտություն և արվեստ, ֆիզիկական և բնագիտություն, տրամաբանություն և էսթետիկա, իդեալականություն և մատենագիտություն:

Արիստոտելի «Բարգաթևանությունը» մեծ է հասել մասամբ, իսկ «Դաստիարակության մասին» աշխատությունը, Գալիլեո, Լոդովիկո Դե, Կալանի մեծ էլ հասել այդ աշխատանքների մեկնաբանությունները, որոնցով էլ առաջնորդվում ենք Արիստոտելի մանկավարժական հայացքների քննարկելիս:

Արիստոտելը առաջին անգամ մանկավարժության պատմության մեջ տալիս է տարիքային պարբերացում՝ 0-7; 7-14; 14-21:

պայմաններով, որը դրված է նրա էության մեջ ի ծնե և դաստիարակությամբ՝ նրա ընդունակությունների նպատակաուղղված պարզացմամբ:

Արիստոտելը համարում է, որ բնական պարզացման ընթացքում մարդը անցնում է որոշակի փուլեր ու ուսումնասիրելով այդ փուլերը՝ նա առաջին անգամ մանկավարժության պատմության մեջ տալիս է մարդու տարիքային պարբերացում: Ըստ Արիստոտելի մարդը պարզացման ընթացքում անցնում երեք հիմնական փուլ՝ 1) ծնված օրվանից մինչև 7 տարեկան, 7-ից մինչև սեռական հասունացման շրջան՝ 14 տարեկան և 14-ից մինչև 21 տարեկան:

Նախադպրոցական և կրոստեր դպրոցական տարիքում՝ ծնված օրվանից մինչև 7 տարեկան, երեխայի պարզացման համար Արստոտելը կարևորում էր ֆիզիկական դաստիարակությունը, որը նա ընկալում էր որպես ճիշտ սնունդը և մարմնի կոփումը: Նա համարում էր, որ մարդու բանականության հիմքը գիտակցությունն է, սակայն այն պարզանում է հետպիտեռ և մարմնի մասին պետք է հոգալ առաջին հերթին: Ի տարբերություն սպարտական դաստիարակության՝ Արիստոտելը չի հասցնում ֆիզիկական վարժանքները ծայրահեղության՝ համարելով, որ այդ ծայրահեղությունները «խաթարում են երեխայի մարմինը և խոչընդոտում են նրանց բնական պարզացումը»:

«Չափականը ինտենսիվ, ինչպես և ոչ բավարար մարմնամարկությունը, վնաս է մարմնի ուժի համար, ինչպես պակաս, կամ չափականը շատ կերակուրը վնասակար է առողջության համար, այն դեպքում, որ դրանց չափավոր օգտագործումը պահպանում և ավելացնում է առողջությունը»: Արիստոտել, էթիկա

Նախադպրոցական տարիքի համար Արստոտելը կարևորում է խաղը, հեքիաթը, սակայն համարում էր որ խաղը ևս պետք լինի չափավոր և չհոգնեցնի երեխային: Ինչպես խաղը, այնպես էլ հեքիաթները և պատմությունները Արիստոտելը համարում էր «հետագա վրադրվումների նախերգանք» և գտնում էր, որ դրանք պետք է կրկնօրինակեն այն, ինչով պետք է վրադրվի երեխան ապագայում: Բարոյական դաստիարակության հարցում Արիստոտելը ևս ուկե միջինի կողմնակից է: Երեխային պետք է դաստիարակել ոչ թե երկչոտ, այլ խիզախ, սակայն ոչ անմիտ խիզախ: Նա պետք է լինի ոչ թե տաքարյուն, այլ համեստ, սակայն ոչ անտարբեր, լինել շռայլ բայց ոչ ցուփ, կամ ժլատ: Բարոյական դաստիարակության հարցում նա մեծ նշանակություն էր տալիս երաժշտությանը:

Մտավոր դաստիարակությունը Արիստոտելը համարում էր դաստիարակության գերագույն խնդիրը, քանզի գերագույն բարոյությունը մտավոր գործունեությունն է: Արիստոտելի կրթական համակարգի բովանդակությունն էին կազմում գրելը, կարդալը, քերականության հիմունքները, հաշիվը, նկարչությունն ու երաժշտությունը տարրական հատվածում և ճարտասանությունը, մաթեմատիկան, պատմությունը (առաջին անգամ մանկավարժության պատմության մեջ), երաժշտությունը և փիլիսոփայությունը, որտեղ նա դիտարկում էր նաև բնագիտական բոլոր գիտելիքները:

Արիստոտելի դերն ու ապրեցությունը մանկավարժական մտքի պարզաց-

ման գործում անգնահատելի է: Նրա դաստիարակչական համակարգում կարևորվում է գիտելիքը, որպես կրթության հիմք և սովորողների ինքնուրույն մտածողության պարզացումը՝ առաջընթացը ապահովող կարևորագույն գործոն:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

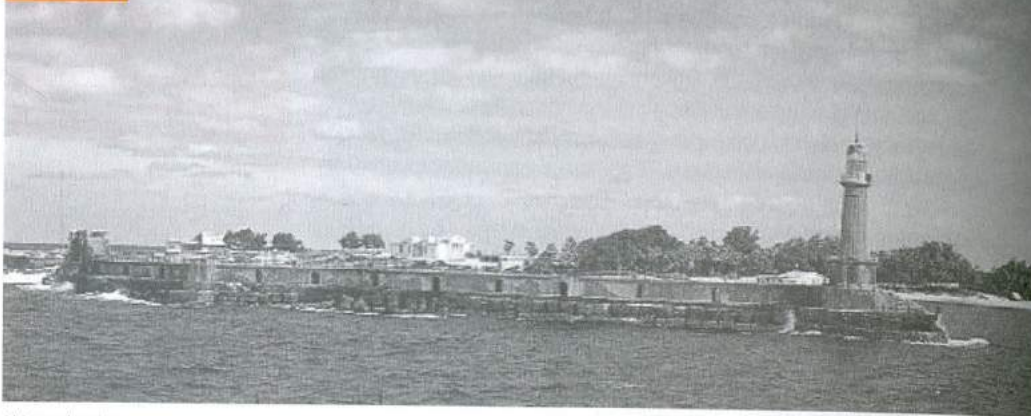
- քննարկեք հին հույն փիլիսոփաների մանկավարժական հայացքները:
- Համեմատե՛ք սոփիստների, Սոկրատեսի, Պլատոնի և Արիստոտելի հայացքների ընդհանրություններն ու տարբերությունները:
- Համեմատե՛ք հին հույն փիլիսոփաների գաղափարները ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումների հետ, արե՞ք եզրահանգումներ:

Հանձնարարություններ

- Լրացրե՛ք ձեր գիտելիքները՝ գտնելով տարբեր աղբյուրներից նյութեր հույն փիլիսոփաների և նրանց փիլիսոփայական մանկավարժական հայացքների վերաբերյալ:
- Ստեղծե՛ք Նոր ամբողջական փաթեթ՝ նվիրված հին հույն փիլիսոփաների մանկավարժական հայացքներին՝ օգտագործելով ձեր ունեցած ամբողջ տեղեկատվությունը և անելով եզրահանգումներ:
- Պատրաստե՛ք ռեֆերատ «Կրթության հիմնախդիրն ու հույն փիլիսոփաների մոտեցումները մ.թ.ա. 4-5 դարերում» վերնագրով:

Առաջարկվող գրականություն

1. Մանկավարժության պատմության քրեստոմատիա. Խ.Ա.Կամենսկի ընդհանուր խմբագրությամբ: Երևան, Պետական հրատարակչություն, 1936, 388 էջ
2. Античная Греция. т.1, т.2. М., «Наука», 1983
3. Античная философия. М., «Высшая школа», 1976
4. Биография Платона. http://www.newacropol.ru/Alexandria/philosophy/Philosofs/Plato/Plato_Biograph/
5. Богданов В.В. История школьных вещей. — СПб., 2003.
6. Боннар А. Греческая цивилизация. Перевод с французского О.В.Волкова. т.1, т.2 М., 1958
7. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
8. Ганелин Ш.И., Голлант Е.Я. История педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 410 с
9. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростове-на-Дону, «Феникс», 2000, 480с.
10. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 472 с.
11. История древней Греции. Под ред. в.И.Авдиева, М., 1972
12. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Творческий центр», 2001, 510 с.
13. Ковалевский М.О. Древний Восток и первобытная Греция, Казань, 1916.
14. Медынский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 384 с.
15. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., Издательство Академии Педагогических наук, 1952, 756 с.17. Перевезенцев С.В., Сократ. <http://www.portal-slovo.ru/rus/history/85/141/>
18. Плутарх. Избранные жизнеописания, т.1, т.2. М., «Правда», 1990
19. Савдковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 438с.
20. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989, 704 с.
21. Софистика (Протогорт) http://www.distedu.ru/mirror/_hist/clarino2.narod.ru/rhy08.htm
22. Софисты — Протогорт, Горпий Обучение в аспиранте / <http://www.dissert.ru/library/70/140.htm>
23. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971, 560 с.

Ալեքսանդրիա

ՀԵԼԵՆԻԶՄ¹

Ալեքսանդր Մակեդոնացի

Ալեքսանդր Մակեդոնացու կայսրություն

¹ Հելլենիզմ եղել է 19-30-ական թվականներին պատմագրության մեջ էություն գերմանացի պատմաբան Լ. Հ. Դրայլենը:

ՀԵԼԼԵՆԻՍՏԱԿԱՆ ԶԱՊԱԶԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆ ԵՎ ՄՀԱԿՈՎՅՈՐ

ժամանակակից գիտության մեջ հելլենիզմ կամ հելլենակ-անություն եզրով ընդունված է անվանել այն մշակութային և քաղաքական գոյացությունները, որոնք ձևավորվել և զարգացել էին հունական և արևելյան տարրերի միացման արդյունքում:

Ալեքսանդր Մեծի արշավանքների արդյունքում մ.թ.ա. 4-րդ դարում (սկսած 334-323 թվականներից) ձևավորվեց մի ահռելի պետություն, ուր բացի Հունաստանից և Մակեդոնիայից, մտնում էր Մեսոպոտամիան, Պարթևների երկիրը, Եգիպտոսը և մի շարք այլ հարավ-արևմտյան ու ասիական երկրներ: Ալեքսանդր Մակեդոնացու մահից հետո այդ ահռելի տարածքը բաժանվեց մի քանի պետությունների¹, որոնք գոյատևեցին մինչև մ.թ.ա. 1 դար (30 թ.), երբ հելլենական թագավորությունները ենթարկվեցին Հռոմի և Պարթևներին:

Ալեքսանդր Մեծը մահացավ Բաբելոնում՝ առանց կտակ թողնելու: Ալեքսանդրի մահից հետո իշխանության համար մղած դաժան պայքարի արդյունքում աշխարհի ամենամեծ կայսրությունը փլուզվեց՝ բաժանվելով մի քանի առանձին, սակայն ընդհանուր գաղափարական հիմքով ձևավորված թագավորությունների: Դրանք էին Պտղոմեոսի թագավորությունը, որի մեջ էին մտնում Եգիպտոսը և մի շարք այլ երկրներ, Սելևկիդների թագավորությունը, ուր մտան Բաբելոնն ու ասիական տարածքներ և Լիսիմաքի թագավորությունը՝ Փոքր Ասիայում:

Հելլենիզմի ժամանակաշրջանը, որը տևեց մ.թ.ա. 3-րդ դարից մինչև մեր թվարկության 3-րդ դարը² պատմության մեջ մտավ որպես մշակույթի ծաղկման ժամանակաշրջան, որն այսօր էլ է ապշեցնում իր նվաճումներով և փայլուն, անսխալեղ գաղափարներով³, որոնցից միայն մի մասը իրականացվեց:

Հելլենիստական մշակույթը հելլենական և արևելյան մշակույթների, կրոնների և դավանանքների մի խառնուրդ էր, որը սկիզբ դրեց անհատականության և կոսմոպոլիտիզմի զարգացմանը: Այստեղ մարդը գնահատվում էր իր հարստությամբ, իր կրթությամբ և անհատականությամբ, իր վերադեցած տեղով և ոչ թե ազգային պատկանելությամբ, այլ ծագումով:

Հելլենիստական մշակույթը առավել ծաղկունք ապրեց Եգիպտական թագավորությունում, 331 թվականին Նեղոսի ափին հիմնադրված Ալեքսանդրիա մայրաքաղաքով, որի կառավարումը ժառանգեց Պտղոմեոսը:

¹ Ալեքսանդր մահացավ 323 մ.թ.ա. հունիսի 10-ին Բաբելոնում՝ առանց ժառանգություն թողնելու: Հետագա իրադրությունները ցույց տվեցին, որ դաժան պայքար իշխանության համար և, ի վերջո, աշխարհի ամենամեծ կայսրությունը փլուզվեց՝ բաժանվելով մի քանի առանձին պետությունների, սակայն ընդհանուր գաղափարական հիմքով ձևավորված թագավորությունների, որոնք ժամանակակից պատմագրության մեջ հելլենիզմի ժամանակաշրջանը բաժանվում է երկու շրջանների՝ մ.թ.ա. 3-րդ դարի մինչև մեր թվարկության 1-ին դարը և մեր թվարկության 1-ին դարից մինչև 3-րդ դարը:

² Պատմագրության մեջ հելլենիզմի ժամանակաշրջանը բաժանվում է երկու շրջանների՝ մ.թ.ա. 3-րդ դարի մինչև մեր թվարկության 1-ին դարը և մեր թվարկության 1-ին դարից մինչև 3-րդ դարը:

³ Այսպես, Դիոնիսիոսը առաջարկում էր Մակեդոնացուն Ալեքսանդրի մահից հետո, որի ափի մեջ տեղադրված կլինեին 10.000 բնակչություն ունեցող մայրաքաղաքը:

Հելլենիզմի կաշրջանը դարից մինչև պատմության որպես գիտական մշակույթի ժամանակաշրջանը ձևավորվեց Մեծի արշավանքների արդյունքում:

Հելլենիստական կույթի վաղեմությունը Պտղոմեոսի վրա էր դրված (Եգիպտոս):

Ալեքսանդր Մեծի պատկերը հանդերձանը

Հելլենիստական ժամանակաշրջանում աննախադեպ վարձագույն ապրեցին գիտությունն ու տեխնիկան: Որպես երկու՝ արևմտյան և արևելյան վարձագույն գիտական դպրոցների միաձուլում՝ սինթեզ, այստեղ ձևավորվում են բավականին հետաքրքիր և ուրույն գիտական դպրոցներ: Դրանք գիտական և ուսումնական կենտրոններ էին, որտեղ հելլենական գիտնականները ապրում, աշխատում և կրթում էին սերունդներին:

Հելլենիստական շրջանի դպրոցն ու մանկավարժական միտքը

Քանի որ հելլենիստական ձևավորվում էր հելլենական մշակույթի և լեզվի հիման վրա, կրթական համակարգը ևս կառուցվում էր հունականի տիպով: Զարգացում են ապրում պետական ուսումնական հաստատությունները, որոնք ենթարկվում են կամ տեղական կամ կենտրոնական իշխանություններին: Դպրոցները վերահսկվում էին ժողովրդական կրթության հանձնաժողովի և քաղաքային կառավարիչների կողմից: Դպրոցում դասավանդում էին պեդոտրիպները, որոնք ընտրվում էին դիմորդների կողմից:

Հելլենիստական շրջանում սկզբնական կրթությունը երեխաները ստանում էին, ինչպես և Հունաստանում, մուսայական դպրոցներում: Սակայն շուտով այն բաժանվեց երկու տիպի դպրոցների, որոնցից առաջինը տալիս էր տարրական տառաձանաչություն, իսկ երկրորդը քերականական դպրոցն էր, որը տալիս էր գիտելիքներ՝ գրականության և նոր ձևավորվող գիտության՝ քերականության՝ վերաբերյալ: Հնգամյա մուսայական դպրոցն ավարտելուց հետո երեխաները կարող էին շարունակել իրենց կրթությունը գիմնասիայում:

Հելլենիստական շրջանի գիմնասիաները, ի տարբերություն հունականների, որտեղ երիտասարդները հիմնականում ստանում էին ֆիզիկական դաստիարակություն, առաջնահերթ ուշադրություն էին դարձնում գիտությունների ուսումնասիրությանը: Ուսումնասիրում էին ճարտասանություն, մաթեմատիկա, ֆիզիկա, տրամաբանություն, բարոյագիտություն, աշխարհագրություն, աստղաբաշխություն և այլն: Ուսուցման ընթացքում օգտագործվում էին տարբեր դիդակտիկ պարագաներ՝ քարտեզներ, երկնային գլոբուսներ, գործում էին գրադարաններ²:

Գիմնասիաների շրջանավարտները կարող էին շարունակել իրենց կրթությունը էֆեբիայում:

Էֆեբիաները՝ Հին Հունաստանում ունեին շեշտված ռազմական ուղղվածություն, սակայն հելլենիստական աշխարհում դրանք ևս փոփոխվեցին: Երկամյա հունական էֆեբիան դարձավ մեկամյա և արդեն չէր մտնում պարտադիր կրթության համակարգի մեջ:

Կրթության բովանդակությունը էֆեբիայում ինչ որ չափով կրկնում էր գիմնասիայինը, բնականաբար ընդլայնված տեսքով: Այստեղ ուսումնասի-

րում էին քերականություն, ճարտասանություն, փիլիսոփայություն և մի շարք առանձին գիտություններ, որոնք համարվում էին փիլիսոփայության բաժիններ՝ մաթեմատիկա, ֆիզիկա, տրամաբանություն, բարոյագիտություն: Գիտությունների հետ մեկտեղ էֆեբիայում լրջորեն վերաբերվում էին մարմնամարզությանը և ռազմական վարժություններով:

Էֆեբիայի ղեկավարությունը հանձնարարվում էր ընտրության արդյունքում հաղթող **կոսմետին**: Կոսմետի թեկնածուի անձի մանրամասն քննարկումից հետո նա մեկ տարով վերադառնում էր այդ պաշտոնը, որպես կանոն պետական ղեկավար պաշտոնի անցնելուց առաջ: Մեկ տարի անց կոսմետը հանդիսավոր հետ էր կանչվում էֆեբիայից և կանգնեցվում էր նրա արձանը: Հայտնի է, որ էֆեբիաները ինքնավար էին:

Էֆեբիան ավարտելուց հետո ցանկացողները կարող էին շարունակել իրենց կրթությունը տարբեր փիլիսոփայական դպրոցներում, որոնք հաճախ անվանվում էին նաև համալսարան, ակադեմիա և այլ:

Այդ շարքում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում հելլենական դպրոցներից առավել հայտնի է Ալեքսանդրիայի Մուսեոնը՝ պետական հաստատություն՝ ստեղծված Պլատոնի Ակադեմիայի օրինակով, սակայն անհամեմատ ավելի մեծ³: Մուսեոնին կից գիտական հետազոտություններ կատարելու համար ստեղծվել էր առաջին կենդանաբանական և բուսաբանական այգին, աստղադիտարանը, գործում էր գրադարան², որտեղ հավաքված էին ժամանակի բոլոր գիտական հետաքրքրությունները: Գրադարանում պահպանվում էր 700.000 կտոր ձեռագիր: Ալեքսանդրիայի Մուսեոնի օրինակով հետագայում ստեղծվեցին նմանատիպ Ակադեմիաներ այլ վայրերում:

Այս շրջանի գիտական նվաճումները չեն դադարում վարմացնել մեկ առ օրս: Զարգացում էին ապրում գիտություններն ու արվեստները, ստեղծվում էին հզոր գիտական արժեքներ, որոնք խթանում էին հասարակության վարձագույնը: Զարգանում էին ասոցիացիությունն ու բժշկությունը, աշխարհագրությունն ու պատմությունը, հողագործությունն ու բուսաբանությունը, գրականությունն ու արվեստը, նավագնացությունն ու փիլիսոփայությունը: Շուտով Ալեքսանդրիայի Մուսեոնը դառնում է համաշխարհային գիտական և ուսումնական կենտրոն, ուր աշխարհի տարբեր ծայրերից երիտասարդներ են գալիս կրթություն ստանալու նպատակով: Այդ էր պատճառը, որ մուսեոնը հաճախ անվանվում էր նաև համալսարան: Մուսեոնում ստեղծվում են բանասիրության, փիլիսոփայության, մաթեմատիկայի, բժշկության ամբիոններ:

¹ Մուսեոն - մուսաների հավաքատեղի: Մուսեոնը ինքնատիպ գիտական մի քաղաք էր, որտեղ ստեղծված էին ապրելու և աշխատելու համար բոլոր պայմանները:

² Ալեքսանդրիայի գրադարանի ամենամեծը առ օրս էի Բաջահատվե: Գրադարանը այնքան մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում նույնիսկ ժամանակակից գիտության համար, որ գրադարանի որոնումները դեռ չեն դադարեցվել: Շուտ մի վարկածի այն արվել է իրոցի ժամանակ: Կանան մի այլ վարկած, ըստ որի՝ այն քաղաքն է մարդկանցից, քանի որ այնտեղ կուտակված գիտելիքները շատ մեծ գիտական արժեք ունեն նույնիսկ ժամանակակից գիտության համար, իսկ մարդկությունը, ինչպես պարզվեց, դեռևս պատրաստ չէր ընկալելու և ի քարին օգտագործելու այդ գիտելիքները:

Էֆեբիաների կրթության բովանդակությունն էին կապվում քերականությունը, ճարտասանությունը, փիլիսոփայությունը և փիլիսոփայության բաժիններ կապվող մաթեմատիկան, ֆիզիկան, տրամաբանությունը, բարոյագիտությունը, ինչպես նաև մարմնամարզությունն ու ռազմական վարժանքները:

Ալեքսանդրիայում գործում էր Մուսեոնը, որտեղ հիմնադրվեց առաջին կենդանաբանական և բուսաբանական այգին, այստեղ ստեղծվեց նաև մի ահռելի գրադարան:

Ալեքսանդրիայի գրադարանը

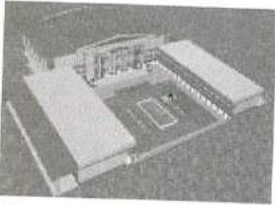
առաջին աստիճանի դպրոցն էր հնգամյա մուսայական դպրոցը, որն ավարտելուց հետո քերականությունը շարունակում էին գիմնասիայում:

մուսայայի կրթության բովանդակությունն էին կապվում ճարտասանությունը, մաթեմատիկան, ֆիզիկան, տրամաբանությունը, բարոյագիտությունը, աշխարհագրությունը, աստղաբաշխությունը և այլն:

բիաները մեկամյա ձրագույն կրթության հաստատություններ և չէին մտնում տաղիոր կրթության համակարգի մեջ:

¹ Այդ շրջանում քերականությունը դիտարկվում էր որպես գիտությունների խումբ, ուր մտնում էր գրականությունը, երաժշտությունը, տեղեկություններ տիեզերագիտության և տարվա եղանակների մասին, մաթեմատիկան և նկարչությունը:

² Գրադարանները շատ թանկ հանույթ էին, ինչի համար ընտրվում էին որոշումներ, որ շրջանավարտները պետք է նվիրեն գրքեր գրադարանները լրացնելու համար:

Ափրոդիտիայի գրադարան

Այսպիսով, Հելլենիստական շրջանում կատարվում է արևելյան և արևմտյան մշակույթների սինթեզ, ինչը մեծապես նպաստում է գիտությունների զարգացմանը: Կրթական համակարգը, որը հիմնականում փոխ էր առնված հունական համակարգից, դառնում է պետական, լուրջ վարձացում է ապրում բարձրագույն կրթությունը:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

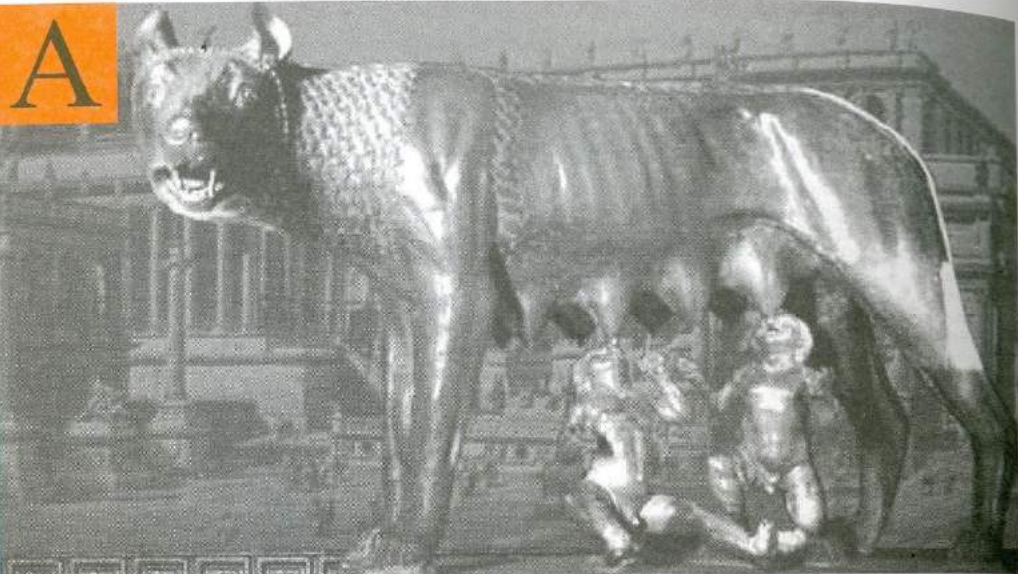
- Քննարկեք հելլենիզմի շրջանի դաստիարակության առանձնահատկությունները
- ✓ • Համեմատե՛ք հունական և հելլենիստական դաստիարակության ընդհանրություններն ու տարբերությունները
- Համեմատե՛ք հելլենական կրթական համակարգը ժամանակակից կրթական համակարգի և մանկավարժական մոտեցումների հետ և արե՛ք ելրահանգումներ:

Հանձնարարություններ

- Լրացրե՛ք ձեր գիտելիքները՝ գտնելով տարբեր աղբյուրներից նյութեր հելլենիզմի, այդ դարաշրջանի դպրության և մանկավարժական մտքի վերաբերյալ
- Ստեղծե՛ք նոր փաթեթ՝ նվիրված հելլենիզմի դարաշրջանի դպրության և մանկավարժական մտքի՝ օգտագործելով ձեր ունեցած բոլոր տեղեկատվությունը և արե՛ք ելրահանգումներ:

Առաջարկվող գրականություն

1. Մանկավարժության պատմության քրեստոմատիա. Խ.Ա.Կամենեվի ընդհանուր խմբագրությամբ: Հ.1. Դրակ 1 Անտիկ աշխարհ, նոր ժամանակաշրջանի սկիզբը. Կապ. մեց Ռ.Ֆ.Սվադկովսկի, Ռուսերենից թարգմանեց Հ.Տարախչյան, Խմբագրությամբ Ա. Հայրապետյանի, Մանկավարժական բարձրագույն դպրոցների համար, Երևան, Դե-տական հրատարակչություն, 1936, 388 էջ
2. Gerhard. Hellenistic civilization <http://mars.wnec.edu/~grempe/courses/wc1/lectures/1-0/hellenism.html>
3. Античная Греция. т1,т2. М., «Наука», 1983
4. Античная философия. М., «Высшая школа», 1976
5. Богданов В.В. История школьных вещей. — СПб., 2003.
6. Боннар А. Греческая цивилизация. Перевод с французского О.В.Волкова. т.1, т.2 М., 1958
7. Брокгауз Ф.А.,Ефрон И.А. Энциклопедический словарь
8. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
9. Ганелин Ш.И., Голпант Е.Я. История педагогики.М., Учпедгиз, 1940, 410 с
10. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педгогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростове-на-Дону, «Феникс», 2000, 480с.
11. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 472 с.
12. История древней Греции. Под ред. в.И.Авдиева, М., 1972
13. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века. М., «Творческий центр», 2001, 510 с.
14. Ковалевский М.О. Древний Восток и первобытная Греция, Казань, 1916.
15. Медынский Е.Н. История педагогики.М., Учпедгиз, 1938, 384 с.
16. Медынский Е.Н. История педагогики.М., Учпедгиз, 1947, 580 с.
17. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., Издательство Академии Педагогических наук, 1952, 756 с.18. Плутарх. Избранные жизнеописания. т.1, т.2. М., «Правда», 1990
19. Походы Александра Македонского. <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000017/st032.shtml>
20. Свядковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 438с.
21. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989, 704 с.
22. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971, 560 с.
23. Эллинизм. <http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/126/297.htm>

Հռոմի խորհրդանիշը՝ Ռոմուլին և Ռեմոսն կերակրող գայլը

ԴՊՐՈՅՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՆ ՀՈՒՄՈՒՄ

Հռոմեական կայսրություն

Հռոմեական պետությունն ու հասարակական կառուցվածքը

Հռոմեական ստրկատիրական պետությունը աճեց մի փոքրիկ լատինական համայնքից, որի կենտրոնական քաղաքն էր Հռոմը՝ կառուցված Տիբրիս գետի վրա 753 թ. մ.թ.ա.:

Հռոմի հիմնադրման մասին մեկ են հասել տարբեր ավանդապատումներ: Ասում են՝ այն ստացել է Հռոմ անվանումը հուներեն «roma» բառից, որը նշանակում է «հուն, ուժ, ամրոց»: Ասում են նաև, որ երբ հույները վերադառնում էին Տրոյական պատերազմից, նրանք շատ էին հոգնել երկարատև ճանապարհորդությունից, մանավանդ կանայք: Նրանք խնդրում էին հիմնավորվել որևէ տեղ և բնակություն հաստատել, անցնել նստակյաց կյանքի, սակայն տղամարդիկ անայնքան ուզում էին վերադառնալ հայրենիք: Կանանցից մեկը, ամենախելոքն ու ամենահանդուգնը՝ Ռոման, կապման կերպով մյուս կանանց և նրանք այրեցին նավերը, ու բոլորը ստիպված եղան մնալ այստեղ: Պատահեց, որ Հռոմը եղավ մի ավանդապատում, որը ի դեպ, ամենատարածվածն է: Ասում են՝ լատին արքա Ալբա-Լոնգի Պրոկը ուներ երկու որդի՝ Լոմիտոր և Ամուլիոս անուններով: Հոր մահից հետո զահը անցնում է ավագ որդուն՝ Լոմիտորին: Ամուլիոսը սպանում է նրան և տիրանում զահին: Ապա նա սպանում է եղբոր որդուն, իսկ դստերը՝ Ռեյա և Ռեմուլիային դարձնում քրմուհի, որպեսզի նա չունենա կապակ և չկարողանա վերադարձնել իրեն զահը: Սակայն Ռեյան դիմում է իր խոստումը, չի մնում կույս և ունենում է կույզ որդիներ՝ Ռոմա և Ռեմուլ անուններով: Իմանալով այդ մասին՝ Լոմիտորը կարգադրում է զցել երեխաներին Տիբրիս գետը, սակայն նրանք հրաշքով ողջ են մնում: Այնքան տանում են վաճառորդի մեջ դրված երեխաներին դեպի ափ, և գայլը սկսում է կերակրել նրանց: Հետագայում երեխաներին գտնում է Ֆաուստուլոս անունով մի հովիվ, մեծացնում նրանց, իսկ երեխաները մեծանալով գրավում են իրենց զահը, սպանում քեռուն և հիմնադրում նոր քաղաք՝ Ռոմա անունով:

Իր վարգացման ընթացքում Հռոմը անցել է երեք հիմնական փուլ. 1) հնագույն (թագավորական, պոլիսային կամ ցեղական) շրջան՝ մինչև IV դար մ.թ.ա., 2) հանրապետական շրջան (մ.թ.ա. VI-I դարերը) և 3) կայսերական շրջան (մինչև մեր թվարկության V դարի վերջ), երբ Հռոմը նվաճվեց օտարների կողմից: Պատմական ամեն փուլում այստեղ տարբեր կերպ են լուծվում դաստիարակության խնդիրները՝ պայմանավորված տվյալ ժամանակաշրջանի յուրահատկություններով (վարգացման մակարդակով, տնտեսական և քաղաքական կառուցվածքով):

Դաստիարակությունը թագավորական Հռոմում

Հնագույն (թագավորական կամ ցեղական) շրջանում ամեն ընտանիք ինքն էր հոգում բոլոր կարիքները: Ամբողջ ընտանիքով մշակում էին իրենց ոչ մեծ հողաբաժինը, սեփական ուժերով պաշտպանվում հարձակումներից և կատարում կրոնական ծեսերը: Ընտանիքի գլուխն էր հայրը: Նա էր ընդունում բոլոր որոշումները, որոնք պարտադիր էին կատարման ընտանիքի բոլոր անդամների համար: Ստրկատիրությունը այդ շրջանի Հռոմում առանձնապես վարգացած չէր, և, եթե ընտանիքը ուներ ստրուկներ, ապա նրանք ընտանիքի մյուս անդամների նման աշխատում էին՝ հոգալով ընտանիքի կարիքները:

Հնագույն շրջանի Հռոմում ամեն ընտանիքն էր հոգում իր բոլոր կարիքները: Դաստիարակությունը կրում էր ընտանեկան բնույթ:

Ընտանիքի հայրը՝ պատրիցիյը (պատեր՝ հայր) անսահմանափակ իրավունքներ ուներ: Նա Նույ-
նիսկ որոշում էր ընտանիքի բոլոր անդամների՝ կնոջ, երեխաների և բնականաբար ստրուկների,
կենաց և մահվան՝ ապրելու և չապրելու հարցերը: Երբ ծնվում էր երեխան, մանկիկին դնում էին
հոր ուղբերի առաջ և երեխան կարող էր ապրել, եթե հայրը կրանար և բարձրացներ նրան, եթե
ոչ՝ նա դատապարտված էր մահվան: Հայրը չէր բաժրացնում երեխային, երբ նա արատավոր
կամ տկար էր, կամ էլ, եթե նրանք աղքատ էին և չէին կարող հոգալ այդ երեխայի կարիքները:

Երեխաների դաստիարակությունը այդ շրջանում Հռոմում կենտրոնաց-
ված էր ընտանիքում: Նրանք սովորում էին հողագործություն և արհեստներ:
Տղաները նախապատրաստվում էին մասնակցելու պատերազմներին, նրանց
կոչվում էին, սովորեցնում վազվածության և դիմացկունության: Աղջիկների
դաստիարակությամբ զբաղվում էին մայրերը: Նրանց սովորեցնում էին հոգալ
ընտանիքի կարիքները՝ պատրաստել կերակուր և հագուստ, աշխատել հո-
ղաբաժնում և այլն: Նահապետական հռոմեական ընտանիքը կառուցվում էր
հռոմեական օրենքների համաձայն, որոնք ավելի ուշ ընդունվեցին որպես «XII
աղյուսակների օրենքներ»¹, ըստ որոնց՝ հայրը իրավունք ուներ վրկել կյանքից
Նորածինին կամ ստրկության վաճառել հասած որդուն/աղջկան:

Դաստիարակությունը հանրապետական Հռոմում

Մ.թ.ա. VI դարի վերջում Հռոմում ձևավորվեց հանրապետական կառա-
վարում: Մի շարք հաղթական պատերազմների արդյունքում Հռոմը կարողա-
ցավ նվաճել ողջ Ապենինյան թերակղզին և ձևավորվեց հանրապետություն:

Մ.թ.ա. VI-III դդ. հին Հռոմում արդեն սկսեցին բացվել առաջին մասնա-
վոր դպրոցները, որոնք տեղակայվում էին մարդաշատ վայրերում՝ իրապա-
րակներում, շուկաներում կամ ձանապարհների խաչմերուկներում: Այդ դպրոց-
ներում սովորեցնում էին կարդալ, գրել, հաշվել և իրավունք՝ «XII աղյուսակների
օրենքները»: Երեխաները դաստիարակվում էին քաղաքացիական պարտքի,
դեմոկրատական արժեքներին՝ Նվիրվածության, համեստության, անվու-
թյան, չափավորության և սեփական արժանապատվության գիտակցությամբ:

Միջև 16 տարեկան տղան համարվում էր անչափահաս, կրում էր երկար մազեր և սպիտակ-
կարմիր գծերով հագուստ, որը կրելու իրավունք ուներ միայն անչափահասներն ու
պետության առաջին դեմքերը՝ որպես հետազայում Նույնախիս պաշտոն ստանալու հնարավ-
որության խորհրդանիշ: 16 տարեկանից երիտասարդը տոգա կրելու իրավունք էր ստանում և
համարվում չափահաս:

Երիտասարդներին պատմում էին Նախնիների հերոսական կյանքի
մասին, հաղթական պատերազմների և ազգի հերոսների մասին: Նրանք
այցելում էին ֆորում և սենատ, մի խոսքով, պատրաստվում էին դառնալ
Հռոմի լիարժեք քաղաքացի:

¹ «XII աղյուսակների օրենքներ» Ընդունվել են 451-450 թթ. մ.թ.ա.:

Մ.թ.ա. 146 թվականին Պունիական պատերազմների արդյունքում
կործանվեց Կարթագենը, և նվաճվեց ողջ Հունաստանը: Հռոմն ստացավ
մեծ հարստություններ, ահռելի քանակությամբ ստրուկներ և դարձավ հզոր
ստրկատիրական պետություն: Այստեղ հունական հարստության հետ մե-
կտեղ մուտք գործեց նաև հունական մշակույթն ու լեզուն: Հունարենը Հռոմո-
ւմ դարձավ քաղաքակրթության լեզու, տարածում ստացան հունական
գրականությունն ու փիլիսոփայությունը: Հռոմեացիների գլուպ՝ ասկետիկ
կյանք ներխուժեց արևելյան շքեղությունը: Հարստացած պատրիցիները
տներում սկսեցին ակտիվորեն օգտագործել ստրուկների աշխատանքը,
ձևավորվեց արհամարական վերաբերմունք ֆիզիկական աշխատանքի
նկատմամբ: Երեխաների դաստիարակությունը փոխանցվեց հույն դայակ-
ներին: Նրանց կրթում էին հույն ստրուկներն ու ուսուցիչները:

Այս ժամանակաշրջանում ստեղծվեցին նաև հունական տիպի
տարրական և քերականական դպրոցներ պատրիցների և հարստացած
հռոմեացիների համար:

Տարրական դպրոցներում սովորեցնում էին կարդալ, գրել, հաշվել:
Դրա համար առաջ բերանացի էին անում այբբենը, ապա սովորում կար-
դալ: Կարդում էին նաև պոեզիա: Թվաբանությունը դասավանդում էր
առանձին մասնագետ՝ կալկուլատորը: Թվաբանական գործողություննե-
րը կատարելու համար օգտագործում էին ձեռքերի մատներ: Ձախ ձեռքի
մատները օգտագործում էին միավորների և տասնյակների համար, իսկ
աջինը՝ հարյուրավորներն ու հազարավորները հաշվելու համար: Նույն
սկզբունքով էր կազմակերպվում նաև արաբեր՝ հաշվիչը, որը ևս
օգտագործում էին ուսուցման գործընթացում: Բազմապատկման աղյուս-
ակը անգիր էին անում՝ բարձրաձայն կրկնելով ուսուցչի հետևից:

Հետաքրքրական է, որ այդ դպրոցներում սովորում էին ոչ միայն
տղաները, այլև աղջիկները, ընդ որում համատեղ: Ըստ Պլուտարխի՝
Հռոմում աղջիկների և տղաների համատեղ ուսուցումը սկսվել է III դ.
մ.թ.ա., երբ այնտեղ իր դպրոցը հիմնեց Սպուրի Կարվիլիոսը: Յոթ տարե-
կանից աղջիկներն ու տղաները սկսում էին հաճախել դպրոց:

Տղաները գտնվում էին դաստիարակ-պեդագոգի հսկողության
տակ, որը նաև հետևում էր երեխայի տնային աշխատանքների կատար-
մանը: Հարուստ ընտանիքների աղջիկները կթությունը ստանում էին
տանը՝ մոր հսկողության տակ, իսկ աղքատները տղաների հետ միասին
գնում էին դպրոց, ոչ միայն որպեսզի արժանանան Հռոմում հարգի՝ «կր-
թված աղջիկ» հաճոյախոսությանը, այլև կարողանային դաստիարակել
Հռոմի համար ամենաբարձր արժեք հանդիսացող կիրթ սերունդ:

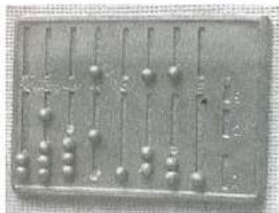
«Չկա ավելի սարսափելի բան, քան կթության մեջ սկզբնական գիտելիքներից հեռու չգնացած,
սակայն կեղծ ինքնավստահությամբ լեցուն մարդը» Զվիլթիլիանոս:

Ուսումնական տարին սկսվում էր մարտի 19-23. Տոն օրերին երեխա-
ները չէին գնում դպրոց:

Կոլիզեոն

Հռոմում ստեղծվում են
տարրական հունական
տիպի դպրոցներ հաս-
արակ ժողովրդի համա-
և քերականական
դպրոցներ ավանկա-
նների համար, որտեղ
ուսուցանում էին լատի-
երեն և հունարեն, կար-
ում էին Հոմերոս և Հո-
րացիոս և ծանոթացնո-
ւն էին ճարտասանական
արվեստին:

Աբակ՝ հռոմեական հաշվիչ

Ավելի ուշ ստեղծվեցին նաև ավելի բարձր տիպի՝ ճարտասանական դպրոցներ, որոնց հիմնական նպատակն էր ճարտասանի (հռետորի) դաստիարակությունը:

Սկզբնական շրջանում ուսումնական ծրագիրը սահմանափակվում էր գրել, կարդալ, հաշվել սովորեցնելով: Հետագայում սկսեցին ուսուցանել «մուսաների գավաթները, թասերը»՝ գրական ընթերցանություն, քերականություն և ճարտասանություն:

Քերականական դպրոցներում ուսուցանում էին լատիներեն և հունարեն, կարդում էին Հոմերոս և Հորացիոս, ծանոթացնում էին ճարտասանական արվեստին:

Հետագայում աճող կարիքների բավարարման համար ստեղծվեցին ավելի բարձր տիպի՝ ճարտասանական դպրոցներ, որի հիմնական նպատակն էր ճարտասանի դաստիարակությունը: ճարտասանական դպրոցների կրթության բովանդակությունն էին կազմում փիլիսոփայությունը (դիալեկտիկան), ճարտասանությունը, իրավունքը, ինչպես նաև մաթեմատիկան, աստղագիտությունն ու երաժշտությունը: ճարտասանի դաստիարակությունը ընկալվում էր որպես լայն մտահորիզոնով կրթված մարդու դաստիարակություն, որը կարող է ճիշտ կազմակերպել մտքերը, խոսքի մեջ անել մեջբերումներ: ճարտասանը (հռետորը) գիտեր գրականություն և փիլիսոփայություն, ծանոթ էր ժամանակի հայտնի բոլոր գիտություններին: Հետաքրքրական է, որ այս դպրոցներում ճարտասանության ուսուցումը իրականացվում էր ճարտասանական արվեստի տեսության և գործնական աշխատանքի միջոցով: Սովորողները գրում էին ճառեր՝ հանձնարարված թեմայով՝ պատմությունից, դիցաբանությունից կամ քաղաքագիտությունից, ապա ընթերցում դրանք դասի ժամանակ (մեկ հոգու ներկայացումը անվանվում էր սկվապորիա), կամ սովորողները գրում էին դատախազի և պաշտպանի խոսքը և ներկայացնում այն երկուսով՝ նախապատրաստվելով դատական նիստերի մասնակցելուն: Այս տեսակետից նրանց մեծապես օգնում էր դերասանական արվեստի տարրերի յուրացումը, և նրանք փոխ էին առնում վարպետություն դերասաններից, իսկ դերասանները՝ ճարտասաններից:

Հանրապետական շրջանի Հռոմում բոլոր բարձր տիպի դպրոցները դառնում են պետական և ծառայում են պետության հիմնական նպատակների իրականացմանը: Դրանք վերահսկվում են պետության կողմից, իսկ ուսուցիչները համարվում էին պետական ծառայողներ: Պետությունն է վարձատրում ուսուցչի աշխատանքը: Քերականական դպրոցներում սովորում էին հարուստ հռոմեացիների 12-16 տարեկան տղաները: Այդ դպրոցներում անցնում էին լատիներեն գրականություն և քերականություն:

Այս շրջանում գործում էին նաև այլ տիպի կրթօջախներ: Հռոմում կային ծագումով հույն բավմաթիվ կրթված ստրուկներ, որոնք էլ հիմնականում կատարում էին պեղագոգի պարտականությունները, աշխատում որպես գրադարանավարներ, քարտուղարներ, «տպագրիչներ»՝ արտագրում էին գրքեր վաճառքի համար: Հետագայում նաև ստեղծվում էին հատուկ «պեղագոգիումներ»՝ պեղագոգ պատրաստող ստրուկների դպրոցներ, որոնք գործում էին մոտ երեք դար՝ I-III - դդ. մթ: Այս դպրոցներում դասավանդում էին հասարակ դպրոցների ուսուցիչները: Այսպես, մեծ պեղագոգիում է ստեղծվել Յելիում,

որտեղ դասավանդում էր շուրջ 24 ուսուցիչ, և սովորում մոտ հարյուր ստրուկ: Մեծ պեղագոգիում էր գործում նաև Կարթագենում: Փաստորեն պեղագոգիումները կարող ենք համարել առաջին մանկավարժական ուսումնական հաստատությունը, որի նպատակն էր պեղագոգ պատրաստելը:

Դաստիարակությունը կայսերական Հռոմում

Հանրապետական հասարակության փլուզման արդյունքում Հռոմը դառնում է կայսրություն, քանի որ նրա դեմոկրատական ինստիտուտները դառնում են կեղծ: Կայսերական Հռոմին, որի տարածքները գնալով ընդլայնվում են, պահանջվում են մեծ թվով պետական ծառայողներ, ինչն էլ դառնում է պետական հոգածության առարկա:

Կայսերական Հռոմում շարունակում են գործել նախորդ շրջանում ձևավորված դպրոցները, սակայն փոխվում է դրանց ուղղվածությունը: Տարրական դպրոցների խնդիրն է դառնում նվիրյալ հպատակների դաստիարակությունը: Սովորեցնում էին գրել, կարդալ և հաշվել:

Միաժամանակ կայսերական Հռոմում գործում էին նաև բարձր տիպի քերականական և ճարտասանական դպրոցներ, որոնց նպատակն է դառնում պետական ապարատի համար աստիճանավորների դաստիարակությունը, սակայն դրանք աստիճանաբար դառնում են մասնավոր դպրոցներ:

425 թվականին Հռոմում բոլոր բարձր տիպի (քերականական և ճարտասանական) դպրոցները պետական էին: Ուսուցիչները վարձատրվում էին պետական գանձարանից, ապառվում էին պետական տուրքերից և փևվորական ծառայությունից: Նրանց աշխատավարձը 24 անգամ ավել էր փևվորի աշխատավարձից:

ճարտասանական դպրոցներում հիմնականում սովորում էին ավանականների 15 տարեկան տղաները, որոնք սկզբնական կրթությունը ստացել էին տանը: Նրանք ուսումնասիրում էին գրականություն, օրենքներ և ճարտասանական արվեստ, ստանում էին տեղեկություններ աշխարհագրության և պատմության մասին, հաճախ ուսումնասիրում էին նաև բարոյագիտություն և փիլիսոփայություն, վարժվում էին դատական և քաղաքական ճարտասանության մեջ՝ նախապատրաստվելով պետական և իրավաբանական գործունեության: Հետագայում ձևավորվեցին հիմնական 9 ուսումնական առարկաները, որոնք պետք է դասավանդվեին դպրոցներում՝ **քերականություն (գրականություն), ճարտասանություն, դիալեկտիկա, թվաբանություն, երկրաչափություն, աստղագիտություն, երաժշտություն, բժշկություն** և ճարտարապետություն:

Ավելի ուշ այստեղից դուրս մղվեցին բժշկությունն ու ճարտարապետությունը, և ձևավորվեցին 7 ապատ արվեստները, որոնք բաժանվում էին եռուղու՝ տրիվիումի և քառուղու՝ կվադրիումի: Տրիվիումի մեջ էին մտնում քերականությունը, ճարտասանությունը և դիալեկտիկան, իսկ կվադրիումն էին կազմում թվաբանությունը, երկրաչափությունը, աստղագիտությունը և երաժշտությունը:

Տարրական դպրոցները որտեղ սովորեցնում էին միայն կարդալ, գրել և հաշվել Հռոմում մասնավոր էին: Դրանց նպատակն էր դաստիարակել նվիրյալ հպատակներ:

Բարձր տիպի դպրոցների նպատակն էր պատրաստել պետական ծառայողներ:

ճարտասանական դպրոցներում ուսումնասիրում էին 9 հիմնական առարկաներ՝ քերականություն (գրականություն), ճարտասանություն, դիալեկտիկա, թվաբանություն, երկրաչափություն, երաժշտություն, աստղագիտություն, բժշկություն և ճարտարապետություն:

Հետագայում ձևավորվեցին 7 ապատ արվեստները՝ եռուղին (տրիվիում) և քառուղին (կվադրիում):

ումի մեջ էին
մ քերականություն-
րտասանությունը
լեկտիկան:
իումն էին
ում թվաբանությ-
երկրաչափու-
, աստագիտությ-
ա երաժշտությունը:

Սկսած II դ. մ.թ.ա.² Հռոմում ստեղծվում են նաև երիտասարդա-
կան կազմակերպություններ, որոնք հայտնի են որպես «iuventus» կամ
«collegium iuventutis» (երիտասարդներ, երիտասարդություն)։ Դրանց
ցանցի ընդլայնումը կապված էր կայսրությունում նոր դպրոցների
ձևավորման հետ։ Ի տարբերություն հունական էֆեբիաների՝ այս կրթո-
ջաններում ընդգրկվածությունը ոչ թե պարտադիր, այլ կամովի էին և
չունեին ռազմական ուղղվածություն ու ղեկավարվում էին ոչ թե աղմի-
նիստրատիվ, այլ կոլեգիալ սկզբունքով՝ ղեկավարվում էին մագիստրոսի
կողմից։ Այս կրթօջախների ծագումը համապատասխանում է
կայսերական շրջանին։ Դրանք հիմք հանդիսացան հետագայում հա-
մալսարանների ստեղծման համար։

Հին Հռոմը իր վարձագման ընթացքում գնաց պոլիսից դեպի կայս-
րություն, քաղաքացուց՝ հպատակ։ Ինչպես ասում էր պոետը, «ասկետիկ
կյանքով նա հպորացավ, ցոփությունից ընկավ»։ Սակայն Հռոմը թողեց
մարդկության համար իր նվաճումները ևս, որոնք ընկան քաղաքակրթ-
ության հետագա վարձագման հիմքում։

Մարկոս Ֆաբիոս Բվինթիլիանոս

Բվինթիլիանոսի մանկավարժական հայացքները

Հռոմեական դաստիարակության տեսական հիմունքները մշակվել են
ժամանակի խոշորագույն ճարտասան, ճարտասանության ուսուցիչ,
ճարտասանական դպրոցի ղեկավար Մարկոս Ֆաբիոս Բվինթիլիանոսի
(42-118 մ.թ.ա.) կողմից։

Շատ տեղեկություններ չեն հասել մեզ Բվինթիլիանոսի կյանքի և
գործունեության մասին։ Հռոմում նա ապրել մոտավորապես 35-96 թթ.։
Համարվում է, որ Բվինթիլիանոսը ծնվել է Իսպանիայում, ունևոր ընտանիքում։
Համենայն դեպս ստույգ է, որ նրա և հայրը, և պապը եղել են հռետորներ։

Կրթությունը Բվինթիլիանոսն ստացել է Հռոմում և պատրաստվում էր
դառնալ դատական հռետոր, սակայն նրան մեծ համբավ բերեցին ոչ թե
դատական ճառերը (նա այդպիսի ճառերով հանդես եկել էր կարծամանակ),
այլ մանկավարժական տեսական ու գործնական աշխատանքը։

Համարվում է, որ Բվինթիլիանոսը կայսր Վեսպասիանոսի հրա-
մանով 70 թ. կեսերին հիմնադրեց առաջին պետական դպրոցը Հռոմում,
որի համար նրան նշանակվեց թոշակ պետական գանձարանից։

Մոտ քսան տարի Բվինթիլիանոսը սովորեցնում էր ճարտասանական
արվեստ Հռոմի պատրիցիների և պլուտոկրատների երեխաներին։ Նրա
աշակերտներից էին Պլինիոս Կրտսերը և, հավանաբար, Յուլիանոսը։ Բվին-
թիլիանոսին նաև վստահվել էր թագաժառանգների դաստիարակությունը։

Սակայն նրա կյանքը միայն թվում էր սոսկ հաջողակ։ Նա կորցրեց
իր երիտասարդ կնիքը ու երկու տաղանդավոր որդիներին և ծերության
օրոք մնաց միայնակ։

Բվինթիլիանոսը 12 հատորանոց «ճարտասանի դաստիարակությ-
յունը» ստեղծագործության մեջ ամփոփեց իր 25 տարվա մանկավարժա-

կան աշխատանքի արդյունքները և ներկայացրեց իր հիմնական մանկա-
վարժական հայացքները։ Այս աշխատությունը կարելի է համարել աշխարհի
առաջին դասագրքերից մեկը (եթե ոչ առաջինը)։

Բվինթիլիանոսը համարում էր, որ բոլոր երեխաներին ի ծնե հատուկ
է մտավոր աշխատանք կատարելու կարողություն։

«Անընդունակությունը համեմատաբար հազվադեպ է հանդիպում երեխաների մոտ, ինչպես
և ցանկացած անոմալիան. Հայր», երբ ծնվի քո որդին, մեծ հույսեր կապի նրա հետ, քանզի
մեծ հույսերը մեծ մանկավարժություն են ծնում» – գրում էր Բվինթիլիանոսը։

Բվինթիլիանոսի հիմնական հայացքները վերաբերվում են ճարտա-
սանի պատրաստմանը, սակայն դրա համար պետք է պատրաստել երեխա-
յին մանկուց, դեռևս նախադպրոցական տարիքից։ Նա համարում էր, որ
պետք է ուղարկություն դարձնել երեխայի և նրան կցված դայակի խոսքին, ու-
պետք է ուղարկություն դարձնել երեխայի և նրան կցված դայակի խոսքին, ու-
պետք է շաղկեր ընտրել լսալնկերներ նրա համար, որպեսզի բացասական վարքագծի
օրինակը և չիղկված խոսքը բացասաբար չանդադառնան երեխայի վրա։

Դպրոցահասակ երեխաներին Բվինթիլիանոսը խորհուրդ է տալիս
ուղարկել դպրոց և ոչ թե սովորեցնել տանը, քանի որ այստեղ են ձևա-
վորվում ընկերական հարաբերություններ, որոնք հաճախ պահպանվում
են ողջ կյանքի ընթացքում։ Դպրոցում երեխան ընդօրինակում և մրցակե-
ցության մեջ է մտնում մյուսների հետ, միայն այստեղ են վարձանում
նրա ինքնուրույնությունն ու նպատակատուղվածությունը։

Բվինթիլիանոսը խորհուրդներ է տալիս նաև դպրոցական ուսուց-
ման ճիշտ կազմակերպման վերաբերյալ։ Դպրոցական ուսուցումը ըստ
Բվինթիլիանոսի պետք է երեխայի համար լինի հետաքրքիր և ոչ պար-
տադրանք։

Պետք է պոլիզանալ, որ երեխան չսկսի ատել ուսումը, որը դեռ չի հասցրել սիրել և տիպա-
թյունը, որը նա պացել է մեկ անգամ, չսարսափեցնի նրան հետագա տարիներին։ Թող
ուսումը դառնա նրա համար հաճելի վբաղմունք։ Թող նրան խրախուսեն խնդրանքներով և
գովեստներով, և թող նա ուրախանա, երբ կարողանա յուրացնել ինչ որ բան։

Բվինթիլիանոսը անդրադառնում է ապագա ճարտասանի կրթու-
թյան բովանդակությանն ու առարկաների դասավանդման մեթոդների
խնդրին ևս։ Նա համարում էր, որ դպրոցական կրթության բովանդակու-
թյունը պետք է կապվեն լատիներեն ու հունարեն լեզուները, գրականու-
թյունը, մաթեմատիկան, որը նպաստում է մտքի հաջորդականության և
տրամաբանության վարձացմանը, երաժշտությունը՝ ձայնի մշակման և
դիթմի վարձացման համար, փիլիսոփայությունը՝ բարոյագիտություն
ուսումնասիրելու նպատակով։

Բվինթիլիանոսի դիդակտիկական և մեթոդական մոտեցումները
այժմ էլ հնչում են արդիական ու համապատասխանում ժամանակակից
մանկավարժական մոտեցումներին։

ճարտասանական
դպրոցի կրթության
բովանդակությունը, ըստ
Բվինթիլիանոսի, պետք
է կապվեն լատիներեն ու
հունարեն լեզուները,
գրականությունը, մաթե-
մատիկան, երաժշտությու-
նը, փիլիսոփայությունը։

անոս

Այսպես, նա համարում էր որ մտավոր ընդունակությունները հատուկ են բոլոր երեխաներին, սակայն արդյունավետ ուսուցման համար պետք է հետաքրքրել երեխային, ամեն մեկին մոտենալ անհատականացված ձևով՝ հաշվի առնելով նրա անհատական յուրահատկությունները: Դրա համար նախ և առաջ ուսուցիչը պետք է ուսումնասիրի իրեն վստահված երեխային, փորձի հասկանալ երեխաների մտածողության առանձնահատկությունները և ձգտի խթանել ամեն մեկի ընդունակությունները իրեն հատուկ ուղղությամբ:

Նա գտնում էր, որ չի կարելի հոգնեցնել երեխային, դրա համար ուսումնական աշխատանքին պետք է հաջորդի հանգիստը, դադարը: Նա կարևորում էր խաղի նշանակությունը, համարում, որ «բավականապես պարապմունքները թարմացնում և վերականգնում են երեխայի հոգևոր ուժերը»:

Ըստ Զվինթլիխանսի՝ ուսուցման գործընթացը բաղկացած է 3 փուլերից՝ կրկնօրինակում, տեսական խրատներ և վարժություններ:

Զվինթլիխանսը կտրականապես դեմ էր դպրոցում չափավանց տարածված մարմնական պատիժներին՝ համարելով, որ դրանք նսեմացուցիչ են երեխայի անձի համար: Լավ մանկավարժը, ըստ նրա, երբեք դրա կարիքը չի զգում: Զվինթլիխանսը տալիս է մի շարք գործնական խորհուրդներ.

Թող ուսուցիչը իր մեջ արթնացնի ծնողական պգացում իր սանի նկատմամբ: Թող ուսուցիչը լինի պարզ դասավանդման հարցում, համբերատար՝ աշխատանքի մեջ, ավելի ջանասեր, քան պահանջկոտ:

Թող ուսուցիչը հաճույքով պատասխանի հարցնողներին և հարցնի լռողներին: Թող չլինի ժլատ խրախուսանքներում, բայցև ոչ էլ շոայլ դրանցում:

Հետաքրքիր են նաև Զվինթլիխանսի հայացքները ուսուցչի և նրա աշխատանքի վերաբերյալ.

Թող ուսուցիչը ինքը չունենա բացասական գծեր և չհանդուրժի դրանք մյուսների մոտ:

Թող ուսուցիչը վրույցներ վարի բարու և բարոյականության մասին և որքան հաճախ դա անի, այնքան հավանդեալ կզգա պատժի կարիք:

Թող ուսուցիչը ամեն օր աշակերտներին այնպիսի մի բան ասի, որ դա հավերժ մնա նրանց հիշողության մեջ:

Նրա աշխատության մեջ համակարգվել և լրացվել է հունական մանկավարժական մտքի ժառանգությունը: Այն հայտնի դարձավ մադկությանը միայն 1415 թվականին և ստացավ շատ բարձր գնահատական՝ հիմք դառնալով հումանիստական մանկավարժության ձևավորման համար Վերածննդի դարաշրջանում:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Քննարկե՞ք հռոմեական դաստիարակության առանձնահատկությունները:

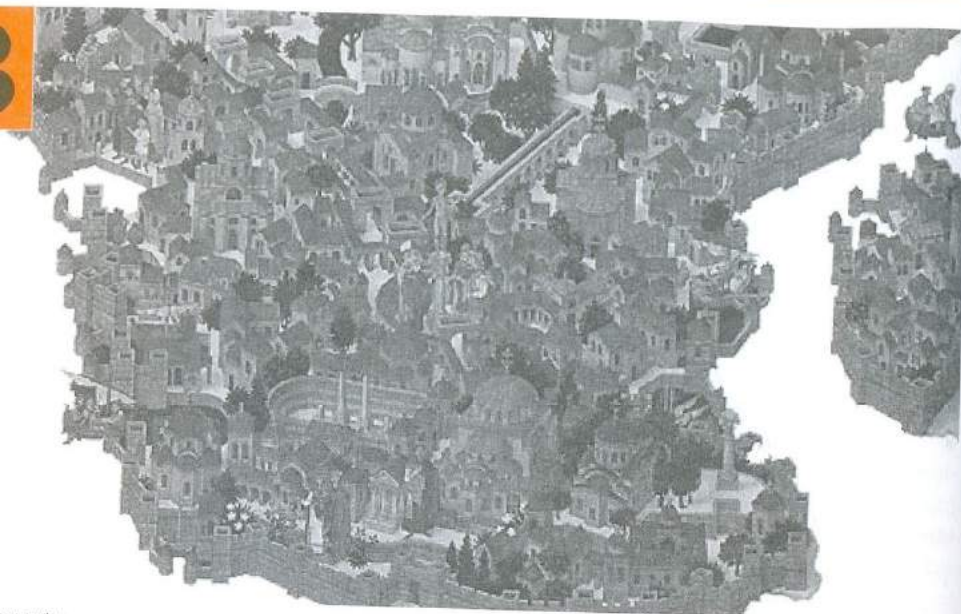
- Համեմատե՞ք հելլենական և հռոմեական դաստիարակության համակարգը:
- Համեմատե՞ք հռոմեական դաստիարակչական գաղափարները ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումների հետ և արե՞ք եկրահանգումներ:

Հանձնարարություններ

- Լրացրե՞ք ձեր գիտելիքները՝ գտնելով նյութեր տարբեր աղբյուրներից՝ հելլենական և հռոմեական մանկավարժական մոտեցումների վերաբերյալ:
- Ստեղծե՞ք նոր փաթեթ՝ նվիրված հելլենական և հռոմեական մանկավարժական մոտեցումներին՝ օգտագործելով ձեր ունեցած ամբողջ տեղեկատվությունը և անելով եկրահանգումներ:
- Կապե՞ք աղյուսակ Զվինթլիխանսի արդիական հնչեղության մանկավարժական հայացքների մասին:

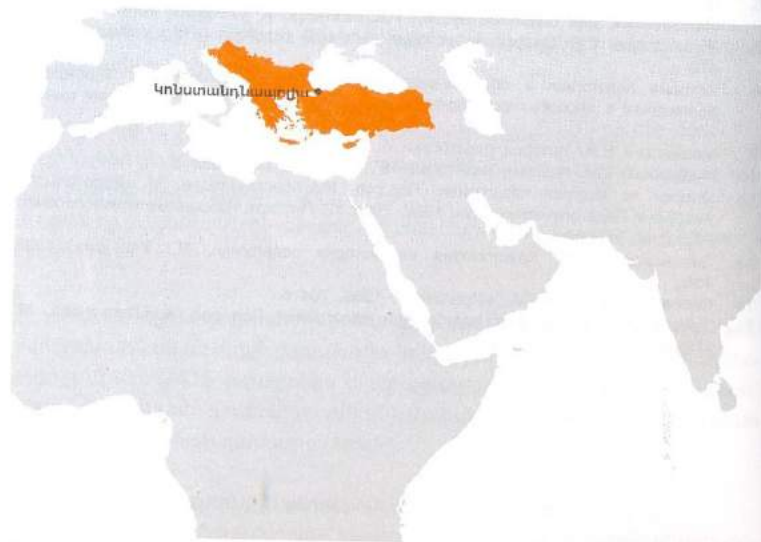
Առաջարկվող գրականություն

1. Մանկավարժության պատմության քրեստոմատիա. Խ.Ա.Կամենևի ընդհանուր խմբագրությամբ: Հ.1. Պրակ 1 Սնտիկ աշխարհ, նոր ժամանակաշրջանի սկիզբը. Կապ. մեջ Ի.Ֆ.Սվադկովսկի, Ռուսերենից թարգմանեց Հ.Տարախյան, Խմբագրությամբ Ս.Հայրապետյանի. Մանկավարժական բարձրագույն դպրոցների համար, Երևան, Պետական հրատարակչություն, 1936, 388 էջ
2. Античная философия. М., «Высшая школа», 1976
3. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь
4. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
5. Ганелин Ш.И., Голлант Е.Я. История педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 410 с
6. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростове-на-Дону, «Феникс», 2000, 480с.
7. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 472 с.
8. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века. М., «Творческий центр», 2001, 510 с.
9. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 384 с.
10. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1947, 580 с.
11. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., Издательство Академии Педагогических наук, 1952, 756 с.12. Плутарх. Избранные жизнеописания, т.1, т.2. М., «Правда», 1990
13. Свадковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 438с.
14. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989, 704 с.
15. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971, 560 с.

Անի

ԲՅՈՒՋԱՆԻՐԱՅԻՆ (ՌՈՄԱՆԱԿԱՆ) ԿԱՅՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ

Բյուզանդական կայսրություն

Բյուզանդական կայսրության ձևավորումը

Բյուզանդական իշխող պետությունը հիմնադրեց իռմեացի Կոնստանտինը, որը 330 թվականի մայիսի 11-ին, երբ Հռոմեական կայսրության ծայրամասում գտնվող Բուզանդիոն քաղաքի իրապարակում կայսր Կոնստանտինոսը հայտարարեց ցուրության, պեճանքի և հեթանոսության մեջ մխրձված Հռոմից կայսրության մայրաքաղաքի այստեղ տեղափոխման և նոր քրիստոնեական մայրաքաղաքի՝ Կոնստանդնուպոլիսի հիմնադրման մասին¹:

Կայսրության սահմանները տարածվում էին Հիբլարթարից մինչև Եփրատ և Արաբիա: Նրա մեջ էին մտնում ժամանակակից Հունաստանի, Թուրքիայի, Իսրայելի, Եգիպտոսի, Բուլղարիայի, Մեքսիկայի, Ալբանիայի, Թունիսի, Ալժիրի, Մարոկկոյի, Հայաստանի տարածքները և Իտալիայի, Իսպանիայի և Պորտուգալիայի մի մասը, որտեղ ապրում էր մարդկության վեցերորդ մասը: Այն գոյատևեց մոտ հազար տարի: Սա ամենաերկարատև քաղաքակրթությունն էր պատմության մեջ²:

Փաստացի Բյուզանդիան՝ որպես ինքնուրույն պետություն ձևավորվեց միայն 395 թվականին, երբ Հռոմեական կայսրությունը բաժանվեց արևմտյան և արևելյան հատվածների: Արևմտյան հատվածում գրեթե անմիջապես մոռացվեց հունարենը և ընդհարապես անտիկ մշակույթը, իսկ արևելյան մասում ձևավորվեց նոր պետություն՝ Բյուզանդիան, որտեղ պահպանվել և զարգացում էր ստացել հունական մշակույթը:

Բյուզանդիան դարձավ ժամանակի ամենաիշխող քրիստոնեական պետությունը, որտեղ տիրում էին մադկության երեք հիմնական նվաճումները՝ օրենքը, քրիստոնեությունն ու կրթությունը, որի ծաղկման շրջանն է համարվում հայագի³ մակեդոնական տոհմի կառավարման շրջանը՝ IX-XI դդ. (867-1081 թթ.):

Ընդունելով քրիստոնեությունը՝ Բյուզանդիան չմոռացավ անտիկ մշակույթը: Կարողում էին Հոմերոս, Էսքիլես և Էվրիպիդես, ուսումնասիրում էին Սոկրատեսի, Պլատոնի և Արիստոտելի ստեղծագործությունները, ծանաչում և հիշում էին հույն պատմիչներին (Հերոդոտոս, Պլուտարքոս և այլն): Այն պարագայում, երբ արևմտյան Եվրոպայում չափազանց իջել էր կրթության մակարդակը, իսկ բարձրագույն կրթությունը ի սպառ վերացել էր⁴, Բյուզանդիայում դրանք պահպանվեցին և նույնիսկ ստացան յուրահատուկ զարգացում: Դա էր պատճառը, որ Արևմտյան Եվրոպայից ուսումնաստենչ երիտասարդները արդեն IX-X դարերում գալիս էին այստեղ՝ կրթություն ստանալու համար:

Բյուզանդական բարձր տիպի դպրոցներում դասավանդվում էին

¹ Հին քաղաքի անունը՝ Բուզանդիոն կայսրությունը անվանվեց շատ ավելի ուշ՝ արդեն կայսրության կործանումից հետո, իսկ ընդունվեց իրենց երկրի անվանում էին Ռոմանիա կամ Հռոմեական կայսրություն:

² Համեմատության համար՝ Մեծ Հռոմը ընկավ 800 տարի հետո, Օսմանական սուլթանությունը փլուզվեց 500 տարուց, չինական Ցին կայսրությունը՝ 300 տարի հետո, Ռուսական կայսրությունը՝ 200 տարուց, Բրիտանականը՝ 150 տարուց, Ավստրո-Հունգարականը՝ 100 տարի հետո:

³ Բյուզանդիան ունեցել է գրեթե նույնքան հայագի կայսր, որքան և Ռուս:

⁴ Կայսերական Հռոմի բարձր տիպի դպրոցները վերացան արդեն V դարում:

Բյուզանդական կայսրությունը հիմնադրվեց IV դարում Հռոմի փլուզումից հետո և գոյատևեց մոտ 1000 տարի: Այն ամենաերկարակյս կայսրությունն էր մարդկության պատմության մեջ, որտեղ ապրում էր մարդկության վեցերորդ մասը:

Կոնստանտին կայսր

Վասիլ I մակեդոնական տոհմի առաջին կայսրը

պանդական քաղա-
կրությունը հիմնված
որենքի, քրիստոնե-
ան արժեքների և
թուլության վրա:

Եռուղու և քառուղու մեջ մտնող գիտությունները և բացի այդ՝ մի շարք այլ
գիտություններ (իրավագիտություն, պատմություն և այլն), որոնք մոռաց-
ված էին արևմուտքում: Բյուզանդիայում ձևավորվեցին վանական դպրոց-
ներ, որտեղ ոչ միայն կրթություն էին ստանում ապագա հոգևորականնե-
րը, այլև գրվում, թարգմանվում և արտագրվում էին բավարարիչ կրոնա-
կան և աշխարհիկ գրքեր, ստեղծվում էին խոշոր գրադարաններ:

Բյուզանդիայում ոչ միայն հոգևորականներն էին ծանոթ վերը նշված
գիտություններին, այլև աշխարհիկ անվականությունը, ինչը ընդհանրա-
պես հատուկ չէր Արևմուտքին:

Դպրոցն ու դաստիարակությունը Բյուզանդիայում

Բյուզանդական դպրոցն ու դաստիարակությունը արմատապես
տարբերվում էին արևմտաեվրոպականից: Այն միավորում էր հունահռո-
մեական դպրոցական ավանդույթներն ու քրիստոնեական դաստիարա-
կությունը: Մինչև XIV դ. կրթությունը այստեղ անհամեմատ ավելի բարձր
էր, քան որևէ տեղ Եվրոպայում:

Սկզբնական կրթությունը այստեղ ստանում էին մասնավոր քերա-
կանական դպրոցներում: Սովորել սկսում էին 5-8 տարեկանում և այն
տևում էր 2-3 տարի: Քերականական դպրոցները փաստորեն պահպանե-
ցի հունահռոմեական սկզբնական կրթության ավանդույթները: Սովորեց-
նում էին գրել, կարդալ, հաշվել, դասավանդում էին պոեզիա, երաժշտու-
թյուն, քերականություն: Ուշագրավ է, որ այս քրիստոնեական պետություն-
նում քերականական դպրոցների ուսուցման բովանդակությունն էին կապ-
մում հունական դիցաբանությունը և միայն ավելի ուշ դրանք փոխարինվե-
ցին քրիստոնեական տեքստերով:

Միջնակարգ կրթությունը կամ, ինչպես իրենք էին անվանում՝ «ամբող-
ջական», «ընդլայնված» կամ «սիստեմատիկ» կրթությունը, ևս ստանում
էին անտիկ քերականության և ճարտասանության դասագրքերով ու ձեռ-
նարկներով: Փիլիսոփայությունը, որը տարբեր դպրոցներում ուսումնասիր-
վում էր տարբեր չափով, բաժանվում էր տեսական և գործնական հատված-
ների: Տեսական փիլիսոփայության մեջ էր մտնում մեկ ծանոթ մաթեմատի-
կական քվարդրիումը (թվաբանություն, երկրաչափություն, երաժշտություն,
սակայն այստեղ ավելացված էր ֆիզիկոլոգիան՝ որպես գիտություն շրջա-
պատող բնական աշխարհի մասին: Գործնական փիլիսոփայության մեջ էր
ընդգրկվում բարոյագիտության, քաղաքականության և տնտեսագիտու-
թյան ուսումնասիրությունը: Երբեմն այս շարքը լրացվում էր նաև տրամա-
բանության, դիալեկտիկայի և պատմության ուսումնասիրությամբ:

Բարձրագույն կրթությունը Բյուզանդիայում

Չափապես կարևոր է, որ դեռևս V դարում այստեղ հիմնադրվում
են բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ, որոնք շարունակում
էին հելլենիստական շրջանի ավանդույթները կամ գործում էին դեռևս այդ
ժամանակից:

Բյուզանդիայում բոլոր բժիշկներն ու ազատ արվեստների պրոֆե-
սորները ապաված էին (իրենց կանանց ու երեխաների հետ) պիևորա-
կան և այլ պարտականություններից, «որպեսզի նշված անձանց տրվի
գիտություններով ու արվեստներով պարզվելու և դրանց դասավանդման
համար անհրաժեշտ ապատություն»: Չորրորդ դարի կեսերից բոլոր ման-
կավարժները դառնում են պետական ծառայող և վարձատրվում են
պետական գանձարանից:

445 թ. Թեոդոս կայսրը Կոնստանդնուպոլսում հիմնադրում է նոր
բարձրագույն դպրոց՝ Առփեսիումը: Ըստ կայսեր հրամանի ձևավորվեց
այս կրթօջախի կանոնադրությունն ու որոշվեցին նրա իրավունքները:
Մասնավորապես համալսարանի դասախոսների խորհուրդը իրավունք է
ստանում գնահատել իր գործընկերների աշխատանքը: Ուսանողները
էին ներկայացնելի տեղեկանք ծնողների ունեցվածքի մասին՝ միա-
պետեցնելով այն գիտությունների շարքը, որ նա պետք է ուսումնասի-
թի համալսարանում և նշի քաղաքային հասցեն, որպեսզի ոստիկանու-
թյունը կարողանա հետևել նրանց վարքին: Բացի սրանից, ուսանողները
պետք է ունենային նախնական գիտելիքներ և սովորյալ ցանկություն ու
կարողություն: Ուսուցումը համալսարանում անվճար էր:

Փաստորեն սա առաջին եվրոպական համալսարանն էր: Այստեղ
աշխատում էր 31 պրոֆեսոր՝ ինիզ ճարտասան և տասը քերական հունա-
բան, երեք ճարտասան և տասը քերական լատիներենի, երկու իրավա-
բան և մեկ փիլիսոփա, որոնց քանութամյա ծառայությունից հետո նշա-
նակվում էր բարձր թոշակ և շնորհվում պատվավոր տիտղոս: Թոշակի
անցնելուց հետո նրանց արգելվում էր հիմնադրել մասնավոր դպրոցներ
Կոնստանդնուպոլսում՝ համալսարանական կրթությունը դարձնելով
պետական մենաշնորհ:

Այս համալսարանը մեծ փառք և համբավ ուներ դարերի ընթացքում
այն դարձավ ամենահզոր և լուսավորյալ կրթօջախը աշխարհում:

Համալսարանի հաջորդ ծաղկունքը կապված է հայազգի Մակե-
դոնական տոհմի իշխանության հետ: Ընդհանրապես, Մակեդոնական
կայսրության ժանակահատվածը համարվում է կրթության, գրականու-
թյան, դաստիարակության և արվեստների անկարագրելի վարճա-
ման շրջան: Սա մի ժամանակ էր, երբ արտահայտվեցին համաշխար-
հային փառք ու հռչակ ստացան բյուզանդական կրթվածությունը,
աշխարհիկ և հոգևոր կրթությունների միասնությունը, երբ անտիկ
իմաստության գաղափարները կիրառում ստացան նոր քրիստոնեա-
կան գաղափարներում: Այդ շրջանի գիտական և գրական հետապոստու-
թյան կենտրոններն էին Կոնստանդնուպոլսի դպրոցները, որոնց շուրջ
հավաքվել էին ժամանակի լավագույն էնցիկլոպեդիկ գիտելիքներ ունե-
ցող մտավորականները: Գրագիտությունը կայսրությունում գրեթե միջ-

Դեռևս V դարից այստե
գործում էին բարձրա-
գույն ուսումնական հս
տատություններ, ուր
դասավանդում էին պե
տական ծառայող հա-
մարվող և պետական
գանձարանից վարձա
տրվող մանկավարժն

445 թ. հիմնադրվեց
առաջին անվճար
բարձրագույն դպրոց
Կոնստանդնուպոլսի
համալսարանը, որի
ինքնավարությունը
ամրագրված էր օրեն

Թոշակի անցնելուց հետո նրանց արգելվում էր հիմնադրել մասնավոր դպրոցներ Կոնստանդնու-
պոլսում:

Դպրոցներ: Բյուզանդա-
նական

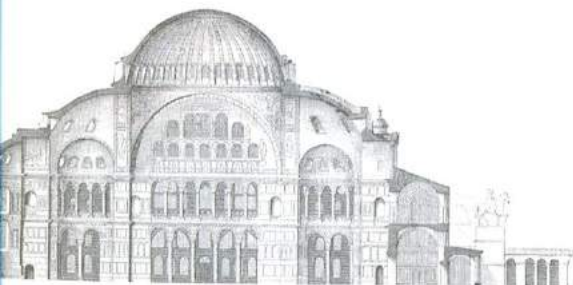
ունստանդնապոլսի
ամալսարանի ծաղկման
աշորդ փուլը սկսվեց IX
... երբ այն դարձավ
աշխարհիկ և հոգևոր
թրթության կենտրոն:

Իկոն Եպիսկոպոս

ուսուցումը համալսարանում
կազմակերպվում էր հարց ու պատասխանի,
կրոնի և
առարկայության ձևով:

II դ. համալսարանը
նշանավոր հոգևորական-
ների ղեկավարության
ակադեմիայի և դարձավ գիտա-
թանգարանի օջախ:

Սոֆիայի տաճար, որտեղ գործում էր համալսարանի ֆակուլտետներից մեկը

տը մնում էր միջնադարի համար չտեսնված մակարդակում և տարածված էր հասարակության բոլոր շերտերում:

Հայագի Կարդ կայսրը 863 թվականին համալսարանի ղեկավարությունը հանձնեց ժամանակի ամենաճանաչված գիտնական Լեվոն մաթեմատիկոսին: Կրթության բովանդակության մեջ մեծ տեղ էր հատկացվում բնական գիտությունների ուսումնասիրությանը: Համալսարանը պատրաստում էր դատավորներ, քաղաքական գործիչներ, մանկավարժներ և հոգևորականներ, Փաստորեն այն հոգևոր և աշխարհիկ կրթության կենտրոն էր: Այս շրջանի նշանավոր շրջանավարտներից էր Նաև սլավոնական գրերի ստեղծող Կոնստանտին (Կյուրեղ) Եպիսկոպոսը, որը մինչև սլավոնական երկրներ մեկնելը ղեկավարում էր համալսարանի փիլիսոփայության ամբիոնը:

X դարում Կոնստանդին Մոնոմախի թագավորության ժամանակ համալսարանում ստեղծվեցին երկու բաժիններ՝ իրավաբանական և փիլիսոփայական:

Ուսուցումը հիմնականում կազմակերպվում էր որպես վրոյց և հարց ու պատասխան: Ուսանողները ուղի էին կանգնում, երբ լսարան էր մտնում դասախոսը, ապա դասախոսը անցնում էր ամբիոնի մոտ և սկսում պատասխանել հարցերին, որոնք պետք է կազմակերպվեին որոշակի թեմայի շուրջ: Պրոֆեսորի պատասխանը հետպիտես դառնում էր դասախոսություն, որը ուսանողները գրի էին առնում ծնկներին դրված տետրի մեջ: Բացի դրանից ուսանողներին հանձնարարվում էին վարժություններ, որոնք քննարկում և ուղղում էր դասախոսը:

XII դարում համալսարանը անցավ հոգևորականների ղեկավարության տակ և հիմնական գիտական ու կրթական օջախ դարձավ՝ կոչվելով Ակադեմիա: Այն գործում էր Սրբ. Սոֆիայի տաճարում և մայրաքաղաքի մի քանի այլ կառույցներում: Այստեղ դասավանդում էին տասներկու տարբեր մասնագիտություններ ներկայացնող ուսուցիչներ՝ պրոֆեսորներ: Բարձրագույն պաշտոնն էր մագիստրոսի պաշտոնը, որին նշանակում էր անձամբ կայսրը:

XII դարում սկսեցին ձևավորվել և լայն տարածում ստացան գրական-փիլիսոփայական խմբակներ (հաճախ կազմակերպվում էին աշակերտական կառույց), որտեղ քննարկվում էին գիտական խնդիրներ, ստեղծում ձեռնարկներ տարբեր գիտությունների ուսումնասիրման համար և այլն¹:

Փառապանծ կայսրությունը կործանվեց XV դարում: Կայսրության անսահման հարստությունը, մայրաքաղաք-

քի ճոխությունն ու շքեղությունը, ապշեցնում էին խավարի մեջ մխրճված եվրոպացիներին ու ասիացիներին: Ունեց Կոնստանտնուպոլիսը ձգում էր որպես կրթության և մշակույթի կենտրոն, իսկ ունեց էլ իր հարստությամբ:

Այն կործանվեց, սակայն դարձավ «ոսկե կամուրջ» Արևելքի և Արևմուտքի՝ անտիկ աշխարհի և միջնադարի միջև և դարձավ հիմք եվրոպական Կերածնունդի ձևավորման համար:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Քննարկեք բյուզանդական դաստիարակության առանձնահատկությունները:
- Համեմատեք հռոմեական և բյուզանդական դաստիարակչական համակարգերը:
- Համեմատեք բյուզանդական բարձրագույն կրթության գաղափարները ժամանակակից մոտեցումների հետ և արեք եզրահանգումներ:

Հանձնարարություններ

- Լրացրեք ձեր գիտելիքները՝ գտնելով նյութեր տարբեր աղբյուրներից՝ բյուզանդական մանկավարժական մոտեցումների վերաբերյալ:
- Ստեղծեք փաթեթ՝ նվիրված բյուզանդական մանկավարժական մոտեցումներին՝ օգտագործելով ձեր ունեցած ամբողջ տեղեկատվությունը և անելով եզրահանգումներ:
- Կապեք բյուզանդական մշակութային հետապոսություններ մատենագրական ցանկ

Առաջարկվող գրականություն

1. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь
2. Бармин А.В. Культура Византии. <http://itmk.philos.msu.ru/news/barmin/>
3. Буданова В.П.. История мировых цивилизаций. Тесты к теме Средневековые цивилизации. Византийская цивилизация. <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/68393>
4. Византия <http://www.byzantium.ru/>
5. Византийская Империя. <http://www.hrono.info/land/visantia.html>
6. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
7. Ганелин Ш.И., Голлант Е.Я. История педагогики. М., Учпедгиз, 1940.
8. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростове-на-Дону, «Феникс», 2000.
9. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940.
10. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Творческий центр», 2001.
11. Византия. Золотой мост в истории христианской цивилизации. Штрихи к истории образования <http://www.portal-slovo.ru/rus/pedagogics/216/1645/>
12. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1938.
13. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1947.
14. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., 1952.
15. Свядковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938.
16. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989.
17. Успенский Ф.И. История Византийской империи. http://www.alleng.ru/d/hist_vm/hist010.htm
18. Хвостова К.Е. Византийская цивилизация как историческая парадигма. Институт всеобщей истории РАН. <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2007/158.pdf>
19. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971

Բյուզանդական մշակույթը հետազայում
հիմք դարձավ եվրոպական
Կերածնունդի ձևավորման համար:

Ուսանող

¹ Այդպիսի խմբակները տարածում ստացան Կերածնունդի շրջանում:

Միջնադարյան ամրոց

ԴՊՐՈՅՆ ՈՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ԵՎՐՈՊԱՅՈՒՆ

Միջնադարյան եվրոպա

Միջնադարյան հասարակության կառուցվածքը

Միջնադարը խորհղանշվեց Հռոմեական կայսրության փլուզմամբ և Նոր կրոնի՝ քրիստոնեության տարածմամբ ու Նոր քրիստոնեական մշակույթի ձևավորմամբ։ Քրիստոնեությունը կտրականապես մերժում էր Նախորդ ժամանակաշրջանի մշակույթը և Նրա գրեթե բոլոր նվաճումները։

Հռոմի կործանման հաջորդ պատճառն էր ստրկատիրական հասարակության փլուզումը, իսկ Հռոմեական կայսրության քաղաքական, տնտեսական ճգնաժամը, ինչը, բնականաբար դարձավ դպրոցների, գիտությունների և գիտելիքների նկատմամբ անտարբերության պատճառ։ Հռոմի անկումը սկսվել էր արդեն IV դարի սկզբին՝ Ներքին և արտաքին քաղաքական պատճառներով։ 467 թվականին գահալիծվեց վերջին հռոմեական կայսր Ռոմուլ Ավգուստը, և Հռոմեական կայսրությունը դադարեց գոյություն ունենալ իր նախկին տեսքով։

Ահռելի Հռոմեական կայսրությունը բաժանվեց երկու՝ արևելյան և արևմտյան մասերի։ Կայսրության արևմտյան մասը բաժանվեց մի շարք «բարբարոսական» պետությունների, իսկ արևելյան մասում ձևավորվեց Բյուզանդական կայսրությունը, որը գոյատևեց ևս 1000 տարի։

Աստիճանաբար մարում և շուտով հանգչում ու ի սպառ վերանում է անտիկ շրջանի դպրոցը։ Զերականությունն ու ճարտասանությունը ստանում են ձևական բնույթ։ Դրանք հիմնականում ծառայում են կրոնական գաղափարների տարածմանը։ Խոսքի «գեղեցկությունն» ու «ճոխությունը» կոչված էր քողարկելու մտքի աղքատությունը։ Ճարտասանությունը փոխարինվում է իմաստավոր կերպարանությամբ։

Միջնադարը իր մեջ ամփոփում է պատմական շատ մեծ ժամանակահատված՝ մոտ 12 դար, որը պայմանականորեն բաժանվում է երեք հիմնական շրջանների. V-X դդ. – վաղ միջնադար, XI-XII դդ. – վարգաճած, կամ «բարձր միջնադար», և XIV-XVI դարեր Վերածնունդի դարաշրջան կամ ուշ միջնադար,

Արևմտյան եվրոպայում ֆեոդալական հարաբերությունների ձևավորման, վարգացման և փլուզման ժամանակաշրջանը պատմության մեջ ընդունված է անվանել Միջնադար։ Միջնադարը իր մեջ ամփոփում է պատմական շատ մեծ ժամանակահատված՝ մոտ 12 դար, որը պայմանականորեն բաժանվում է երեք հիմնական շրջանների՝ վաղ միջնադար՝ V-X դարեր, վարգաճած կամ «բարձր միջնադար»՝ XI-XII դարեր և ուշ միջնադար, կամ Վերածնունդի դարաշրջան՝ XIV-XVI դարեր։

Միջնադարյան դաստիարակությունն ու դպրոցը

Վաղ միջնադարի ժամանակաշրջանը (V-X դդ.) քրիստոնեության տարածման և կրոնական մշակույթի ներմուծման ժամանակաշրջանն էր։ Նոր կրոնի ներմուծման և տարածման համար անհրաժեշտ էին հոգևորականներ և այդ նպատակին էին ծառայում ժամանակի բոլոր կառույցները, այդ թվում նաև դպրոցը։ Այդ ժամանակաշրջանում ամենուր ուսուցման

Միջնադարը խորհրդանշվում է Հռոմեական կայսրության փլուզմամբ, քրիստոնեության տարածմամբ և անտիկ շրջանի դպրոցի փլուզմամբ։

Միջնադարյան մանրանկար (Հասարակության շերտերը),

Միջնադարյան դպրոցը և դաստիարակության հիմնական նպատակն էր քրիստոնեության տարածումը, Նրա գաղափարախոսության հետ ծանոթացումը։

դ միջնադարում ձևավեցին եկեղեցական կաթեխիկ ուղղությունը, որոնք գործում էին երկեղեցի-ում և սովորեցնում կրոն և տառաձանաթյուն:

ուսուցանում ձևավորվե-3 տիպի դպրոցներ՝ եկեղեցական կամ ծխա-ն դպրոցներ, վանական դպրոցներ և տաճարային դպրոցներ:

եկեղեցական կամ ծխա-ն դպրոցները հիմնա-նում ծառայում էին հա-րակ ժողովրդին կրթե-ս: Սովորեցնում էին կրոն, կրոնական ծեսեր, արդյալ, գրել և երգել:

միջնադարյան դպրոցնե-րում ուսուցանում էին լա-տիներենով:

մանական դպրոցները գործում էին ներքին և ար-տաքին: Արտաքին դա-պրոցները սպասարկում ժողովրդին, իսկ ներքին դպրոցներում պազա բարձր հոգևո-րականները:

հիմնական ու միակ լեզուն է դառնում կրոնի ու եկեղեցու լեզուն՝ լատիներենը: Որպես ուսումնական ձեռնարկներ օգտագործվում է կրոնական գրականությունը, կրթության հիմնական բովանդակությունն են կազմում կրոնական գիտելիքներն ու այն ամենը, ինչ նպաստում էր քրիստոնեության տարածմանն ու ամրապնդմանը:

Սկզբնական շրջանում նոր կրոնը քարոզվում էր տներում, տներում էին նաև պատրաստվում նոր կրոնի քարոզիչները՝ հոգևորականները:

Ավելի ուշ՝ քրիստոնեության տարածման հետ մեկտեղ սկսեցին գործել այսպես կոչված եկեղեցական կամ կաթեխիկ դպրոցներ, որոնց հիմնական նպատակն էր քրիստոնեության հետ ծանոթացնելն ու կրոնա-կան գաղափարների տարածումը: Այդ դպրոցները գործում էին եկեղեցի-ներում, ուր հավաքվում էին քրիստոնեություն ընդունողները շաբաթվա հատուկ օրեր կամ ամեն օր և ուսումնասիրում նոր կրոնը: Այստեղ հիմ-նականում սովորում էին կրոն, իսկ եթե տառաձանաչ էին լինում, ապա դրա համար ևս օգտագործվում էր Սուրբ գիրքը կամ կաթեխիկը: Դրանց հիման վրա ձևավորվեցին կաթեխիկի դպրոցները, որոնք էլ հիմք ծառայեցին միջին դարերում գործող երեք տիպի՝ եկեղեցական, վանական և տաճարային դպրոցների ձևավորման համար:

Այս դպրոցները միասնական չէին: Դրանց ոչ թե մեկը հաջորդում էր մյուսին՝ բարձրացնելով կրթության մակարդակը, այլ պարզապես առան-ձին-առանձին գործող դպրոցներ էին, որոնք տալիս էին ամբողջական կրթություն: Դպրոցների ամեն տիպը կոչված էր լուծելու որոշակի խնդիրներ:

Եկեղեցական կամ ծխական դպրոցների հիմնական նպատակն էր հասարակ ժողովրդին հաղորդել գիտելիքներ քրիստոնեության մասին և ծանոթացնել քրիստոնեական ծեսերին, ինչպես նաև պատրաստել սպասավորներ եկեղեցու համար: Փաստո-րեն այստեղ երեխաներին տառաձանաչ էին անում կրոնը ձանաչելու համար, որպեսզի նրանք կարողանան ինքնուրույն կարդալ Սուրբ Գիրքը: Եկեղեցական դպրոցներում երեխաները բերանացի էին անում աղոթքները իրենց համար անծա-նոթ լատիներեն լեզվով: Դա շատ դժվար էր, բայց հնարավորություն էր ընձեռում մասնակցել ծեսերին: Ապա նրանց սովորեց-նում էին կարդալ, գրել և երգել: Այս դպրոցներում դասավանդում էին տեղի եկեղեցու քահանաները: Եկեղեցական կամ ծխական դպրոցները վճարովի էին, և քահանան սովորեցնում էր այն և այնքան, ինչ և ինքնան ինքը գիտեր: Այնպես որ, բացի ծեսերից, կարդալուց և գրելուց, այս դպրոցներում հազվադեպ էին սովորեցնում հաշվել:

Վանական դպրոցներ: Միջնադարում վանքերը միակ մշակութա-յին կենտրոններն էին, ուր փոքրիշատե պահպանվում էին գիտություննե-րը, գրվում և արտագրվում էին գրքեր, թեև հիմնականում հոգևորական

Վանական դպրոց

Վանական դպրոց

ընույթի: Ուստի հիմնական կրթական կենտրոններ դարձան հենց վանական դպրոցները: Սկզբնական շրջանում այստեղ էին բերում այն տղաներին, որոնք պետք է դառնային հոգևորա-կան, որպես կանոն, հոգևորականների երեխաները: Հետագայում, կուսակրո-նության ընդունման, ինչպես նաև բնակչության կրթական կարիքները

հոգալու նպատակով այստեղ սկսեցին հաճախել նաև աշխարհիկ բնակ-չության երեխաները: Այդ շրջանում վանական դպրոցները բաժանվեցին արտաքին (էքստերնալ) և ներքին (ինտերնալ) դպրոցների:

Արտաքին դպրոցներում ստանում էին միայն մակերեսային գիտելիք-ներ՝ տառաձանաչություն, կրոն, երաժշտություն: Արտաքին դպրոց տղաները հաճախում էին միայն սովորելու համար և դասերից հետո գնում էին տուն:

Ներքին դպրոցներում սովորում էին այն տղաները, որոնք պետք է օժտվեին և դառնային վանական: Այս դպրոցներում հիմնականում սովո-րում էին ֆեոդալների կուսեր որդիները, որոնք պատրաստվում էին դառ-նալ հոգևորականներ: Նրանք սովորում և ապրում էին վանքում:

Վանական դպրոցները հիմնականում կոչված էին պատրաստել բարձր հոգևորականներ: Ուստի այդ դպրոցներում դասավանդվում էին ժամանակի հիմնական գիտությունները՝ յոթ ազատ արվեստները: Յոթ ազատ արվեստները բաժանվում էին եռուղու՝ տրիվիումի և քառուղու՝ քվադրումի: Եռուղու մեջ էին մտնում քերականությունը, ճարտասանությունը և դիալեկտիկան: Քառուղին էին կազմում թվաբանությունը, երկրաչափու-թյունը, աստղագիտությունը և երաժշտության տեսությունը: Հարկ է նշել, որ քառուղին ավելի ուշ ընդգրկվեց վանական դպրոցների կրթության բովան-դակության մեջ և դասավանդվում էր ոչ բոլոր վանական դպրոցներում:

Տաճարային դպրոցները բացվում էին եկեղեցական կենտրոննե-րում, որտեղ նստում էր թեմի առաջնորդը: Այդ դպրոցները իրենց կրթու-թյան բովանդակությամբ նման էին վանական դպրոցներին: Այստեղ ևս կրթության բովանդակությունն էին կազմում յոթ ազատ արվեստները, սակայն տաճարային դպրոցներում, որպես կանոն, դասավանդվում էին և՛ տրիվիումը, և՛ քվադրումը:

Միջնադարյան դպրոցներում դասավանդվող այս բոլոր առարկա-ները սերտորեն կապվում էին կրոնական դաստիարակության և ուսուց-ման հետ: Այսպես, **քերականության** դասերին սերտում էին քերականա-կան կանոնները, սովորում էին լատիներեն՝ եկեղեցու լեզուն, իսկ որպես ուսումնական ձեռնարկ օգտագործվում էին հիմնական կրոնական գրքե-րը: **Ճարտասանության** նպատակն էր ծանոթացնել եկեղեցական օրենք-ներին, կազմել եկեղեցական փաստաթղթեր և սովորեցնել քարոզ կարդալ: **Դիալեկտիկան** սովորեցնում էր վիճաբանել կրոնական հարցերի շուրջ և «անարգել հերետիկոսներին»: **Թվաբանության** դասերին ծանոթանում

Վանական դպրոցների կրթության բովանդա-կությունն էր կազմում հիմնականում եռուղի-տրիվիումը՝ քերակա-նությունը, ճարտասա-նությունը և դիալեկտի-կան:

Տաճարային դպրոցնե-րում գործում էին խոշոր քա-ղաքներում՝ Եպիսկոպոսի աթոռին կից: Տաճա-րային դպրոցների կրթության բովանդա-կությունն էին կազմում «յոթ ազատ արվեստները»՝ տրիվիումը, և՛ քվադրո-մը՝ քերականությունը, ճարտասանությունը և դիալեկտիկան թվաբա-նությունը, երկրաչափ-թյունը, աստղագիտու-թյունը և երաժշտության տեսությունը:

էին թվաբանական գործողությունների հետ, սակայն դա այնքան դժվար էի, որ քչերն էին յուրացնում այդ առարկան: **Երկրաչափությունը** հիմնականում ծանոթացնում էր եկեղեցական ճարտարապետությանը:

Աստղագիտության դասերին սովորում էին հաշվել վատիկի և այլ եկեղեցական տոների ժամանակը:

Թվաբանության ուսուցումը համարվում էր ահավոր բարդ գործ: Այսպես միջնադարյան դպրոցի ուսումնասիրողները բերում են 5068-ի 4-ի վրա բաժանման օրինակը: Գործողության բացատրությունը կապվում էր մեկ էջից ավելի տպագիր տեքստ: Բաժանումն ու բալմապատկումը այնքան բարդ գործողություն էր համարվում, որ գոյություն ուներ նույնիսկ «աբակայի դոկտոր»՝ «բաժանման և բալմապատկման դոկտոր» պատվավոր կոչումը: Մյուս կողմից նկատի ունենանք, որ դեռևս մուսլաքացված չէր մաթեմատիկական սիմվոլիկան և բոլոր գործողությունները նկարագրվում էին բառերով:

Երգեցողությունը ևս ծառայում էր միայն եկեղեցիական ծեսերի և արարողությունների սպասարկմանը:

Երգեցողությունը ուսուցման բովանդակության հիմնական մասն էր կազմում և չափազանց բարդ էր, քանի որ գործում էր նուսագրության ահավոր բարդ համակարգ: Դպրոցի աշակերտները դասերից դուրս երգում էին նաև ժամերգության ժամանակ և նրանք, ինչպես հիշում է դպրոցներից մեկի պատմաբանը՝ «երգում էին առավոտյան, երգում էին երեկոյան, երգում էին լատիներեն տեքստեր որոնք անհասկանալի էին Ա երգողների, Ա լողների համար: Անհասկանալի լեզվով անհասկանալի նյութը յուրացնելը բարդ խնդիր էր, և բարդ էր նաև մյուս պարտականությունների կատարումը: Այդ էր պատճառը, որ եկեղեցական դպրոցներում սովորում էին երկար՝ առնվազն հինգ տարի և նույնիսկ ավելի:

Միջնադարյան դպրոցների ուսուցման մեթոդները

Միջնադարյան դպրոցների ուսուցման մեթոդները հիմնականում նույնն էին բոլոր տիպի դպրոցների համար: Տառաձանաչ էին լինում հեգական ձևով, երեխաները սովորում էին կարդալ և գրել անհասկանալի լատիներեն լեզվով: Ուսուցման հիմքում էր դրվում մեխանիկական հիշողությունը: Որպես կանոն ուսուցիչը կարդում էր նյութը, իսկ աշակերտները կրկնում էին նրա հետևից և գրի առնում այն մոմած տախտակների վրա:

Հաջորդ դասի համար այդ նյութը նրանք անգիր էին անում և ջնջում տախտակի վրա գրածը: Գրքերը այդ ժամանակ ձեռագիր էին և չափազանց թանկ, ուստի աշակերտները չունեին գրքեր, և մշակվում ու կիրառվում էին մտապահման տարբեր տեխնիկաներ: Սովորում էին կամ առանձին-առանձին՝ անհատական ձևով կամ խմբերով, սակայն էլի անհատական ձևով: Մինչև ուսուցիչը վերադառնում էր մի աշակերտի հետ, մյուսները ինքնուրույն կրկնում էին իրենց դասը: Հարկ է նշել, որ նման ուսուցումը պահանջում էր լավ հիշողություն և չափազանց մեծ էր սովորողների հոսքը: Մնում էին միայն այն սովորողները, որոնք ունեին լավ հիշողություն:

Միջնադարյան ողջ ուսուցումը կառուցվում էր հիշողության և մտահման վրա:

Միջնադարյան դպրոց

Դասը՝ որպես ուսուցչի և ամբողջ դասարանի համատեղ աշխատանքի ձև, գոյություն չունեցավ միջնադարյան դպրոցում: Պարապմունքների տևողությունը նույնպես սահմանափակված չէր, և դասի տևողությունը որոշում էր ուսուցիչը:

Ուսման տևողությունը ևս սահմանափակված չէր: Երեխաները հաճախում էին դպրոց այն ժամանակ, երբ դա հարմար էր իրենց, ապա ընդհատվում և նորից շարունակվում: Նման ուսուցումը կարող էր տևել տարիներ, և հաճախ նրանք պարզապես ընդհատում էին այդ դժվարին և տանջալից գործը: Դպրոցում տիրում էին շատ խիստ կանոններ, շատ էին տարածված մարմնական պատժները: Նրանց պատժում էին ամենաչնչին վանցանքի համար, իսկ մեթոդները պարզապես ծեծում էին բոլորին հերթով:

Սովորելը հաճախ ընկալվում էր որպես ծեծվել: Ջուր չէր, որ քերականության դասագիրքը այդ ժամանակվա հեղինակը անվանել էր «Spara dorsum»,

ինչը թարգմանվում է որպես «խնայիր մեջքը»:

Բնութագրական է, որ որպես դպրոցական խստության հակադրություն ձևավորվեց «անմեղների օրը»՝ դեկտեմբերի 28-ը: Այդ օրը ոչ ոք իրավունք չուներ պատժելու աշակերտների, և նրանք այդ օրը անում էին ինչ ուզում էին:

Այսպես Արևմտյան Եվրոպայում սկսեց տիրել եկեղեցին ու կրոնը, գրեթե ամբողջովին մոռացվեց անտիկ մշակութային ժառանգությունը: Եթե նույնիսկ պահպանվում էին հույն փիլիսոփաների անունները (հիշվում էր միայն Արիստոտելի անունը), ապա նրանց գաղափարները թյուրվում էին, վերափոխվում կրոնական դոգմաների տեսանկյունից: Բոլորովին մոռացվել էր հունարենը, ամենուրեք գրագիտության լեզուն էր դարձել կրոնի և եկեղեցու լեզուն՝ լատիներենը: Եթե նույնիսկ տեքստերում հանդիպում էին հունարեն արտահայտություններ, կողքից ավելացվում էր «սա հունարեն է, կարդալ պետք չէ»:

Աշխարհիկ ֆեոդալների դաստիարակությունը: «Ասպետների դաստիարակությունը»

Բոլորովին այլ դաստիարակություն էին ստանում ավնվական ծագում ունեցող երիտասարդները, ավելի ստույգ աշխարհիկ ֆեոդալի ավագ որդին, որը պետք է ժառանգեր հոր ունեցվածքն ու տիրույթը:

Այդ յուրահատկությունը պայմանավորված էր աշխարհիկ ֆեոդալի հասարակական և տնտեսական կարգավիճակով: Ֆեոդալի իշխանությունը ապահովվում էր զենքով: Մի ժամանակաշրջանում, երբ թրով, վահանով և մետաղապատ հագուստ կրող վիճված մարդն էր հասարակության իղեալը, առաջնահերթ էր դառնում նրա ֆիզիկական պատրաստվածությունն ու ուժը:

Ասպետական դաստիարակության համակարգը ձևավորվել էր խաչակրած արշավանքների ժամանակաշրջանում՝ սկսած IX-XI դարերից: Ասպետները պետք է յուրացնեին «սիրո, պատերազմի և կրոնի հիմունքները»:

2-րդ գործում դաս-դասարանային համակարգը. ամեն աշակերտի հետ ուսուցիչը պարապում էր անհատապես:

Միջնադարյան ասպետ

Ասպետը պետք է յուրացնեի «սիրո, պատերազմի և կրոնի հիմունքները», որոնք ապահովում էին նրանց դաստիարակության բովանդակությունը կապմող «յոթ ասպետական առաքինությունները»:

Ասպետի օծում

Մինչև 7 տարեկան
ապագա ասպետը դաս-
տիարակվում էր տանը:

7-14 տարեկան դեռա-
դասը դառնում էր սյուպե-
րենի կնոջ մանկավիճիկը:

14 տարեկանում նա
դառնում էր սյուպերենի
վիճակիրը:

Ասպետի կրթության բո-
լանդակությունն էին
կազմում 7 ասպետական
առաքինությունները՝
հավարությունը, լողը,
սուերամարտը, նիպակի
դետումը, որսորդությու-
նը, շախմատ խաղալն ու
բանաստեղծություններ
որինելը՝ սրտի տիկնոջը
տվերգելը:

1 տարեկանից օծվում
էր ասպետ:

Սերը այստեղ էր որպես լավ սովորություններ, վայելույշ վարվեցողու-
թյուն, հաճելի խոսք, սրտի տիկնոջը գովերգելը՝ երգել նրա գեղեցկու-
թյունն ու առաքինությունը:

Պատերազմի հիմունքների յուրացումը ընկալվում էր որպես ապա-
գա ասպետի անհրաժեշտ կարողությունների ձևավորում՝ ձիավարություն,
սուերամարտ, լող, նիպակ նետել և շախմատ խաղալ (համարվում էր, որ
շախմատը վարձացնում է տրամաբանությունը և օգնում է կողմնորոշվել
մարտի դաշտում): Դաստիարակության սկզբնական և վերջին հատվա-
ծում ասպետը ծանոթանում էր նաև կրոնական ուսմունքին: Այսպես ձևա-
վորվում էին «յոթ ասպետական առաքինությունները», որոնք էլ կապ-
վում էին ասպետի դաստիարակության բովանդակությունը:

Սկզբնական շրջանում մանուկ ասպետը դաստիարակվում էր հոր
դոյակում: Յոթ տարեկան հասակում նրան ուղակում էին ավելի բարձր
ֆեոդալի՝ սյուպերենի պալատ, որտեղ նա մինչև 14 տարեկան կատարում
էր սյուպերենի կնոջ մանկավիճիկ պարտականությունները: Ապրելով
կանանց միջավայրում, կատարելով ավելական կանանց հանձնարարու-
թյունները՝ երիտասարդը սովորում էր «բարձր հասարակության» կանոն-
ները, սովորույթները, նիստ ու կացը, յուրացնում էր ասպետին վայել վար-
վեցողությունը:

14 տարեկան հասակում երիտասարդ ասպետը փոխում էր իր
անմիջական շրջապատը և դառնում է սյուպերենի վիճակիրը: Այսուհետև
շփվելով հիմնականում տղամարդկանց հետ՝ նա ձեռք էր բերում ասպետի
համար անհրաժեշտ որակներ, որոնցից կարևորագույնն էր համարվում
նվիրվածությունը սյուպերենին:

Փաստորեն այդ տարիների ընթացքում ապագա ասպետը մարզ-
վում էր սյուպերենի հսկողության տակ և յուրացնում էր ասպետական դաս-
տիարակությունը կազմող «7 ասպետական առաքինությունները»: Դրանք
էին՝ ձիավարությունը, լողը, սուերամարտը, նիպակի նետումը, որսորդու-
թյունը, շախմատ խաղալն ու սրտի տիկնոջը գովերգող բանաստեղծու-
թյուններ հորինելը:

Մտավոր կրթությունը ասպետի դաստիարակության հարցում
առանձնապես չէր կարևորվում: Ասպետը հաճախ կարող էր նաև անգրա-
գետ լինել:

21 տարեկան հասակում նա օծվում էր ասպետ: Դա լուրջ արարո-
ղություն էր և բաղկացած էր մի քանի փուլից: Ողջ գիշերը ապագա ասպե-
տը պետք է անցկացներ վանքում՝ աղոթելով: Ապա խոստովանություն
անում, ստանում մեղքերի թողություն, ինչով ավարտվում էր այս արարո-
ղության կրոնական հատվածը: Ապա նա հազնում էր ձերմակ շապիկ,
շագանակագույն բաճկոն, ալ վերնազետտ և ոսկե ասպանդակ և ձանաչ-
ված ասպետներից մեկը՝ հայրը կամ հոր սյուպերենը կապում էր թրով
գոտին (ֆրանսերեն՝ ասպետ, «գոտի կապել»):

Երդման արարողությունը կարող էր իրականացնել վերադաս
ասպետը, նրա կինը կամ եպիսկոպոսը: Այսուհետև նա դառնում էր ասպետ

և սկսվում էր օծման արարողության երրորդ մասը, երբ ասպետը պետք է
ցույց տար՝ որջանով է նա տիրապետում յոթ ասպետական առաքինու-
թյուններին: Ասպետական քննություն չբոնողներին սպասում էր հայրական
ժառանգությունից բրկվելու վտանգ:

Բոլորովին այլ էր աղջիկների դաստիարակությունը:

Ֆեոդալների աղջիկները դաստիարակվում էին տանը, հաճախ նաև
վանքերում: Սովորում էին կարգալ, գրել, ծանոթանում էին Սուրբ գրքին,
ինչպես նաև գրականությանը, պոեզիային և որոշ վանքերում նույնիսկ
քերականությանը, փիլիսոփայությանն ու ճարտասանությանը:

Փաստորեն աղջիկները միջնադարում ի տարբերություն աշխարհիկ
ֆեոդալների՝ ասպետների ստանում էին լուրջ կրթություն: Թերևս դրանով
էր հավանաբար պայմանավորված ասպետների վերաբերմունքը աղջիկ-
ների և կանանց նկատմամբ:

Սխուլաստիկայի ձևավորումն ու պարզացումը

Միջնադարյան հասարակության մշակույթի պարզացման համար
շրջադարձային եղան խաչակրաց արշավանքները: Ինքն իր մեջ պար-
փակված միջնադարյան հասարակությունը կապեր հաստատեց արևե-
լյան երկրների հետ, պարզացավ առևտուրը, արհեստները, պարզացան
բաղաձևերը: Նոր գիտելիքները բերված այլ մշակույթներից մեծ ազդեցու-
թյուն ունեցան արևմտյան մշակույթի պարզացման վրա: Արևմուտքը ծանո-
թանում էր Արիստոտելի ժառանգության հետ, արևմտադից ներխուժում
էին տարբեր հայացքներ, որոնք կրոնական և փիլիսոփայական վեճերի
տեղիք էին տալիս: Այսպես սկսում է պարզանալ սխուլաստիկ փիլիսոփա-
յությունը:

Սխուլաստիկայի հիմնական նպատակն էր կրոնին տալ գիտական և
փիլիսոփայական հիմնավորումներ, փորձել բացատրել և հիմնավորել
այն, ինչին մինչ այդ պարտադրված էին անվերապահորեն հավատալ: Այլ
կերպ՝ սխուլաստիկան ուզում էր հաշտեցնել կրոնն ու գիտությունը: Նրանք
ուզում էին «հասկանալ այն ինչին հավատում են»:

Խնդիրը իսկապես բավականին բարդ էր: Նույնիսկ ժամանակակից
գիտությունը դեռ ի վիճակի չի լուծել այդ խնդիրը: Իսկ այն ժամանակի
գիտությունը, որը գտնվում էր պարզացման չափազանց ցածր մակարդա-
կի վրա, բնականաբար ի վորու չէր լուծել այն, և սխուլաստիկան, ձգտելով
բարձրացնել կրոնի հեղինակությունը, հաճախ կեղծում էր փաստերը կամ
բավարարվում բառախաղերով, ինչը ոչ մի ձևով չէր բացատրում այն,
ինչին պետք է հավատային:

Սխուլաստիկայի ծնունդն անգամ վկայում է միջնադարյան գիտակ-
ցության մեջ տեղ գտած խոշոր փոփոխությունների մասին: Արդեն նպա-
տակը, որն իրենց առջև էին դրել սխուլաստիկները, վկայում է գիտակցության
պարզացման և անախտադեպ առաջընթացի մասին: Սխուլաստիկան խթա-
նեց փիլիսոփայական միտքը, սխուլաստիկ բանավեճերը նպաստեցին
տրամաբանական մտածողության պարզացմանը:

Միջնադարյան օրհորդ

Ի տարբերություն տղա-
ների՝ աղջիկները ստա-
նում էին բավականին
լավ կրթություն, ծանո-
թանում էին գրականությանը,
պոեզիային, քերականու-
թյանը, փիլիսոփա-
յությանը և ճարտասա-
նությանը:

Սխուլաստիկան ձգտու-
մ էր բացատրել այն, ին-
չին մինչ այդ ստիպված է-
ն անվերապահորեն
հավատալ:

Սխոլաստները մշակել էին նույնիսկ բանավեճի անցկացման մեթոդներ: Դրանք համարվում էին երկուսը: Նրանք գտնում էին, որ ապացույց գտնելու համար հարցը պետք տրոհել մասերի, ապա մասերը բաժանել ենթամասերի, դրանք էլ բաժանել խմբերի, ապա ենթախմբերի և այլն: Դրանից հետո, ապացուցելով ամեն փոքր հատվածը թայլ առ թայլ վերադառնալ ամբողջին: Հաջորդ մեթոդը ինչոր չափով նման է պրոբլեմային: Ծարադրվում էր ընդհանուր դրույթը, ապա մատնանշվում էին հիմնական դժվարությունները՝ պրոբլեմները: Դրանից հետո սկսվում էր լուծման որոնումը: Այս մեթոդը ավելի առաջադեմ էր: Այն արթնացնում էր միտքը, խթանում որոնում և հետապնդություն: Վերջինիս իրականացման հիմնական գործիքն էին հանդիսանում հարցադրումները:

Ունենալով շատ առաջադեմ նպատակ, սակայն չունենալով այդ նպատակին հասնելու հնարավորություն՝ սխոլաստիկան, որը ծնվել էր որպես առաջադեմ մտքի արդյունք (XII-XIII դդ.), շատ շուտով (XIV-XV դդ.) սպառեց իրեն և ստացավ ձևական բնույթ, վերածվեց դատարկաբանության և պահպանողական միտքը ամրագրելու գործիք:

Սխոլաստիկ վեճի նյութ կարող էին հանդիսանալ տարբեր անիթեթ հարցեր: Օրինակ՝ «բանի հրեշտակ կարող է տեղավորվել ասեղի ծայրին», «կարելի է արդյոք կնքել գարեջրով, կամ աղաջրով», «ինչ կլինի, եթե մուկը ուտի նշխարը» և այլն:

Ամեն դեպքում սխոլաստիկան քնած միջնադարում արթնացրեց միտքը: Սխոլաստիկայի շնորհիվ մշակվեցին ուսուցման նոր մեթոդներ և, ի վերջո, հենց սխոլաստիկայի շնորհիվ ստեղծվեցին և հետագա վարձագում ապրեցին միջնադարյան համալսարանները:

Միջնադարյան համալսարանների ձևավորումն ու վարձագումը

Առևտրի և արհեստների վարձագումամբ պայմանավորված քաղաքների վարձագումը, աշխարհիկ գիտելիքների վարձագումը, մշակույթի գիտության վարձագումը խթանեցին համալսարանների ստեղծումն ու վարձագումը:

XII-XIII դարերում ձևավորվեցին առաջին եվրոպական համալսարանները որպես գիտնականների միություններ, որոնց սկսեցին միանալ ուսումնատենչ երիտասարդները, (Փարիզի համալսարան) կամ որպես կենտրոններ, որտեղ հավաքվում էին ուսումնատենչ երիտասարդները և հրավիրում էին այն գիտնականներին, որոնցից ուզում են նրանք ուսանել (Բոլոնյայի համալսարան):

Այսպես մեկը մյուսի ետևից եվրոպայում սկսեցին ձևավորվել բազմաթիվ համալսարաններ, որտեղ դասավանդվում էին տարբեր գիտություններ (Universitas litterarum – գիտությունների միավորում)՝ Բոլոնյայի համալսարանը (1158 թ.), Փարիզի համալսարանը (1200 թ.), Օքսֆորդի համալսարան (1206 թ.), Քեմբրիջի համալսարան (1231 թ.), Լիսաբոնի համալսարան (1290 թ.):

XIII-XIV դարերում Իտալիայում գործում էր 18 համալսարան: Ֆրանսիայում՝ 16, Իսպանիայում և Պորտուգալիայում՝ 15, Անգլիայում՝ 2 և ևս 3 համալսարան՝ XV դարում:

Եվրոպայում գործում էին արդեն 19 համալսարաններ, որոնց թիվը շատ շուտով հասավ 25-ի:

Առաջին եվրոպական համալսարանները չէին ենթարկվում եկեղեցուն: Դրանք անկախ և ինքնավար կառույցներ էին և ունեին մի շարք արտոնություններ:

Համալսարանները իրենց էին ընտրում իրենց դասախոսներին, ինքնուրույն էին որոշում իրենց ուսումնական հարցերը և սահմանում ներքին կանոնները: Նրանք ունեին նույնիսկ ներքին դատարան, իրավունք և համալսարանականները չէին ենթարկվում քննադատության իրավական նորմերին:

Համալսարանականները ազատվում էին հարկերից: Համալսարանը ղեկավարում էր ղեկավորը, որը ընտրվում էր պոֆեսորների և ուսանողության կողմից: Ուսանողների մի մասը ապրում էր կոլեգումում՝ ուսանողական հանրակացարանում:

Հաճախ քաղաքները նույնիսկ իրենք էին սահմանում տան վարձն ու սննդի գները ուսանողների համար: Համալսարանները շատ խիստ էին պահպանում իրենց արտոնությունները: Երբ քաղաքները ուսնաձգություններ էին թույլ տալիս համալսարանների անկախության նկատմամբ, համալսարանները լքում էին այդ քաղաքը և տեղափոխվում մի այլ տեղ:

Դիսպուտ միջնադարյան համալսարանում

Փարիզի համալսարան

Միջնադարյան համալսարանները ունեին 4 հիմնական ֆակուլտետ՝ Նախապատրաստական կամ ազատ արվեստների, բժշկական, իրավաբանական և ավելի ուշ նաև աստվածաբանական:

Ֆակուլտետները ղեկավարում էին ընտրովի ղեկանները: Ազատ արվեստների ֆակուլտետում կրթության բովանդակությունն էին կազմում յոթ ազատ արվեստները:

Համալսարանները ունեին 4 հիմնական ֆակուլտետ՝ ազատ արվեստների, բժշկական, իրավաբանական և ավելի ուշ նաև աստվածաբանական:

պատ արվեստների ակադեմիաներում դասա-
նադրվում էր տրիվիալ, որից հետո սովորողները
ուսանում էին արվեստ-
ների բակալավրի աստի-
ան և քվադրիումը, որն
վարտողները ստանում
էին արվեստների մագի-
ստրոսի աստիճան:

Տրիվիումը՝ եռուղին (քերականություն, ճարտասանություն, դիա-
լեկտիկա) յուրացնելու արդյունքում սովորողները ստանում էին արվեստ-
ների բակալավրի աստիճան, իսկ քվադրիումի (թվաբանություն, երկրա-
չափություն, աստղագիտություն, երաժշտության տեսություն) ուսումնա-
կան Նյուլթը յուրացնելու արդյունքում նրանց շնորհվում էր արվեստների
մագիստրոսի աստիճան:

Ապա արվեստների ֆակուլտետը նախապատրաստական հան-
րակրթական ֆակուլտետ էր: Ուսման տևողությունը կազմում էր 5-7 տարի:
Արվեստների ֆակուլտետում սովորողները ստանում էին անհրաժեշտ
ընդհանուր գիտելիքներ, որից հետո շարունակում էին իրենց կրթությունը՝
ստանալով մասնագիտացում մյուս ֆակուլտետներից մեկում, որտեղ ուս-
ման տևողությունը նույնքան էր:

Առաջին եվրոպական համալսարաններում բացակայում էր աստվածաբանական ֆակուլ-
տետը, սակայն եկեղեցին, որը այդ ժամանակաշրջանում տիրում էր ամենուր և կառավա-
րում ամեն ինչ, չէր կարող հանդուրժել, որ ձևավորվի և վարձագում ապրի մի կառույց, որը
ոչ մի կերպ չէր ենթարկվում եկեղեցուն: Եկեղեցին սկսեց հետպիտես սիրաշահել համալսա-
րանները՝ առաջարկելով նրանց ֆինանսական և այլ օգնություն:

Առաջին համալսարանը, որտեղ բացվեց աստվածաբանական ֆակուլտետը Փարիզի
համալսարանն էր, որը կառուցվել էր եկեղեցու օժանդակությամբ և ի նշան
երախտագիտության՝ այստեղ բացվեց աստվածաբանական ֆակուլտետը, իսկ քիչ ժամա-
նակ անց եկեղեցին սկսեց ղեկավարել բոլոր համալսարանները: Աստվածաբանական ֆա-
կուլտետներ բացվեցին ամենուր, և նույնիսկ ավելին, դրանք դարձան համալսարանների
ամենակարևոր ֆակուլտետները:

Եվրոպական համալսարանների ուսուցման մեթոդները

Եվրոպական համալսարանների ուսուցման հիմնական մեթոդներն
էին դասախոսություններն ու բանավեճերը: Դասախոսությունների ժամանակ
դասախոսը կարդում էր բնագիրը և միաժամանակ տալիս իր մեկնաբանու-
թյունները: Բանավեճի թեման, որպես կանոն, հայտարարվում էր նախապես,
և այն կազմակերպվում էր նախապես պատրաստված թեզերի հիման վրա:

Ավարտելով ուսումնառությունը՝ սովորողները կարող էին պաշտ-
պանել գիտական թեզ այլ գիտնականների ներկայությամբ և արդյունքում
ստանալ գիտությունների դոկտորի աստիճան:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Նշե՞ք ասպետների դաստիարակության առանձնահատկությունները:
- Արժևորե՞ք սխոլաստիկայի դերը, Համեմատե՞ք բյուզանդական և
միջնադարյան դաստիարակչական համակարգերը:
- Բնչ դեր ունեցան միջնադարյան հալսարանները եվրոպական
գիտության և մշակույթի վարձացման գործում:

Հանձնարարություններ

- Համեմատե՞ք բյուզանդական և միջնադարյան համալսարանները
- Կապե՞ք միջնադարյան համալսարանների գծապատկերը:
- Ստեղծե՞ք միջնադարյան կրթագաստիարակչական համակարգի
կիսթեթ:

Առաջարկվող գրականություն

1. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь
2. Бармин А.В. Культура Византии. <http://itmk.philos.msu.ru/news/barmin/>
3. Буданова В.П.. История мировых цивилизаций. Тесты к теме Средневековые цивилизации. Византийская цивилизация. <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/68393>
4. Византия <http://www.byzantium.ru/>
5. Византийская Империя. <http://www.hrono.info/land/visantia.html>
6. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
7. Ганелин Ш.И., Голлант Е.Я. История педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 410 с
8. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростове-на-Дону, «Феникс», 2000, 480с.
9. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 472 с.
10. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века. М., «Творческий центр», 2001, 510 с.
11. Византия. Золотой мост в истории христианской цивилизации. Штрихи к истории образования <http://www.portal-slovo.ru/rus/pedagogics/216/1645/>
12. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 384 с.
13. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1947, 580 с.
14. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., Издательство Академии Педагогических наук, 1952, 756 с.15. Свадковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 438с.
16. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989, 704 с.
17. Успенский Ф.И.История Византийской империи. http://www.alleng.ru/d/hist_vn/hist010.htm
18. Хвостова К.Е. Византийская цивилизация как историческая парадигма. Институт все-общей истории РАН. <http://zhurnal.apc.relam.ru/articles/2007/158.pdf>
19. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971, 560 с.

Միջնադարյան ուսանող

Կատ: Գրքեր և
ախոսություններ պահելու
վար

Բուսային	Ֆրանսիական	Առվային	Բազմամիա – դիտարժեքային	գերմանիա, Չեխիա, Հոլանդիա, Բելգիա	Այլ երկրներ
XII դար 1158 Բոլոնիա 1188 Ռեցիո	Ժամիկ 1181 Մոսկովե	1167-8 Օքսֆորդ			
XIII դար 1204 Վիչենցա 1215 Արեցցո 1222 Պարուա 1224 Անաուր, Կ. 1228 Վերչելլի 1246 Սիեննա 1357 Կ. 1248 Պյաչենցա, Պ.	1231 Օրդենս Սաեդր 1230 Թուրոլ, Պ. 1233 Թ. 1231 Օրդենս Սաեդր 1230 Թուրոլ, Պ. 1233 Թ. 1224 Անաուր, Կ. 1228 Վերչելլի 1246 Սիեննա 1357 Կ. 1248 Պյաչենցա, Պ.	1209 Թալբուրդ	1250 Վալարուդի Թ. 1346 թվին 1212-1214 Վալենսիա, Թ 1230 Սալամանկա, Թ 1254 Սալիս, Թ- Պ. 1260 1290 Լիսաբոն-Կաթեդրա Պ.		
XIV դար 1303 Հռոմ, Պ. 1308 Պերուցա, Պ. 1312 Տիբուր, Կ. 1312 Տիբուր, Պ. 1343 Պլազ, Պ. 1359 Ֆլորենցիա, Պ. 1361 Պալիս, Կ 1391 Ֆերուարա Պ.	1303 Ալբիոն, Պ. 1332 Կորդու, Պ. 1339 Գլաբուր, Պ. 1365 Օրամո, Պ. 1303 Ալբիոն, Պ. 1332 Կորդու, Պ. 1339 Գլաբուր, Պ. 1365 Օրամո, Պ.		1300 Աերդա Կ. 1349 Պերսիենս, Պ. 1359 Խուսուս, Կ. 1385 Հայրեյբուդ Պ. 1388 Բյուլ, Պ.	1347 Պուառ Պ. Կ. 1365 Գլեննա Պ. 1379 Էրեդուր Պ. 1392 Թ. 1385 Հայրեյբուդ Պ. 1388 Բյուլ, Պ.	1364 Կրամբլ (Նեխաման), Պ. 1397Թ 1367 Ֆյունկրոն (Հոնգարիա), Պ. 1389 Բուրա (Հոնգարիա), Պ.
XV դար 1405 Թուրին Պ 1444 Կատանյա Պ	1409 Ե. Պ. 1422 Դոլլ, Պ. 1431 Պուաուլե 1437 Ան, Պ. 1441 Բորդո, Պ. 1459 Վալանս, Պ. 1460 Ամբ, Պ. 1464 Բորդ, Պ. 1485 Բեզանտո, Պ.	1413 Սեն- Արդյուս, Պ. 1451 Գլաբուր, Պ. 1494 Էբերլին, Պ.	1450 Բարսելոնա, Պ. 1474 Սարագոսա, Պ. 1483 Պալմա, Պ. 1482 Ավիս, Պ. 1489 Սիլոնեցա, Պ. 1499 Ավիս, Պ.	1402 Կյուրցուդ 1409 Մալցիո, Պ. 1419 Ռուսոլ, Պ. 1425 Կուստին, Պ. 1454 Տիլի Պ 1428 Գլենսիալո Պ. 1455 Թ. 1455-6 Ֆլորենցիո 1459 Բալն, Պ. 1476 Սալոն 1476-7 Տոբրիսեն	1465-7 Պուզոնի (Հոնգարիա), Պ. 1477 Ուլապա, (Եվրոպա), Պ. 1477 Կաթեդրալեն (Դանիա), Պ.

XVI դար	1540 Սալբերատա 1548 Մալիխա (Սիցիլիա) 1556 Սառադի 1593 Կալյաքի	1572 Նամի	1583 Էդիսբուրգ 1591 Դուբլին	1500 Կալենսխա. Պ. 1502 Մալիխա 1594 Սառադադ 1508 Մադրիդ 1531 Գրենադա 1580 Օպիդո	1502 Հալբե- կիսենբերգ (Պրումխա) 1506 Ֆրանկֆուրտ (Պրումխա) 1527 Մարբուրգ (Պրումխա) 1544 Քյենսդաբերգ (Պրումխա) 1558 Իննա 1560 Կոլմյուդ, (Սոդալիա) 1567 Սոդալբուրգ (Էլկա) 1568 Բրաունսբերգ (Պրումխա) 1575 Լեյդեն (Հոլանդիա) 1576 Հելսնորսդո 1578 Ալտրիֆ 1586 Գլուց	1531 Սալբուրգաուսի (Հոնդալիա) 1539 Լուսն (Հելցդալիա) 1559 Ժն- (Հելցդալիա) 1588 Կի- (Ռուսստուն)
---------	--	-----------	--------------------------------	---	--	---

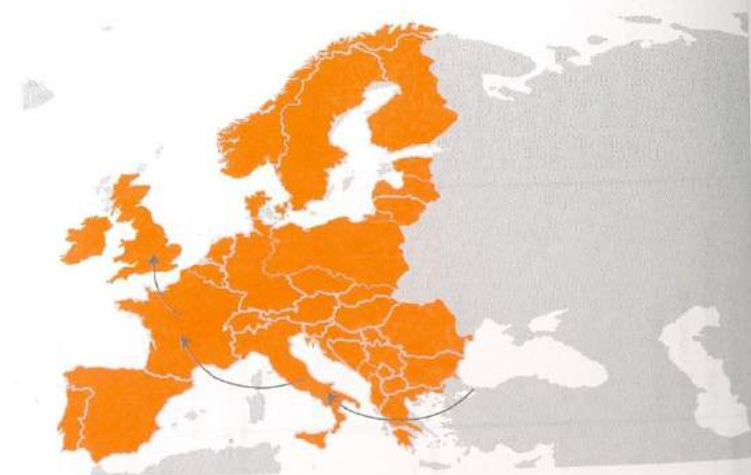
Տես. 1. Առնվազն արժեքի գրառումները. 10.0 համեմատի ընդամասը խաբարությունը: Հ.1. Պրոս. 1 Մետրի աշխարհ, Նոր ժամանակաշրջանի սկզբնական շրջանում, 1936: էջ 94-95

Համայնությունը տեղափոխված է ուղի՝ քաղաքից
Ժ. Համայնությունը հիմնադրվել է Պապր կոմսական
Կ. Համայնությունը իրենադրվել է կայսերական հողատիրություն
Զ. Համայնությունը իրենադրվել է թագավորական թուղթատրություն:

Ֆոնտան Դե Տփի

ՎԵՐԱԾՆՆԴԻ ՇՐՋԱՆԻ ԴՊՐՈՑՆ ՈՒ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՄԻՏՔԸ

Վերածննդի տարածումը Եվրոպայում

Վերածննդի ընդհանուր բնութագիրը

Վերածնունդ (Ռեսեսանս) եզրով ընդունված է անվանել մոտ երեք դար՝ XIV-XVI դդ. տևողության պատմական ժամանակահատվածը, երբ խորովի սկսեց արժևորվել մարդը:

Վերածնունդը մարդկության կողմից ապրած խոշորագույն մշակութային շրջադարձի ժամանակաշջանն էր, որի արդյունքում արմատախիլ արվեց միջնադարյան պահպանողական աշխարհընկալումը, ձևավորվեցին նոր գիտական և փիլիսոփայական գաղափարներ, երբ կատարվեցին հզոր գիտական նվաճումներ, երբ կերտվեցին փայլուն, նախադեպը չունեցող մշակութային կոթողներ ճարտարապետության, գրականության, կերպարվեստի բնագավառներում: Երևի թե ոչ մինչ այդ և ոչ էլ հետագայում մարդկությունը չի ունեցել խոշոր մտածողների, գիտնականների և արվեստագետների այդպիսի համաստեղություն:

Վերածննդի խորագիտակ հայազգի գիտնական Ա.Կ.Ջիլելեգովը գրում է. «Վերածնունդը ասելով՝ պետք է հասկանալ մշակութային շարժում, ավելի ստույգ մշակութային գործընթաց: Վերածնունդի պատմական իմաստն այն է, որ այն սպանեց միջնադարյան աշխարհայացքը. գլխավոր արդյունքը, որ այն ապատեց մարդու անձը միջնադարյան կապանքներից, գիտաբանական խորհրդանշանը, որ այն հենարան էր փնտրում հնության մեջ»:

Որպեսզի մերկ բանաձևը իրական իմաստ ստանա, անհրաժեշտ է պարզել երկու կետ Նախ՝ որոնք են Վերածննդի հիմնական առանձնահատկությունները, երկրորդը՝ ինչն Նախապատրաստեց Վերածննդի ձևավորումը:

Եվրոպական Վերածննդի² օրրան դարձավ Իտալիան, որտեղ ստեղծվել էին նման վարձացման համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանները: Ավելի ուշ՝ համապատասխան տնտեսական ու քաղաքական պայմանների ձևավորման արդյունքում, այդ գաղափարները անցան աշխարհագրական քարտեզով՝ տարածում ստանալով Ֆրանսիայում, Իսպանիայում, Գերմանիայում, Անգլիայում և այլ Եվրոպական երկրներում:

Իտալական Վերածնունդը իրականություն դարձավ Նախ և առաջ տնտեսական և քաղաքական վերելքի արդյունքում, որ ապրում էին Իտալիայի հյուսիսային քաղաքները՝ Վենետիկը, Ֆլորենցիան, Պադուան, Գենուան, Պիզան՝ արհեստների ու առևտրի վարձացման, քաղաքական անկախություն ձեռք բերման շնորհիվ, որն ստեղծեց այն պայմանները, որոնք անհրաժեշտ էին վերածնության, մշակույթի ձևավորման և վարձացման համար:

Ջոկոնդա, Լեոնարդո դա Վինչի

Դավիթ, Միքելանջելո

¹ А.К. Джигелегов «Начало итальянского Возрождения». М., «Польза», 1908. Электронная версия - М. Н. Бычков. http://az.lib.ru/d/dzhigilegow_a_k/text_0080.shtml

² Վերածնունդ եզրը ձևավորվել է շատ ավելի ուշ. քան ինքը գաղափարը: Այդ շրջանի աշխարհընկալման արտահայտման համար Վերածնունդ եզրը առաջին անգամ օգտագործեց Ջորժիո Վազարին իր «Մտավել հայտնի իտալացի նկարիչների, քանդակագործների և ժարտարապետների կենագրությունները» (Vite de' piu eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani), աշխատության մեջ (1550-68 թթ.): Որպես պատմական ժամանակաշրջանի անվանում այն առաջին անգամ կիրառեց Ֆրանսիացի պատմաբան Ժուլ Միշլեն: Վերածնունդ եզրի իմաստն է՝ «վերածնել» անտիկ մշակույթն ու անտիկ հումանիստական գաղափարները:

Ֆլորենցիա

Պիզա

Վենետիկ

Միլան

Այդ հարցում որոշիչ եղավ նաև Բյուզանդիայի անկումը: 1453 թվականին Կոնստանդնուպոլիսը գրավեցին թուրքերը, ինչը ստիպեց բյուզանդական մտավորականությանը՝ փիլիսոփաներին, գիտնականներին, մշակույթային գործիչներին լքել հայրենիքը: Նրանք տեղափոխվեցին Իտալիա՝ իրենց հետ բերելով հունական ձեռագրերը և հունական մշակույթի հիման վրա ձևավորված ու վարձագում ստացած բյուզանդական մշակույթը: Գալով Իտալիա՝ բյուզանդացիները «վերածնեցին» և սկսեցին տարածել հունական գաղափարները, մասնավորապես Պլատոնի տեսակետը՝ իրերի և գաղափարների աշխարհի մասին: Արդյունքում ձևավորվեց նոր աշխարհընկալում, որի կենտրոնում էր ակտիվ անհատը, անհատ, որը կարող էր վերափոխել աշխարհը:

Անտիկ մշակույթը Իտալիայում սկսեց ընկալվել որպես գանձաբան, որտեղ այսօր հաճախ գտնում էին այսօր իրենց տանջող հարցերի պատասխանները: Արևմտյան Եվրոպայի համար նորովի իմաստավորվեց հին արժեքների իմաստը: Չնայած պատմական տեսակներից ու միջնադարն ու անտիկ շրջանը բավականին մոտ էին ժամանակագրական առումով, սակայն տեղ գտած փոփոխությունների, նոր կրոնի ներմուծման և հին արժեքների գրեթե ամբողջովին ոչնչացման պատճառով, մարդկությունը մոռացել էր անտիկ շրջանի նվաճումների մասին:

Բյուզանդացիների շնորհիվ նորովի ծանոթանալով այդ արժեքների հետ՝ մարդկությունը հիշեց, որ եղել է ժամանակ, երբ մարդը չէր համարվում պիղծ և մեղսավոր իր մտքերում և արարքներում, երբ մարդը համարվում էր արժեք, կույր և պաշտամունք, երբ մարդը կարող էր ձեռք բերել ամեն ինչ իր կարողությունների շնորհիվ, երբ աստվածները կոչված էին ոչ միայն պատժելու, այլև գովաբանելու մարդուն, երբ գեղեցիկ էին համարվում մարդու գործերը, նրա մտքի ուժը, նրա մարմինը, երբ տույնիսկ աստվածներն էին հիանում մարդու կարողություններով, մտքի հզորությամբ և մարմնի գեղեցկությամբ, երբ աստվածները գալիս էին մարդկանց մոտ, քեֆ էին անում միասին: Նոր մտածողությունը սկսեց բարձր գնահատել մարդուն, նրա կարողություններն ու ներուժը, որը նա արդեն իսկ հաստատել էր իր տնտեսական, քաղաքական, գիտական և մշակութային նվաճումներով:

Աննախադեպ վարձագում ապրեցին գրականությունն ու արվեստը: Ծնվեց ստեղծագործողների փայլուն համաստեղություն:

Նորովի է ներակայացվում մարդը Դանթե Ալիգերիի (1264-1321) «Աստվածային կատակերգություն», Ֆրանչեսկո Պետրարկայի, (1304-1374) լիրիկական պոեզիայի, Բոկկաչոյի (1313-1375) «Դեկամերոն» և մի շարք այլ ստեղծագործություններում: Մարդը իր ոգու և մարմնի գեղեցկությամբ գովերգվում է այդ շրջանի աշխարհափոխ արվեստագետների՝ Լոնարդո դա Վինչի, Միքելանջելո Բուոնարոթի, Ռաֆայել Սանտիի կտավներում և քանդակներում:

Աննախադեպ էին նաև այդ շրջանի գիտական նվաճումները: Գիտությունը ապստամբվեց աստվածաբանության կապանքներից. այն

դադարեց լինել «կրոնի աղախին» և իր նվաճումներով ապացուցեց ինքնուրույն վարձագանալու իրավունքը: Գիտական հեղաշրջում էին Կոպերնիկոսի, Գալիլեյի գաղափարները:

Տնտեսական վարձագումը խթանեց գիտության վարձագումը և արտադրական մեքենաների ստեղծումը՝:

1492 թվականին հայտնագործվեց Ամերիկան, 1498 թվականին՝ 6 տարի անց հայտնագործվեց ծովային ճանապարհը դեպի Հնդկաստան (շրջանցելով Աֆրիկան) կատարվեցին բազմաթիվ այլ հայտնագործություններ:

Այս ամենի հեղինակն էր մարդը, նրա մտքի ուժը, նրա կարողություններն ու նրա ֆիզիկական հնարավորությունները: Ի վերջո ձևավորվեց հումանիզմի, մարդասիրության փիլիսոփայությունը՝ «Եկեք սիրենք մարդուն» բնագրով:

Ահա այս ամենով էր պայմանավորված և այդ շրջանի մանկավարժական գաղափարների՝ հումանիստական մանկավարժության ձևավորումն ու վարձագումը:

Վերածննդի շրջանի մանկավարժական միտքը

Վերածննդի շրջանում ձևավորված հումանիստական մանկավարժության հիմքում դրվում էր երեխայի անձի բազմակողմանի վարձագման և նրա նկատմամբ հարգանքի դրսևորման գաղափարները:

Վերածննդի շրջանի մանկավարժության առաջնային գաղափարներն էին երեխայի ինքնուրույնության, ակտիվության և մտավոր ներուժի վարձագումը:

Ընդարձակվում է կրթության բովանդակությունը: Ի տարբերություն միջնադարում ընդունված «յոթ ազատ արվեստների», որոնցից կրթության բովանդակության մեջ էին մտնում հիմնականում միայն երեքը՝ եռուղին, իսկ դրանցից չորսը միայն ընտրյալների համար էին, ձևավորվում է հանրագիտարանային կրթության անհրաժեշտության գաղափարը:

Կրթության բովանդակությունը համալրվում է նոր առարկաներով՝ ընդգրկելով քերականություն, գրականություն, պատմություն, ճարտասանություն, տրամաբանություն, բարոյագիտություն, թվաբանություն, հանրահաշիվ, եռանկյունաչափություն, երկրաչափություն, աշխարհագրություն, բուսաբանություն, կենդանաբանություն, աստղագիտություն, մեխանիկա, ֆիզիկա, քիմիա, երաժշտություն: Կրթության բովանդակության մեջ տեղ գտան անտիկ գրչականությունն ու փիլիսոփայությունը և, ի վերջո, դպրոցը սկսեց հետպիտե անջատվել եկեղեցուց: Չնայած այդ շրջանի դպրոցներից շատերը դեռևս գտնվում էին եկեղեցու ապրեցության տակ, սակայն այնտեղ սկսեցին թափանցել նոր գաղափարները:

¹ Կատարելագործած կողմնացույց՝ 1322, գրատպություն՝ 1435: Խոհան Գուտենբերգ, գրաքանդակագործ: 1500, 1530 թ.՝ մանկու մեքենա, 1543 թ.՝ երկրային համակարգ Կոպերնիկոս, 1590 թ.՝ անկման օրենք՝ Գալիլեյ, 1590 թ.՝ մանրագիտակ, 1600 թ.՝ հեռադիտակ և այլն:

Վերածննդի շրջանի մանկավարժական միտքը

Հումանիստական մանկավարժության գաղափարները

Ընդարձակվեց կրթության բովանդակությունը

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՀՈՒՄԱՆԻՏԻ

Վիտորինո դա Ֆելտրե

Վիտորինո դա Ֆելտրեն¹ (1378-1445) Նոտարի որդի էր։ Սկզբնական կրթություն ստանալուց հետո (1396 թ.) ընդունվում է Պարուայի համալսարան, ուր ուսումնասիրում է քերականություն, փիլիսոփայություն և աստվածաբանություն։ Միաժամանակ նա գոյությունը պահպանելու համար մասնավոր դասեր էր տալիս, ինչը պատճառ դարձավ ապագա մասնագիտության ընտրության համար։ Պաշտպանելով դոկտորական ատենախոսությունը՝ նա դասավանդում է մաթեմատիկա և ձեռք բերում մեծ ճանաչում որպես իր իսկ ուսուցիչներին գերազանցած մաթեմատիկոս, հռչակավոր ուսուցիչ։ Հետագայում սկսեց դասավանդել հունարեն և շուտով ճանաչվեց լավագույն հունարենի ուսուցիչ Իտալիայում։ Ձեռք բերելով նման փորձ՝ 1422 թ. ստացավ Պարուայի համալսարանի ճարտասանության ամբիոնը, իսկ մեկ տարի անց նա թողեց ամբիոնը, հիմնեց մասնավոր դպրոց Մանուայում։

Վիտորինո դա Ֆելտրեի

մանկավարժական հայացքներն ու գործունեությունը

1423 թ. Պարուայի համալսարանի ճարտասանության ամբիոնի վարիչ Վիտորինո դա Ֆելտրեին հրավիրեց Մատուայի երեքոգ. Ջան Ֆրանցիսկո Գոնզանան իր երեխաներին ուսուցանելու համար։ Դա Ֆելտրեն ընդունեց հրավերը, սակայն ներկայացրեց իր պահանջները, որ դա լինի դպրոց, ուր կարող են հաճախել նաև այլ երեխաներ՝ տղաներ և աղջիկներ։ Այսպես Մանուայում հիմնվեց մի դպրոց, որը շուտով խորհրդանշեց այդ քաղաքը։

Դպրոցը հիմնադրվել էր Գոնզանայի ղեկավարից մեկում, որը ձևափոխվել էր ըստ Վիտորինոյի առաջարկների և դարձել իդեալական դպրոցական շենք։ Այն գտնվում էր բնության զրկում, լճի ափին։ Պատերը վարդարված էին գեղեցիկ որմնանկարներով, որտեղ պատկերված էին խաղացող երեխաներ։ Աշակերտների սենյակները մեծ էին՝ բարձր առաստաղներով։ Վետորինո դա Ֆելտրեն համարում էր, որ գեղեցիկ, հաճելի կահավորանքը նպաստում է ուսմանը, բարձրացնում դրա արդյունավետությունը։

Դպրոցն անվանվեց «Casa Jocosa»՝ «Խնդության տուն»։ Այստեղ երեխաները և սովորում, և ապրում էին։ Վիտորինոն ջանում էր դարձնել դպրոցը հաճելի, խնդություն պարզևոր մի վայր։ Դպրոցում սովորում էին ինչպես Մանուայի իշխանների, հայտնի հումանիստների, այնպես էլ չքավոր խավի ներկացուցիչների 80-ից ավելի երեխաներ՝ տղաներ և աղջիկներ, ինչը բացարձակ նորույթ էր այն ժամանակաշրջանի համար։

Վիտորինո դա Ֆելտրենի հիմնական նպատակն էր անձի ներդաշնակ՝ «հոգու, մարմնի ու բանականության վարձագրումը։ Ուսուցման նպատակը, համարում էր ընդհանուր վարձագրումը, ընդհանուր կուլտուրայի

ձևավորումը, որպեսզի հետագայում նա կարողանա ինքնուրույն յուրացնել անհրաժեշտ գիտելիքներն ու կարողությունները։ Այդ պատճառով նա նախատեսել էր բավականին ընդարձակ, հանրագիտարանային կրթության բովանդակություն իր դպրոցի համար։ Ինքնակրթության կարողությունների ձևավորումը հումանիստական մանկավարժությունը համարում էր դպրոցական կրթության ամենակարևոր խնդիրը։ Դպրոցի կրթության բովանդակության մեջ էին մտնում լատիներեն և հունարեն լեզուները, թվաբանությունը, երկրաչափությունը, հանրահաշիվը, տրամաբանությունը, դիալեկտիկան, էթիկան, աստղագիտությունը, պատմությունը, երաժշտությունը և հմետորական արվեստը։

Անհրաժեշտ գիտելիքների յուրացման հետ մեկտեղ անձի վարձագրման կարևորագույն պայման էր համարում նաև սովորողների գեղագիտական վարձագրումն ու դաստիարակությունը, ինչին մեծապես նպաստում էր դպրոցական շենքը, կահավորանքը և ներքին կազմակերպումը։

Կրթության համակարգում մեծ ուշադրություն էր դարձնում նաև սովորողների ֆիզիկական դաստիարակության հարցերին։ Նա կազմակերպում էր արշավներ և սպորտային խաղեր, պարտադիր էր համարում ըմբշամարտն ու սուսերամարտը, նետ ու աղեղն ու լողը, ձիավարությունն ու պարը՝ դպրոց ներմուծելով ասպետական դաստիարակության տարրեր։

Ֆելտրեի դպրոցում ուսման ղրդապատճառն էր ճանաչողական հետաքրքրությունը։ «Խնդության տան» ուսուցման մեթոդներն ու ձևերը միտված էին սովորողների ակտիվության խթանմանը։ Նա կազմակերպում էր էքսկուրսիաներ, դասեր բնության զրկում, կրույցներ և խաղեր։ Այսպես, ընդօրինակելով եգիպտացիների փորձը, տառաձանաչության ուսուցման համար կիրառվում էին շարժական տառեր, իսկ թվաբանությունը՝ խաղերի միջոցով։ Երկրաչափությունը ուսուցանվում էր գծագրության և գործնական պարապմունքների հետ՝ չափում էին ծավալներն ու մակերեսը։

Վիտորինո դա Ֆելտրենի «Խնդության տանը» կիրառվում էր երեխաների ինքնավարության գաղափարը։ Հրաժարվել էին սպասավորների ծառայություններից, որպեսզի երեխաները սովորեն ինքնասպասարկմանն ու չափավորությանը։ Նա կտրականապես դեմ էր մարմնական պատժին։

Բացի մաթեմատիկայից, լեզուներից, գրականությունից ու ճարտասանությունից դասավանդում էր նաև աստվածաբանություն, պահանջում, որ իր սաները առաջնորդվեն քրիստոնեական պատվիրաններով։

Դպրոցի փառքն ու համբավը տարածվել էր ողջ Իտալիայով և նույնիսկ անցել երկրի սահմաններից։ Իտալիայի ամենահայտնի ընտանիքները ձգտում էին ուղարկել իրենց երեխաներին այդ դպրոց։ Ֆելտրեն չափազանց անշահախնդիր մարդ էր և իր դպրոց էր ընդունում բոլոր ընդունակ երեխաներին։ Աղքատներին նա սովորեցնում էր անվճար։

Վիտորինո դա Ֆելտրեն մահացավ չքավորությամբ մեծ։ Նույնիսկ հուղարկավորությունը կատարվեց պետության հաշվին, սակայն նա թողեց այնպիսի մի հարստություն, որի արժեքը չի մարել դարերի ընթացքում։

Դպրոցում երեխաները ստանում էին հումանի մտավորական և բարոյական դաստիարակություն։

Դպրոցի ամենախնդիրն էր ինքնության կարողությունը, ձևավորումը։

Դպրոցում մեծ ուշադրություն էր դարձնում սովորողների մտային գեղագիտական կական և բարոյական դաստիարակությունը։

Դպրոցում ձգտում էին դրդաբան դարձնել սովորողներին ճանաչողական հետաքրքրություն կիրառում ակտիվ ուսուցման մեթոդներ։

Դպրոցում մեծ ուշադրություն էր դարձնում ինքնասպասարկման վերաբերյալ մարմնական և մտային պատրաստությունը։

¹ Վիտորինո դա Ֆելտրենի իրական անունն է Վիտտորինո Ռամբոլդինի (Vittorino Ramboldini)։

ԱՆԳՆԻՎԱՆ ՀՈՒՄԱՆԻԶՄ

Թոմաս Մոր

Թոմաս Մորը ծնվել է 1478 թ. փետրվարի 7-ին Լոնդոնում՝ հայտնի իրավաբանի՝ թագավորական, կայսերական դատավորի ընտանիքում։ Սկզբնական կրթությունը ստանալուց հետո սովորում է Օքսֆորդի համալսարանում և աշխատում Լոնդոնում որպես փաստաբան։ «Թագավորի և Անգլիայի առջև ունեցած իր ծառայությունների համար» Թ.Մորը օժկում է ասպետ և ստանում «սեր» ասկական նախդիրը կրելու իրավունք։

1504 թ արդեն ճանաչում ստացած Թ.Մորը պաշտոնավորվում է քաղաքականությամբ՝ ընտրվում է Պառլամենտի անդամ։ Եղել է Լոնդոնի շերիֆ, ապա լորդերի պալատի նախագահ և նույնիսկ ստացել Անգլիայում ամենաբարձր պաշտոնը՝ դառնալով լորդ-կանցլեր։

Թ. Մորը ողջ կյանքում ձգտում էր արդարության ու անմաքոր ծառայում հայտնաբերել։ Իր սկզբունքայինության համար 1534 թ. ապրիլի 17-ին նա նետվեց բանտ (Թաուեր), որտեղ նա պահվում էր սարսափելի պայմաններում։ Նրան տանջում էին, որպեսզի հրաժարվի իր հայացքներից, սակայն Մորը անկոտրուկ էր, և 1535 թ. հուլիսի 6-ին նա ենթարկվեց մահապատժի։ Մորը մնաց ժողովրդի հիշողության մեջ որպես արդար դատավոր և ճշմարտության պաշտպան։

Թ.Մորի սոցիալ-մանկավարժական հայացքները

Թ.Մորը ապրում և գործում էր մի ժամանակ, երբ Անգլիայում արդեն ձևավորվում էին նոր տնտեսական հարաբերություններ։ Զարգանում էր մանուֆակտուրան։ Անգլիական բուրժուազիան սպառում էր գտնում ամենուրեք։ Ցուրացվում էին հանրային հողերը ոչխարներ բուծելու համար, իսկ հողից ստացված գյուղացիները դառնում էին չքավոր և ողորում քաղաքները։ Մի խոսքով, ստեղծվեց այնպիսի վիճակ, երբ, ինչպես գրում է Թ.Մորը «ոչխարները կերան մարդկանց»։

Ուտոպիա կղզու պլանը

Իր մանկավարժական հայացքները Թ.Մորը արտահայտել է հոջակավոր «Ուտոպիա կղզի» (Բառացի հունարեն «ուտոպիա» նշանակում է՝ ոչ մի տեղ - վայր, որը ոչ ոք չի գտնում) գրքում, որի իրական վերնագիրն է «Ոսկե գիրք, նույնքան օգտակար, որքան և հետքերը չափազանց Ուտոպիա կղզում պետության լավագույն կառուցվածքի մասին» (1516)։

Գիրքը բաղկացած է երկու մասից, որոնցից առաջինում Թ.Մորը նկարագրում է ժամանակակից Ազիայում տիրող ողբերգական վիճակը, իսկ երկրորդում նկարագրում է մի իդեալական բնակավայր։ Դա մի կղզի է օվկիանոսում, որտեղ մարդիկ ապրում են երջանիկ կյանքով։ Այստեղ չկա մասնավոր սեփականություն, չկա նաև փող։ Փողը օգտագործվում է միայն արտաքին առևտրի համար։ Մորը վստահ էր, որ «որտեղ կա մասնավոր սեփականություն, որտեղ ամեն ինչ չափվում է փողով, այնտեղ հապիվ թե՛ հնարավոր լինի արդյունավետ իրականացնել պետական գործերը»։

Ուտոպիա կղզում բոլորը հավասար էին։ Երկիրը ղեկավարում էին ընտրված ամենաբարձր, ամենախելոք մարդիկ, որոնք ընտրվում են կարճ ժամանակով։ Կղզու մնացած բնակիչները պարտադիր պաշտոններ ունեցին։

«[Կղզում - Ս.Վ.] բոլոր տղամարդիկ և կանայք ունեին մեկ պաշտոնը՝ հողագործություն։ Հողագործությունը ուտոպիացիները «սովորում են դեռևս մանկուց։ Մասամբ դարձնում յուրացնելով տեսությունը, մասամբ էլ մոտակա, քաղաքի կից դաշտերում, ուր տանում են երեխաներին իբր խաղալու համար, իսկ իրականում այնտեղ նրանք ոչ միայն նայում են, այլև ֆիզիկական աշխատում, որպես ֆիզիկական վարժանք «Աֆոգ-րանտներին»։ Ուտոպիայի բնակիչների կարևորագույն և միակ գործն էր հսկել, որպեսզի ոչ ոք անգործ չլստի։ Ամեն քաղաքում կան եգակի մարդիկ, որոնք պատված են այլ աշխատանքներից և պաշտոններում են ինքնակրթությամբ։ Դա նրանք են, ում մոտ դեռ մանկուց նկատվել են արտակարգ ընդունակություններ և տաղանդ ու գիտություններով պաշտոններ կոչում»։ Թ.Մոր «Ուտոպիա»

Նրանք մշակում են քաղաքը շրջապատող հողերը, իսկ այդ աշխատանքը ավարտելուց հետո ամեն մեկը պաշտոնավորվում է նախընտրած արհեստով։

Բոլորը հողագործությունից տիրապետում էին մեկ և ավելի արհեստների։ Զանի որ այստեղ չկային պորտաբույծներ, և աշխատում են բոլորը, ապա աշխատանքային օրն էլ տևում է միայն 6 ժամ։ Աշխատանքից հետո իրենց պատ ժամանակը ուտոպիացիները անց են կացնում գրադարաններում և թանգարաններում, պաշտոններում ինքնակրթությամբ։

Ապրում են նրանք մեծ ընտանիքներով, գեղեցիկ և հարմար տներում, որոնք հանդիսանում են պետական և ոչ մասնավոր սեփականություն։ Մնվում են ուտոպիացիները, ինչպես դա ընդունված էր Սպարտայում, միասին շքեղ ճաշարան-պալատներում։

Ուտոպիացիներին ծանոթ չէ պճնանքը։ Նրանց հագուստը պարզ է և միանման՝ պատրաստված բնական նյութերից և բնական գույներով։

Ուտոպիայում չկա շահագործողներ և գործվողներ։ Բոլորը հավասար էին և աշխատում էին։

Ուտոպիայում ստանում էին միայն ապա պաշտոններ և նախընտրված։

Նեոտոյությունն էր հոգում
րթության հարցերը. բո-
որը ստանում էին պար-
ադիր համակողմանի
աստիարակություն:

Աշխատանքի ժամանակ նրանք կրում են կաշվե հագուստ, իսկ քաղա-
քում բոլոր, որը տրվում է նրանց մեկ տարվա համար:

Կոչվում շատ լուրջ էին վերաբերվում աճող սերնդի դաստիարակու-
թյան հարցերին: Երեխաների դաստիարակության մասին հոգում է պետու-
թյունը: Բոլորը՝ և՛ աղջիկները, և՛ տղաները ստանում են պարտադիր կր-
թություն: Ուսուցիչացիների կրթական համակարգը նման է աթենականին,
որտեղ կարևորվում էր անձի համակողմանի դաստիարակությունը:

«Սովորում են բոլոր երեխաները, և բնակչության զգալի մասը՝ կանայք և տղամարդիկ զբաղ-
վում են ինքնակրթությամբ այն ժամերին, երբ նրանք ապառ են աշխատանքից: Ուսումնական
առարկաները ուսումնասիրում են մայրենի լեզվով»: Թ.Մոր «Ուսուսիա»

Ուսուսիայում կրթու-
թյունը իրականացվում
էր մայրենի լեզվով:

Դասավանդումն իրականացվում էր մայրենի լեզվով: Մեծ ուշադ-
րություն էր դարձվում բնական գիտությունների ուսումնասիրությանը:

Բացի գրել-կարդալուց, սովորում էին **թվաբանություն, երկրաչա-
փություն, աստղագիտություն, երաժշտություն, դիալեկտիկա և բնա-
գիտություն**: Ուսուցման ընթացքում կիրառվում էին սննդականությունը:

«Ուսուսիացիները ստեղծել են հատուկ մեքենաներ, որոնք մանրամասնորեն և ակնառու
ներկայացնում են արևի, լուսնի և հորիզոնում տեսանելի աստղերի հարաբերությունը»: Թ.
Մորը «Ուսուսիա»

Թ. Մորի մանկավարժական հայացքները ունեցան շատ մեծ նշա-
նակություն հետագա մանկավարժական մտքի զարգացման համար: Նա
առաջարկեց պարտադիր պետական կրթության, բոլորի՝ տղաների և
աղջիկների համար, առաջադրեց հավասար, համակողմանի կրթության
և մայրենի լեզվով ուսուցման սկզբունքները: Մորը առաջարկեց իր ժամա-
նակի համար աննախադեպ ընդլայնված կրթության բովանդակություն,
որի հիմքում դրված էր բնական գիտությունների ուսումնասիրությունը:

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՀՈՒՄԱՆԻԶՄ

Ֆրանսուա Ռաբլե

Ֆրանսիական վերածննդի ամենափայլուն ներկայացուցիչ Ֆրան-
սուա Ռաբլեի ծննդյան թիվն ու վայրը ճշգրիտ հայտնի չեն: Համարվում է,
որ նա ծնվել է 1494 թ.¹ Շինոնի մոտակայքում, իրավաբանի ընտանիքում²:
Հայտնի է, որ նա արդեն տասը տարեկանից դաստիարակվել է վանքում և
ապա ընդունել վանական սքեմը, մի բան, որ բնավ չէր համապատասխա-
նում նրա էությանը:

Դեռևս վանքում Ֆ.Ռաբլեն հետաքրքրվում էր բնագիտությամբ և
մասնավորապես բժշկությամբ: 1530 թ., Ֆ.Ռաբլեն թողնում է վանական
կյանքը, ընդունվում Մոնպելյեի բժշկական դպրոց և, քանի որ դեռևս
վանքում էր խորապես ուսումնասիրել բժշկությունը, արդեն վեց շաբաթ
հետո հանձնում բակալավրի աստիճանի համար նախատեսված քննու-
թյունները և սկսում իր բժշկական պրակտիկան՝ աշխատելով Լոնուվիոնի
հիվանդանոցում: Միաժամանակ նա մշակում է սեփական դասընթաց և
դասախոսում Նույն համալսարանում: Ֆ. Ռաբլեն առաջինը Ֆրանսիայում,
կատարում է դիախերձում, ուսումնասիրում մարդու մարմինը՝ սկիզբ դնե-
լով մարդու գիտական ուսումնասիրություններին: Նույնիսկ, եթե Ֆրան-
սիական վերածննդի որդին չդառնար հռչակավոր գրող, նա կմտներ
պատմության մեջ որպես հոյակապ բժիշկ: Այդ թվերին նա սկսում է այն
գործը, որը պետք է բերեր նրան անմահություն: Ինչպես իր ժամանակի
բոլոր հումանիստները, Ֆ.Ռաբլեն շատ է ձանապարհորդել, եղել Իտա-
լիայում, որտեղ սնվել է վերածնության գաղափարներով:

1532-1533 թթ. Ռաբլեն հրատարակում է իր «Գարգանսայուս և Պան-
տագրուել» վեպի առաջին մասը, որը անմիջապես արգելում են Սորբոնայի
աստվածաբանները, սակայն Ռաբլեն շարունակում է գրել և հրատարակում
է գրքի երկրորդ, ապա երրորդ և չորրորդ մասերը: Սորբոնայի հոգևորա-
կանները հերթով արգելում են բոլորը, իսկ գրքի չորրորդ մասը ոչ միայն
արգելվում է, այլև Փարիզի պառլամենտի որոշմամբ այրվում: Սա ևս չի
կանգնեցնում մտավորականին: Շարունակելով իր բժշկական պրակտի-
կան՝ Ռաբլեն պատրաստում է գրքի հինգերորդ մասը, ավարտել որը,
ցավոք, չի հասցնում: Ռաբլեն մահացավ 1553 թ. ապրիլի 9-ին Փարիզում:

Ֆ.Ռաբլեի մանկավարժական հայացքները

Իր մանկավարժական հայացքները Ֆ.Ռաբլեն հիմնականում
արտահայտել է հռչակավոր «Գարգանսայուս և Պանտագրուել» ֆանտաս-

Ֆրանսուա Ռաբլե

¹ Տարբեր աղբյուրներում նշվում են նաև 1483, 1493 և 1495 թվականները, սակայն առավել ընդունված
է 1494 թ.:

² Ֆ. Ռաբլեի որդի ու լինելու մասին ես ստեղծվել են բազմաթիվ լեգենդներ: Համարվում էր, որ եղել է
պանդուկապանի, դեղագործի որդի: Սակայն նրա հայրը՝ Անտուան Ռաբլեն իրավաբան էր՝ միջին խավի
ներկայացուցիչ: Նա ուներ հողեր Շինոնի շրջակայքում և նրա կապվածությունը մեղում՝ Լադելիկներում էլ
ծնվել Ֆ.Ռաբլեն:

տիկ երգիծական վեպում, որտեղ ծաղրում է միջնադարյան կարգերը և գովերգում Նոր՝ վերածնության գաղափարները:

«Գարգանստյուռ և Պանտագրյուել» վեպում Ֆ.Ռաբլեն պատմում է՝ ինչպես իսկա-թագավորը՝ Պանտագրյուելը, չափազանց սիրելով էր իր որդուն՝ Գարգանստյուռային, աշխատում էր հնարավորինս կուշտ կերակրել նրան, և երեխան մեծանում է՝ միայն ուտելով ու ուտելու մտածելով: Դա այնքան ակնհայտ էր, որ Նույնիսկ հայրը սկսում է գիտակցել, որ երեխային պետք է կրթել:

Եվ ահա Պանտագրյուելը որոշում է հրավիրել լավագույն սխոլաստ ուսուցիչներին Գարգանստյուռային կրթելու համար: Լավագույն սխոլաստներից մեկը՝ «Մեծն աստվածագետ, մագիստրոս Թուբալ Ուոֆեյնը»՝ հիևզ տարի անընդհատ սովորեցնում էր Գարգանստյուռային միայն տառերը, ապա «13 տարի, 6 ամիս և 2 շաբաթ» սովորելու արդյունքում տղան դարձավ «վերջնականապես ապուշ, տհաս, մտահոգ և տարօրինակ»:

Սխոլաստ ուսուցիչի մոտ «13 տարի, 6 ամիս և 2 շաբաթ» սովորելու արդյունքում տղան դարձավ «վերջնականապես ապուշ, տհաս, մտահոգ և տարօրինակ»:

Գրաֆիկա «Գարգանստյուռ և Պանտագրյուել» գրքից

Հումանիստ ուսուցիչը մտածված կազմակերպում է տղայի ողջ օրը, աշխատելով նրան բազմա-կողմանի՝ մտավոր, ֆիզիկական, աշխատանքա-կան և բարոյական դաս-տիարակություն:

Ուսուցման արդյունքը տեսնելով՝ հայրը՝ Պանտագրյուելը, դուրս է անում սխոլաստ ուսուցչին և հրավիրում հումանիստ ուսուցչի՝ Պանտոկրատին: Գրքի երկրորդ մասում Ֆ.Ռաբլեն նկարագրում է այն դաստիարակությունը, որը, ըստ հեղինակի, համապատասխանում է Նոր ժամանակների պահանջներին:

Հումանիստ ուսուցիչը բոլորովին այլ կերպ է կազմակերպում երեխայի օրը: Նա աշխատում է բազմակողմանի կարգացնել իր սանին՝ հրաժարվելով դասարանային ուսուցումից և մտածված կազմակերպելով նրա ողջ օրը:

Գարգանստյուռան արթնանում էր վաղ առավոտյան, զբաղվում մարմնամարզությամբ, զբոսնում մաքուր օդում և շատ ժամանակ հատկացնում մտավոր աշխատանքին և իմաստավորված ժամանցին:

Որդեգրելով հումանիստի սկզբունքները՝ Ֆ.Ռաբլեն, ձգտում է կարգացնել իր սանի և՛ մարմինը, և՛ հոգին, և՛ միտքը: Գարգանստյուռայի ֆիզիկական դաստիարակությանն էին նպաստում ինչպես երկարատև վերսանքները, այնպես էլ հատուկ մարմնամարզական պարապմունքները: Նա զբաղվում էր վազքով, ընթմարտով, լողով, նետում սկավառակ և սիկակ, տիրապետում նետ ու աղեղին ու ձիավարությանը:

Պանտոկրատի ղեկավարությամբ Գարգանստյուռան ուսումնասիրում էր նաև մի շարք գիտություններ: Նրանք անց էին կացնում տեսական և գործնական պարապմունքներ՝ ուսումնասիրելով աստղային երկինքը, բույսերը:

«Գարգանստյուռան արթնանում էր մոտավորապես առավոտյան ժամը 4-ին: Երբ նրա մարմինը շփում էին, նրա համար բարձրաձայն կարգում էին Սուրբ Գրքից մի էջ: Այս ամենը վերջացնելուց հետո նրան հազցնում էին, սանրում, մաշկեր խոպուպում, զարդարում և օծում էին, այդ ժամանակ նրա հետ կրկնում էին երեկվա դասը: Սրանից հետո նա երեք ժամ զբաղվում էր ընթերցանությամբ: Դրանից հետո նրանք տանից դուրս էին գալիս, խոսելով կարդացածի մասին և ուղևորվում մարգագետին, որտեղ գնդակ էին խաղում, մարզվելով մարմինը այնպես, ինչպես մինչ այդ ուղեղն էին մարզում: Անցնելով դաշտերով և այլ վայրերով, նրանք ուսումնասիրում էին ծառերը և բույսերը, համեմատում էին գրքերում կարդացածներին հետ: Գնում էին դեղագործի մոտ և ուսումնասիրում տարբեր արմատներ, տերևներ և պտուղներ: Երկրաչափությունը ուսումնասիրում էին կառուցելով տարբեր մարմինների ֆիգուրներ: Գնում էին նայելու, ինչպես են ձուլում մետաղները, ինչպես են ձուլում հրապենը, գնում էին ոսկերիչների, թանկարժեք քարերի մշակողների, սառնագործների մոտ, ալքիմիկոսների և դրամ ձուլողների մոտ, խալեգործական, մանվածքի և մետաքսագործական արհեստանոցներ, ժամագործների, հայելագործների, տպագրիչների, ներկարարների և շատ այլ վարպետների մոտ և հյուրասիրելով բոլորին՝ հնարավորություն էին ունենում ուսումնասիրել այդ արհեստները և ծանոթանալ արտադրողների ու արհեստագործների գյուտերին: Նրանք հաճախ դուրս էին գնում և դիտում, թե ինչ վիճակում է երկնակամարը, երեկ երեկոյան այն Նույնափմին էր թե՛ ոչ, որոշում ընդհատեցության մեջ է այսօր դուրս գալու արևը և որի մեջ լուսինը: Մութ գիշերով էլ դուրս էին գալիս մի բաց տեղ և նայում երկնքին՝ դիտելով գիսավոր աստղերի, եթե այդպիսիք լինում էին կամ աստղերի դիրքի համընկնումներն ու հակադրումները»:

Ֆ.Ռաբլե «Գարգանստյուռ և Պանտագրյուել»

Երեխայի դաստիարակության հարցում Ֆ.Ռաբլեն մեծ տեղ էր հատկացնում նաև կրույցներին: Նույնիսկ սեղանի շուրջ նրանք կրուցում էին այն ամենի մասին, ինչ մատուցվում էր՝ հացի, գինու, ջրի, աղի, մսի, ձկան, պտուղների, բանջարեղենի, ինչը հարստացնում էր երիտասարդի գիտելիքների պաշարը և, որը ոչ պակաս կարևոր է, նպաստում էր նրա խոսքի կարգացմանը:

Երիտասարդ Գարգանստյուռան ստանում է նաև ռազմական դաստիարակություն: 2Զ որ խոսքը գնում էր ապագա թագավորի դաստիարակության մասին: Գարգանստյուռան միշտ կրկնում էր Պլատոնի հայտնի բառերը: «Պետությունները միայն այն ժամանակ եղանակի կլինեն, երբ թագավորները դառնան փիլիսոփաներ կամ փիլիսոփաները՝ թագավոր»:

Ի վերջո Գարգանստյուռան տեսականորեն և գործնականում յուրացնում է գոյություն ունեցող բոլոր գիտությունները, բոլոր արհեստները, խոսում է բոլոր լեզուներով, տիրապետում է բոլոր երաժշտական գործիքներին, դառնում անհաղթելի ցանկացած մարմնամարզական և ռազմական մրցման մեջ: Նրա գիտելիքները ստուգելու համար հրավիրված տարբեր իմաստունները ապշած էին մնացել երիտասարդի գիտելիքներով և կարողություններով:

Այսպես, Ֆ.Ռաբլեն երգիծանքով ցույց է տալիս, թե ինչպես Նույն երեխային վատ ուսուցիչը դարձնում է ապուշ, իսկ հմուտ հումանիստ ուսուցիչը՝ ամենակարող:

Հարցեր լսարանային քննարկումների համար

- Նշե՞ք ասպետների դաստիարակության առանձնահատկությունները:
- Արժևորե՞ք սխոլաստիկայի դերը, Համեմատե՞ք բյուզանդական և միջնադարյան դաստիարակչական համակարգերը:
- Ի՞նչ դեր ունեցան միջնադարյան համալսարանները եվրոպական գիտության և մշակույթի պարզացման գործում:

Հանձնարարություններ

- Համեմատե՞ք բյուզանդական և միջնադարյան համալսարանները՝ կազմելով աղյուսակ:
- Կազմե՞ք միջնադարյան համալսարանների գծապատկերը ըստ տարածվածության:
- Ստեղծե՞ք փաթեթ հումանիստների հայացքների մասին:

Առաջարկվող գրականություն

1. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь
2. Бармин А.В. Культура Византии. <http://itmk.philos.msu.ru/news/barmin/>
3. Буданова В.П.. История мировых цивилизаций. Тесты к теме Средневековые цивилизации. Византийская цивилизация. <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/68393>
4. Византия <http://www.byzantium.ru/>
5. Византийская Империя. <http://www.hrono.info/land/visantia.html>
6. Википедия. <http://ru.wikipedia.org>
7. Ганелин Ш.И., Голлант Е.Я. История педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 410 с
8. К. Дживелегов «Начало итальянского Возрождения». М., «Польза», 1908. Электронная версия - М. Н. Бычков. http://az.lib.ru/d/dzhiwelegow_a_k/text_0080.shtml
9. Духовнева А.В., Столяренко Л.Д. История зарубежной педагогики и философия образования. Для студентов вузов., Ростове-на-Дону, «Феникс», 2000, 480с.
10. Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. М., Учпедгиз, 1940, 472 с.
11. История педагогики и образования. Под ред. А.И.Пискунова. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века. М., «Творческий центр», 2001, 510 с.
12. Византия. Золотой мост в истории христианской цивилизации. Штрихи к истории образования <http://www.portal-slovo.ru/rus/pedagogics/216/1645/>
13. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 384 с.
14. Мединский Е.Н. История педагогики. М., Учпедгиз, 1947, 580 с.
15. Очерки по истории педагогики. Под ред. Н.А.Константинова. М., Издательство Академии Педагогических наук, 1952, 756 с.16. Сводковский И.Ф. Хрестоматия по истории педагогики. М., Учпедгиз, 1938, 438с.
17. Словарь античности. М., «Прогресс», 1989, 704 с.
18. Успенский Ф.И. История Византийской империи. http://www.alleng.ru/d/hist_vm/hist010.htm
19. Хвостова К.Е. Византийская цивилизация как историческая парадигма. Институт всеобщей истории РАН. <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2007/158.pdf>
20. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. Под ред. А.И.Пискунова. М., «Просвещение», 1971, 560 с.

Հեղինակի մասին

Սիրամարգ Տելեմակի Վարդումյան

մանկավարժական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ:

Ծնվել է 1946 թ. Երևանում, մանկավարժ գիտնականի ընտանիքում:

Հայրը՝ Տելեմակ Վասիլի Վարդումյանը, վաստակաշատ մանկավարժ էր ու կրթալուսավորական գործի կազմակերպիչ, որը բարձրագույն մանկավարժական կրթություն է ստացել Մոսկվայի Ակադեմիայում (ԿԴԱ) այն ժամանակ, երբ այնտեղ դասավանդում էին Պ.Պ.Բլոսկին, Լ.Ս.Վիգոտսկին և այլ նշանավոր մանկավարժ-հոգեբաններ, որոնց ազդեցությամբ էլ պայմանավորված էին նրա մասնագիտական մոտեցումներն ու աշխատածը: Բնականաբար Սիրամարգ Վարդումյանի մանկավարժական մտածողությունը ձևավորվել է այդ ազդեցության ներքո:

1964-70 թթ. սովորել ու ավարտել է Երևանի Պետական Համալսարանը՝ ստանալով լեզվաբան-ծրագրավորող, լեզվաբան-թարգմանիչ որակավորում:

Ս.Վարդումյանը համագործակցել է մի շարք միջազգային կազմակերպությունների (մանկավարժական գիտությունների Ակադեմիայի (Մոսկվա), Ջորջ Վաշինգտոն և Ջորջ Մեյսոն համալսարանների (Վաշինգտոն, ԱՄՆ), IREX, TEMPUS/TACISS, OSI և այլն) հետ:

Գիտական հետաքրքրություններն են.

- Հայ մանկավարժության պատմություն,
- Ընդհանուր մանկավարժության պատմություն,
- Բուհական մանկավարժություն
- Սոցիալական մանկավարժություն,
- Ժամանակակից մանկավարժական տեսություններ,
- Ժամանակակից մանկավարժական տեխնոլոգիաներ:

Աշխատանքային հետաքրքրություններն են.

- դասախոսական աշխատանք,
- փորձարարական աշխատանք ուսանողների, ասպիրանտների ու դասախոսների հետ,
- ժամանակակից բուհական կրթության խնդիրների ուսումնասիրություն

Միջազգային փորձագետ է ժամանակակից բուհական կրթության խնդիրների և դասավանդման ժամանակակից մոտեցումների ու տեխնոլոգիաների բնագավառում:

Ս.Վարդումյանը հեղինակ ու համահեղինակ է ավելի քան հարյուր գիտական հոդվածների, մենագրությունների, դասագրքերի ու մեթոդական ձեռնարկների:

Ա. Սարգսյան

Ս.Վարդումյանի գիտական հրապարակումներից են.

1. К.Д. Ушинский и педагогическая мысль Армении второй половины XIX века. В кн. Воспитание и развитие школьников. М., 1974.
2. Общественно-педагогическое движение в Армении и педагогическая журналистика. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX века. М., 1976.
3. А.С.Макаренко о педагогическом такте и мастерстве. В кн.: А.С.Макаренко и армянская действительность. Ереван, 1988.
4. Ուսուցումն ու դասավանդումը կրտսեր դպրոցում: Ձեռնարկ ուսուցիչների համար: Երևան 1999.
5. Բազմաբնույթ մտածողության տեսության կիրառումը ուսուցման վաղ շրջանում: Ձեռնարկ տարրական դպրոցի ուսուցչի համար: Երևան 2001:
6. Ինտեգրված թեմատիկ միավորներ: Ձեռնարկ տարրական դպրոցի ուսուցիչների պատրաստման և վերապատրաստման համար: ԱՅՐԵՍ, Երևան 2003:
7. Բազմաբնույթ մտածողության տեսության կիրառումը կրտսեր դպրոցում և ընկերային-քաղաքական մտածողության վարձագրումը կրտսեր դպրոցում: Հատուկ սեմինար/դասընթացի Ծրագրեր և նյութեր, ԲՀԻ, Երևան, 2002:
8. Ուսուցիչների վերապատրաստման համար, ԱՅՐԵՍ, Երևան 2003:
9. Ինտեգրված թեմատիկ միավորներ: Ձեռնարկ դպրոցի ուսուցիչների պատրաստման և վերապատրաստման համար, ԱՅՐԵՍ, Երևան 2003:
10. Կրթական բարեփոխումներ: Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ: Մասնագիտական կրթություն և մասնագիտական վարձագրում: Ձեռնարկ մանկավարժների և կրթության կազմակերպիչների համար: ԱՅՐԵՍ, Երևան 2003:
11. Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ: Տեսություններ, մեթոդներ, գնահատում: Ձեռնարկ մանկավարժների և ուսանողների համար: ԱՅՐԵՍ, Երևան 2003:
12. Նոր մոտեցումներ ուսուցիչների պատրաստման գործընթացին: Գործիմաց մեղոցում: Տեսություն և պրակտիկա: Ձեռնարկ ուսուցիչների պատրաստման համար, Երևան, 2004:
13. Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ: Քսաներորդ դարի մանկավարժական մոտեցումներ, Երևան 2005:
14. Ամերիկյան կրթական համակարգ: Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ: Մասնագիտական կրթություն և մասնագիտական վարձագրում Ձեռնարկ մանկավարժների և ուսանողների համար: ԱՅՐԵՍ, Երևան 2005:
15. Եվրոպական կրթական համակարգ: Բարձրագույն դպրոցը Եվրոպայում
16. Ճապոնական կրթական համակարգը: Ժամանակակից մանկավարժական մոտեցումներ: Մասնագիտական կրթություն և մասնագիտական վարձագրում Ձեռնարկ մանկավարժների և ուսանողների համար: ԱՅՐԵՍ, Երևան 2005:
17. Հրաշք մատիկներ: Մատիկները օգնում են մեզ մտածել, ստեղծագործել, խոսել, հաշվել, հաղորդակցվել: Երևան, «Անտարս», 2006:
18. Մատիկները օգնում են մեզ երգել, պարել ստեղծագործել: Երևան, «Անտարս», 2006:
19. Чудо палычки. Чудо палычки помогают нам думать говорить и творить. Ереван, 2006.
20. Հրաշք մատիկներ: Մատիկները դարձնում են մեզ իմաստուն և ամուրջ Երևան, «Անտարս», 2007: